Јасмина Дражић

Лексичке и граматичке колокације у српском језику

Издавач
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТА У НОВОМ САДУ

За издавача:
проф. др Ивана Живанчевић-Секеруш, декан

Рецензенти:
проф. др Вера Васић
проф. др Рајна Драгићевић
проф. др Душанка Звекић-Душановић

ISBN: 978-86-6065-295-1

Ова монографија изашла је у оквиру обележавања 60-годишњице
Филозофског факултета.

Јасмина Дражић

ЛЕКСИЧКЕ И ГРАМАТИЧКЕ КОЛОКАЦИЈЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Нови Сад
2014

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Др Зорана Ђинђића 2
21000 Нови Сад
Тел.: +381 21/485-3858

НАПОМЕНА О АУТОРСКОМ ПРАВУ:
Ниједан део ове публикације не може се прештампавати, репродуковати или употребити у било којем облику без писменог одобрења аутора као носиоца ауторског права.

COPYRIGHT NOTICE:
No part of this publication may be reprinted, reproduced or utilized in any form without permission in writing from the autor, as the holder of the copyright.

САДРЖАЈ

Уводна реч 13
I. УВОД 17
ТЕМАТСКИ ОКВИР ПРОУЧАВАЊА КОЛОКАЦИЈА 17
Предмет и задаци истраживања 17
Корпус и методе истраживања 20
Домени примене и допринос истраживања колокација 22

II. ПРИСТУПИ И МЕТОДЕ У ПРОУЧАВАЊУ КОЛОКАЦИЈА 25
СИНТАГМАТСКИ ЛЕКСИЧКИ ОДНОСИ У ЛЕКСИЧКОМ СИСТЕМУ 25
ЛЕКСИЧКИ ПРИСТУП ПРОУЧАВАЊУ КОЛОКАЦИЈА 28
Статистички фактор 29
Фактор кохезије 31
Фактор граматичности 34
СЕМАНТИЧКИ ПРИСТУП ПРОУЧАВАЊУ КОЛОКАЦИЈА 37
Колокабилност и ограничења у колоцирању 37
Лексичка, семантичка и морфосинтаксичка спојивост 42
Лексичко слагање и лексичке функције 45
КОРПУСНА МЕТОДОЛОГИЈА У ИСТРАЖИВАЊУ КОЛОКАЦИЈА 51
Семантички оквири и семантичке мреже 52
Стабсова корпусна истраживања – модели и смернице 55
Корпусна истраживања у српском језику – потребе и могућности 59
ПРИСТУП СИНТАГМАМА И КОЛОКАЦИЈАМА
У СЕРБОКРОАТИСТИЦИ 62
СУМАРНИ ОСВРТ НА ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА 67

III. ПОЈМОВНО-ТЕРМИНОЛОШКА ОДРЕЂЕЊА 71
ДЕФИНИЦИЈА КОЛОКАЦИЈА 71
КОЛОКАЦИЈЕ И ДРУГИ ЛЕКСИЧКИ ОДНОСИ 74
Синтагматски лексички односи и колокације 75
Парадигматски лексички односи и колокације 81
Антонимија и колокације 81
Синонимија и колокације 84

IV. ЛЕКСИЧКЕ И ГРАМАТИЧКЕ КОЛОКАЦИЈЕ – теоријски аспект 93
ЛЕКСИЧКЕ КОЛОКАЦИЈЕ 93
Семантичка реализација лексеме 94
Селектовање и фокусирање својства и инкапсулација 95
Перспективизација. 96
Апсолутно и синтетичко читање. 98
Метафора и колокације 99
Лексеме широке и непотпуне семантике 109
а. Подспецификација 109
б. Партикуларизатори: семантичке конверзије 112
в. Партикуларизатори: садрживач и уобличивач 113
Лексеме сиромашног семантичког садржаја 113
а. Термини. 113
б. Лексеме са релационим значењем 114
Закључак. 116
Замењивост конституената и компактност лексичког споја. 117
Семантичко преклапање 123
Семантички аналитизам – функционалностилска перспектива. 128
Класификација лексичких колокација 137
ГРАМАТИЧКЕ КОЛОКАЦИЈЕ. 141
Основни модели граматичког удруживања у српском језику. 142
Именичке колокације с неконгруентним атрибутом 143
Формални обрасци с неконгруентним атрибутом 146
Семантички односи 146
Детерминативна функција 150
Номинализоване структуре и колокације 153
Закључне напомене 155
Колокације с придевима 156
Семантички односи и формални обрасци 156
Колокације с придевом као примарним колокатом у настави српског као J_2 161
Модели глаголских колокација. 165
Самосталност глагола и типови удруживања 166
Колокациони опсег самосталних глагола и њихови комплементи 168
Формализација комплемента самосталних глагола 169
Формализација комплемента функционалних глагола 174
Перифрастични предикати и колокације 178
Партикуле у светлу колокацијске анализе 183

V. ЛЕКСИЧКЕ И ГРАМАТИЧКЕ КОЛОКАЦИЈЕ – лексикографски аспект 189
Ка концепту речника колокација 191
Колокације у европској лексикографији 193
Колокације у домаћој лексикографији 199
Енглески речници колокација 201
Тематски речници колокација 205
Нацрт српског речника колокација 210

VI. КОЛОКАЦИЈЕ У ПЕДАГОШКОЈ ПРАКСИ 223
Истраживања колокација у процесу учења страног језика 223
Ментални лексикон и педагошка примена 230
Ментални лексикон и верб алне асоцијације 237
Програмски захтеви према *Заједничком европском оквиру* 238
Тематска организација наставног материјала 239

VII. ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА 241

SUMMARY 247

ЛИТЕРАТУРА 249

Табеле и дијаграми

Табела 1: Синтагматски лексички спојеви према релевантним параметрима. 80
Табела 2: Придев *лажан* и могућност остварења његових антонима 83
Табела 3: Компоненцијална мрежа глагола *крити* 89
Табела 4: Колокацијска мрежа глагола *крити*. 90
Табела 5а: Детерминативне колокације именица са значењем емоција . .107
Табела 5б: Валенцијски обрасци с именицама са значењем емоција 108
Табела 6: Анализа колокације *оставити утисак* колокацијском методом. 122
Табела 7: Подаци о фреквенцији именица *околност*, *прилика*, *ситуација* и *услов* у КССЈ. 131
Табела 8: Класификација лексичких колокација према релевантним параметрима 140
Табела 9: Семантичка прозодија придева *хладан* 227
Табела 10: Попис семантичких примитива у енглеском и пољском језику 233
Дијаграм 1: Гранаста схема глагола *држати* и његових колоката 222

Огледна истраживања

Огледно истраживање (1): *Антонимски парови у колокацијама*. 83
Огледно истраживање (2): *Синонимски глаголски и придевски парови у колокацијама* 89
Огледно истраживање (3): *Рестриктивна квалификација*: *придеви* млад, стар; зрео, зелен 97
Огледно истраживање (4): *Просторне метафоре у колокацијама*. 103
Огледно истраживање (5): *Колокације с именицама емоционалних стања* 105
Огледно истраживање (6): *Колокације с именицама* осећај, осећање, стање 109
Огледно истраживање (7): *Пример колокацијске методе* оставити утисак 120
Огледно истраживање (8): *Именице* околност(и), ситуација, прилике, услови *као резултат семантичког аналитизма* 130
Огледно истраживање (9) : *Пример глаголске рекције самосталних глагола лексичког поља* трговина 169
Огледно истраживање (10): *Глаголи кретања као функционални глаголи* 179

Скраћенице и симболи

ант.	антоним
Acc	акузатив
Adj	придев
$Adj_{poses.}$	посесивни придев
Adj^{prim}	придев као примарни колокат
Adj^{sekun}	придев као секундарни колокат
$Adj^{nepot.}$	придев непотпуне семантике
Adv	прилог
V	глагол
V_{intr}	интранзитивни глагол
V_{tr}	транзитивни глагол
V_{cop}	копулативни глагол
V_{sc}	семикопулативни глагол
Gen	генитив
ГП	глаголска перифраза
Dat	датив
Det	детерминатор
Instr	инструментал
J_1	матерњи језик
J_2	страни језик
КРК (KWIC)	кључна реч у контексту
Loc	локатив
m	мушки род
N	именица
n	средњи род
N_1	примарни именички колокат
N_2	секундарни именички колокат
$N_{1\ спец.\ парт}$	спецификација партикуларизација
$N_{1\ спец.\ догађ.}$	спецификација догађајност
N_{Dev}	девербативна именица
N_{Deadj}	деадјективна именица
Nom	номинатив
Num	број
Obj	објекат
ODet	обавезни детерминатор
пл.	плурал
ППИ	перифрастични предикатски израз
prep	предлог
Pron	заменица

сг.	сингулар
син.	синоним
Sub	субјекат
ф.	фреквенција
f	женски род
ФГ	функционални глагол
Quant	квантификатор
Ø	беспредлошка форма именске речи
↔	садржинско-структурна еквиваленција
→	трансформација; конверзија
←	трансформација: кондензована структура – клауза
=	семантичка еквиваленција
≠	непостојање семантичке еквиваленције
≈	приближна семантичка еквиваленција
##	дефиниције у колокацијској методи
:	формално-садржински паралелизам
*/?	непостојећа лексема или форма
< >	резултат претраге у Корпусу
[+ / -]	семантичко обележје
[a-z]*	део упита у претрази; сви облици (творбени и граматички)
/	алтернативна форма
‖	морфосинтаксичко разграничење
[ ]	превод; термин писан у оригиналу

Уводна реч

Књига *Лексичке и граматичке колокације у српском језику* резултат је вишегодишњих истраживања колокација у оквиру научноистраживачког пројекта *Стандардни српски језик: синтаксичка*, *семантичка и прагматичка истраживања* (178004), обједињених најпре у докторској дисертацији *Лексичке и граматичке колокације у настави српског језика као страног*: *лексиколошки и лексикографски аспект* (одбрањена на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду 2012. године, пред комисијом у саставу: проф. др Вера Васић, ментор, проф. др Рајна Драгићевић, проф. др Владислава Ружић и проф. др Љиљана Суботић). Прерађена је у складу са смерницама које су дали чланови комисије, те рецензенти – проф. др В. Васић, проф. др Р. Драгићевић и проф. др Д. Звекић-Душановић, којима захваљујем на добронамерним примедбама и саветима. Допуњена је резултатима новијих лексиколошких истраживања и мојим новим испитивањима појединих аспеката колокација у српском језику. У овом облику представља пионирски подухват сагледавања дате проблематике из угла теорије и праксе колокација на домаћем терену и, као таква, ова је књига тек увод у детаљнија истраживања, смерница за креирање валидног корпуса и увод у теоријско-методолошке поставке за израду речника колокација српског језика, те наставног материјала за потребе учења српског као J_2.

Мотивацију и инспирацију за истраживање комплексног питања лексичког слагања налазим, пре свега, у раду са страним студентима који уче српски језик и, који својим спонтаним и луцидним питањима, отварају нову перспективу виђења, њима страног, мени матерњег језика. То су питања на која често нема једноставног и брзог одговора. То су питања која бисмо као изворни говорници ретко или никада себи поставили. Питања која још само деца (можда) имају у својим умовима. Одговор је, јасно, делимично у интерференцији J_1 и J_2, али и у скривеним механизмима лексичког компатибилитета, давно усвојеним, похрањеним у ментални лексикон и, као таквим, аксиоматски утемељеним. Та се питања крећу од форме до садржине, од садржине до употребе, од употребе до културних специфичности. Одговоре на њих углавном не нуде нормативне граматике, лексиколошке и семантичке студије, а нарочито не речници. Шта то није добро у реченица-

ма: Осмехнућу се *туђим људима*. Немам *потпуно време* да се бавим спортом. Наћи ћемо *пријатан договор*...? Даље, ако су мале очи *ситне*, јесу ли то и уста, обрве, чело? Објасните разлику између *ићи*, *ходати*, *корачати*, *пешачити*, *шетати се*, *ићи пешке*. Када ћу нешто *радити*, а када *правити*, нарочито *чинити*? Ако *водим дневник*, да ли га нужно и *доводим*? *То мене се не тиче*! – био је коментар студента када сам му покушала дати исцрпан одговор на постављено питање (желео је рећи, наравно, `мислио сам на нешто сасвим друго`). Симплификовано – одговор лежи у контексту – најужем, који чине колокације, ширем, у виду правила о структурирању реченице, лексичкој валентности, те најширем, који представља говорни догађај и његови актери.

Анализом постојећих теорија о колокацијама као продукту, те процесу удруживања лексема на синтагматској равни, покушало се доћи до параметара који управљају правилном лексичком комбинаториком. Уочени су многи аспекти проучавања колокација и с тим у вези различита дефинисања овога појма, осветљавањем појединих сегмената овог комплексног језичког феномена – од фреквенције: статистичких мерења удруженог појављивања постојаних / постојанијих лексичких спојева, преко њихових доминантних структурних форми, до чисто семантичког приступа. Географска се дистинкција ових приступа, грубо, огледа у истраживањима у оквиру британског контекстуализма и руских фразеолошких истраживања. Дијахроно, ова проблематика сеже далеко у прошлост, данас се идентификује у првим покушајима ономасиолошког или семасиолошког лексикографског организовања лексике. Прве потврде систематског бележења почињу од тридесетих година XX века, када се значај колокација уочава управо у настави енглеског језика као страног, а средином прошлог века ова је проблематика постала централна тачка дела лингвистичких истраживања, стичући своје име – *колокација* и разнолику методологију проучавања. Примећено – место се ових истраживања налази у контрастивним језичким испитивањима у домену превођења и наставе страних језика, при чему све више простора и значаја заузимају корпусна истраживања. И, коначно, речници, као огледало неуједначеног статуса лексичких спојева различите компактности, откривају суптилну природу колокација, њихово распростирање пре на једној скали идиоматичности – од отворених веза до потпуно непрозирних и затворених идиома.

Хвала Факултету и Одсеку који су одобрили објављивање ове књиге.

Али пре свега, неизмерну захвалност дугујем мојој пожртвованој менторки проф. др Вери Васић – нарочитом човеку и врсном зналцу – на синтези широке тематике, формулацији и разради теме докторске дисертације, као и на свим саветима, бризи – у домену стручног и, нарочито ми потреб-

но, личног, будној пажњи за целокупан рад, усмеравању у изради тезе као и у мом професионалном ангажману.

Не мању захвалност дугујем проф. др Тврдку Прћићу, без чије несебичне помоћи при упућивању на савремену литературу у ову књигу не би биле укључене многе драгоцене информације. Мој је први лексиколошки буквар била управо његова *Семантика и прагматика речи*, из које сам, између осталог, тек почела да слутим шта су то колокације.

Посебна захвалност и место у мом бављењу питањима које отвара пракса са страним студентима припада професорки др Љиљани Суботић, која ме је упутила у овај посао и визионарски препознала значај и вредност сагледавања матерњег језика из перспективе страног, утемељивши наш Центар за српски језик као страни.

Критички је ишчитала сваки ред ове књиге, подржала ме и саветовала, стручно и пријатељски, моја колегиница доц. др Јелена Ајџановић, ретко добар пријатељ и префињени аналитичар. Хвала јој! За све пропусте пак као и преводе одговорност је искључиво моја.

> Friendship, bonds of f., amity, concord; compatibility, mateyness, chumminess, palliness; friendly relations, relations of friendship, friendly intercourse, social i., hobnobbing, sociality. [...].
> **Friendship** (Roget 1852; 2002: 880, W. Hüllen 2009)

У Новом Саду, децембра 2014. Ј. Д.

I. УВОД

ТЕМАТСКИ ОКВИР ПРОУЧАВАЊА КОЛОКАЦИЈА

Предмет и задаци истраживања

Како све у језику почива на односима, лингвистичка су истраживања, диференцирана према језичким нивоима, усмерена на утврђивање законитости на којима они почивају. Својим обимом и међуодносима јединица који га чине, лексички систем један је од најкомплекснијих и предмет је, најопштије говорећи, лексиколошких истраживања, усмерених на синтагматску раван и парадигматски план. Тако централна јединица лексичког система – *лексема* реализује своје значење, облик и функцију у односу с другим јединицама, при чему је минимална семантичка позиција двочлана синтагма или синонимски пар (Гортан-Премк 2004: 33).[1]

Као резултат линеарног удруживања лексема у минималном контексту настају лексички спојеви различитог степена компактности, прозирности значења његових конституената и постојаности, те се на основу тога они могу посматрати дуж континуума, без јасних и оштрих граница. Средишњу позицију у том низу заузимају они лексички спојеви који су према релевантној лексиколошкој литератури одређени као *колокације*. Иако интересовање за овај језички феномен у последње време добија све више простора у лексиколошким истраживањима и лексикографској пракси, он до данас остаје без јединствене дефиниције, како због различитих аспеката истраживања и приступа проучавању, тако и због саме природе колокација, као деликатног граничног појаса који је у додиру с два крајња домена: сло-

[1] „[Р]ечи, као и све друге језичке јединице, само у односу једна према другој добијају у систему одређено место и своје праве вредности, и у вези са значењем, и у вези са функцијом и у вези са обликом. Минимална семантичка позиција која омогућује међусобно одређивање лексема је двочлана синтагма или синонимски пар [...]” (Гортан-Премк 2004: 33).

бодни лексички спојеви и потпуно ограничене, затворене, непрозирне везе – идиоми.

Синтагматски лексички односи у србистици изучавани су парцијално, више или мање исцрпно и свеобухватно, првенствено из синтаксичко-семантичке перспективе, док су лексиколошка истраживања ових релација фокусирана махом на фразеолошке везе. С друге стране, у свету се колокацијама даје посебан значај у примењенолингвистичким и контрастивним студијама, чија се теоријска полазишта, заснована све више на емпиријски добијеним подацима на основу електронске грађе, користе у домену наставе страних језика, на вишим нивоима учења страног језика (J_2) у циљу стицања флуентности у изражавању, тј. овладавања природнијим језичким исказом. На основу постојеће литературе из ове области потребно је издвојити релевантне закључке како би се поставили параметри за разграничавање синтагматских лексичких спојева и утврдила начелна класификација колокација, што би имало примену при изради речника, уџбеника и приручника за српски као страни језик.

Структура рада, одређена постављеним циљем, организована је у неколико већих целина, и, осим уводних и закључних разматрања, садржи следећа поглавља: (II) приступи и методе у проучавању колокација, на основу којих се даље изводи (III) појмовно-терминолошко одређење колокација, при чему се оне сагледавају у оквирима синтагматских и парадигматских лексичких односа, те идентификују (IV) основна својства лексичких колокација, утврђује њихова типологија, као и основни структурни обрасци у којима се реализују; и примењени аспект колокација – (V) у лексикографији, страној и домаћој, те (VI) у педагошкој пракси. С обзиром на спрегу садржинског и формалног плана при реализацији једног синтагматског споја, тешко је и донекле неоправдано разграничавати колокације на лексичке и граматичке, али с обзиром на то да је фреквенција један од релевантних фактора при утврђивању колокација, циљ је да се издвоје постојанији и учесталији спојеви и да се расветле и њихове садржинске особености и форме у којима се реализују.

Након приказа релевантних полазишта лексичког и семантичког приступа истраживањима колокација, у другом поглављу, следи преглад истраживања овог феномена у оквиру корпусних студија. Као резултат синтезе следе појмовно-терминолошка разграничења у вези с концептом колокација претходних теоријских смерница, те утврђивање параметара за дистинкцију колокација према другим синтагматским лексичким спојевима. С обзиром на то да је конкретна реализација колокације на равни комбинације условљена компатибилношћу значењских компоненти њених конституената, неопходно је било начинити увид у раван селекције, тј. испитати рестрикције на парадигматском плану, пре свега када су у питању

синоними и антоними полазних лексема. Посебно место припада приказу истраживања која се баве проучавањем менталног лексикона, као значајног сегмента у процесу складиштења, меморисања и употребе лексике приликом учења страног језика. Већина поставки датих у литератури илустрована је примерима (тзв. *огледна истраживања*), инспирисаним датим полазиштима, према нашем избору а у складу с могућом потребом корисника којем је српски J_2. Десет оваквих истраживања поткрепљују успостављене параметре, издвојене лексичко-семантичке сегменте и особености колокација, те њихову лексикографску обраду и примену у настави, а репрезентативност изабраних примера произилази из синтезе добијених закључака о испитиваним језичким феноменима. Тако, на пример, важно питање синонимије (посебно у настави – иако садржински сличне, лексеме, свакако, не подразумевају исте (минималне) контексте), нужно се отвара у вези с полисемантичким лексемама и истражено је на примеру вишезначног глагола *крити* и његових контекстуалних еквивалената *чувати*, *заклањати*, *садржавати*, чија се значења конкретизују и разграничавају значењима њихових комплемената. Исто тако, глаголи кретања су погодни за илустрацију слабљења значења и преузимања функције глагола оператора у глаголској фрази, тј. јединственом, високопостојаном споју, фреквентном у језичком систему (*доћи* до закључка, *изаћи* из моде, *водити* записник, белешке, али и љубав, рат и сл.). Методолошку оправданост оваквог поступка, наиме, налазимо у функцији датих примера да потврде теоријска полазишта, уједначена у литератури, а нерасветљена у довољној мери у српском језику из овог аспекта.

Други део истраживања фокусиран је на принципе за утврђивање лексичих и граматичких колокација и њихову класификацију. Установљени параметри за лексичко слагање нису устројени према хијерархијском односу, нити постоји јасна граница међу њима, него се међусобно преплићу и условљавају. Идентификовани су следећи параметри за лексичко слагање: семантичка реализација лексеме, заменљивост конституената и постојаност лексичког споја, а као додатни параметар за идентификацију, махом стилски обележених колокација, уводи се и могућност декомпозиције појединих лексема, тј. *семантички аналитизам*, који резултира формално варијабилним лексичким спојевима. Након приказа лексичко-семантичких параметара који управљају колоцирањем и резултирају ваљаним лексичким спојем, одликованим постојаношћу, фреквентношћу и прозирношћу конституената, као последицом релативно мале могућности замене блискозначном или неком другом лексемом на парадигматском плану, приказани су најучесталији формални обрасци у којима се колокације реализују. Сходно поставци да колокацију чине аутосемантичне и аутономне лексеме,

ови се обрасци разврставају према управном члану датог споја, примарном глаголском, именичком и придевском колокату.

Последњи део посвећен је лексикографској обради колокација у речницима колокација, превасходно енглеског језика, како због вишедеценијског рада на њиховој изради и усавршавању теоријских законитости и њиховој примени, тако и због широке распрострањености када је у питању њихова употреба. Осим тога, приказана су основна истраживања колокација на европском терену, као и њихово место, тј. заступљеност и обрада лексичких синтагматских спојева у лексикографији једног броја европских језика. Укратко је затим регистровано присуство и презентација лексичких спојева различитог степена компактности и постојаности у пет, профилом и наменом, различитих речника српског језика, да би уследио нацрт за уређење структуре речника колокација српског језика. Пошто се у наставној пракси овај део вокабулара предвиђа за више нивое учења страног језика, најпре се предочавају захтеви прописани стандардизованим европским документом за наставу страних језика (*Заједнички европски референтни оквир за живе језике*), те се на основу тога сагледава тематска организација наставног материјала.

Корпус и методе истраживања

Будући да је тема овог истраживања – лексичке и граматичке колокације у српском језику – релативно нова на домаћем простору, бар када је у питању примена те приступ проблематици, али и теоријско-методолошки оквир проучавања и, с тим у вези терминолошко одређење, у складу с тим постављен је и основни циљ и задатак дисертације: преглед учења о колокацијама и утврђивање теоријских полазишта за идентификовање, класификовање и презентацију колокација у српском језику из лексиколошке и лексикографске перспективе, пре свега, а с намером примене у настави српског као страног језика. Предмет истраживања не ослања се на јасно ограничен и дефинисан корпус из неколико битних разлога, који се тичу природе колокација. Прво, полази се од констатације да је колокација „комбинација речи чије се семантичке и/или синтаксичке особености не могу у потпуности предвидети из њених компонената и стога се *не могу пописати у лексикону*" (Evert 2005: 17). Друго, репрезентативан корпус на којем би се истраживала спојивост кључних речи жанровски би морао бити необележен, како би се искључиле јединствене ауторске стилске варијације, те вишелексемски термини. И треће, примарна намена пописа колокација препознаје се у процесу учења страног језика, а критеријиме корисности и употребљивости добијене колокације за потенцијалног корисника про-

цењује сам аутор, што припада домену компетенције за матерњи језик. Наиме, избор грађе за овакву врсту истраживања врло је деликатно и сложено питање будући да подразумева постојање пажљиво креираног и евалуираног корпуса (или корпусâ), електронски забележених примера циљано бираних текстова, писаног и говорног исказа страних студената, што је само полазна основа за даље истраживање, којем претходе ваљано дефинисани критеријуми за избор колокација примењљивих у настави. О томе сведоче само нека од полазишта у креирању приручника *Collocations in Use* (2007, 2008) и *Collocations in Use – Advanced* (O'Dell, McCarthy 2008).

> *Како су биране колокације*? Коришћени су корпуси: *Cambridge International Corpus* писанога и говорнога енглеског језика, који садржи преко 750 милиона речи (књиге, новине, огласи, писма и имејлови, сајтови, конверзације и говори, радијске и телевизијске емисије), као и CANCODE корпус говорног енглеског језика – довољни да се стекне реална слика о томе које се речи *природно* и *фреквентно* појављују заједно. Осим тога, веома користан корпус за ову врсту истраживања био је *Cambridge Learner Corpus*, сачињен од десетине хиљада записа студената који су полагали ESOL испите широм света, а из којег су од значаја биле грешке у продукцији или рецепцији колокација. Између бројних колокација биране су пре свега оне које би биле корисне у говору и писању (нпр. у одељку *Eating and drinking* предност је имала колокација нпр. *have a quick snack* у односу на нпр. *rancid butter*, која јесте везана колокација, али с веома ограниченом употребом). Даље, фокусиране су оне колокације које су *мање очигледне* и *очекиване* (make friends : *get friends; heavy rain : *strong rain) (O'Dell, McCarthy 2008: 4).

Истраживања у области корпусне лингистике у појединим центрима данас су поодмакла у погледу израде специјализованих програма за индексирање, етикетирање и сортирање грађе према релевантним морфолошким, синтаксичким и семантичким обележјима. За потребе истраживања колокација у српском језику коришћена је дигитализована грађа забележена у Корпусу савременог српског језика на Математичком факултету у Београду (КССЈ), конципираног за општу намену. Корпус у овом тренутку броји преко 122.000.000 речи, из домаће и преводне прозне литературе, новинских текстова, као и текстова правног и научног карактера (насталих након 1950. године), с информацијом о извору, али без лексикографских података.

Осим квантитативне методе, доминантне у тзв. лексичком приступу проучавањима колокација, издвојени примери анализирани су и према поставкама *компоненцијалне анализе*, својствене семантичком полазишту у проучавању колокација. Ово стога што се као један од основних закона синтагматике уочава компатибилност семантичких компоненти, релевантних дијагностичких обележја, која су или услов или ограничење за реали-

зацију колокације. На основу учешћа сема различитог ранга диференцира се *слаба* и *јака позиција лексема* (Кузнецова 1982), *лексичко* и *семантичко* (али и *морфосинтаксичко*) *слагање* (Апресян 1995), *лексичка спојивост* (Ристић, Радић-Дугоњић 1999), те се у оквирима овог минималног контекста који чине колокације, а с обзиром на семантичку реализацију вишезначних лексема, разликује *опште слагање*, *слагање са семантичким детерминатором* и *слагање са задатим семантичким детерминатором* (Гортан-Премк 2004), *неутралан контекст* и контекст у којем се остварују секундарна значења лексема (Cruse 1991).

Уколико је пак један од елемената колокације апстрактног карактера, до чијег се значења не може доћи разлагањем на компоненте, најподеснији поступак за утврђивање значења у оквиру једне колокације јесте *концептуална анализа*, односно анализа значења путем појмовне метафоре, (потенцијално) универзалних механизама мишљења, чији се значај у литератури препознаје и у анализи комплекснијих, непрозирних структура као што су идиоми. У оквиру ове теме, а и шире, у семантичким истраживањима, незаобилазан поступак у идентификацији значења одређених конституената колокације јесте тзв. *колокацијска метода* (Хлебец 2002, 2008) која подразумева утврђивање семантичке дефиниције или 'семантичког досијеа' једног колоката путем принципа заменљивости другим лексемама с којима је у парадигматском односу, чиме се омогућава увид у део семантичког садржаја другог колоката.

Домени примене и допринос истраживања колокација

Значај који се истиче у готово свим истраживањима у вези с колокацијама, као и у специјализованим речницима, односи се на наставу страног језика на вишим нивоима учења, када се ученику / студенту, како се наводи у *Заједничком европском референтном оквиру за живе језике*, отварају нови видици, што се нарочито очитује када су у питању продуктивне језичке вештине. То значи да се стечено знање на једном вишем нивоу надограђује, проширује и продубљује на тај начин што се постојеће усвојене лексичке и граматичке структуре, када је то потребно и могуће, своде на природнији исказ, који је ближи изворном говорнику (нпр. у енгл. *set yourself a realistic objective* : *you must know what you want to do*, *but it must not be too much for it to be possible for you to do*. (Lewis 2000) или нпр. у српском *она увек одржи обећање* : *она увек уради оно што је рекла да ће урадити*). Други домен примене истраживања колокација јесте превођење, што излази из оквира наше теме, али га треба поменути управо због важности природе колокација. Релативно висока постојаност и делимична непрозирност лексичког

споја, који се на овом пољу могу превидети, један је од важних разлога настанка непостојеће или погрешне колокације у излазном језику, односно дословног превода реч-по-реч (нпр. ПОСТАВИТИ ПИТАЊЕ: према фр. *poser question* у енгл. је *put down question* погрешна колокација; правилан превод с француског на енглески је *ask question*) (Seretan 2008). У том смислу ова проблематика захтева посебну пажњу на пољу двојезичне лексикографије, нарочито када се ради о полисемантичким лексемама и реализацији секундарних значења, када је неопходно у излазном језику давати колокацију, тј. полазну лексему с конкретизатором (семантичким детерминатором), о чему сведочи пример руске колокације *голова колонны* и српског еквивалента *чело колоне* (Радић-Дугоњић 1999). Тако се као основни теоријски проблеми колоцирања намећу питања полисемије и синонимије лексема, којима лексикографска пракса, из ове перспективе, не поклања довољно пажње. Када је синонимија у питању, као репрезентативан пример могу послужити блискозначни ʻглаголи-вербализатори': *чинити*, *правити*, *вршити*, *обављати*, *изводити*, који због дифузности и ограничености свога значења представљају озбиљан проблем за странце (уп. нпр. *правити покрете* : *делать движения*; *правити гримасе* : *строить гримасы*; *правити сметње* : *создавать препятствия*; *правити скандал* : *устраивать скандал* итд.) (Просвирина 1983), што опет наводи на закључак и потврђује Фертову тврдњу да се о речи може судити на основу других с којима се удружује: „You shall know a word by the company it keeps!" (Firth 1957), као и тврдњу Д. Гортан-Премк (2004), на коју смо се позвали на почетку овог поглавља.

На основу само неколико наведених примера може се сагледати значај истраживања колокација, који је, сходно његовим пропорцијама, у страној литератури одавно препознат, о чему сведоче бројна примењенолингвистичка испитивања, нарочито на међујезичким релацијама. Како колокације улазе у домен синтагматике, одређење самог појма варира и природно улази у подручје лексичке валентности и рекције, тј. семантичких особености и граматичке реализације одређених лексема. Према томе, речници колокација, као крајњи циљ теоријских истраживања, могу имати и нормативни карактер, те наћи примену и код изворних говорника при продукцији коректног језичког исказа кад постоји колебање при избору форме комплемента одговарајуће лексеме.

II. ПРИСТУПИ И МЕТОДЕ У ПРОУЧАВАЊУ КОЛОКАЦИЈА

СИНТАГМАТСКИ ЛЕКСИЧКИ ОДНОСИ У ЛЕКСИЧКОМ СИСТЕМУ

Као и други језички системи и лексички почива на устројству одређених јединица – лексема, које своје место у њему реализују у међусобном значењском, обличком и функцијском саодносу. За разлику од релација унутар других система језика, лексичке односе теже је сагледати, одредити и ограничити, будући да су део обимнијег, по броју својих јединица, несамеривог скупа (Гортан-Премк 2004: 33). Оваква комплексност система као последицу има различите приступе анализи и класификацији његових јединица и односима у које оне ступају, односно,

> могуће [их је] класификовати на разне начине – парадигматски, синтагматски, функционално, ономасиолошки, семасиолошки, а и друкчије (Драгићевић 1996: 96).[2]

Два основна вида организације лексичких јединица, парадигматски и синтагматски,[3] заснована на принципима одабира садржински и структурно блиских јединица и њиховог повезивања у смисаоне целине, најопштији су принципи организације лексема. Ова два плана или замишљене вертикалне и хоризонталне осе језичког система (Бугарски 1989: 95–97) у „језичкој стварности [...] чине нераскидиву целину. То су као две странице једног листа" (Хлебец 2008а: 65). Стога, тек у корелацији нивоа селекције с нивоом комбинације лексичка јединица добија своје место у систему, тј. парадигматски и синтагматски лексички планови удружено доприносе њеној

---

[2] Уп. и: „На основу синтагматских односа, заједно с парадигматским, утврђује се идентитет неке јединице у оквиру система датог језика" (Kristal 1985: 334).

[3] Синтагматски и парадигматски план анализе примењује се на свим језичким нивоима. Као лингвистички термини првобитно уведени у делу Ф. де Сосира, када су употребљени да означе секвенцијалне особине говора.

дистинктивној позицији у односу на друге јединице. Према формулацији Сосира (Sosir 1989: 147)

> Синтагматични однос је *in praesentia*; он почива на два или више термина који су исто присутни у једном стварном низу. Насупрот томе, асоцијативни однос спаја термине *in absentia* у једном виртуелном мнемоничном низу.

У лексиколошким истраживањима, међутим, већа се пажња посвећивала парадигматским лексичким односима (Драгићевић 2007: 213).

Синтагматска лексичка раван подразумева могућност линеарног повезивања лексема у целину – лексички спој, чија је реализација условљена семантичким својствима његових конституената, формализација – граматичим правилима датога језика, а употреба је примерена потребама језичке ситуације (језичког догађаја).[4] Конституенти једног лексичког споја, садржински и структурно компатибилни, прагматички адекватно употребљени, граде целине различитог степена компактности, а тиме и постојаности. Отвореност једног лексичког споја условљена је могућношћу замењивања његових елемената, док је постојаност резултат чврсте везе чији се елементи не могу супституисати без последица по почетно значење. Између ових поларитета на синтагматској равни постоји низ условно диференцираних спојева, чији семантички карактер не подлеже јасним законитостима и критеријумима класификације и који, као такви, до данас остају без јединствене дефиниције.

> Колокације није једноставно дефинисати. У лингвистичкој и лексикографској литератури о њима се често говори у односу на слободне спојеве речи, као једног екстрема, и у односу на идиоматизоване структуре, као другог; колокације су негде у средини тог спектра (McKeown, Radev 2000: 2).

Овакви лексички спојеви у великом делу релевантне лексиколошке литературе терминолошки су одређени као *колокације*, а поље њиховог распростирања на синтагматском континууму прилично је неодређено и

---

[4] Како би се добила потпунија слика исказа, тј. значења употребљених елемената, лингвистика (прагматика) наглашава потребу да се језик проучава у датој ситуацији (Kristal 1985: 334). Према Ферту (Firth 1957) значење треба посматрати у оквиру језичког догађаја [language event], нарочито на основу реализатора. Хајмс (Hymes 1972) уводи значајну дистинкцију између *говорне ситуације* (нпр. лов, оброци, забаве и сл.), *говорног догађаја* и *говорног чина*. *Говорни догађај* ограничава се на активности којима управљају норме и правила за говорну интеракцију (нпр. конверзација лицем у лице или телефоном). Под *говорним чином* (у ужем смислу) разуме се чињење одређене радње као што је извештавање, изјављивање, упозоравање, постављање питања, обећавање, потврђивање, жаљење, извињавање (Schmidt, Richards 1980: 130).

широко схваћено, те је разумљиво што постоје различити аспекти посматрања и приступа проучавању овога процеса и продукта лексичког слагања.

Може се констатовати да се колокацијама приступало из начелно два основна угла: с једне стране – приступ заснован на семантици речи и, с друге стране – приступ оријентисан према учесталости колокација. При томе се теоријско одређење може поделити и према географском пореклу истраживања: први има корене у европским фразеолошким истраживањима, а други у британском контекстуализму (Siepmann 2005: 410). У учењима о колокацијама, иако као полазиште имају различито виђење овога проблема, те су и фокуси анализе другачији, могу се утврдити неке заједничке црте, нит која се провлачи кроз готово све приступе. Оно што би чинило тај пресек, спону међу свим истраживањима може се свести на следеће:

(а) *учесталост* појављивања одређеног споја као индикатор колокације,
(б) место и улога *значења* лексема у конституисању колокације,
(в) међуусловљеност *структуре* и *садржине* лексичког споја и
(г) разграничавање *колокација* и *других синтагматских спојева*, слободних веза, с једне стране, и идиома, с друге стране.

У новијој лексиколошкој литератури постоје разне класификације приступа истраживању колокација, од најопштијег – чисто статистички и лингвистички (Seretan 2008), до онога који уврштава и приступе практичне оријентације: лексиколошки, семантички, *педагошки*, *корпусни* и синтаксички (Stojičić 2010). Прва се дистинкција тиче присуства граматичке компоненте у карактеру колокација, тј. доминације параметра учесталости при њиховој идентификацији. Иако је интересовање за колокације поникло из педагошке праксе (Палмер, Хорнби)[5], и управо у том домену резултати истраживања имају најкориснију примену, овај *аспект* (могуће боље него *приступ*) треба посебно издвојити и потражити најподесније начине учења односно усвајања овог сегмента вокабулара. Овладавање спонтаним језичким исказом, што природнијим и блиским изворном говорнику, примарни је циљ у процесу учења језика, а колокације су, нарочито оне везане и ограничене, значајан сегмент у постизању оваквог циља. Ово је нарочито важно и из угла похрањивања, меморисања језичких информација у процесу учења страног језика. У науци се све више поклања пажња управо истраживањима *менталног лексикона* и, сходно Синклеровом (Sinclair 1991) учењу о постојању ‘принципа слободног избора’ насупрот ‘принципу целовите конструкције’ [Open Choice Principle : Idiom Principle], те

[5] Х. Палмер (Harold Edward Palmer, 1877–1949) и А. Хорнби (Albert Sidney Hornby 1898–1978) сматрају се зачетницима системског проучавања наставе енглеског језика као страног (English language learning and teaching – ELT).

претпоставци да у језику постоје ʻполуготове целине (блокови)ʼ, спремне за усвајање [prefabricates chunks] (Lewis at al. 2000), резултати истраживања биће предочени и у светлу педагошке примене. Овоме претходи преглед основних учења о колокацијама, који су у нужној корелацији с актуелним лингвистичким учењима, а који ће се овом приликом разграничити на лексички и семантички приступ. Посебно место заузима методологија која се користи у корпусним истраживањима колокација и она ће се приказати у основним цртама будући да се као један од основних параметара у испитивањима ове врсте поставља *фреквенција*, што је инкорпорирано у лексички приступ проучавању колокација.

ЛЕКСИЧКИ ПРИСТУП ПРОУЧАВАЊУ КОЛОКАЦИЈА

Лексички приступ колокацијама умногоме произилази из Фертовог (Firth 1957) схватања да се значење речи може тумачити на основу оних речи с којима се оне удружују,[6] узимајући у обзир шири контекст употребе језика: сам језички догађај и његове актере. Треба нагласити да је овај аутор, који се сматра творцем термина колокација,[7] увиђао различите нивое анализе: нижи ниво текста и виши ниво контекста, тј. шире друштвене и културне оквире у којима он настаје.[8] Према Нејгебауеру нису прихватљиве примедбе да Ферт није јасно одговорио на питање о природи колокација – јесу ли оне резултат учесталог појављивања или резултат могућности комбиновања, односно да није сасвим јасно шта је подразумевао под колокабилношћу. Фертова подела на опште или уобичајене и ограниченије, техничке или личне колокације, према мишљењу Нејгебауера, јасно упућује на то да је „имао у виду учесталост, односно уобичајеност колокација, тачније онога што назива ʻколокативно значењеʼ" (Nejgebauer 1982: 339). Важну улогу у проучавању колокација код Ферта има свакако говорник, јер је сматрао да „при доношењу судова о значењу у језичком смислу треба у

---

[6] „Колокације дате речи јесу искази у којима она има уобичајене и сталне позиције" (Firth 1957: 181).

[7] „Међутим, како истиче Кауи (Cowie 1998), термин је користио у том значењу још 1933. године Х. Е. Палмер у *Interim Report on English Collocations*, те би се он могао сматрати заслужним за стварање овога термина" (Herbst, Klotz 2009: 235).

[8] Анализирајући Свинбернову поезију (Algernon Charles Swinburne 1837–1909), Ферт је желео установити колокације уобичајене за тај период. При томе, не само што наглашава значај контекста, него га и диференцира: контекст друштвеног оквира (супротстављен идеализованом говорнику), контекст говорног и писаног дискурса (у односу на изоловане реченице) и, оно што је важно за колокације, контекст који чине удружене речи (Manning, Schütze 1999: 142).

целини посматрати језички догађај, али с тежиштем на ономе који тај догађај реализује" (Stojičić 2010: 9).

Основна полазишта лексичког приступа произилазе из претпоставки да је лексику могуће и потребно изучавати независно од граматике, што је условљено разликама у организацији и правилима ових система, те да се као релевантни фактори за истраживање лексике и лексичких спојева издвајају управо степен вероватноће заједничког јављања лексема и могућност њиховог предвиђања. Стога ће се надаље овај приступ разматрати управо према основним карактеристикама које га одређују, факторима статистике, кохезије и граматике, на основу учења најутицајнијих представника овога учења – Џона Синклера и Мајкла Халидеја.

Статистички фактор

Висок степен вероватноће заједничког појављивања лексема, њихова учесталост, могућност предвиђања при уланчавању на линеарном плану, кључни су фактори којима се дефинишу колокације према поставкама представника лексичког приступа, у литератури често називаног и статистичиким. Најзначајнији међу њима јесу Мајкл Халидеј и Џон Синклер, чијим се чланцима *Lexis as a linguistic level* (Halliday 1966: 150–159) и *Beginning the study of lexis* (Sinclair 1966: 411–430) поставља темељ за даље проучавање колокација. Као илустрација овога приступа може послужити Синклерова дефиниција колокација:

> Колокација је удруживање двеју или више речи које се у тексту налазе на кратком одстојању једна од друге. Уобичајена мера близине је максимум четири речи које их деле (Sinclair 1991: 170).

О дистанцираности конституената једног лексичког споја говори и И. П. Сљесарева (Слесарева 1984: 26), разграничавајући синтагматске везе на основу *близине* њихових елемената и констатује да постоје ближи спојеви који чине минимални контекст дате речи (микроконтекст) и даље везе које се разумеју на основу ширег контекста (макроконтекст). Ово илуструје примерима глаголског видског пара: користити (се) / искористити (*Користим оловку.* : *Искористио сам оловку као средство за показивање.*), при чему први пример не захтева шири контекст и разуме се једнозначно: *Пишем оловком*. Ова се улога и дефинисање контекста у разумевању лексичких спојева чини ближом и природнијом (за наш језик) будући да не почива на формалном одмеравању близине конституената.

У статистичким мерењима снаге међусобног привлачење лексичких јединица, Синклер (Sinclair 1966: 416–417) користи параметре: централна

јединица, нуклеус или база, чвориште [node], јединице које центар привлачи и које имају склоност ка везивању за њега – колокати [collocates] и распон између њих [span]. На примеру кратких делова текста добија се *укупно окружење* [total environment], које чине најбројније централне јединице и њихови колокати, распоређени према опадајућој фреквенцији, образујући групе, целине, као нпр.:

money (7), pay (4), ticket (6)	[новац – платити – карта]
money – save (4), clothes (3), cost (2)	[новац – штедети – одећа – коштати]
pay – half (3), better (2)	[платити – упола – повољније]
ticket – quid (4), accept (3), boy (2)	[карта – фунта – добити – дечак]

На тај начин добија се информација о *снази тенденције* одређене јединице према другој. Тако једна лексичка јединица може имати изражену склоност према другој, слабију и веома слабу, те оказионалну, што аутор назива узгредним [casual] колокацијама. Даље, валидни статистички подаци могу се добити уколико се укључе одређени параметри и формирају следећи односи међу њима: *p* = укупан број јединица у тексту, *f* = укупан број појављивања одређене јединице, вероватноћа појављивања те јединице на сваком јединичном месту [item-place] у тексту јесте вредност *f/p*. Ако је распон удвостручен (пошто се мери бројем јединичних места с обе стране центра), могућност колоцирања поменуте јединице с другом узастопном јединицом (распоном) јесте *sf/p*. Ако нас занима одређени распон који се појављује *n* пута у тексту, могућност колоцирања поменуте јединице с овим распоном имаће вредност *nsf/p* (Sinclair 1966: 418).[9]

Овакав приступ истраживању колокација отвара низ питања како о садржинским својствима њихових конституената тако и о језичком и ванјезичком контексту у којима се реализују. Пре свега, да ли је фреквентно удружено појављивање двеју лексема довољан услов да би спој био окарактерисан као колокација и, даље, хоће ли сличну тенденцију ка везивању имати дата лексема у стилски и жанровски другачијем језичком исказу? И с тим у вези, која се семантичка реализација лексеме узима као релевантна при утврђивању колокације (нпр. *штедети / чувати новац* : *штедети енергију*, *живце*, *снагу*; *време*, *простор* : *штедети речи*)? Рекло би се да је

[9] Ове се апстрактне вредности могу илустровати следећим примером: ако укупан број речи у тексту износи 1000 (p), од којих је 10 речи нпр. именица *кућа* (f), јасно је да ће она чинити стоти део текста (f/p), а број њених могућих колоката износиће 20 (sf/p), а ако је колокат удаљен за једно место од центра (распон 2 (x2)), и таквих колокација има 5, вредност распона биће 2 од десет, тј. 1/5 од вредности свих распона.

предвидљивост и *очекиваност* одлика наведених веза које Синклер наводи као пример (*штедети / чувати новац*), што је, како ће се касније видети, у супротности с иманентним дистинктивним обележјем колокација у односу на слободне спојеве и идиоме, а то је управо нижи степен очекиваности и предвидљивости.

Фактор кохезије

Како се могло видети, једна од полазних тачака у овом приступу тиче се *склоности одређених лексема да се појављују заједно* [tendency to occur together] (Sinclair 1991: 71), при чему та тенденција може бити израженија (нпр. *повољна прилика*; *писмо – убацити – сандуче*) или слабија (нпр. *писмо – испустити – бара*).[10] Тако се лексеме међусобно предвиђају без обзира на удаљеност (нпр. веза међу лексемама *buy* [купити] и *cheap* [јефтин] подједнако је стабилна као и лексичке везе чији су конституенти у непосредној близини, иако су њене јединице често раздвојене).

> Теорија не оправдава придавање значаја непосредној близини језичких јединица, а проучавање примера као да оповргава то да јединице постају међусобно *све мање* предвидљиве како се растојање међу њима повећава (Sinclair 1966: 414).

Синклерова поставка о могућности предвиђања на колокацијском плану може се препознати у *теорији о кохезији текста*, коју су поставили М. Халидеј и Р. Хасан (1976). У њиховим се истраживањима прати удружено појављивање лексема и на обимнијим узорцима од реченице, где им се придаје кохезивна функција на нивоу текста. У бити ове поставке јесте поново „тежња речи да чине део истог лексичког окружења" (Halliday, Hasan 1976: 286), те се могу јавити не само у паровима, него и у дужим „уланчаним низовима колокацијске кохезије" [chains of collocational cohesion], што аутори илуструју, с једне стране, примерима *смех – шала*, *бритва – оштар*, *болестан – доктор* и сл. и *небо – сунце – облак – киша*, с друге стране. Будући да се лексички односи посматрају на већем узорку исказа, може се приметити да им се приписује и шире значење, тј. да се продубљују и на парадигматски план, односно да је ʻлексичко окружењеʼ

[10] Према Халидеју одређене јединице могу чинити скупове који су део колокације ако показују извесну сличност, што се може утврдити критеријумом учесталости – јединица *сунце* : јединице које чине скуп (на основу учесталости јављања): *светло*, *топло*, *сјај*, *светлост*, *залазити*, *излазити*.

пренето и на лексичка поља, што је јасно с обзиром на то да кохезију чине „значењски односи који постоје унутар текста" (Halliday, Hasan 1976: 4).

Према неким ауторима (McKeown, Radev 2000: 5) непрецизност дефинисања колокација код заговорника ове теорије састоји се у томе што је тешко систематично класификовати семантичке односе међу речима које се сматрају колокацијама, а које су у служби постизања кохезије у тексту, што илуструју следећим примерима: комплементарни односи (*дечак*, *девојчица*), серијски односи (*понедељак*, *уторак*; *долар*, *цент*), семантички однос део–целина (*аутомобил*, *кочница*), те односи засновани на асоцијацијама (*башта*, *копати*).

У теорију о кохезији текста уклапа се донекле једно од новијих виђења колокација као *ланца у развоју дискурса* [a chain in the development of discourse]. Његови заговорницу су двојица француских истраживача, П. Фрат и К. Гледхил (Frath, Gledhill 2005: 25–43),[11] који своје дискурсно полазиште граде, између осталих, на учењима Ч. С. Перса и на Хоијевом разматрању текстуалне функције лексичких јединица у оквиру лексичких уланчавања.[12] Према овом приступу фразеолошке јединице не дефинишу се путем формалних критеријума, него се посматрају мање или више као *стилиски обележени чланови породице израза* [family of expressions]: *добити отказ*, *бити отпуштен*, *изгубити посао*, те тако нису повезани

[11] У свом раду *Слободно устројене целине или окамењени блокови? Референција као критеријум за дефинисање лексичких јединица* [Free-Range Clusters or Frozen Chunks? Reference as a defining criterion for linguistic units] аутори најпре критикују досадашње приступе проучавању колокација и, позивајући се на Персово учење (Pierce 1975), посматрају комплексније лексичке скупине као 'деноминаторе' [именовања] ('denominators') друштевено прихваћених 'објеката' ('objects') и разликују их од дискурсних исказа 'интерпретаната' ('interpretants' у Персовој терминологији).

[12] Ово је полазиште постављено на три семиотичка појма: деноминатор, објекат, интерпретант ('denominator', 'object', 'interpretant'). Деноминатор (означен као N) јесте реч или низ речи које се глобално односе на елементе нашег искуства и нису творевина појединца него потичу из друштва. Неки аутори (Merleau-Ponty 1945) називају овај вид језика *parole instituée* (институционални језик). Како год се упознали са N, ми смо природно претпоставили да се он односи на објекат (O), чак и ако о њему не знамо ништа, али он је продукт наше језичке заједнице. У стању смо да стекнемо знање о објекту тек након што смо усвојили и *име* и *објекат* и тада такво знање користимо и стварамо, креирамо унутар дискурсних низова. Јасно је да се не може ни говорити ни мислити о нечему ако му се не зна име, било да се ради о бојама, осећањима, болестима, идеологији и сл. Зато се когнитивистички приступ доводи у питање јер се знања претпостављају речима и није јасно како се концепти заправо односе на спољашњи свет, те је тешко објаснити зашто су дати концепти другачије обликовани у различитим језицима.

У суштини, речи именују наше уобичајено искуство и њихово усвајање је упоредиво са учењем других активности, стицањем других навика, као што је коришћење ножева и виљушака, кинеских штапића или навиком да се насмејемо када сретнемо пријатеља.

формом него функцијом и могу се на парадигматском плану посматрати као једна јединица. У зависности од методолошко-теоријског приступа, колокације се, према полазиштима ових аутора могу одредити као (а) статистичке / текстуалне јединице (групе), (б) семантичке / синтаксичке структуре (блокови), (в) дискурсне / реторичке везе (уланчавања).

Према овом приступу степен компактности комплекснијих лексичких спојева потпуно је ирелевантан с обзиром на то да се они као целина односе на друштвено постојеће објекте, те су тада *деноминатори* и сложенице и колокације и идиоми (нпр. *psychoanalysis*, *strong tea* и *powerful car*, *blow the gaff* и *kick the bucket*).[13] С тим у вези, нпр. *powerful tea* и *strong car* не постоје у друштвеној стварности и могу се разумети као грешка или литерарна креација, а насупрот томе непрозирни идиоми упућују на постојеће *објекте – одавање тајне* и *умирање*. На питање које је мучило многе семантичаре: зашто не употребљавамо *моћан* у вези са *чај*?, аутори једноставно одговарају: „Зашто бисмо?" И додају:

> Али, да ли је говорење рачунање? Деноминатор за чај са доста танина и кофеина јесте *јак чај*. Када мислимо о *јаком чају* наша мисао се састоји од речи *јак* и *чај*. Језик је суштина мисли, а не покривач бачен преко појмова. У том случају можемо напустити најчешће прихваћен став да ум функционише у два корака, да прво постоји мисао о чају и јачини, а затим о обухватању речи *чај* и *јак* пошто је због неког семантичког обележја *јак* у односу са *чај*.

Говорећи о референцији уланчаног текста, аутори дају пример извода из Прустовог романа *У Свановом крају* [*Du côté de chez Swan*], показујући да писац шири употребу постојећих колокација.[14]

У својим закључцима заснованим на корпусним истраживањима М. Стабс (Stubbs 2002) износи једно од запажања које се тиче међусобног привлачења лексема: нпр. именица *трач* повезује се с придевима негативне

---

[13] Ови односи у српском језику могу се примеровати следећим јединицама: *јак чај*, *моћан аутомобил*, *одати тајну*, *отегнути папке.*

[14] „*Longtemps*, *je me suis couché de bonne heure.* [Дуго времена одлазио сам рано на спавање.]

Да би се разумела колокација као што је *couché de bonne heure*, не треба да разлажемо њене компоненте да бисмо је разумели. Ми их препознајемо као постојеће *деноминаторе* који се односе на такође постојеће *објекте* и у својој меморији градимо комплексан *објекат* – опис онога што се дешава када заспимо – елемент нашег заједничког искуства. Код Пруста то можда читамо први пут, али резултат стања *заспати* дешава нам се сваке ноћи. Тако, Прустова креативност не долази од његове способности да преведе мисли у језик – то чини користећи постојеће *деноминаторе* у оквиру тумачења, *интерпретације* ('interpretant') како би означио комплексан *објекат* који препознајемо када је исказан речима" (Frath, Gledhill 2005: 38).

оцене: *неосновани*, *хушкачки*, *злонамерни*, *погрдни*, *сочни*, *љигави*, а на основу даљих испитивања закључује да је то одлика женског вербалног исказа.[15]

Фактор граматичности

Трећа важна претпоставка лексичког приступа јесте та да се лексика може посматрати донекле *независно од граматичких структура* у којима се остварује, те се стога и уводе термини који су независни од граматичких и довољни су за опис лексичких образаца. Релевантни параметри за опис лексичког система сведени су на појмове *јединица*, *скуп* и *колокација.*

Затворене граматичке категорије – *структуре* и *системи* – почивају на принципу детерминизма, док је лексика део отвореног скупа и почива на теорији вероватноће, предвиђања [... lexis requires the open-ended 'set'] (Halliday 1966: 153). Аутор најпре илуструје своју тврдњу ваљаним граматичким исказом, који је семантички неприхватљив, што је последица немогућности употребе блискозначних речи, јединица из исте целине у комбинацији с различитим лексемама на синтагматском плану (*јак*, *моћан*, *снажан* / *доказ*, *аутомобил*, *чај*). Разграничење детерминисаних именица кретало би се према значењу: 'апстрактно', 'конкретно неживо', 'градивно'. Слична полазишта налазимо у учењу Синклера (Sinclair 1966), који разграничава граматички и лексички ниво језичке анализе, истичући да је за први карактеристичан контрастни однос (или – или) одређених целина (нпр. актив – пасив), док је то непримењиво у проучавању лексичких односа, о чему сведочи његова тврдња:

> Једна лексичка јединица нема предност у избору у односу на другу, оне се не супротстављају једна другој у оном смислу како се то чини са граматичким класама (Sinclair 1966: 411).

У оквире овог полазишта донекле се уклапа и јединствен концепт колокације као *неутралне синтагме*, који заступа Л. Липка (Lipka 1992: 159–169), тврдећи да синтагматски удружене лексеме имају карактер неутралности будући да су независне од врсте речи и синтаксичке структуре (нпр. *open* и *window* – ирелевантно с обзиром на врсту речи и синтаксичку функцију; His *argument* was *strongly* : He *argued strongly*).[16] Овде свакако треба имати у виду полазни језик о којем Липка говори, те типолошку

---

[15] „мајке су стајале по сокацима и оговарале; жене су оговарале а мушкарци су пушили; баба трачара" (Stubbs 2002: 7).

[16] Примењиво на морфолошки мање „осетљиве" језике, тј. на оне где је присутан принцип конверзије: нпр. *open* – глагол (морфолошки неодређених категорија лица, времена, броја), те придев (пасивни партицип).

разнородност језика и с тим у вези непримењивост полазишта о *неутралности синтагме* (колокације). Говорећи о синтагматској компатибилности, аутор налази да је граматичка необележеност важан фактор у процесу учења страног језика, док је кључни проблем правилна комбинаторика условљена постојањем блискозначних лексема (нпр. *large*, *big*, *great* / *male*, *masculine*) или њиховом формалном сличношћу (*electric*, *electrical* и сл.). На ово се наслања додатни проблем, који оповргава Липкино становиште о необележености синтагме у погледу врсте речи, о чему сведоче примери које наводи Јесперсен (1924, према Вјежбицка 2011)[17] из перспективе њихове неподударности на међујезичком плану:

енглески	руски
male (Adj)	*самец* (N)
female (Adj)	*самка* (N).

Ово је још очигледније, наводи Вјежбицка, у примерима синонимских парова, од којих је један именица, други придев:

round ʻкруглый' [округао] : circle ʻкруг' [круг]
stupid ʻглупый' [глуп] : fool ʻглупец' [будала]
It is round. ʻЭто круглое.' / *It is a round.
It is a circle. ʻЭто круг.' / * It is circle. (Вежбицкая 2011: 172).

Питање граматичности је ирелевантно за А. Мекинтоша (уп. Stojičić 2010: 14–16) будући да се она подразумева. Према овом аутору важно је установити могућности комбиновања лексема, које су често у вези с личним доживљајем, идентификовањем одређеног ванјезичког ентитета (нпр. у реченици *The lemon is bitter*. више је очекивано и прихватљиво *sour*, али индивидуални опажај може ићи и до тога да је *sweet*). Овакво полазиште заснива се, пре свега, на предвиђању *могућих* колокација, не само остварених и фреквентних. Другачију перспективу сагледавања својстава датог појма, те тиме и његове детерминације, наводи А. Вјежбицка (Вежбицкая 2011: 172) преносећи Патнамово опажање (Putnam 1975[18]):

> Лимун не може бити одређен као нешто *округло*, *жуто*, *кисело*, *што расте на дрвету*, зато што се увек може претпоставити да се ради о још нечем другом што одговара наведеним карактеристикама [...]. Да би нешто било *лимун*, мора израсти на лимуновом дрвету [...], чак и ако оно противречи неким нашим

[17] Jespersen, O (1924). *The philosophy of grammar*. London: George Allen & Uwin.

[18] Putnam, H. (1975). The meaning of ʻmeaning'. *Language*, *Mind and Knowledge*. K. Gunderson (ed.). Minneapolis: Univ. of Minnesota.

очекивањима. Можемо замислити да ће некад израсти *слатки* лимун или *наранџасти* лимун и они ће се називати, ако не лимуни, онда у крајњој линији *слатки лимуни* или *наранџасти лимуни*.

Шира перспектива посматрања колокација, која полази од обимнијег узорка текста (исказа), заснована је заправо на *очекиваним* семантичким релацијама, тематски и, шире, жанровски, условљеним. Иако недовољно прецизно дефинисана (McKeown, Radev 2000: 5), ова теорија вредна је пажње будући да полази од контекста и идентификовања садржинских и структурних својстава лексема које се у њему остварују. Фактор очекиваности остварења једног лексичког споја условљен је заправо оним семантичким, валентним, аспектом лексема којим се отвара могућност њиховог међусобног повезивања.

Поставка Е. В. Кузњецове о *слабој* и *јакој* позицији лексема, тј. о позицији која је нужно одређена контекстом и оној која то није, почива на семантичком приступу заснованом на анализи компонената значења. Фокусирање одређене семантичке реализације, донекле је блиско теорији о очекиваним семантичким релацијама. Ова ауторка сматра да је

> основни закон лексичке синтагматике – семантичко усаглашавање речи, које се испољава у томе што речи [...] имају заједничке компоненте својих значења (Кузнецова 1982: 88).

а да се ‘заједничке семе’ понављају како би речи подупирале једна другу. Један од примера којим ауторка ово илуструје јесте:

> У баштама су цветале јабуке, ветар је дувао с поља и чуло се њихање грана у врту пред кућом.[19]

Тако се, према овој ауторки, сема БИЉКА налази у значењу речи *дрво*, *јабука*, *грана*, *цветати*, *вртови пред кућом*; сема КРЕТАЊЕ садржана је у значењу речи *ветар*, *дувати*, *њихати се*; сема ДЕО ЗЕМЉЕ – у речима *башта*, *врт пред кућом*, *поље*.[20]

---

[19] [*В садах цвели яблони*, *ветерок дул с поля и чуть шевелил в палисадниках ветви деревьев.*] (цит. Н. Коняев 1982: 58).

[20] Коментаришући наводе Кузњецове о понављању заједничких сема (редупликацији семантичких садржаја) као услову за остварење лексичке везе, тј. семантичке усаглашености (нпр. *гристи зубима*: гристи = „зубима дробити, мрвити, раскидати, откидати; жвакати”), Д. Гортан-Премк (2004: 50) наводи да је ова појава честа, али да није услов за лексичко слагање.

Кузњецова разликује, како је речено, *јаку* и *слабу позицију лексема* на синтагматском нивоу, с обзиром на њихову условљеност / неусловљеност контекстом. Тако, јака позиција лексема није контекстуално одређена јер она подразумева примарну реализацију лексеме (нпр. глагол *узети* и лексема *рука* могу независно од окружења реализовати лексичку везу будући да овај глагол има у свом основном значењу сему РУКА, а лексема *рука* може везати за себе све предмете који се могу *узети*: *књига*, *тањир*, *ташна*, *цигарета*, *камен*, *јабука*; придев *зелен* слаже се с именицама као што су *лист*, *трава*, *жбун*, у чијем значењу постоји сема ЗЕЛЕНА БОЈА; именица *око* често се остварује у вези с глаголима *гледати*, *чкиљити*, *посматрати*, у чијем је семантичком садржају присутна сема ОКО). У слабој позицији контекст не подржава све компоненте основног значења речи него им може противречити, те поједине семантичке компоненте слабе (Кузнецова 1980: 89) и могу сасвим ишчезнути из семантичке структуре речи, а остварују се семе које су биле потенцијалне у основном значењу речи.

СЕМАНТИЧКИ ПРИСТУП ПРОУЧАВАЊУ КОЛОКАЦИЈА

Семантички приступ значењу речи полази од претпоставке да се значење лексеме изводи на основу семантике лексема с њом удруживих, при чему колокације и представљају минимални контекст речи.[21] Полазиште да се значење састоји од елемената, семантичких компонената, има своје корене у структурализму. У оквиру овог приступа разматрана су питања о колокабилном потенцијалу речи и ограничењима у колоцирању, о ‘спојивости’ речи – лексичкој, граматичкој и морфосинтаксичкој, о лексичком слагању и функцијама лексема. Посебно место у оквиру овога приступа заузимају истраживања у руској лингвистици. Овом приликом представиће се сегмент учења о типовима спојивости речи Ј. Апресјана и неколицине аутора који су овај језички феномен посматрали из перспективе педагошке примене. Исто тако, изнеће се значајни закључци о синтагматским лексичким односима у контексту домаћих истраживања, с посебним акцентом на закључцима претече поставки о синтагматици код нас – Александра Белића.

Колокабилност и ограничења у колоцирању

Колокабилност се дефинише као способност удруживања лексема. Сразмерно постојању и снази афинитета лексема (појединих сема) према

[21] Уп. Готштајн (Gotštajn 1986: 7): према неким ауторима „значење [се] третира као последица колокабилности лексичких јединица.”

другим лексемама на парадигматском плану, она може бити мања или већа, те ће се реализованост колокације кретати на скали од могуће (остварљиве) до остварене и коначно устаљене (Prćić 2008: 150) или, у другачијој визури: од немогуће, могуће до пожељне (Riđanović 1988: 314–315).

Ограничења у избору лексема [*selection restrictions*] предмет су како генеративног тако и структуралистичког приступа и, у зависности од тога, тичу се и синтаксичког и семантичког домена или и једног и другог. Преглед значајних учења о овом феномену даје Липка (Lipka 1992: 159–163), у оквиру својих разматрања о синтагматским лексичким односима.

Генеративно оријентисани, говорећи о значењу у чланку *The structure of a semantic theory*, Кац и Фодор (Katz, Fodor 1963: 191) указују, између осталог, и на значај окружења речи за утврђивање значења, а самим тим и за разумевање исказа. Своје полазиште илуструју примером једног речничког чланка, где се, у изводима, парафразирано, наводи следеће:

> [...] у речнику *The Shorter Oxford English Dictionary* под одредницом *honest*, између осталих, бележе се значења:
>
> > [...] 3. *of persons*: *of good moral character*, *virtuous*, *upright*, [...] *of women*: *chaste*, *virtuous*
>
> Овај се придев може употребити само под специфичним условима, који указују на следеће: (а) ако се именицом уз придев *поштен* означава особа без спецификације пола, тада придев значи ʻдобрих моралних карактеристика, моралан, исправанʼ и (б) ако се именицом означава особа женског пола, тада придев значи ИЛИ ʻдобрих моралних карактеристика, морална, исправнаʼ ИЛИ ʻчестита, чеднаʼ. Интерпретација ове врсте речничке информације морала би пратити уобичајену речничку процедуру што је више могуће, али би требало да иде и даље у реорганизацији значења, тј. требало би да обезбеди СВЕ информације неопходне за избор и ограничења значења, и то што систематичније и доследније (нпр. одређење типа 'of ...')[22] (Katz, Fodor 1963: 191).

У основи структуралистичког приступа феномену *лексичке солидарности* стоји поставка Козеријуа (Coseriu 1976)[23] да је садржај речи које се удружују одређен класом других речи, реперезентованих класемом, архилексемом или другом специфичном лексемом, те се тако разликује:

(а) афинитет у слагању [*affinity*] (Дечак се извинио. → класема /+људско/),

(б) селекција (избор при слагању) [*selection*] (Недеља је протекла. → архилексема *време*),

---

[22] Исти тип зависности значења од окружења карактеристичан је и за придев *поштен*, *а*, *о* (*частан*, *часна*, *о*) у српском језику.

[23] Coseriu, E. (1967). Lexikalische Solidaritäten, *Poetica* 1. 293–301 (у Lipka 1992).

(в) импликација (садржавање значења) [*implication*] (Хенри је слегао (раменима). → лексема *раме*).

У Лајонсовој (Lyons 1977: 262) терминологији појава обухватања семантичког садржаја једне лексеме другом означена је као *инкапсулација* [*encapsulation*], што аутор, између осталих, илуструје примерима енглеских глагола *kick*[24] [ударити ногом] и *punch* [ударити песницом], који се, на пример, у француском преводе колокацијом: *donner un coup de pied* и *donner un coup de poing*. Под термин инкапсулација могу се подвести многи примери обухватања семантичког садржаја једне лексеме другом (нпр. *универбизација* као пример језичке економије или експресивности исказа) или пак у многим језицима присутни важни концепти – једнолексемске јединице – који се односе на категорију људи: ʻмушкарац', ʻжена', ʻдечак', ʻдевојчица'. Културолошки оквири, с друге стране, условљавају и другачију номинацију, као нпр. у јапанском: *onna no hito* ʻчовек женског пола' и *otoko no hito* ʻчовек мушког пола', што је

> очигледно мотивисано културном потребом да се нагласи лично достојанство човека и право на уважавање независно од његовог пола [...] (Вежбицкая 2011: 192).

Значај овога приступа најочигледнији је када су у питању речи са изузетно *ограниченом колокабилношћу* и када се значење једног колоката може успешно објаснити једино преко значења другог колоката (*ужегла сланина*, *ускисло млеко*). Ови примери послужили су Палмеру (Palmer 1976)[25] да покаже основне услове за реализацију колокација, тј. ограничења за њихово остварење. Неостваривост колокација може се објаснити или ванјезичким факторима, тј. непостојањем означеног ентитета у реалности (**green cow*) или некомпатибилним садржинским својствима лексема (**pretty boy*).

О ограничењима у одабиру лексема[26] и значају контекста говори Круз (Cruse 1986). Најпре разликује идиоме од колокација на основу тога да ли се ради о лексички сложеним јединицама у виду једног семантичког конституента или о низу лексичких јединица, од којих је свака независан, семантички прозиран конституент (*лепо време*, *јака киша*, *слаба измаглица*, *јак ветар*). Овакви лексички спојеви могу имати различит степен везанос-

---

[24] „The sense of ʻwith the foot' is encapsulated in the sense of ʻkick', as the sense of ʻwith the teeth'is encapsulated in the sense of ʻbite'" (Lyons 1977: 262).

[25] Plamer, F.R. (1976). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press (у Stojičić 2010: 17).

[26] Аутор ово илуструје следећим примерима: (а) глагол *умрети* [to die] захтева субјекат са семантичким обележјем [+ живо], и (б) лексички спој с истим значењем (у овом случају идиом, жаргонског карактера) ʻkick the bucket' ограничава значење субјекта на [+ људско].

ти и тиме интегритета, што зависи од тога да ли је један од конституената ограничен на одређени контекст. Овим ставом Круз је на истом фону са горепоменутим ставовима Кузњецове о слабој и јакој позицији лексема. Према овом аутору разликује се значење придева *тежак* [heavy] у неутралном контексту од његовог значења и у вези с врло ограниченом скупином именица (нпр. *пијаница*, *наркоман*) са семантичким обележјем КОРИСНИК (КОНЗУМАТОР). Даље, према Крузу, параметар за диференцирање колокација од идиома јесте могућност модификације једног од конституената дате везе (нпр. foot the /$_{\text{ELECTRICITY; BLOODY}}$/ bill). Да би се задржало жељено значење у наведеном примеру, глагол захтева само једну одређену именицу – *the bill*, што ову везу чини граничним случајем – између колокације и идиома.

Хлебец (2008а: 65) представља тзв. *колокацијску методу* при анализи значења (пример именице *пажња*), позивајући се на следеће Крузове поставке:

> [...] Значење једне речи можемо замислити као шему афинитета и неафинитета према свим другим речима у језику с којима је она у стању да контрастира значењске односе у граматичким контекстима. Постоје две врсте афинитета: синтагматски и парадигматски. Синтагматски афинитет успоставља се захваљујући способности за нормално везивање у исказу; на пример постоји синтагматски афинитет између *пас* и *лајао је*, пошто је *Пас је лајао* нормалан исказ (синтагматски афинитет увек претпоставља одређени граматички однос). Синтагматски неафинитет открива се на основу синтагматске абнормалности која не нарушава граматичке запреке, као у **Лавови цврчуљу*. На парадигматском плану, семантички афинитет између две, у граматичком погледу истоветне речи утолико је већи уколико су конгруентније њихове шеме синтагматске нормалности" (Cruse 1986: 16, према Хлебец 2008а: 66).

Колокацијска метода према Хлебецу подразумева утврђивање семантичке дефиниције или 'семантичког досијеа' једног колоката путем принципа заменљивости другим лексемама с којима је у парадигматском односу, чиме се омогућава увид у део семантичког садржаја другог колоката. Принципе ове методе аутор примењује на именици *пажња* тако што: (а) полази од неколико примера у којима је ова именица један од конституента колокације (*поклонити пажњу*, (*из*)*губити пажњу*, *изаз*(*и*)*вати* / *побудити*/*побуђивати пажњу*; *помна*, *будна*, *подељна*, *расута пажња*), и (б) проширује колокацијски опсег наведених глагола и придева именицама које с именицом *пажња* чине парадигматску везу.[27]

[27] Примењујући колокацијску методу, аутор испитује значење глагола *поклонити* у колокацији *поклонити пажњу* на тај начин што даје лексеме које су у парадигматској вези с именицом *пажња* (*поверење*, *наклоност*, *пријатељство*, *љубав*, које се односе на осећања).

Сумирајући основне закључке наведених приступа – лексичког и семантичког, може се начелно закључити да се синтагматски лексички спој креће од могућег, преко оствареног до устаљеног, а да ће у његовој ваљаној реализованости деловати спрега форме и садржине, тј. значења, морфосинтаксичких законитости, као и функције у реченици. Предочени приступи проучавању колокација, чини се, осветљавају поједине сегменте слагања и с тим у вези одређење синтагматског споја варира од уобичајене (слободне) везе (нпр. *штедети новац*) преко постојанијих (*тежак наркоман*) до готово непрозирних (*отегнути папке*). Стога је неопходно утврдити параметре који ће, колико је то могуће универзално, одредити карактер колокације као само једног од *продуката* слагања, а о принципима који управљају спојивошћу и слагањем говорити из угла *процеса* опште синтагматике, тј. услова који допуштају лексемама да се удружују и граде везе независно од принципа постојаности, заменљивости или прозирности конституената. Другим речима, рестрикције укључују шири ниво анализе и тичу се свеобухватног сагледавања лексичко-семантичких, граматичких и прагматичких особености елемената. Превасходно су немогуће колокације условљене ограничењима у избору лексема и њиховом комбиновању, која су наметнута универзалним унутарјезичким законитостима, те су, иако граматичне, свакако неприхватљиве (*квадратни круг, *глупо море и сл.).[28] С друге стране, неграматичност појединих структура чини лексичку везу исто тако немогућом (пример форме обавезног детерминатора у српском језику). Неприхватљивост колокације у неком језику у уској је вези и с одређеним нејезичким факторима, односно са схватањем и доживљајем стварности говорника у одређеном друштвеном контексту, нпр. *спарно јутро или вече у пределима с атлантском климом (Hlebec 1998: 6). Међујезички контакти, посебно данас једносмеран утицај доминантног енглеског, као да нужно отварају место могућим колокацијама, али не и пожељним (*широко распрострањен*, *снажна подршка*, *снажно охрабрити*; *Шекспирова каријера*) или пожељним, али неоствареним (*билборд* ум. *рекламни пано*[29]). У оквиру пак

Елиминишући именице *радост*, те *свађа*, *неповерење*, *себичност*, *страх* долази до пресека значења именица које могу колоцирати с наведеним глаголом и могу се дефинисати као ‘добар осећајни однос једне особе усмерен према другој особи’. Овом значењу прикључује и заједничко значење именица *интересовање*, *усредсређеност*, *концентрација*, *позорност* – ‘психичка појава усмерена с циљем спознаје’. Обележја ове две семеме именице *пажња* преносе се на „објекатску директиву у дефиницији метафорички употребљеног глагола *поклонити*” (Хлебец 2008а: 69).

[28] Примери преузети од М. Рићановића и И. Прањковића (Riđanović 1985; Pranjković 1993).

[29] Неки примери преузети из радова Т. Прћића и М. Рићановића (Prćić 2005; Riđanović 1985).

могућих спојева, постоје свакако нијансе условљене стилским разлозима, тј. регистром у којем се јављају, те дијалектом, социолектом, до, на крају, идиолекта и јединствених, идиосинкратичних колокација. О томе сведочи Рићановићево следеће опажање:

> Ако би ми неко затражио да поредам глаголе *резати*, *сјећи* и *шишати* у низ од најмање ка највише пожељним у колокцији са *косом* (оном на глави), поредао бих их овако како сам овдје набројао. Не мари, тим би само потврдио једну познату и нимало непожељну истину да се семантички доживљај матерњег језика разликује од особе до особе у финијим стварчицама као што је ова. [...] У регистру свакодневног говора ми можемо да *шишамо траву*, у стандардном дијалекту можемо само да је *косимо* (Riđanović 1985: 314–315).

Лексичка, семантичка и морфосинтаксичка спојивост

У руској лингвистици феномен удруживања лексема означен је термином *лексичко слагање / лексичка спојивост* [*лексическая сочетаемость*], при чему се при анализи механизама удруживања лексема [*сочитаемость слов*] примењују полазишта компоненцијалне анализе. Тако се релевантне семе могу идентификовати путем ʻпарадигматских опозиција'[30]: *старац* – пас → *сема* ʻчовек', лексема човек → *сема* ʻстарије године'; старац – старица → *сема* ʻмушки пол'. С друге стране, компоненте значења могуће је издвојити и на синтагматском плану: мнение человека → ʻживо биће обдарено разумом' (уп. мишљење човека, лекара, комшије, Мухина : *мишљење пса, носорога, гусенице и сл.) (Марковкин 1984: 10).

Ј. Апресјан (Апресян 1995: 60–61) разликује лексичку, семантичку и морфосинтаксичку спојивост. Комбинацију речи обележава симболима АБ и на следећи начин дефинише сваку од поменутих врста спојивости:

(а) *Лексичка спојивост* јесте информација о томе каква мора бити реч Б или класа речи Б ($Б_1$, $Б_2$, $Б_3$... $Б_n$), као и информација о ограничењима која се тичу спојивости с речју А. При томе, класа речи Б не мора имати заједничка семантичка својства с речју обележеном симболом А (нпр. с глаголом *ошибаться* [погрешити] могу се наћи именице *адрес*, *дом*, *дверь*, *окно*, *номер*, *этаж*, *телефон* [адреса, кућа, врата, прозор, број, спрат, телефон]);

(б) *Семантичка спојивост* јесте информација о томе каква семантичка обележја мора имати реч Б за остварење лексичке везе с речју А, тј. која су то семантичка ограничења за њихово удруживање (нпр. глаголи *ухудшаться* [погоршавати се] и *улучшаться* [побољшавати се] у руском језику везују за себе именице које означавају процесе или способности: *погода* [време],

[30] Рус. `процедур парадигматического противопоставления`.

зрение [вид], а никако конкретне ствари или особе: **Петр ухудшился* (*улучшился*));

(в) *Морфосинтаксичка спојивост* јесте информација о томе каква мора бити реч Б или група речи Б ($Б_1$, $Б_2$, $Б_3$... $Б_n$) с којом је реч А у синтаксичкој вези, тј. податак о њеном морфолошком облику, као, с друге стране, и ограничења у спојивости овога типа.

Семантичка својства речи у чврстој су вези с њиховим морфосинтаксичким реализацијама и лексичким значењем. У контексту разграничавања морфосинтаксичког, лексичког и семантичког слагања, Апресјан (1995: 62) најпре наводи да се сва три типа слагања често подводе под лексичко значење.[31] Даље, проблем који аутор покушава да расветли јесте однос између лексичког значења речи на основу особене семантике и онога до којег се долази на основу семантичког слагања, констатујући на почетку да је тешко разграничити ова два феномена, те нуди три решења.

a. Нека семантичка информација може бити протумачена само као *особеност семантике речи*. Овај случај илуструје примерима глагола *колоть* = ʻраздробљавати, расецати, делити на комаде' и *рубить* = ʻударати чиме оштрим, разделити на делове, одсецати', при чему се на почетку издваја релевантно својство глагола *рубить*, неопходност ʻинструмент' за остварење радње, што није случај с првим глаголом. С друге стране, за *колоть* је важно да објекат на којем се остварује радња мора бити ʻтврд и сув предмет', као и претпоставка моменталног разједињавања (дрво, шећер, орах, лед), док за *рубить* у овом смислу нема ограничења (дрво, месо, уже, купус). Да би доказао да се наведена својства не подводе под семантичко слагање, него да су иманентна семантичка својства глагола, аутор наводи пример да се *рубить* може и таквом ствари која се не дефинише као инструмент, него у одређеној ситуацији има функцију инструмента (*Сећи даском смрзнуту грудву снега*.). Сходно томе, ʻинструмент' није семантичко обележје речи с којом глагол ступа у везу, него својство реалне, конкретне ситуације, што имплицира да се у овим случајевима не ради о семантичком слагању глагола, него о његовом неопходном елементу значења.[32]

---

[31] Аутор ово илуструје примером из лексикографске обраде (придев *ожењен* ʻженатый', имплицира да је неко у *браку с неким* → ожењен је *неким* [женатый *на ком*], али информација о коагенсу није експлицирана будући да је већ садржана у значењу овога придева).

[32] Говорећи *О појму ʻодговорност' и ʻагентивној' улози оруђа* М. Ивић (Ивић 2002: 15–22 према Ивић 1954: 13) између осталог констатује следеће: „Од природе глаголског значења зависи који ће појмови доћи у обзир као спроводници вршења радње. Тако, рецимо, природа глагола *ударати* допушта да се било који орган или предмет јави у спроводничкој

б. Нека семантичка особеност речи може бити описана само као посебност њеног *семантичког слагања*. За овај случај Апресјан наводи пример именице *шачица* [горсть] са значењем партикуларизатора (= врло мали број) и дефинише појмове који њиме могу бити обухваћени (само мала група људи: шачица заштитника, људи, храбрих, никако других живих бића: *шачица мачака или предмета: *шачица ормара). У свакој реализацији садржаја јавиће се лексема са семом човек (шачица храбрих = ʻврло мали број људи + храбри људиʼ).
в. Неке семантичке особености речи могу бити интерпретиране и као резултат њеног значења и као посебност семантичког слагања (нпр. именице *воља*, *квалитет*, *темперамент* могу бити употребљене: (а) с придевима и глаголима којима се денотира значење повишеног или сниженог степена: јака / слаба воља, висок / низак квалитет, буран / тром темперамант – не означава се велики квалитет, него се он градира на скали одређеног својства: *јака воља* = ʻвелика + велика способностʼ = ʻвелика способностʼ, и (б) без таквих придева и глагола: *васпитање воље*, *знак квалитета*, *какав квалитет*! – чиме је означен већи степен особине: васпитање воље = ʻваспитање велике вољеʼ јер је воља ʻвелика способност којом се постиже испуњење жеља и намераʼ. Према томе, за *семантичко решење* није потребно раздвајање значења на компоненте, док је то неопходно за *решење лексичког слагања*.

У наведеним Апресјановим полазиштима имплицирано је веома важно питање полисемије. Говорећи о слагању као средству за утврђивање *семантичке структуре вишезначних речи* О. А. Брађељшчикова (Бродельщикова 1984: 42) наводи да се семантичка структура може утврђивати на различите начине: путем синонимских и антонимских значења, уз помоћ контекста, превода и др., али да је анализа спојидбених вредности (својстава) речи (колокабилности) најпоузданији пут ка утврђивању значења одређене речи, будући да се путем ње могу утврдити најтананије семантичке нијансе. Ова вредност речи обухвата њену способност за *синтаксичко* и *лексичко слагање* с другим лексемама, при чему је прво систем сачињен од речи у одређеној позицији, попуњеној различитим речима, што често може бити

улози (може се ударати главом, руком, чекићем, штапом, лоптом, ножем и сл.). Али кад је у питању глагол *сећи*, рецимо, далеко ограниченији број појмова може доћи у обзир за спровођење вршења радње. Глаголска реч *сећи* носи у себи одређенију представу о спроводнику него ли *ударати*. Појам спроводник, наиме, мора у овом случају да представља оштар предмет иначе се акција сећи не би могла извести. Сећи се може *ножем*, *маказама*, *перорезом* и сл., али се не може *крпом* или *челом* или *листом*."

довољно за утврђивање семантичке структуре речи.[33] Скуп речи који попуњава синтаксичке позиције чини лексичко слагање. Према наводима ове ауторке спектар значења вишезначних речи утврђује се увидом у различите функционалностилске контексте и он се често не поклапа са забележеним значењима неких речи у речнику.[34]

У контексту одређења колокација важна су запажања Апресјана будући да обједињује формални, лексички и семантички аспект у процесу лексичког слагања. Исто тако, значајно усмерење за идентификацију значења лексеме као последице удруживања с другом лексемом јесте управо семантичка оформљеност, тј. целовитост информације семантичког садржаја. Ово може бити резултат семантичке реализације јер се деловањем одређених семантичких трансформација значење реализује само у споју с другом лексемом (*шачица људи*; *знак квалитета*; *васпитање воље* и сл.). Стога ће се ова полазишта о лексичком слагању узети као релевантна при даљем одређењу и дефинисању лексичких и граматичких колокација, а потврда о валидности и значају закључака Ј. Апресјана препознаје се и у даљим полазиштима И. Мељчука, Д. Гортан-Премк, С. Ристић и других аутора, чији ће се релевантни закључци изложити у контексту дефинисања лексичког слагања и лексичких функција.

Лексичко слагање и лексичке функције

Лексичко слагање. Према Д. Гортан-Премк[35] *лексичко слагање* подразумева лексичке везе устројене према морфосинтаксичким и лексичко-семан-

---

[33] Нпр. именица *дочь* [кћер] значењски се разгранава: а) особа женског пола у односу према својим родитељима и б) жена која је тесно, крвно повезана са својим народом, својом земљом, која је много учинила за добро свога народа, а модели синтаксичког слагања су следећи: (а) A<u>N</u>, <u>N</u>Ng, V<u>N</u>, <u>N</u>Vpers и (б) A<u>N</u>nNg (нпр. *верна кћер свога народа*; *славна кћер Русије*).

[34] Ауторка даје пример придева *чужой* [страни, туђи]. На основу анализе која подразумева узимање у обзир контекста и у оквиру њега модела – главни и зависни члан, долази до три различита значења, док речник бележи два. Анализом је утврђено да се придев *чужой* слаже са следећим лексичко-семантичким групама 1. различита удружења људи: школа, институт, курс, семинар, бригада, колектив и др.; 2. место живљења: земља, крај, домовина, град, село; 3. који је у односу на место где се живи, према домовини: небо, море, природа, обичај, начин живота, језик. Речници (БАС и МАС) бележе значења која су у вези с примерима (2) и (3).

[35] Гортан-Премк своје ставове о лексичком слагању износи разграничавајући основне појмове о полисемији: семантичка реализација, семантички садржај и семантичка позиција, при чему последњи појам детерминишу лексичко слагање и синтаксичка функција.

тичким принципима, тј. узајамни однос лексема у синтагми или реченици „који се огледа у компатибилитету, семантичкој спојивости појединих лексема” (2004: 49). Ауторка разликује *опште слагање* (нпр. *оправљати зубе*), *слагање са семантичким детерминатором* (нпр. *Продао је вагон шљива.*) и *слагање са задатим семантичким детерминатором* (*крваве очи од дима*). Изабрано терминолошко решење, али још више разлику у тумачењу лексичких веза у односу на остале ауторе, Д. Гортан-Премк објашњава другачијим посматрањем услова за реализацију оваквих спојева, како услова за реализацију примарних значења тако и услова потребних за реализацију секундарних значења. Опште слагање обухвата велики број лексема и условљено је само компатибилношћу лексичких садржаја и оно је „довољан услов за реализацију основних, примарних значења свих лексема” (2004: 50). У другом пак случају, још један услов мора бити задовољен поред основног: једна од лексема својим семантичким садржајем мора упућивати на семантички садржај лексеме која је у питању (*зубови клисуре*, *кречњачки зуби* и сл.) где лексема *зуб* остварује своје секундарно значење *дужа*, *оштра избочина стене налик на зуб*; *зупчаст испуст на зиду*, *бедему*; *вршак*, *шиљак* (секундарно се номинира *зуб*). Синтаксички овај семантички детерминатор најчешће има детерминативну функцију. Лексичко слагање са задатим семантичким детерминатором обухвата, према Д. Гортан-Премк (2004: 53), мали број лексема:

> нпр. лексема *крвав* [...] значење *црвен од надошле крви*, *подливен крвљу*, *закрвављен* остварује се само уз лексему *очи* [...], а значење *који одаје мржњу*, *претњу* добија само у контексту с речима *очи*, *поглед* [...]. Лексема *глава* реализује значење *живот* најчешће у устаљеним обртима с глаголима *бранити*, *дати*, *давати* [...]

Информација о првој врсти лексичког слагања, констатује ауторка, не бележи се у великим описним речницима, док је у другом случају та информација садржана у самој дефиницији ‘дужа оштра избочина стене’, а у трећем типу слагања ова информација увек се даје, обично иза дефиниције ‘црвен од надошле, подливене крви (о очима)’.

Значајна су запажања Д. Гортан-Премк у светлу дефинисања постојаних лексичких спојева управо у ауторкином разграничавању услова за реализацију трију различитих врста слагања. Полази се, наиме, од претпоставке да ће се прототип колокације подвести под *слагање са семантичким детерминатором* и *слагање са задатим семантичким детерминатором* будући да се значење дате лексеме ишчитава у најужем контексту, те је предвидљивост значења, нарочито из перспективе J_2, минимална, као и заменљивост на парадигматском плану, што имплицира и трећу карактеристику колокације – постојаност лексичког споја. Периферни модели колокација припа-

даће *општем слагању* само под условом да граде устаљене, фреквентне и постојане лексичке спојеве који упућују на један денотат (*земаљска кугла*, *лични доходак*, *хемијска оловка* и сл.).

Лексичке функције. Игор Мељчук[36] (Mel'čuk 1998: 23–53) у оквиру своје теорије *значење-текст* [meaninig-text theory] колокације посматра у контексту фразема, а све њих у оквиру педесетак *лексичких функција* [Lexical Functions: LFs]. Лексичка функција је семантичко-синтаксички однос који повезује речи или фразе са скуповима речи или фраза.[37] Аутор напомиње да колокације треба дефинисати у односу на оно што је њихова *differentia specifica* у односу на остале фраземе и друге лексичке спојеве, те уводи следеће параметре за њихово идентификовање:

(1) једна од лексема је семикопулативни глагол који подржава другу лексему у одређеној синтаксичкој конфигурацији (учинити УСЛУГУ; начинити КОРАК);
(2) једна од лексема употребљава се само у комбинацији с једном или неколико блискозначнх лексема (црна КАФА; француски ПРОЗОР);
(3) једна од лексема не може се исказати синонимом (јака ‹*моћна› КАФА; тешки ‹*велики› ПУШАЧ);
(4) једна од лексема укључује важан део значења друге лексеме (коњ РЖЕ; орловски НОС).

Из овога се може закључити да аутор као релевантне индикаторе колокације издваја критеријуме различитог нивоа: морфосинтаксички (1) и лексичко-семантички аспект, који се тиче заменљивости, тј. синонимије (2, 3) и специфичних семантичких ограничења која произилазе из специфичности значења одређених лексема и њиховог ограниченог колокационог опсега,[38] што је потпуно оправдано с обзиром на комплексан карактер

[36] Дефинисање и класификовање колокација у оквиру семантичког приступа (нпр. Benson 1986; Mel'čuk 1998), иако критикована као непотпуна (Siepmann 2005: 410), пружају неке смернице у разграничавању и класификовању лексичких (фразних) скупова [set phrases].

[37] Неке од њих обухватају семантичке односе (нпр, LF 'anti' означава однос између антонима), неке од њих покривају деривационе односе (нпр. LF A_0 упућује на однос именица и придева изведних од њих *sun – solar*), док се остале односе на ограничења у удруживању (нпр. LF 'magn' упућује на речи којима се појачава интензитет дате лексеме: потреба {велика, нужна}; LF $Oper_1$ репрезентује везе с глаголима непотпуног значења: анализа {вршити}).

[38] Примедбе које на ову класификацију даје В. Стојичић (Stojičić 2010: 36) могу се свести на следеће: а) аутор узима у обзир „само семантичке односе удруживих лексема", б) „што се тиче колокација не би се могло тврдити да код типа (1) глаголи немају значење...", в) „..тврдње под а и б не би требало доводити у везу са врстама колокација, већ са врстама ограничења у колоцирању." Ове се примедбе помало међусобно косе: глаголи имају (и) мор-

колокација. Даље, у издвојеним критеријумима препознају се парцијално описани примери специфичних лексичких спојева, било да су дефинисани у светлу значаја контекста (нпр. код Круза: *тешки пушач*) или у оквиру обухватања значења, тј. инкапсулације (Лајонсов пример са *шутнути* аналоган је Мељчуковом *рзати* са, јасно, различитим функцијама инкапсулираног појма).

Примена модела *значење–текст* налази се у речнику *Толково-комбинаторный словарь русского языка* (Мельчук, Жолковский и др. 1984) (Дескриптивно-комбинаторни речник рускога језика),[39] једном од револуционарних предлога описа лексикона.[40] За разлику од уобичајених речника, у њему се систематизују сва синонимска лексичка средства исказивања одређеног појма „што се у првом реду постиже прецизним описом свих лексичко-семантичких комбинација у којима се може наћи лексем који се описује те набрајањем синтаксичких ограничења којима он подлијеже" (Bratanić 1993: 359). Његова је микроструктура строго дефинисана типовима односа у трима зонама: семантичка – дефиниција на посебном метајезику; синтаксичка – `обрасци управљања`; зона лексичке спојивости путем лексичких функција. Нарочита важност, и поред своје, у основи теоријске природе, јесте то што оваква врста речника има активни карактер и може наћи примену у настави како матерњег тако, посебно, страног језика.

> Начела ОКР-а [Објаснидбено-комбинаторног речника, прим. аут.], прије свега врло освијештена семантичка анализа и позорност што се посвећује колокацијама и фразеологији као и изванјезичким елементима релевантним за правилну употребу ријечи, данас већ неизбјежно постављају нове критерије, а специфични тип једнојезичних рјечника намијењених неизворним говорници-

---

фосинтаксичка обележја; ограничења у колоцирању нужна су последица семантике лексема које се удружују и непунозначни глаголи, глаголи оператори и сл. конституенти су многих тзв. глаголских перифраза.

[39] Енглеска верзија речника: *Explanatory Combinatorial Dictionary of Modern Russian. Semantico Syntactic Studies of Russian Vocabulary* (1984).

С обзиром на врло комплексну структуру речничког чланка, руски речник садржи свега 250 одредница, тј. *вокабла* на 990 страна (фр. *vocable* – шири појам од одреднице; обухвата одреднице за лексеме сродног значења, исте основе), а француски *Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain*), у две свеске (Mel'čuk et al. 1984. и 1988), тек нешто више од стотину (в. Bratanić 1993: 359), што је касније допуњено са око 400 речи (1992, 1999).

[40] „[...] активан је, универзалне природе, укључује енциклопедијску информацију само онда када је то неопходно за правилно коришћење речи, поседује строг теоријски оквир, претпоставља максималну експлицитност и систематичност информације" (Ристић, Радић-Дугоњић 1999: 149).

ма тешко да ће моћи занемарити неке од спознаја што их је изњедрио концепт објаснидбено-комбинаторнога рјечника (Bratanić 1993: 362).

Зону лексичке спојивости Мељчук (1984: 186) илуструје функцијом Magn (ʻвеома’ / ʻвелик’), где се интензитет каквог ентитета, појаве или радње детерминише, квалификује на различите начине:

Magn (болест) = тешка	Magn (мучити се) = ломити главу
Magn (аплауз) = буран	Magn (чувати) = као зеницу
Magn (сан) = дубок	Magn (пијан) = као летва
Magn (киша) = сипање	Magn (бео) = као снег.

Примена Мељчукове теорије *значење–текст* налази се, између осталих, у *приказу једноставних стандардних лексичких функција на примерима именских колокацијских свеза у хрватском језику* (Blagus Bartolec 2014: 111–118). Наводимо неколико примера које ауторка издваја као потврду за, претпостављамо, утемељену, свеобухватну и универзалну класификацију колокација.

А. Основне лексичке функције – синоним и антоним.

• Лексичка функција синоним (LF Syn):

могућност замене хрватске речи страном:

глазба/музика: *класична*, *сакрална*, *електроничка*;

постаја/станица: *свемирска*, *метеоролошка*, *жељезничка*;

могућност замене хрватском речју (обе су нормативно неутралне):

члан/припадник: *обитељи*, *странке*,

али само члан: *комисије*, *клуба*, *збора*, *редовоти члан*, *дописни члан*.

• Лексичка функција антоним (LF Ant):

алкохолно/безалкохолно пиће, *бијели/црни дим*, *црна/бијела кава*, *газирано/негазирано пиће*, *јака/слаба кава*, *благо/ јако сунце*, *кратко/дуго пиће*, *оштар/благ поглед*.

Б. Деривацијске лексичке функције – синтаксичке, семантичке, генеричке.

Синтаксичке лексичке функције.

• Лексичка функција номинализација:

оперни пјевач.

• Лексичка функција адјективизација:

старац – *стар човјек*, приватник – *приватни подузетник*, службеник – *службена особа*, земљовод – *земљописна карта*, вјенчаница – *вјенчана хаљина*, класика – *класична музика*.

Семантичке лексичке функције.

• Лексичка функција МЕСТО и ПРОСТОР:
объекат (*пословни*, *стамбени*, *туристички*, *угоститељски*),
пријелаз (*гранични*, *пјешачки*, *пружни*, *ријечни*).

• Лексичка функција СРЕДСТВО:
општи појам: јело, једење – средство: *прибор за јело* / *једаћи прибор*, *прибор*/*сервис за ручавање*.

Генеричке лексичке функције.

• Лексичка функција ХИПЕРОНИМ/ХИПОНИМ:
вријеме – сат (*ручни*, *зидни*, *џепни*, *сунчани*),
намјена – полица за књиге / *књижна полица*, *торба за школу* / *за посао* / *школска*/*пословна торба*.

• Лексичка функција ХОЛОНИМ – МЕРОНИМ:[41]
мероним *скијашка карта* – холоним *скијалиште*; мероним *раван*/*коси* кров – холоним *кућа*.

• Лексичка функција ФИГУРАТИВНОСТ:
богатство, драгоцјеност – *црно злато*; путовање – *слијепи путник*; негативност, незаконитост – *црни дани*, *црна листа*, *црне мисли*.

Модификатори – појачавање значења у позитивном или негативном смеру.
жестоко пиће, *јака кава*, *тешка главобоља*, *богат извор*, *хрпа проблема*, *горући проблем*, *црне мисли*, *смртни гријех*.

Квантификатори – исказивање количине.
(а) однос део – целина: *члан обитељи*, *припадник странке*, *кришка круха*;
(б) однос целовитости: *кутија кекса*, *врећа брашна*, *хрпа смећа*.

Даље, сличну примену полазишта дате теорије налазимо у одређењу типова лексичке спојивости, које С. Ристић и М. Радић-Дугоњић (1999: 29–32) посматрају управо у оквиру *лексичких функција*. Дефинишу их на следећи начин: „датом речи или синтагми X придружује се друга реч везана на одређен начин са X-ом по смислу" (Ристић, Радић-Дугоњић). Путем испитивања лексичких функција долази се до синонимичних средстава и варијаната исказивања једног истог значења, при чему се разликују два типа ових функција: *лексичке замене* и *лексички параметри*. Прве се заснивају на значењској повезаности X и Y на парадигматској равни и то су средства језичке синонимије у најширем смислу, а дата веза не мора почивати на истим

[41] Према наводима ауторке, холоним – мероним подразумева конкретнији однос зависности него што је то случај у хиперонимско-хипонимском односу. Заснива се на односу целина – део и могуће га је приказати формулом А ≠ Б (док је у другопоменутом односу релација А = Б).

синтаксичким формама. Лексички параметри јесу такве функције које се остварују на синтагматском плану удруживањем једне речи с другом која је семантички повезана с датом речју, а подељени су на аналоге глагола, именица и адјункта (придева и прилога). Основни глаголски лексички параметри деле се на оне који су семикопулативни (‘полупомоћни’) – функције које врше улогу „оглагољавања” именица (нпр. $Oper_1$ (*утицај*) = *вршити*; $Func_0$ (*утицај*) = *постојати* ПОСТОЈИ УТИЦАЈ А НА Б и сл.) и пунозначни, код којих лексички глаголски параметри имају сопствено значење. Притом, поменуту Апресјанову типологију лексичке спојивости (морфосинтаксичка, лексичка и семантичка) ауторке уврштавају у лексичке параметре,[42] усвајајући његову диференцијацију семантичке валентности у односу на лексичку спојивост. Ово се разликовање своди на то да ли се у оквиру датог споја посматра управна реч или речи које се с њом доводе у везу:

> Семантичка [се] валентност одређује на основу значења управне речи (речи чије се значење одређује), а лексичка спојивост на основу значења њених актаната (Ристић, Радић-Дугоњић 1999: 32).

Сви наведени закључци, синтезе и класификације користиће се у даљој анализи лексичких колокација и сумираће се у оквиру појединих издвојених параметара и оних уочених феномена који лексичке функције у Мељчуковој терминологији фокусирају из перспективе семантичке реализације лексеме, те с тим у вези, из угла полисемије, и, нужно, синонимије и других парадигматских лексичких односа.

КОРПУСНА МЕТОДОЛОГИЈА У ИСТРАЖИВАЊУ КОЛОКАЦИЈА

Велики (национални) електронски корпуси, стилски, жанровски и дискурсно добро избалансирани, значајан су извор грађе за језичка истраживања на готово свим нивоима језичке анализе. Нарочиту важност корпусна истраживања могу имати када је у питању квантитативна анализа којом се добијају релевантни подаци о фреквенцији одређене језичке појаве. На тај се начин може доћи до релативно поузданих информација и о учесталости одређених колокација, што може бити потврда високог степена везаности лексема у окружењу, али никако једини критеријум при одређивању

[42] С обзиром на ограничен број (1–3, највише 5) семантичких актаната (учесника у ситуацији), на основу којих се утврђује семантичка валентност, а који су неопходни за утврђивање значења неке речи, у односу на њене граматичке актанте, чији је број много већи, „у синтаксичкој зони речничког чланка представља се семантичка валентност, јер је број семантичких актаната мањи и исказују се идиоматски” (Ристић, Радић Дугоњић 1999: 32).

степена њихове постојаности, с обзиром на честу несразмеру регистара и стилова. Методом КРК (кључна реч у контексту) [KWIC – *key word in context*] екстрахују се тражене лексеме и њихово непосредно окружење и добијају се конкорданце,[43] алфабетске листе речи у најдиректнијем контексту, чему може да следи семантичка, синтаксичка и квантитативна анализа. С обзиром на то да ће се наше истраживање базирати највећим делом на корпусним, електронски забележеним подацима, те донекле на обради према статистичким критеријумима, сематичким обележјима колоката, потребно је сагледати нека истраживања и методолошке поступке који су у њима коришћени. Осим тога, укратко ће се предочити два велика пројекта дигитализованих језичких ресурса – Ворднет и Фрејмнет, заснованих на потреби да се забележе, повежу и етикетирају лексеме према припадности семантичким пољима, класификоване према различитим семантичким (и синтаксичким) односима у које ступају.

Семантички оквири и семантичке мреже

Синтеза синтаксичких и семантичких истраживања у домену лексичког повезивања примењена је у различитим пројектима дигитализације језичких ресурса, при чему су лексеме груписане према парадигматским и синтагматским односима, укључујући и валенцијске информације. [44]

Семантички оквир је приступ истраживању лексичког значења који су засновали Филмор и његови сарадници[45] пре тридесетак година. Цен-

---

[43] „Конкорданца је главно средство корпусне лингвистике. Компјутер је програмиран да тражи све примере кључне речи у корпусу и да их штампа или показује на екрану у датом контексту, са неколико речи с леве и десне стране" (Stubbs 2002: 45).

[44] Анализе лексичке спојивости на синтаксичком нивоу често се врше у оквиру корпусних истраживања. Једно од таквих истраживања спровела је В. Серетан у књизи *Collocation Extraction Based on Syntactic Parsing* (Seretan 2008). Основни циљ ове тезе јесте да искористи скорија искуства у области синтаксичке анализе како би се поставила методологија екстракције, осетљивија на морфосинтаксички контекст у којем се колокације појављују у корпусу. Детаљне синтаксичке информације садржане су у специјално сачињеном програму *Fips* за синтаксичко рашчлањавање [syntactic parser] текста и селектовање конституената колокација [collocation candidates]. Овај је програм настао у Лабораторији за језичку технологију Универзитета у Женеви. Једна од централних поставки ове тезе јесте да предност треба дати синтаксичкој, а не линеарној близини приликом идентификовања колокација.

[45] Пројекат Фрејмнет (FrameNet) установили су Ч. Филмор, К. Џонсон и М. Петрак (Fillmore, Johnson, Petruck 2003) и представили га у раду *Background to Framenet*. То је лексикографски пројекат који долази до информација о семантичким везама речи у енглеском језику и њиховим синтаксичким својствима уз помоћ великог електронског корпуса. Назив *Фрејмнет* инспирисан је именом за похрањене податке у оквиру базе

трална је идеја да значења речи могу бити описана у односу на семантичке оквире – шематске репрезентације концептуалних структура и образаца. Фрејмнет идентификује и описује семантичке оквире и анализира значења речи. Примарне јединице лексичке анализе у овој мрежи јесу *оквир* и *лексичка јединица*. Лексичка јединица може се реализовати у различитим оквирима (нпр. the *hot* of temperature (врућ) and the *hot* of taste experiences (љут)[46] јесу две међу многим лексичким јединицама употребе придева *hot*). Генерално говорећи, семантичке реализације исте речи кореспондирају с различитим семантичким оквирима.

Семантичке мреже подразумевају низ значењских односа у које ступају лексеме, тј. чије се значење дефинише с обзиром на међурелације на парадигматском, односно синтагматском плану. У Ворднету лексеме су умрежене на основу односа синонимије, антонимије, хиперонимије/хипонимије и меронимије и груписане су у домене који су хијерархизовани.

Ворднет[47] (WordNet) је „мајка свих мрежа" (Fontenelle 2013: 438), коју су сачинили Џ. Милер и сарадници на Универзитету у Принстону. Ова је мрежа постала генератор и стандард за израду нових пројеката за европске језике (EuroWordNet, BalkaNet и др.).[48] С обзиром на то да би ове базе података требало да одсликавају организацију похрањене лексике у људској меморији, и још даље, ванјезичку стварност, односно семантичка поља, представљена у мрежи лексичких поља, формираних таксономијских хијерархија, јасно је да полазишта треба тражити у лексиколошким одређењима базичних лексичких односа, првенствено парадигматских, али и синтагматских.

Ворднет (WordNet) и одсликава чињеницу да је пројекат заснован на теорији *семантичког оквира* и да се тиче *мреже* значења у којој учествују речи.

[46] У српском би се придев *љут* такође везивао за оквире храна и температура (хладноћа): љуто јело : љути мраз / љута зима. У *Асоцијативном речнику српског језика* (2005) најфреквентнија реакција на овај придев јесте у домену емоција: *бесан* (142), потом храна: паприка (88), што се не поклапа са забележеном хијерархизацијом значења у РМС: 1. а. *који има јак*, *оштар укус* [...] (*о паприци*, *хрену и сл.*); 2.а. пун љутње, гнева [...] (уп. и Драгићевић 2010).

[47] http://wordnetweb.princeton.edu

[48] Комплексност израде семантичке мреже у електронском виду огледа се у интеракцији лингвистичких, психолошких и информатичких истраживања. Пројекат EuroWordNet започет је 1996. године са задатком да се слична мрежа начини и за друге језике. Најпре су то били (британски) енглески, холандски, шпански и италијански, а од 1998. и немачки, француски, чешки и естонски (Hirst 1998: 32). О изради српског Ворднета в. у *Kooperativni rad na izgradnji Srpskog VordNeta* (Krstev i dr. 2008), а о примени ове базе у учењу српског као J_2, в. у *Више или мање од речника? Wordnet као модел за лексикографију српског као страног језика* (Тасовац 2009).

Доминацију у организацији ове лексичке базе имају парадигматски лексичко-семантички односи. Но, како износи Фонтенел (Fontenelle 2013: 440), постојали су покушаји да се укључе и релације на синтагматском плану у виду колокацијских мрежа, а на основу Мељчукове теорије о лексичким функцијама. Тако се нпр. једна од већ помињаних лексичких функција Magn (интензификација каквог својства) приказује на следећи начин:

Magn (жеђ) = неутолива
Magn (бол) = неиздржив.

Правила комбиновања подлежу свакако граматичком систему једног језика (*управљачки обрасци* 'government patterns' према Мељчуку) и формализација датог споја нужан је механизам који се укључује у семантички и функцијски аспект колокације.

У критичком приказу теоријских полазишта и практичних решења у развоју семантичких мрежа, Фонтенел (Fontanelle, 2013) констатује да савремена истраживања о природи синтагматских односа почивају на фертовској традицији, тј. поставци да се речи разумеју на основу оних с којима се удружују, те да је ово један од најплодоноснијих приступа истраживању удруживања лексичких јединица. Тако, тематска организација лексике у форми електронске базе треба да садржи податке о међуповезаности лексема на парадигматском и синтагматском плану. Њихово груписање у синонимске целине, како је то уређено у Ворднету, има својих предности јер се на основу сличности значења лексема разлаже семантичка структура вишезначних речи и успоставља веза са значењима и подзначењима датих синонима као и њихово хијерархијско устројство путем семантичких домена. Ово може бити добро полазиште за макроструктуру речника колокација. Речнички чланак треба да садржи (а) информације о микродомену, тј. лексичком микропољу, чиме би се упућивало на колокације које обухвата и које припадају различитим доменима; (б) основну формалну структуру према припадности врсти речи и облику кључне речи; (в) синониме тј. блискозначне лексеме за дату семантичку реализацију, као и оне које обухватају значење целе колокације. Конкретне реализације датог споја, неопходне за правилну употребу, као и ограничења у њиховој формализацији и семантичкој компатибилности, обавазан су део оваквог речника, који треба сместити у засебан одељак (граматика) ради прегледности речничког чланка. На крају се може закључити да се

> [...] значење речи, поготово значење деривираних речи, може утврдити тек на основу семантичког, граматичког и прагматичког критерија. Семантички при-

ступ, али удружен са граматичким, омогућава да се на основу минималног, синтагматског контекста утврди значење неке речи (Васић 2011: 80).

На основу теоријских поставки Ворднета, колокацијском методом истражена је полисемантичка структура и разграничење значења апстрактних блискозначних именица које припадају семантичком микропољу СПОСОБНОСТ > ВЕЛИКА СПОСОБНОСТ: {*снага*, *моћ*, *сила*}[49], нпр. *снага ветра*, *имати снаге*, *штедети снагу* (Дражић 2013: 75–93). Испитан је степен међусобне семантичке блискости (*снага ветра* : *јачина ветра* : **моћ ветра*) и релације ка концептуално сродним, деривационо удаљеним лексемама (*бити на снази* : *важити*; *бити у пуној снази* : *на врхунцу* (*физичких и менталних*) *способности*; *немати снаге* : *не моћи*). Све ово сведочи о отворености лексичког система као и о потреби да се сличности повежу, умреже, али и да се идентификују стилске и дискурсне разлике (закон /пропис /акт /дозвола *је стављен /стављена ван снаге* : *не важи*; **договор је ван снаге* : *договор не важи*).[50] Добијени резултати могу послужити као предлог за конципирање једног малог дела електронске базе колокација у српском језику, дакле, специјализованог речника, тематски структурираног на макроплану с категоризацијом и диференцијацијом основних семантичких и структурних обележја у његовој микроструктури.

Стабсова корпусна истраживања – модели и смернице

Мајкл Стабс у књизи *Words and Phrases – corpus studies of lexical semantics* (Stubbs 2002) најпре истиче значај валидног корпуса за лексиколошка истраживања, те важност његове функционалностилске и жанровске

[49] Блискозначне лексеме могу се посматрати према моделу који нуди Ворднет (синонимске целине) и из перспективе еквивалента колокације. У првом случају регистрована су мала поклапања у значењу лексема *снага* : *сила*, *моћ*, *јачина*, што може бити последица њиховог семантичко-деривационог статуса. Посматрано из угла семантичке структуре полазне именице *снага* остариће се синонимске везе различитог степена и смера: (а) *снага* : *сила* (ЉУДИ, ВОЈСКА); (б) *снага* : *моћ* (ВЕЛИКА СПОСОБНОСТ), док ће само друга именица, дакле однос Ø : *моћ*, везивати за себе именице са значењем (необележена) СПОСОБНОСТ (*моћ говора*, *расуђивања*, *запажања* и сл.), што је у вези с полазним глаголом *моћи* и именицом *могућност* (= имати способност, моћи); (в) *снага : јачина* (ВЕЛИКА СПОСОБНОСТ; <+КОНКРЕТНО>) (Дражић 2013: 88).

[50] У Водрнету лексеме *снага* и *моћ/потенција*(*л*) (potency) стоје у синонимској вези (синонимска целина ‘synset’) у одређеном контексту: {strength#7 potency#2}: (capacity to produce strong physiological or chemical effects) *“the toxin’s potency”; “the strength of the drinks”*; док никако нису у вези, нпр. у контексту: potency, potence (the state of being potent; a male’s capacity to have sexual intercourse) (http://wordnetweb.princeton.edu).

разноврсности,[51] како би остварио постављени задатак – добио одговоре на питања: како се користе речи и изрази, шта значе и којим се поступцима и методама долази до њиховог значења. Полазна тврдња аутора да се значење речи остварује у контексту, да је до значења речи могуће доћи посредством оних које их окружују, а да изоловане речи имају велики семантички потенцијал (‘округао’ ‘сто’ ≠ *округли сто*), поткрепљује се многобројним примерима из наведених корпуса, с фокусом на што реалнијем исказу, као продукту друштвеног акта, и ширег културолошког оквира.

> Сажето, чињенице би се могле свести на констатацију *значење је употреба*. Речи немају постојана значења, једном заувек забележена у речницима. Она се стичу или мењају према друштвеним и језичким контекстима у којима се користе [...] наша се комуникативна компетенција ослања на знање о ономе што је *очекивано* или *типично* (Stubbs 2002: 13).

Фреквентност одређених речи и конструкција, према овом аутору, такође је добрим делом културолошки условљена, што се илуструје нпр. именицама којима се денотирају дани у недељи, као самосталним јединицама и као конституентима колокација. Тако је у корпусу од 150 милиона речи њихова фреквенција следећа: *недеља* (17.350), *субота* (14.600), *петак* (10.650), *понедељак* (9.500), *среда* (8.150), *четвртак* (6.900), *уторак* (6.750), што наводи на закључак да се чешће говори о данима викенда, ређе о почетку и крају радне недеље, а најређе о данима у средини недеље. Њихово најнепосредније окружење такође сведочи о својеврсној културолошкој позадини:

> Friday night; Saturday night; Sunday afternoon; Monday morning; that Monday morning feeling; Monday morning blues
> [петак увече, субота увече, недеља послеподне, понедељак ујутру, тај осећај понедељком ујутру, потиштеност понедељком ујутру]

Слично овоме, граматичка структура и лексички инвентар нпр. малих огласа личне природе (*lonely hearts ads* [огласи усамљених срца, лични огласи]) ограничена је на једнообразну форму и садржину, што у корпусу од 200 милиона речи (Cobuild 1995) потврђује, на пример, фреквенција глагола *seek* [тражити]:

глагол	*минимални контекст*
seek (7.847)	female (1.113), black (972), male (785)

[51] У поменутој књизи аутор је користио следеће корпусе: LOB (Lancaster-Oslo-Bergen) Corpus; FLOB and FROWN, London-Lund Corpus; Longman-Lancaster Corpus; The Bank of English; The British National Corpus; Newspapers on CD-ROM; Institut für Deutsche Sprache (Mannheim Corpora).

attractive (619), similar (568), guy (499),
lady (493), man (425), caring (401), professional (389)

[тражити: жена, црн, мушкарац, привлачан, сличан, момак, дама, човек, брижан, по занимању]

У својим корпусним анализама Стабс разграничава *облике речи* [word-forms] и *лексеме* [lemma, lexeme], будући да први термин кореспондира с текстом, тј. конкретном формом (и садржином) у датом исказу, а други с лексиконом [vocabulary].[52] Као релевантан фактор при идентификовању колокација издваја се *тип текста*, који може бити строго специјализован, што корпус чини недовољно валидним и поузданим (нпр. мали огласи и наслови текстова свакако ће имати другачије облике речи од формалнијих текстова и текстова правне садржине). Категорија рода, нпр. биће кључна у попису колоката именице *со / соли*:[53] најфреквентније везе у забележеним корпусима – *со и бибер*, *слана вода* (чији је антоним у енглеском *fresh water*, за разлику од немачког (и српског) *Süsswasser*, *слатка вода*), према множинским облицима *минералне соли*, *биљне соли* и сл.

Према овом полазишту и методологији истраживања јасно је да је статистичка компонента („'collocation' is frequent co-occurrence") најрелевантнија при одређивању колокација, чији се концепт састоји од кључне речи, *нуклеуса*, чворишта [node] и колоката [collocate], при чему је максимална удаљеност нуклеуса од колоката четири речи, како је то одредио Синклер (Sinclair 1974), што аутор приказује на следећи начин:

колокат(и) ... чвориште ... колокат(и)
---------- распон ----------

Статус *нуклеус* / *колокат* зависиће од фокуса истраживања и однос међу њима обично није симетричан, што је последица израженијег предвиђања

[52] Ако се нпр. у корпусу испитују колокације само основног облика (seek), неће се добити реална слика могућих релевантних лексичких спојева. У корпусу од 200 милиона речи забележене су следеће колокације с различитим формама поменуте лексеме: (1) *seek*, *seeking* и *sought* (деле 6 истих колоката): asylum, court, government, help, political, support; (2) *seek* и *seeking* (имају 10 истих колоката): advice, asylum, court, government, help, new, people, political, support; (3) *seek* и *sought* (деле 9 истих колоката): advice, also, asylum, court, government, help, political, refuge, support; (4) *seeking* и *sought* (деле 7 истих колоката): also, asylum, court government, help, political, support; (5) *seeks* и *seek* (само један): professional; (6) *seeks* и *sought* и *seeks* и *seeking* немају заједничких колоката (Stubbs 2002: 28).

[53] Аутор коментарише Блумфилдову дефиницију *соли* као хемијске супстанце (NaCl), проширујући је оним значењима која овој лексеми намеће минимални колокацијски контекст.

и привлачења једног конституента у односу на други (нпр. ‘бонсаи’ *предвиђа* ‘дрво’, али не и обрнуто).

Осим статистичких података, оваквом методологијом, заснованом на претраживању кључне речи, *нуклеуса*, у корпусу у њеним различитим морфолошким облицима, те излиставањем добијених конкорданци, могу се добити важни подаци о семантици колоката, семантичким пољима којима припадају, те инхерентном семантичком обележју речи која се испитује. Илустративан пример који даје Стабс јесте лексема *cause*[54] (глагол и именица) у свим њеним облицима (*cause*, *caused*, *causing*, *causes* [узроковати / узрок, узроковао је, узрокујући, узрокује / узроци]) која је најчешће праћена апстрактним именицама *негативне* семантике: *проблем*(*и*) 1.806; *штета* 1.519; *смрт* 1.109; *болест* 591; *брига* 598; *канцер* 572; *бол* 514; *невоља* 471.[55]

М. Стабс поставља даље смернице у корпусном истраживању лексичких спојева, проширујући их и на фразеологизме и друге, шире језичке исказе, а та се усмерења могу свести на следеће:

(1) испитивати колокате уског колокационог опсега (нпр. *осоран* глас) и утврдити да ли деле заједничка семантичка обележја;
(2) испитивати прилошко-придевске везе (нпр. *апсолутно сигуран*, *потпуно различит*, *готово немогућ*) и установити да ли је могуће донети генералан суд о томе да су овакве везе потпуно типичне;
(3) истражити колокабилност појединих парадигматских скупова, као нпр. кулинарство или намештај: а) *барити*, *кувати*, *пржити*, *пећи*, *гриловати*; б) *бели лук*, *поврће*, *першун*, *зачини*; в) *ормар*, *столица*, *намештај*, *радни сто*, *сто*; г) *столица*, *лежаљка*, *кауч*, *софа*; те утврдити семантичке односе који постоје међу речима у одређеним лексичким групама, одредити хипониме и приближне синониме;
(4) упоредити два или три речника како би се утврдило да ли се слажу при дефинисању централних и периферних значења речи као што су нпр. *грамзив*, *похлепан* и сл.

У једном делу лингвистичке литературе овакав аспект испитивања значења назива се *семантичка прозодија*, која се добија на основу обраде података у електронским корпусима, при чему се констатује да

---

[54] 128.000 појављивања у корпусу од 120 милиона речи.

[55] Аутор даје у шири списак лексема које колоцирају са наведеним глаголом: abandonment, accident, alarm anger, annoyance, antagonism, anxiety, apathy, apprehension, breakage, burning, catastrophe, chaos, clash, commotion complaint, concern, confusion, consternation, corrosion, crisis, crowding, damage, danger, death, delay, despondency, destruction, deterioration, difficulty, disaster, disease, disorganization, disruption, disturbance disunity, doubt, errors, frustration, harm, hostility, hurt, inconvenience, interference, injury, interruption, mistake, nuisance, pain, pandemonium, quarrel, rejection, ruckus, rupture, sorrows, split, suffering suspicion, trouble, uneasiness, upset.

лексеме неутралног значења, тј. значења које не указује на ентитете или радње негативних или позитивних особина, могу учесталим удруживањем с лексемама негативних или позитивних значења задобити негативне или позитивне асоцијације (Stojičić 2010: 56).

Ауторка даље констатује да у српском језику овај феномен није истражен, те наводи неке примере: учестао, учестала, о – *главобоља*, *обољење*, *преједање*, *тровање*, *врећање*, *напад*, *грешка*; починити – *убиство*, *зло*, *лудост*, *грешка*, *вандализам*; начинити – *помак*, *заокрет*, *напор* и сл. (Stojičić 2010).

Корпусна истраживања у српском језику – потребе и могућности

Значајни резултати овога типа, као и подаци о фреквенцији лексема, њихових значења и употреба, могу се добити увидом у постојећи Корпус савременог српског језика.[56] Илустрације ради, на малом узорку (првих 40 примера) испитаће се доминантно значење глагола *изазвати* на основу семантике његових комплемената.[57] Само облик инфинитива глагола *изазвати*[58] остварен је у 1.469 примера. Иако недовољни, добијени резултати сведоче о доминантној каузативној компоненти овога глагола, која је у РМС забележена као последња семантичка реализација глагола *изазвати*:[59] *бити узрок чему*, *проузроковати*; *побудити*, *оживети у свести*: ~ страх у људима, ~ живе успомене.

---

[56] http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/php

[57] Тежиште посматрања лексичких веза може бити усмерено на синтаксичке структуре у којима оне учествују. У радовима неких аутора према Стојичић (Stojičić 2010: 26–28) овакве конструкције називају се *колоструктурије*, при чему су лексеме које се често јављају у одређеној конструкцији *колексеме*, а конструкције *колоструктури*. Испитујући и морфосинтаксичку и семантичку страну, често у литератури навођеног и анализираног, глагола *узроковати* / *изазвати* / *изазивати* [*cause*] Стефанович и Грајс (2008), према Стојичић, долазе до закључка да се овај глагол јавља у три конструкције (с директним објектом, с индиректним објектим и с оба објекта), и да притом његове допуне сведоче о негативној компоненти значења глагола (*узроковати слабе дисајне проблеме*; *узроковати штету другима*; *узроковати некоме неугодности*).

[58] Овај је глагол у систематизацији каузативних глагола Н. Д. Арутјунове, односно глагола са каузативном компонентом, уврштен у групу *класичних каузатива* – идентификују узрочно-последичне односе међу двама нераскидивим догађајима (Алановић 2011: 44).

[59] Резултати само малог сегмента истраживања појављивања овога глагола у корпусу с његовим непосредним окружењем сведоче о томе да податак о фреквенцији комплемената, тј. њихове семантике, треба да се уврсти у релевантне параметре при устројавању значењске структуре речничког чланка.

Значења овога глагола у РМС дата су следећим редоследом: 1.а. *позвати кога да изађе*. б. *аплаузом*, *повицима* и сл. *позвати извођача да поново изађе на сцену*. 2. *позвати на двобој*, *такмичење* и сл. 3. *подстаћи кога да реагује*; *подстаћи кога на неку акцију*, *поступак*. 4. *бити узрок чему*, *проузроковати*.

Првих тридесет примера потврда су тога да глагол *изазвати*[60] везује за себе именице које денотирају какав лош исход (*судар*, *нереди*, *скандал*, *борбе*, *поремећај* и сл.) или стање доживљавача (*жаљење*, *патња*, *сумња*, *огорчење* итд.). Врло је мало примера колоката с позитивном семантиком, која се односи на одређена психолошка стања или ставове експеријента (*одушевљење*, *занос*, *дивљење* и сл.). У овој семантичкој реализацији глагол *изазвати* са семантичком компонентом ʻузрокʼ, ʻдинамичностʼ, као глагол-оператор, конституент је једне, условно речено, перифрастичне конструкције, у којој је именица носилац семантичке информације. Значење овога глагола може се свести на базичније: *учинити* (нешто намерно / ненамерно) с резултатом последице, о чему реферишу именице нпр.: *судар*, *криза*, *борба*; *сумња*, *скандал*, *саблазан*.

Ово је истраживање само мали сегмент у обиљу могућности које пружа дигитализована грађа. Електронски корпуси вишеструко су значајни за испитивање различитих језичких феномена, посебно стога што пружају увид у шири језички контекст, омогућују бржу претрагу и поузданије резултате. С друге стране, у оваквој врсти записа многобројних текстова, када је у питању наша тема, нужно се намећу јединствени, идиосинкратични лексички спојеви, као одлика ауторског исказа, што може бити занемарљиво у односу на вишеструку корист која се тиче закључака у домену полисемије, доминантног значења, фреквентних образаца и њихове релације с одређеним стилом или жанром. Потенцијал који има један добро устројен корпус може у том смислу послужити као ваљан ресурс за унапређење лексикографских послова. Као илустрација овога послужиће истраживање које је спровела Т. Самарџић (Самарџић 2011), а тиче се испитивања значења и употребе глагола *знати* у КССЈ, чији су резултати упоређени са стањем у

[60] Имперфективни вид овога глагола у облику инфинитива (изазивати) у корпусу се појављује свега 84 пута, што може бити последица тога да је обележје резултативности у терминативном сегменту радње доминантно код глагола перфективног вида. Девербативна пак именица *изазов* у овом облики (ном. и ак.) има високу фреквенцију, чак 3.090 јављања. У РМС ова се именица дефинише као *поступак којим се неко изазива да реагује*; *позив на двобој*, *борбу*, *такмичење*, а у корпусу се бележе нпр. следећи непосредни колокати ове именице: *прихватити*, *расти* (*у коме*); *некоме*, *нечијем стрпљењу*; *крупан*, *неодољив*, *опасан*, *тежак*, *примамљив*, *морални*; *професионални*, *књижевни*, што истовремено може да сведочи и о стимулишућем спољашњем подражају и о стању као последици и резултату тога стимуланса, у којем се налази особа.

Речнику САНУ. Како би обухватила већину облика наведеног глагола, ауторка је као упит (регуларни израз који се тражи) навела следећу команду: zna(m|sx|tj|o|l)?(a|e|i|o|u)?, на шта је као резултат добила преко 22.000 конкорданци сортираних према десном контексту. Анализирани узорак од 250 конкорданци даје следеће закључке у вези са значењем и употребом овога глагола, датих према опадајућој фреквенцији (број примера наведен у загради):

(1) *знати да* (*изрична реченица*) / *како ...* (*зависно-упитна реченица*) / *нешто* (160)
(2) *знати нешто / много...* (*квантификатор*) *о нечему* / *некоме* (10)
(3) *знати некога / знати се са неким* (8)
(4) *знати идентитет нечега* (6)
(5) *знати* (*неки*) *језик* (6)
(6) *знати певати ...* (*инфинитив*) (6)
(7) *знати за нешто* (5)
(8) *знати нешто нечему / некоме* (2)
(9) *знати са нечим / неким* (1)

Што се тиче функционалне употребе овога глагола, ауторка издваја, према фреквенцији подједнако застуљену *фатичку употребу* (*знате*, *знаш*) и „*ко зна*" и „*не зна се*" као детерминаторе и квантификаторе (ф. 8), док се као модални модификатор (*вечера зна да се одужи*) и *дискурсни маркер става* (*као што знамо*) у испитиваном узорку овај глагол јавља с фреквенцијом 3. Закључци који се тичу поређења са забележеним стањем у Речнику САНУ односе се на следеће: (а) функционална употреба у Речнику није забележена, или се наводи под изразом; (б) у Речнику су наведена значења[61] која нису регистрована у КССЈ, али с обзиром на застарелост и регионалну обележеност, не одражавају савремено стање; остала значења се подударају, с разликом у њиховој сегментацији. Оно пак у чему се још (у потпуности) разилазе добијени резултати истраживања и стање забележено у Речнику јесу, према наводима ауторке, колокације, идиоми и устаљени изрази, међу које убраја, у корпусу регистриване следеће синтагматске везе: *како знамо*, *знам ја*, *знам шта кажем*, *не знају шта чине*, *знам шта хоће*, *знати с ким* (*неко*) *има посла*, *знати за јадац*, *не знам одакле да почнем*, *шта* / *откуд знам*, *знао сам*, *ко зна зна*.

На основу свега реченог може се закључити да је за потребе лингвистичких истраживања у савременом српском језику од непроцењивог зна-

[61] У вези с овим ауторка издваја следеће примере забележене у Речнику САНУ: „1. *Када се* [место где је била рана] *сасвим зарасло и само се мало зна на кожи*, *говори се*, *да је то бразготина*. 2. *Сватко ју зна за поштену душу*. 3. *Макар знао на кози орати*. (у смислу морати) 4. *А знам ти се ја у музику*. 5. *Како мора да је красно знати се заљубљеним*."

чаја грађа забележена у електронском корпусу српског језика, пре свега због контекста којим се разрешава значење и прецизира употреба дате лексеме. С друге стране, предности које нуди квантитативна анализа, када су колокације у питању, донекле умањује чињеница да су често фреквентни лексички спојеви културолошки условљени, у вези с насловима публикација и властитим именицама, као и са, често, функционалностилски неизбалансираним садржајем дигитализованих текстова (*нови* – Нови Сад (ф. 7.385); *права* (пл.) – људска права (ф. 6.499); *лист* – Службени лист (ф. 859); *тврд* – тврд орах (ф. 85); играти – играти фудбал (ф. 524); *рани* – Рани јади (ф. 51) и сл.).

ПРИСТУП СИНТАГМАМА И КОЛОКАЦИЈАМА У СЕРБОКРОАТИСТИЦИ

Александар Белић је зачетник учења о синтагматици у домаћој лингвистици. У чланку *О значају синтагма за развитак језичких појава* изнео је низ важних закључака, који, поред других многобројних изузетних опажања,[62] јесу, према мишљењу М. Ивић, ‘антиципаторски подухват’ (Ивић 1998: 6). Белић је, наиме, тврдио:

> У свим се језицима јављају, осим речи и реченица, још и синтагме, тј. групе речи које се, здружене око основних конституената реченица, повезују такорећи на „органски” начин у јединствену целину. Ту им „органску” целовитост обезбеђује остварено јединство или значења, или функције, или и једног и другог (Белић 1998: 31–33).

За разлику од неких савремених тумачења синтагме, по којима је она посебна синтаксичка јединица обједињена функцијом и значењем (Станојчић, Поповић 2005: 193–196), Белић је имао шире схватање ове појаве, које је ближе одређењу колокација. Наиме, према његовом тумачењу, свака предикатска допуна (или одредба) или субјекатска детерминација, дакле свака врста везе с конститутивним реченичним члановима чинила би синтагму, која може бити: *одредбена*, ако се зависном речју открива латентни потенцијал управне речи (*сиво небо*, *сухо дрвце*, *брзо похитају*, *јасно угледају*), или *допунска*, уколико се зависном речју износи саставни део појма (*орати*

[62] Праве именице подлежу разлагању на конститутивне елементе, значење именице подразумева „збир особина” (генеративна семантика); подела именица на „праве” и „неправе” (теорија прототипа); падежи као семантичке јединице (теорија дубинских падежа) и сл. како у Предговору Белићевој књизи *О језичкој природи и језичком развитку* истиче М. Ивић.

земљу, *сећи дрва*, *сећи тестером*, *орати ралицом*). Посебан значај синтагми Белић наглашава када се њихова трансформација (одредбена ↔ допунска) рефлектује на реченичном нивоу (нпр. посесивни и квалификативни генитив: *то је кућа мога оца* = *очева кућа* : *девојка висока раста*), као и на нивоу творбе речи, будући да су синтагме семантички конституенти изведених и сложених речи (*орач*, *носач* = „онај ко оре, носи"; *белац*, *црнац* = „човек беле, црне расе" и сл.).[63] Зависне су синтагме према Белићу саставни део семантичког потенцијала субјекта или предиката, те је „сасвим природно што има [...] много језика у којима је природа свих односа у језику синтагматска [...]" (Белић 1998: 131). Међу многим Белићевим заслугама, како истиче М. Ивић, издваја се управо та што се он сматра зачетником учења о синтагматским односима код нас, што потврђују следеће речи ове ауторке, забележене у њеним *Правцима у лингвистици*:

> ... Белић је [...] међу првима почео да разрађује теорију *синтагматике* (= наука о спојевима речи у реченици. [...][И]нсистирао је на потреби да се, ради правилног осветљавања језичких појава, речи испитују истовремено с погледом на све три њихове димензије: на значење, синтаксичку функцију и облик (Ivić 1990: 143).

додајући да: „[...] неприкосновено полазиште за свако осматрање у било којем од тих праваца може, и мора, увек бити – реалност језика" (Ivić 2000: 181), што би се према П. Пиперу могло „узети као мото научног опуса М. Ивић" (Piper 2008: 63). Тако се, у многобројним радовима **Милке Ивић**, обично у складу с актуелним лингвистичким теоријама, издвајају, за ову тему значајни, они чланци који се односе на синтагматске лексичке односе,[64] чему је, према наводима Р. Драгићевић, ауторка посветила најви-

---

[63] Према наводима Д. Гортан-Премк, рашчлањавање деривата даје различите резултате и на семантичком и на синтаксичком нивоу, тако да ова анализа на синтагматском нивоу води ка закључку: „деривати су речи код којих творбена основа и творбени формант стоје у истом односу као детерминативна и управна реч у синтагми [...] изузев оних субјективне оцене, као и оних моционих [...], код којих је тај однос обрнут (кућ + *ица* = *кућ*- управни члан ≈ *кућа* + -*ица* зависни члан ≈ *мала*). [...][Р]езултат је [рашчлањавања] на реченичном нивоу предикатска вредност творбене основе; по нашем мишљењу, оно је могуће само код двореферентних деривата" (Гортан-Премк 2004: 128).

[64] Као репрезентативне илустрације могу послужити збирке радова Милке Ивић у књигама *Ред речи* (Ivić 2002) и *Језик о нама* (Ivić 2006), у којима се, нарочито у другој, применом семантичко-синтаксичке методе и полазишта когнитивне лингвистике указује на то шта језик *разоткрива* о човеку. Из тих радова као релевантне могу се издвојити следеће терминолошке јединице, преузете већином из когнитивистичке апаратуре, примењене на српски језик: *транзитивне* или *релационе именице* (и придеви): брат, отац, непријатељ, аутор; *мале клаузе* ([информативно богаћење]: *Видели смо га* (+*живог и здравог*); *Он је дошао у њихову фирму* (+*за благајника*), *она је понела у својој ташни нотес* (+*за своје*

ше пажње када су у питању теме из области лексичке семантике (Dragićević 2008: 239–240). Оно што је својствено радовима М. Ивић јесте и то да су назначене смернице за даља истраживања, очекивања од будућих истраживача, а која се, када су у питању синтагматски лексички спојеви, њихов лексиколошки и лексикографски аспект, могу свести на следеће:

> Од лексикографа очекујемо да убудуће доследно упозоравају на то који се све глаголи, у датом језику, повезују по описаном принципу, с именицом у јединствену лексичку целину, а од лексиколога очекијемо да покуша објаснити зашто је у том и том конкретном споју искоришћен баш овај, а не онај глагол, као и то до које се мере он, зато што је баш у том споју, с том именицом, испразнио од сопствене лексичке семантике (Ivić 2002: 23–24).

С обзиром на то да су синтагматски лексички односи један од видова устројства лексичких јединица у оквиру лексикона, колокације се уврштавају у лексиколошка и лексикографска истраживања. У својој *Лексикологији српског језика* **Р. Драгићевић** (2007) издваја колокације као један од видова удруживања лексема на линеарној равни и констатује да се у литератури овај феномен терминолошки различито одређује. Сумирајући проблеме који се обрађују у вези са синтагматским лексичким односима, ауторка уочава основну терминолошку диференцијацију с обзиром на сегмент појма именован термином, на основу чега се разликују: *колокација* – оба члана дводелне јединице; *инкапсулација*, *лексичка валентност*, *семантичка позиција* – један члан дводелне јединице; *лексичка спојивост* – однос између чланова дводелне јединице; *лексичка солидарност*, *рестрикција селекције* – тип односа између чланова дводелне јединице (Драгићевић 2007: 221). У везу с колокацијама, њиховим садржинским и формалним својствима могу се довести истраживања ове ауторке о партикуларизаторима, као и испи-

---

белешке)); *избегавање двосмисла* [*ambiguity avoidance*]: Јованова слика: [аутор, објекат, посесор]; *немаркираност – маркираност језичких јединица* (*мирисати* (*ружу*) *: ја сам ружу мирисала –* (*сумпор*) *смрдети : *ја сам сумпор смрдела*); *апсолутни / релативни придеви* (округао месец; мали слон – мали миш), те с тим у вези *актуелна* и *перманентна карактеристика* денотираног појма (уморан : висок); *апсолутно – синтетичко читање* (црвена хаљина : висок државни службеник); *ментални контакт* [издвајање, те фокусирање само једне појединости]; *менталне очи*, *ментално стајалиште* и с тим у вези испитивање *микропараметарских варијација*; *принцип перцептуалне доступности* (високо дрво – дугачко дрво); проблем *реификације* ([фаворизовање именица на рачун глагола]: пружити помоћ ум. помоћи). Ово су само нека од великог броја терминолошких одређења појединих, махом когнитивних појава које се кроз језик пројављују, а на које је М. Ивић скренула пажњу, посебно у светлу спреге синтаксе и лексике.

тивање значењске подспецификованости (на примеру лексеме *основа*),[65] применом концептуалне анализе (Драгићевић 2008: 123–134).

Термин колокација у српској лингвистици није се у потпуности усталио. Афирмисан је од стране **англиста**, махом у контрастивним, као и у теоријским истраживањима (Nejgebauer 1982; Pervaz 1982; Šević 1985; Gotštajn 1986; Prćić 1997[66]; Хлебец 2002, 2008; Mićić 2004; Stojičić 2010; и др.). С друге стране, у домаћој средини постоје истраживања чији су предмет лексичко-семантичке и синтаксичко-семантичке анализе синтагматских веза, која парцијално осветљавају поједине проблеме у вези с лексичком семантиком појединих лексема или лексичких поља, те формализацију језичких феномена, терминолошки различито одређених (декомпозиција, перифраза, универбизација, експлицитна категоризација, подспецификација, партикуларизација итд.).

У домену истраживања синтагматских лексичких односа, пажње је вредан приступ о *спојидбеним својствима именских речи* који даје **И. Прањковић** (Pranjković 1993: 46–55), ослањајући се на истраживање овога феномена у немачком језику (Junker 1969; Sommerfeldt/Schreiber 1980, 1983). Аутор сматра да је при анализи *валенцијских својстава именица* најбоље поћи од њиховог значења и према том критеријуму издваја посебне скупине именица (нпр. именице типа nomina agentis: *учитељ* народа, *писац* уџбеника; именице које означавају какав однос: *отац* мога пријатеља; именице које означавају однос појединац – колектив: *управитељ* семинара, *заступник* подузећа; именице које означавају какво (активно) деловање: *игра* ногометне репрезентације итд.).

Валенцијска (и рекцијска) својства лексема с непотпуном семантиком различитог степена (или контекстуално непотпуног значења) глагола, придева и именица, с њиховим структурним облицима, дата су у ***Граматици српског језика за странце*** (Mrazović, Vukadinović 2009). Ауторке спојеве наведених врста речи с њиховим допунама називају: глаголски комплекс,[67]

---

[65] О томе још, према наводима ауторке, в. М. Ивић о значењској подспецификацији лексеме *ствар*, М. Дешић – лексема *кора* (Дешић 2002), В. Петровић – *чињеница* (Петровић 1994).

[66] Издваја се значај (на домаћем терену) систематичног приказа синтагматских лексичких односа Т. Прћића (1997, 2008), према релевантној страној литератури, те њиховог дефинисања, класификовања и нарочито одређења појма колокације и с тим у вези целокупне *апаратуре колоцирања*. Иако се примарно полази од енглеског језика и устројства (формалног) према принципима тога језика, дате поставке у домену лексичко-семантичког устројавања колокација чине се прихватљивим и универзално примењивим.

[67] Глаголска перифраза: чврсти спој функционалног глагола и именице (најчешће) изведене од глагола или придева са предлогом или без њега (ставити на располагање, вршити испитивања): структурни центар реченице. Два основна морфосинтаксичка типа: (1) функционални глагол (ФГ) + предлог + именица (2) ФГ + именица.

придевска фраза[68] и именичка фраза, при чему су примери класификовани према облику комплемента (нпр.: *бити од утицаја*, *бити од користи*, *доћи до закључка*, *изгубити из вида*; *достојан поштовања*, *вредан сваке пажње*, *доследан својим идејама*, *задовољан својим животом*; *вештина ћутања*, *чопор коња*, *претња затвором*). Посебан значај овога прегледа јесте у томе што се указује на рекцијска (не)поклапања деривационо повезаних лексема (*Она је љубоморна на свога брата* : *љубомора на брата*; *Сродна сисарима* : *сродност са сисарима*).

Нарочиту пажњу, данас можда пре свих, заслужује савремено истраживање **Горанке Благус Бартолец** о колокацијама у хрватском језику, представљено у монографији *Riječi i njihovi susjedi* (2014), будући да се експлицитно бави проблематиком примене многобројних теорија и приступа проучавању колокација на хрватски језик, превасходно у лексикографском домену. Теоријске основе које ауторка представља заснивају се на Сосировим и Фертовим начелима, Згустиним и Мељчуковим описима синтагматских лексичких спојева, те Зипмановим и Синклеровим смерницама ка корпусном проучавању колокација. Издвојени су приступи обради и тумачењу колокација у хрватском језику – опис унутар теорије превођења, методике учења страних језика те двојезичне лексикографије (лексикографска и корпусна презентација колокација, превод затворених, идиоматских скупина речи, однос лажних пријатеља, однос фразема и затворених скупина речи итд.).[69] Значајни се закључци овога истраживања тичу теоријских поставки до којих ауторка долази анализирајући, како различите приступе проучавању колокација, тако и њихову презентацију у речницима хрватског језика.[70] Издвајамо оне који се у потпуности слажу с нашим почетним хипотезама: колокацијско се значење тумачи као значење које у једнакој мери творе обе речи у датој вези (није прихваћена Хаусманова подела на базу (основну реч) и колокат); колокацијске свезе[71] немају статус самосталних лексичких јединица, тј. њихов се однос не тумачи као резултат лексикали-

---

[68] Придевска фраза: а) као атрибути уз придеве; б) именичке фразе: *тежак сто килограма*, *дуг сто година*; в) предложне фразе: *љубоморан на пријатеља*, *заинтересован за успех*; г) прилози: *превише учтив*, *остављен тамо*; д) поредбене конструкције: *бео као снег*, *мек као памук*; ђ) зависне реченице: *склон да попије*, *невероватно да би било истинито*; е) инфинитив: *кадар стићи и утећи*.

[69] Закључци на основу истраживања: Ivir 1992/1993, Maček 1992/1993, Brdar 1995, Pritchard 1998, Borić 2002, Antunović 2005, Valentić 2005, Petrović 2007.

[70] *Rječnik hrvatskoga jezika*, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* i *Školski rječnik hrvatskoga jezika*.

[71] „Назив колокацијска свеза уведен је како би се с лексиколошкога и лексикографскога аспекта на структурној и семантичкој разини јасно разграничиле свезе ријечи које би према одређеним формалним и садржајним критеријима могле припадати наведеној скупини свеза у односу на све друге свезе ријечи које су у језикословљу више или мање јасно дефиниране

зације те и њихов статус у речнику треба да буде различит од вишелексемских веза насталих лексикализацијом. Даљи закључци који се односе на описано стање у хрватским речницима, те предлог устројавања речничког чланка и позицију конституената колокација у њима предочиће се у делу који се бави лексикографским аспектом колокација.

СУМАРНИ ОСВРТ НА ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА

Од Палмеровог и Хорнбијевог времена (1933), када је фокусирано питање колокација у наставном процесу, до данас, како се видело из оквирног прегледа учења о колокацијама, расте, развија се, проширује и продубљује интересовање за њих. Кључни фактори у теоријским приступима јесу поједине одлике колокација које тек у једном интегралном приступу могу резултирати обухватнијим и целовитијим виђењем и дефинисањем ових лексичких спојева. Квантитативна метода, која одговара на питање *колико често* у оквиру статистичких мерења фреквенције колокација добро је полазиште за идентификацију учесталих спојева, али недовољна уколико се жели дефинисати овај процес, што се поставља као кључно питање у семантичком приступу. Тако се компоненцијалном анализом конституената једног споја, тј. установљавањем услова и ограничења за његово остварење, осветљава други аспект колокације – *како и зашто* јесу или нису значења неке лексеме компатибилна. Неки су аутори (Апресјан, Мељчук, Ристић, Радић-Дугоњић) поставили ову проблематику у оквир тзв. лексичких функција, семантичко-синтаксичких односа који повезује речи или групе речи са скуповима речи или фраза, при чему се издваја релевантна дистинкција семантичке валентности и лексичког, семантичког и морфосинтаксичког слагања (Апресјан). Друга страна услова за остварење једне везе јесу ограничења за њену реализацију, која се објашњавају или ванјезичким факторима, тј. непостојањем означеног ентитета у реалности или некомпатибилним садржинским својствима лексема (Палмер). Пут до решења овога питања може бити метода ʻпарадигматских опозицијаʼ (Марковкин) или ʻколокацијска методаʼ (Хлебец), на основу којих се, увидом у парадигматску заменљивост конституената, групишу лексеме са заједничким семантичким обележјима, што је у терминологији М. Хоија одређено као ʻсемантичка прозодијаʼ.

Резултати ових истраживања, услова и ограничења у реализацији колоцирања, морали би имати рефлексије на лексикографску обраду (Кац,

---

као друге свезе ријечи (фраземи, оними, слободне лексичке свезе, граматичке свезе) те како би се прецизније одредио њихов статус у рјечнику” (Blagus Bartolec 2014: 158).

Фодор), при чему нарочит значај имају корпусна истраживања електронски забележене грађе. Овај, трећи сегмент истраживања колокација, који одговара на питање *на који начин* доћи до валидних резултата када је у питању доминантно значење и употреба одређених лексема на основу контекста, омогућује да се утврди релација између значења, облика и функције с одређеним стилом или жанром. Резултати оваквих истраживања лексема у непосредном окружењу могли би бити једна од смерница за даље лексикографске теоријске поставке и практична решења када је у питању хијерархизација значења вишезначних лексема.

Као значајна полазишта за даље испитивање колокација, њихово дефинисање и класификацију, узимају се, пре свега, услови за лексичко слагање и с тим у вези семантичка реализација лексеме (Гортан-Премк). У терминологији Д. Гортан-Премк *детерминатор* (семантички детерминатор и задати семантички детерминатор у процесу лексичког слагања) посматраће се као (условно) секундарни колокат на основу којег ће се разумети значење лексеме у њеном непримарном / секундарном значењу. У дато ће се полазиште уклопити ставови Кузњецове о слабој и јакој позицији лексема условљеној контекстом, те Крузово схватање неутралног и обележеног контекста, што заправо почива на разграничењу семантичких реализација о којима експлицитно говори Д. Гортан-Премк. Услови које подразумева опште слагање одговарају *апсолутном читању* у Тејлоровој терминологији (1992), тј. разумевању лексичког споја на основу простог збира појединачних значења лексема унутар њега и овакве ће се колокације сматрати периферним. Исто тако, само условно, успостављен хијерархијски однос[72] међу конституентима колокације корелира с полазиштима лексичког приступа – *предвиђање* семантичких обележја оног другог члана и укључује граматички аспект – *категоријална граматичка обележја* која се усаглашавају (конгруирају) према носећем члану колокације. Фактор (не)граматичности, који успостављају присталице лексичког приступа, међутим, с правом се не прихвата[73] будући да процесом колоцирања лексема и реализовања једне везе управљају подједнако граматичке компоненте значења као и семантичке, те овај, формални план, треба сматрати исто тако релевантним елементом лексичке комбинаторике, с доминантније израженим правилима рестрикције. С тим у вези, даља подела колокација на *лексичке* и *грама-*

[72] Тагмеми се удружују у синтагмеме на основу зависности (надређени тагмем: главни; подређени: зависни) (Silić, Pranjković 2005: 261)

[73] Поводећи се принципима лексичког приступа и Б. Хлебец у предговору свога речника *Connect your words*, између осталог, напомиње: „Пошто колокације представљају део лексичког система, никакви подаци о употреби чланова, времена, и других граматичких особина нису дати...” (Hlebec 1998: 5).

тичке у основи почива на условној диференцијација ових двају планова, јер је

> [у]вођење граматичког значења у лексичко оправдано због тога што је подела по граматичком значењу први корак одређивања лексичког значења (Драгићевић 2007: 57).

На тај се начин успоставља веза с полазиштима Апресјана у вези с лексичким, семантичким и морфосинтаксичким слагањем, тј. условима и ограничењима за остварење синтагматске везе. Даље, Мељчукови параметри при класификацији колокација уклопиће се у принцип заменљивости, будући да у његовој подели значајну улогу има могућност / немогућност смене лексема на парадигматском плану. У вези с тим, посматраће се и ограничења у колоцирању, тј. сагледаваће се однос синонимије и антонимије у колокацијама како би се установила постојаност и стабилност лексичког споја. Неизоставну смерница за овакву врсту истраживања представља Стабсов сегмент о културолошким аспектима колокација, тј. ишчитавање – универзалног или специфичног разумевања ванјезичке реалности кроз лексичке спојеве.

III. ПОЈМОВНО-ТЕРМИНОЛОШКА ОДРЕЂЕЊА

ДЕФИНИЦИЈА КОЛОКАЦИЈА

Након прегледа општих карактеристика приступа проучавању колокација, издваја се пет основних одлика (Seretan 2008), које су више или мање заступљене у њиховом одређењу и повезују различите приступе.

(1) Колокације су готове целине. Ова се констатација пре свега односи на педагошки аспект у тумачењу колокација и тиче се усвајања / учења језика, чији се сегменти не памте као изоловане речи, него као групе, целине речи. Потврда за овај став налази се, између осталих, у Синклеровој констатацији да у језику владају два супротна принципа: принцип отворености, који се односи на уобичајене изборе приликом језичке продукције, и принцип идиома, који се тиче употребе готових вишесегментних јединица, доступних у целинама. Ова идеја налази се и у Хаусмановом (Hausmann) виђењу колокација као „полуготових производа" у језику [semi-finished products], а В. Серетан налази везу овога полазишта и у Козеријуовој идеји о лексичкој солидарности.

(2) Колокације су произвољне везе. Велики број дефиниција приписује колокацијама особину произвољности у спајању речи. Нејасно је можда како се начинио овај посебан спој који се назива колокацијом, али једном успостављен, постаје „конвенцијалан, институцијалан", не може се парафразирати. У прилог овоме иде Евертова констатација да је колокација „комбинација речи чије се семантичке и / или синтаксичке особености не могу у потпуности предвидети из њених компонената и стога се не могу пописати у лексикону" (Evert 2004).

(3) Колокације су непредвидљиве везе. Ова се карактеристика надовезује на претходне две и посебно је очигледна када су у питању синонимски парови. Оно што је, међутим, могуће предвидети јесу морфосинтаксичке особености колокације (на основу карактеристика њених конституената).

(4) Колокације се понављају. Једна од важних одлика колокација која се често налази у дефиницијама јесте њихово понављање, фреквентна употреба, условљена снагом једном успостављене везе.

(5) Колокације су сачињене од двеју речи или више њих. Ова се карактеристика колокација бележи у готово свим дефиницијама овога појма. Најчешће се помињу двочлане структуре, иако не постоји ограничење у погледу броја конституената, о чему сведочи Синклерова констатација: „У већини примера, колокацијски су обрасци сачињени од парова речи, али не постоји теоријско ограничење у вези с бројем речи које се могу укључити у ову везу" (Sinclair 1991: 170).

Говорећи о колокацијама, схваћеним и као процес и као резултат спајања лексема, А. Нејгебауер разликује следеће нивое њихове реализације: лексички (*homesick*), синтагматски (*hearty welcome*), реченични (*The cat mews.*), при чему у оквиру *подручја* колокација диференцира *колокације у ширем смислу* – сви типови на свим нивоима и *колокације у ужем смислу* – колокације на синтагматском нивоу које припадају лексичко-семиотичком типу.[74] Полазећи од овакве класификације, у центру наше пажње биће колокације у ужем смислу које имају висок степен постојаности, што је последица, између осталог, везаног појављивања. Према класификацији многих аутора, овај континуум лексичких спојева креће се од (а) потпуно отворених (*see a film*), преко (б) оних граничних, средњег степена везаности [medium strength] (*see a doctor*) до (в) чвршћих и врло ограничених веза (*see danger/ reason/ the point*) (OCD).[75] У домаћој терминологији овакви спојеви названи су *отворене*, *везане* и *ограничене* колокације. У *везане* се уврштавају колокације које

> [се] изван тог споја, у датом смислу, готово и не јављају, при чему је њихов смисао нераздвојиво повезан са смислом другог колоката (нпр. *foot the bill* измирити рачун, *purse* (*up*) *one's lips* напућити усне, *shrug one's shoulders* слегнути раменима, *an addled egg* покварено јаје и сл.) (Prćić 2008: 156).

Осим ових постојаних спојева, посматраће се и *ограничене колокације*, које својим умереним опсегом примарног колоката заправо представљају најобимнију, а тиме и најнеодређенију групу синтагматских спојева. Одређени гранични спојеви који на поменутом континууму лексичких веза чине прелазну групу вишелексемских јединица – од слободних спојева ка колокацијама и од њих ка идиомима, уврстиће се овом приликом у колока-

---

[74] Нејгебауер разврстава колокације на следеће типове: *лексичко-семантички* (слободни, али не и обавезни спојеви речи без устаљеног значења и употребе целине); лексичко-семиотички „колокација синтагма или колокација-реченица која функционише *као знак* са устаљеним директним (непренесеним) значењем и устаљеном (везаном, обавезном) употребом целине" и *фразеолошко-семиотички* (*идиоматски*) (Nejgebauer 1982: 341).

[75] *Oxford Collocations Dictionary for students of English* (2002).

ције уколико задовољавају одређене критеријуме, који ће се поставити након испитивања релевантних лексичко-семантичких и морфосинтаксичких својстава њихових конституената.

На основу свега реченог, закључујемо да се термином колокација покрива широко поље лексичких синтагматских односа и граматичких законитости које њима управљају, те својом природом овај феномен залази, с једне стране, у домен испитивања лексичких, семантичких и морфосинтаксичких особености,[76] а с друге, у примењенолингвистичка истраживања усмерена на лексикографску обраду и педагошку примену. Лексичко-семантичка природа овога феномена заснива се на удруживости лексема на основу компатибилности њиховог семантичког садржаја, чију формалну структуру одређују правила датога језика, док је специфичан карактер колокацијске везе одређен уобичајеном заједничком употребом њених конституената, чему доприносе, између осталог, историјски, друштвени и културолошки услови. Узимајући у обзир приказана теоријска полазишта при дефинисању колокација, те типолошку и структурну природу српског језика, **колокација** ће се дефинисати као

> синтагматски лексички спој двеју или више аутосемантичких лексема, устројен према морфосинтаксичким правилима датог језика, с већим или мањим степеном постојаности и међусобне везаности елемената, условљеним језичким и ванјезичким, културно-историјским и друштвеним датостима.

Најприхваћеније полазиште у литератури при утврђивању хијерархијског односа међу члановима колокације јесте да постоји носилац колокацијске везе, надређени члан, назван **примарни колокат** (у лексиколошким полазиштима *base*, у корпусним истраживањима – *node*), а онај други, али не увек и једнолексемски конституент, који га, најопштије говорећи, детерминише (допуњује, одређује, селектује, фокусира) има у овој вези карактер и статус **секундарног колоката**. Према овој поставци, у зависности од свог семантичког потенцијала, примарни колокат може да привуче већи или мањи број секундарних колоката и ова ће се његова особеност називати **колокационим опсегом**, а могућност уланчавања лексема преко њихових релевантних семантичких обележја означиће се као њихова **колокабилност**.[77] У континууму лексичких спојева, од оних чији су конституенти независни до оних садржински и формално нераздвојивих, постоји **скала**

---

[76] Уп. „синтагматски, линеарни односи тичу се, с једне стране, лексичког слагања, колокације речи и, с друге стране, семантичке позиције, функције коју она у реченици има или може имати" (Гортан-Премк 2008: 35).

[77] Терминолошка одређења на српском језику (колокат, колокабилност, колокациони опсег) дата су према Прћић (2008: 149–151).

њихове **компактности**, чији је степен условљен факторима заменљивости, постојаности и прозирности (Prćić 2008: 147). Ово имплицира да ће степен везаности конституената колокације бити већи уколико је заменљивост мања, те постојаност већа, док ће њихово значење остати прозирно, будући да се значење основних сема не мења.[78] У класификацији лексичких колокација, начињеној према параметрима који следе и морфолошким особеностима њихових конституената, испитаће се могућност постојања таквих спојева међу чијим се конституентима *не успоставља јасан однос усмерености*, тј. поменуте рангираности, на основу чега се уврштавају у типичне колокације. Потврда за овакву хипотезу налази се у испитивањима В. Ивира (1992/1993), а које предочава Г. Благус Бартолец (2014), наводећи следеће полазиште у оквиру својих теоријских поставки о *колокацијским саставницама*:

> Тако ће Ивирово тумачење бити прихваћено унутар даљње расправе о односима међу ријечима које творе колокацијску свезу, што подразумијева да основно начело проучавања односа међу ријечима неће бити успостава хијерархије између главне и зависне ријечи, него понајприје разматрање различитих значењских могућности међусобног повезивања ријечи у свезу те њихове улоге у обликовању цјеловитога колокацијског значења које настаје удруживањем значењског потенцијала обију ријечи (Blagus Bartolec 2014: 89).

Ово ће се полазиште показати као једино ваљано, пре свега када је у питању лексикографска обрада колокација, будући да идеја о рангираности њених конституената, тј. постојање и дефинисање тзв. носеће (кључне) речи, умногоме занемарује јединствено колокацијско значење, што не значи и лексикализовано, које творе оба елемента (без обзира на формални број конституената).

КОЛОКАЦИЈЕ И ДРУГИ ЛЕКСИЧКИ ОДНОСИ

Ако се пође од претпоставке да колокација чини садржинску, функцијску и формалну целину, којом се описује специфична микроситуација ванјезичке или језичке стварности (Prćić 2008: 149), те да је карактерише релативно висока постојаност, потребно је, с обзиром на наведено својство, сагледати

[78] Према Нејгебауеру (Nejgebauer 1982: 344) применом *теста оријентације* разликују се слободни спојеви од колокација: прве карактерише центрифугална, а друге центрипетална оријентација. Ово становиште о потпуној прозирности посебно ће се испитати будући да ће конституенте колокације нарочито чинити оне лексеме чије значење није у потпуности прозирно из угла њихове семантичке реализације.

њено место у односу на друге синтагматске спојеве. С друге стране, карактер целовитости оваквог синтагматског споја нужно је испитати и с обзиром на могућност замене блискозначним лексемама, као и потенцијалну постојаност у односу на замену антонима њених конституената. Имајући у виду да се разликују услови за реализацију основних значења лексема од оних који важе за секундарна значења, што је у нужној корелацији са синтаксичком функцијом (Гортан-Премк 2004: 49), у утврђивању карактера колокација неопходно је испитати семантички потенцијал лексема које учествују у лексичком слагању, тј. остварену семантичку реализацију.

Синтагматски лексички односи и колокације

Разграничавање колокација и других синтагматских спојева, макар и начелно, важно је полазиште за утврђивање колокација, будући да су диференцијална обележја колокација, односно идиома или слободних спојева полазна основу за њихово дефинисање. На основу релевантних опажања о овој проблематици, издвојиће се основни закључци, како би се могао начинити почетни инвентар параметара за одвајање синтагматских скупова речи, при чему посебну пажњу треба обратити на прелазне случајеве, граничне појаве које су нужна последица пре свега полисемије.

Како је већ речено, И. Мељчук у оквиру својих претежно фразеолошких истраживања, а у вези с поменутим диференцирањем, констатује следеће:

> Колокације, небитно како се разумеју, јесу подврста онога што је познато као фразни скупови ‘set phrases’; требало би их стога дефинисати према њиховим специфичностима у односу на фразне скупове који нису колокације (Mel’čuk 1988: 23–53).

Његова класификација фразема заснована је на *бинарној опозицији ознака – означено* и степену поклапања форме и значења лексичких спојева. На тај начин аутор долази до класификације фразема на прагматичке (прагматеме и идиоми) и семантичке (колокације и квазиидиоми). Колокације посматра као *оријентисане односе* зато што кључна реч бира зависни члан, тзв. *вредност* кроз лексичке функције (нпр. *тешки пушач* → *пушач* бира *тешки* у оквиру лексичке функције Magn ВЕЛИЧИНА).

Карактер немотивисаности В. Виноградов приписује одређеном типу лексичких спојева који су потпуно недељиви и чије је значење независно од њиховог лексичког састава:

> Нема сумње да је лакше и природније издвојити тип слагања оних спојева чије је значење апсолутно недељиво, неразложиво и као такво, потпуно је независно

од лексичког састава, од значења компоненти, те ови спојеви имају конвенционалан и произвољан карактер, као значење немотивисане речи-знака (Виноградов 1972: 24).

Према Радић-Дугоњић (1999: 88) у Виноградовљевој терминологији, која се само у основи ослања на Бајијеву[79] типологију фразеолошких јединица, постоје *фразеолошки везана значења*, која су доминантна по врстама и бројности унутар речи са развијеном полисемијом.

Виноградовљев термин ‘фразеолошки везана значења’ односи се на она значења речи која имају семантичку везаност, а тиме и ограниченост у погледу опсега лексема с којима се удружују. У оквиру ових значења аутор разликује читав спектар – од фразеолошких сраслица до фразеолошки везаних значења лексема које имају слободну спојивост и управо су она доминантна када су у питању речи са развијеном полисемијом. За потребе контрастивне лексикографије значајно је утврдити границу између номинационо изведених значења и фразеолошки везаних значења,[80] што Радић-Дугоњић илуструје примером из руског: номинационо (основно) значење *капля* (‘мали део течности округлог облика’) : номинационо изведено *капли* (‘лек’) : фразеолошки везано *ни капли благоразумия*. Прва два значења повезана су семом ‘део течности’, док се у последњем случају задржала само прва компонента значења, што значи да се у том случају разлаже архисема те као резултат остаје ‘мала количина’ „деловањем центрифугалне тенденције у односу на номинационо значење” (Радић-Дугоњић 1999: 89). Анализирајући даље проблем из перспективе двојезичне лексикографије, ауторка посматра везу различитих типова полисемије и природе фразеолошки везаних значења на примеру полисемантичке структуре лексема *глава*, те закључује да је неопходно давати еквивалент у излазном језику са конкретизатором (семантичким детерминатором): уместо *голова колонны* – треба *чело колоне*, чиме би се избегла погрешна семантизација руске речи у датој вези.

Ова констатација надовезује се на критеријум разграничавања колокација у ужем смислу (КУ) од идиома, који поставља А. Нејгебауер (Nejgebauer 1982: 345), истичући да је

[79] Шарл Баји (Charles Bally) разликује фразеолошке изразе као фразеолошке целине у ширем смислу (*locutions phraséologiques*) и фразеолошке јединице, идиоме у ужем смислу (*unités phraséologiques*) (Maurer-Stroh 2004: 14).

[80] Номинациона значења која чине окосницу двојезичних речника често сужавају семантичко поље речи навођењем низа синонима који не морају одговарати полазном језику (уп. Радић-Дугоњић 1999: 87–91).

за разграничавање КУ и идиома најподеснији тест *метафоризације* и *метонимизације*, јер су ова два процеса најчешћа у преношењу значења, а пренесено значење на нивоу фразе је основна одлика идиома.

Тако ће, према овом аутору, лексички спој имати карактер идиома ако главни колокат или оба колоката имају пренесено значење, а у већини осталих случајева радиће се о колокацијама. Осим овога индикатора, као релевантне показатеље колокација,[81] који их диференцирају у односу на друге синтагматске спојеве, аутор наводи следеће: бинарна структура; ограничен број синонимских могућности; потенцијална клишеираност; варијабилна способност синтаксичке трансформације семантичких елемената; варијабилна способност лексичко-семантичке комплементације; варијабилна способност транспозиције унутар реченице.

У контексту дефинисања синтагматских лексичких спојева значајно је поменути резултате до којих су дошли А. П. Кауи (A.P. Cowie) и Р. Макин (R. Mackin). При изради речника *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English* (у два тома: 1975. и 1983), свакако су најпре морали да разграниче идиоматске структуре од оних које то нису. Њихови претходници, Харолд Палмер и Алберт Хорнби, први су скренули пажњу на ову диференцијацију. Тако се у познатом Хорнбијевом речнику *Idiomatic and Syntactic English Dictionary* (Hornby 1942) идиоми дефинишу као „група речи која се мора учити у целини јер је тешко или немогуће разумети њихово значење полазећи од знања о засебним речима које их чине."[82] Њихови настављачи долазе до закључка да не постоји јасна и оштра граница међу идиомима и колокацијама, него да је сврсисходније ове синтагматске спојеве посматрати на *скали идиоматичности*. Што се тиче колокација, Кауи их другом приликом[83] дефинише као комбинације лексичких јединица које се јављају у оквиру синтаксичких образаца, разликујући их према степену заменљивости конституената и тиме устаљености, те се на основу ова два фактора може, слично идиомима, формирати скала од отворених до ограничених колокација. Уколико се ове две скале посматрају као један континуум, онда се

> ʻполуидиомиʼ и ʻстрого ограничене колокацијеʼ изједначавају, или поклапају, на средини скале, што зачи да се идући од средине скале у једном правцу повећава идиоматичност [...], док се у другом повећава вероватноћа или слобода комбиновања речи [...] (Pervaz 1981: 64).

---

[81] Колокације се „могу посматрати као слободне/ необавезне/ промељиве/ флуидне, или пак као везане, обавезне/ стабилне/ чврсте или фиксне" (Nejgebauer 1982: 342), са, разуме се, прелазним категоријама, при чему, у дијахроној перспективи, код неких од њих расте број могућих комбинација, док неке срастају у сложенице.

[82] У Pervaz (1981).

[83] Cowie (1978). The place of illustrative material and collocations in the design of learner's dictionary. In: Strevens, *In honour of A.S. Hornby*. 127–139.

О *континууму лексичких спојева* и њиховој структурно-функцијској типологији говори Т. Прћић (Prćić 2008: 147–148), при чему као релевантне критеријуме за утврђивање компактности лексичког споја наводи: *заменљивост*, *постојаност* и *прозирност*. Узимајући у обзир наведене критеријуме, може се извести следећа импликација: ако су мање могућности заменљивости, онда и прозирност постаје мања, а постојаност већа. Овај смер води ка идиомима, а обрнути ка слободним спојевима, с нијансама у формало-садржинском карактеру споја кад је у питању његова компактност. Једна од нијанси, прелаз из категорије колокација у идиоматизоване структуре јесу, према овоме аутору, тзв. *фразне лексеме*,[84] чију велику подгрупу чине *фразне именице* (нпр. *родитељски састанак*, *вршилац дужности*, *прашак за пециво*, *ђак првак*). Њихова лексикализованост објашњава се обједињеним формалним својствима (облик и функција) и садржинским вредностима (упућују на један денотат), а идиоматизованост управо постојаношћу, те минималном заменљивошћу конституената. Према критеријуму прозирности ови спојеви се пак приближавају колокацијама будући да се до њиховог значења може доћи збиром значења њихових конституената. У вези са степеном прозирности, када су овакве именице у питању, аутор констатује следеће:

> Но, у неким фразним именицама, нарочито у спојевима придева и именице [...], прозирност слаби, у већој или мањој мери, уколико се један од елемената јавља у пренесеном смислу, метафоричком или метонимијском, и/или се, у склопу инкрементације, додају дијагностичка обележја на предвидљиви смисао, као у примерима: *бело вино*, *црни лук*, *црно вино*, *драги камен*, *кисела вода* [...]. Уколико се оба елемента јављају у пренесеном смислу, неретко у склопу декрементације, тј. замене једног скупа дијагностичких обележја смисла другим скупом, читав спој постаје потпуно непрозиран, као у примерима: *Бела кућа*, *бела врана*, *брачни троугао*, *црна овца*, *друга виолина* [...] (Прћић 2011: 68).

Како истиче Хербст (Herbst 2003: 10) ова проблематика отвара два основна питања: (а) да ли колокације чине аутономне, пунозначене речи (‘full words’) или се граматички аспект укључује у дату везу; (б) на који начин се може проценити дата лексичка веза с обзиром на *снагу* / *компактност* међуодноса њених конституената. Према наводима овога аутора, један од приступа који може дати одговор на ова питања јесте онај који почива на

[84] Д. Гортан-Премк наводи да у лексичком систему постоје и „веће самосталне јединице, као што су вишечлана реч (*железничка пруга*, *писаћи сто*, *летећи тањир*) и фразем (*ако бога знаш*, *бог да му душу прости*)” (Гортан-Премк 2004: 17). У овом значењу Љ. Недељков користи термин *сложена лексема* и наводи да је у литератури овај феномен терминолошки различито одређен: ‘вишечлана реч’, ‘вишечлана лексичка јединица’, ‘вишечлани назив’, те ‘лексичка јединица од више речи’ (Недељков 2002: 244).

разумевању колокација као *семантички усмерених* комбинација речи, што значи да примарни колокат (ʻbaseʼ) својим значењским компонентама привлачи и предвиђа секундарни (ʻcollocateʼ) (нпр. *detached house*). На овај начин могу се, како наводи аутор, *интуитивно* препознати секундарни колокати који с примарним остварују компактније лексичке спојеве.

Увидом у енглеске речнике колокација, уочава се да разграничење поменутих спојева варира у зависности од дефинисања појма колокација, те постоје они који бележе високопостојане спојеве, укључујући понекад и идиоме (BBI),[85] и, с друге стране, они чији садржај чине и лексички спојеви који се могу уврстити у слободне, отворене везе (OCD)[86]. Оно, међутим, што је заједничко, како речницима, тако и теоријским одређењима на којима почивају, јесте то да колокације карактерише висок степен постојаности удружених лексема. Остаје ли ипак питање – када ће једна слободна веза постати колокација и престати да то буде, на нивоу интуиције, како наводи Хербст? Чини се да у овоме има доста истине, али да Виноградовљева поставка да су фразеолошки везана значења ближа номинационо-изведеним значењима него номинационим, отвара могућност претпоставке да ће већина колокација имати један од конституената у секундарном значењу (уп. нпр *стара* кућа, хаљина, жена : *стари* пријатељ; *значајан* догађај : *значајан* износ (новца); *кора* / *корица* дрвета, банане, земље : *корице* књиге и сл.). У том смислу, оваква диференцијација може се подвести под разликовање слободних веза од оних које то нису, у једном делу литературе терминолошки одређених као *апсолутно читање* (ʻan absolute readingʼ = прост збир значења, нпр. ЦРВЕНА ХАЉИНА) и *синтетичко читање* (ʻa synthetic readingʼ = међусобно *суптилно прожимање семантике* компонената лексичког споја, нпр. ВИСОКА ДЕВОЈКА : ВИСОК државни ФУНКЦИОНЕР), како наводи Ивић (Ivić 2006 :79) према Тејлор (1992)[87]. Исто тако, тест метафоризације и метонимизације, који наводи Нејгебауер, за утврђивање односа идиом – колокација, у неким случајевима није у потпуности примењљив, како показују и речници колокација енглеског језика, који као критеријум за ову врсту разграничења постављају прозирност једног од чланова колокације и на основу њега разумевање метафоре генерисане једним од семантичких обележја лексеме у примарном значењу (нпр. идиоми: *гладна година* – ʻзла, рђава годинаʼ; *не цветати коме руже* – ʻне ићи све добро и лакоʼ; *вртети се укруг* – ʻне напредовати, стагнираториʼ : колокације:

[85] *The BBI Dictionary of English Combinations* (1986; 1997; 2010).

[86] *Oxford Collocation Dictionary for Students of English* (2002).

[87] Taylor, J. (1992). Old problems. Adjectives in Cognitive Grammar. *Cognitive Linguistics* Vol. 3–4: 1–36.

ући у године; *бити у цвету младости*; *круг пријатеља*).[88] Један од критеријума за утврђивање колокација јесте врло ограничен колокациони опсег једног од колоката, тј. врло висок степен рестрикције на парадигматском плану (*нађулити уши*; *нетремице гледати*; *громогласан аплауз* и сл.). Осим тога, сматрамо да један број фразних лексема, иако упућују на један денотат и, као такве, у служби су једног реченичног члана, треба уврстити у колокације управо због међујезичких разлика (*слатка* : *слана вода*; *бела раса*; *бело / црно вино*; *бело робље*, *брачни пар*, *ванредно стање*, *војни рок*, *земаљска кугла* и сл.).

На основу свега реченог, може се закључити да се као параметри за разграничавање синтагматских лексичких спојева издвајају:

(а) остварена семантичка реализација полисемантичких речи и могућа семантичка трансформација једног од конституената колокације (тројако семантичко слагање према Гортан-Премк);

(б) колокациони опсег једног од чланова колокације (према Мељчуку и Хербсту то су оријентисани, семантички усмерени односи, што се код Стабса нпр. илуструје примером *бонсаи* привлачи *дрво*, не обрнуто);

(в) садржајно и формално јединствена веза, стабилна и блиска термину.

Ово би се табеларно, врло условно, могло представити на следећи начин (Табела 1):

	слободан спој	колокација$_1$ и колокација$_2$		колокација$_3$	идиом
семантичка реализација	збир лексема примарног значења	збир секундарног и примарног значења		збир лексема примарног значења	семантичка трансформација на нивоу реченице (фразе)
колокациони опсег	широк	ужи	узак	веома узак	нулти
парадигматски план степен заменљивости	висок	слабији	слаб	веома мали / нулти	нулти
постојаност	ниска	већа	висока	веома висока	апсолутна
пример	*мутна вода*	*немирна вода*	*кров на две воде*; *чаша воде*	*слана вода*	(*чувати као*) *мало воде на длану*

Табела 1: Синтагматски лексички спојеви према релевантним параметрима

[88] Т. Миленковић у својој књизи *Идиоми у српском језику* обе колокације убраја у идиоме (Миленковић 2006).

Парадигматски лексички односи и колокације

Јасна је чињеница да је раван комбинације лексема у нераскидивој вези с планом селекције, одабира сродних лексичких јединица. С обзиром на то да су на парадигматском нивоу лексеме повезане садржински, формално или садржински-формално, потребно је испитати њихову реализацију у оквиру исте колокације и утврдити могућу међусобну искљученост условљену контекстом, било да се ради о истоветности (сличности) значења или њеној супротности.

Антонимија и колокације. Ако се узме у обзир чињеница да су антонимске везе једне од најчвршћих у менталном лексикону, могуће је очекивати из угла J_2 да ће се овакви парови нужно (асоцијативно) наметати као конституенти једне синтагматске везе. Ово је посебно важно код придевских антонима као детерминатора именичког појма, било да се ради о степенованим или нестепенованим антонимима (супротстављање крајњих степена једног својства) или комплементарних својстава (*брз – спор*; *мокар – сув*),[89] иако се ови други понекад не могу односити на један денотат (*ожењен – неожењен*). Р. Драгићевић издваја неколико важних својстава једне и друге групе антонима, међу којима је и та да је степеновене антониме могуће компарирати и модификовати прилозима за количину. Апресјан (1995) констатује да на први поглед придевски антоними типа: *висок – низак*, *дуг – кратак*, *дубок – плитак*, *широк – узак*, *далек – близак* изгледају апсолутно симетрично: једни од придева означавају велики, а други мали степен на одговарајућој скали. Уколико се пак одреде блискозначним прилозима, с једне стране *врло* и *веома* и, с друге стране – *сасвим* и *апсолутно*, уочава се разлика: другонаведени прилози везаће се само за обележени антонимски пар: *сасвим низак*, *кратак*, *узак*, *плитак*, али не и **сасвим висок*, *дуг*, *дубок*. Ова колокацијска посебност семантички је мотивисана: мали степен на скали размера има граничну тачку, а велики

[89] Према Драгићевић (1996: 25–39) придевски антоними не могу имати лексикализоване архисеме, суперординирани појам, при чему степеновани антоними имају неутрални члан (мотивна реч у извођењу именица млад – стар: старост), док га нестепеновани немају јер не значе једно својство. Посматрајући хијерархијску организацију придева са значењем људских особина из перспективе антонимских парова, тј. поредећи њихове полисемантичке структуре, ауторка констатује да немаркиран члан тога пара (добар, висок, паметан, леп, строг, дебео и сл.) има више значења од маркираног. Разлога за ову појаву има више, од којих се као најзначајнији издвајају следећи: немаркирани члан има номинално и контрастно значење, док маркирани има само ово друго, што „омогућава да особину коју репрезентује придевски пар висок – низак одредимо као *висина*, дебео – мршав: *дебљина*, стар – млад: *старост* итд.” (Драгићевић 2001: 189). Други важан разлог јесте то што се као релевантан критеријум за утврђивање антонима узима супротстављање њихових примарних реализација.

не. Висину предмета можемо увеличавати бесконачно и предмет ће се све време називати високим. Немогуће је бесконачно умањивати висину или дубину ниског предмета (нпр. ако је висина ниско спљоштеног цилиндра мања од његове дијагонале, он се сматра пљоснатим или танким). Ова суштинска разлика између наведена два типа придева може се разумети као разлика у ограничености и неограничености особине денотиране придевом. У складу с овим, колокација придева *низак* с прилогом пуног степена *сасвим* правилна је јер има значење достизања границе у потпуности, док колокација антонимског пара није (*сасвим висок). Појам ограничености и неограничености помиње се не само у вези с параметричним придевима, односно онима који денотирају неко градирајуће својство, за које је могућ максималан степен, већ и у вези с придевима којима се именују боје, форме и многа друга својства.

С обзиром на то да ће у одређеном синтагматском споју придевско-именичког типа степен очекиваности замене придевског конституента његовим антонимским паром бити велик, што је последица логичке опозитне везе у којој стоје, потребно је указати на специфичности и разлике одређене превасходно полисемантичком структуром сваког од придева. Тако ће нпр., концепт оцене: *истина – лаж*, *тачно – нетачно* вероватно бити очекиван из перспективе J_2. Када су придеви *искрен* (поштен) и *неискрен* (лажљив) у питању, јасна је њихова неградабилна особеност, било да се посматрају из шире, „неутралне перспективе", као нечија стална карактеристика или уже, везане за одређену ситуацију, контекст.

Према М. Стабсу, супротстављена значења антонимских парова реализоваће јасно различите компоненте у споју с различитим лексемама, те је тешко говорити о њиховом значењу, изолованом из контекста.

> Антоними су речи супротних значења. Говорници често одмах дају одговор кад су питани за реч супротног значења (нпр. *мокар – сув*, *горе – доле*, *врућ – хладан*), али ово [...] се односи на значења изолованих речи. Има ли стварно смисла питати за значење речи *сув*? (Stubbs 2002: 38).[90]

С обзиром на то да се антонимија успоставља на концептуалном нивоу и да је за одређене концепте логички нужна, Р. Драгићевић ипак с правом констатује да

> права антонимија постоји и независно од контекста и у контексту. Употреба у тексту је ни на један начин не нарушава и не утиче на њу. Ипак, треба истраживати праву антонимију у контексту, и то не зато да би се антонимија разумела

[90] dry socks : wet socks; dry season : wet season *or* rainy season; dry wine : sweet wine; dry skin : moist skin?; dry humour : unsubtle humour?; a dry area : an area which has pubs; a dry run : the real thing?; dry land : sea?; dry-cleaning : washing?

и дефинисала (јер је то јасно и независно од употребе), већ, рецимо, зато да би се проверила хипотеза о честом појављивању антонима у истом контексту... (Драгићевић 2007: 287).

► **Огледно истраживање (1):** *Антонимски парови у колокацијама*

Придев *лажан* има сложенију семантичку структуру од придева *лажљив*, он може да означи својство и неког ентитета с обележјем [- људско], док се придевима *лажљив* и *искрен* означава само људска особина истакнута у односу на нелексикализовани прототип. Погледаћемо у каквој вези стоји придев *лажан* у односу на придев изведен од именице истина: *истинит*. Ово пре свега због формалне сличности (лажан / лажљив), на коју скреће пажњу Липка, а која је једно од обележја *паронима* – речи са сличном формом и сличним значењем. С друге стране, могуће је да се из угла J_2 претпостави творбена аналогија (нпр. *лажан – истинит* : *тужан – срећан*) и превиди значајна разлика у значењу придева *лажан* и *лажљив*. Посматраће се семантичке групе именица детерминисане овим придевом, те његов могући блискозначни еквивалент који се везује за одређену семантичку групу, као и могућност постојања антонима. На основу забележених примера у КССЈ, могу се издвојити следеће семантичке скупине именица које су детерминисане придевом *лажан* (Табела 2).

	СЕМАНТ. ГРУПА	лажан ≈	примери дет. именица	антоним ≈
1	ПСИХОФИЗ. СТАЊА, ОСЕЋАЊА	неискрен, извештачен	брига, нада, стид, обећања, осећај (сигурности, моћи), осећања, патриотизам, скромност, сузе, утеха	искрен
			морал, знање; трудноћа	Ø
2	МАТЕРИЈАЛ	вештачки	бисери, кожа, порцелан, седеф, свила, злато, зуби	прави; природни
3	ПОДАТАК	неистинит	исказ, тврдња, вест	истинит
			налаз, податак, доказ, снимак, извештај, потпис	веродостојан
			оптужба	праведна
			алиби, верзија приче	прави
4	ДОКУМЕНТ; ВРЕДНОСТ	кривотворен, фалсификован	документ, пасош, сведочанство; идентитет; новац	веродостојан Ø
5	ОСОБА	тобожњи	пророк	Ø
6	ПРЕДСТАВА	нетачан, погрешан	светлост утисак, представа; слика (о нама)	прави, веран
7	КОМУНИКАЦИЈА	обмањујући	узбуна; дојава	Ø

Табела 2: Придев *лажан* и могућност остварења његових антонима

Полисемантичка структура овога придева условиће и могућност остварења различитих антонима овога придева. Најчешће ће то бити придев *прави* као супротност ономе што је вештачко, неистинито, нетачно или погрешно. Очекивани придеви *искрен* и *истинит* као антоними придева *лажан* реализоваће се када квалификују појам у домену људског или кад су у питању осећања и стања у којима се човек налази или када се ради о ставовима, мишљењима, исказима.

Поједине вредности, стања, појаве или особе према своме значењу, било да је оно позитивно (*морал*, *знање*) или је у споју с придевом *лажан* њихово значење удаљено од примарног значења датога придева, активирањем сема нижега ранга (‘тобожњи’, ‘обмањујући’), неће имати свој антоним. Тако она друга, необележена страна у ствари не постоји, него је могуће само истицање према негативном, нечега што је према својој природи позитивно, датост, вредност или какав чин.

Према степену очекиваности и могућности замене једног придева другим којим је означен опозит у било ком виду, у било којој мери, у оквиру колокације, везаност, тј. постојаност такве везе могла би се градирати према томе колико је тај придев којим је исказана супротност удаљен, тј. близак с очекиваним антонимом. На тај начин добијамо следеће степене везаности колокација:

(а) лажни морал, лажно знање; лажна трудноћа; лажни новац, лажни пророк; лажна узбуна;[91]

(б) лажна светлост, лажни утисак, лажна представа, лажна слика; лажна оптужба; лажни алиби, лажна верзија; лажна дојава;

(в) лажни налаз, лажни податак, лажни доказ, лажни снимак, лажни извештај, лажни потпис; лажни документ, лажни пасош, лажно сведочанство; лажни идентитет;

(г) лажни бисери, лажна кожа, лажни порцелан, лажни седеф, лажна свила, лажно злато;

(д) лажна брига, лажна нада, лажни стид, лажна обећања, лажни осећај (сигурности, моћи), лажна осећања, лажни патриотизам, лажна скромност, лажне сузе, лажна утеха; лажни исказ, лажна тврдња, лажна вест.

Синонимија и колокације. Лексичка синонимија, као **секундарни лексички систем**, настала је регуларно у процесу полисемије и једног типа деривације, као продукт секундарне номинације, констатује Д. Гортан-Премк (1994) анализарајући грађу из постојећих дескриптивних речника. Закључци ауторке могу се свести на следеће: (а) апсолутни синоними не реализују се када су у питању основна значења лексема (*глава*, *нога*, *језик*), једнореферентни деривати (*зубић*, *професорка*), двореферентни деривати

[91] Ово су примери везаних колокација врло блиских идиому (лажна узбуна) или термину (лажна трудноћа), као што је и пример *лажни пријатељи* који се користи само као термин да означи лексеме обично истог порекла, сличне форме и различитог значења (фр. *faux amis*).

(*извиђач*, *гладан*, *сестрин*); (б) у секундарним семантичким реализацијама готово све лексеме могу ступити у апсолутне синонимске односе (*мутити – ковати*, *сновати*, *роварити*), при чему су идентични и семантички садржаји датих лексема и експресивна маркираност, а њихова је позиција условљена постојањем обавезног детерминатора („...главно је да нам више разни Павловићи не *муте по вароши*.") (Гортан-Премк 1994: 9). Ова је врста семантичке (и синтаксичке) везаности индикативна за постојаније лексичке спојеве као што су колокације.

Нарочиту важност, посебно из угла педагошке примене, имају блискозначне лексеме с обзиром на то да, иако садржајно сличне, не подразумевају исте (минималне) контексте. С друге стране, **непредвидљив карактер глагола непотпуног значења** у оквиру перифразе глагола (*чинити грешке* : *правити грешке* али *чинити услугу* : **правити услугу*; *обављати дужност* : *вршити дужност*, али *обављати послове* : **вршити послове* и сл.) може представљати велику потешкоћу у учењу страног језика.[92] Глаголи чињења у споју с одређеном именском речју испитивани су, нарочито за енглески, пре свега као страни језик, и закључци су већине аутора да постоји велика интерференција с матерњим језиком.

Када је у питању српски језик као страни, издваја се следеће важно запажање О. А. Просвирине (1983: 85):

> Синонимични глаголи-вербализатори *чинити*, *правити*, *вршити*, *обављати*, *изводити* представљају […] озбиљан проблем за странце због дифузности њиховог значења и због њихове дистрибуције, необјашњиве из перспективе страног (у овом случају, руског) језика:
>
> ПРАВИТИ *покрете* : ДЕЛАТЬ *движения*;
> ПРАВИТИ *гримасе* : СТРОИТЬ *гримасы;*
> ПРАВИТИ *сметње* : СОЗДАВАТЬ *препятствия;*
> ПРАВИТИ *скандал :* УСТРАИВАТЬ *скандал*

Ауторка оправдано констатује да постојећи лексикографски приручници не дају довољно информација о овим глаголима, што ју је навело да сачини класификацију појединих значења сваког од наведених глагола према семантици именице са којом ступа у везу и која је носилац лексичког значења конструкције. Тако је дошла до шест значења глагола *чинити* и његових

[92] Многобројни су радови који се баве перифразом, декомпозицијом глагола (предиката) (Топлињска, Радовановић, Ивић, Пипер и др.), али ће овом приликом бити поменути они који из дијахроне или синхроне перспективе посматрају овај феномен укључујући елемант замењивости, тј. синонимије или блискозначности одређене глаголске лексеме другом (Просвирина 1983; Петровић 1988, 1989; Војновић 2006; Бјелаковић, Војновић 2007).

деривата.[93] Ова је проблематика присутна, можда и израженија, уколико су језици структурно сроднији те је и могућност интерференције већа, али свакако ни структурна различитост не олакшава њихово усвајање, будући да се морају учити као целине.

В. Петровић (1988) истражује спојеве глагола *чинити* с именицама у Његошевом језику и издваја неколико тематских кругова.[94] Другом приликом (Петровић 1989: 94), ауторка посматра генезу значења глагола *чинити* и њихову лексикализацију (нпр. РЈАЗУ: чинити кућу, кашу, крух, одећу; дете; гнездо и др. : градити, зидати, подизати *кућу*, припремати *кашу*, шити *одећу*; правити, свијати *гнездо*).[95]

Испитујући **синонимију у колокацијама** на примерима научне аргументације у енглеском језику, Љ. Готштајн (1986) наводи да колокабилност није исто што и проста комбинаторика значења конституената једне колокације. Ово илуструје примером колокације *доћи до закључка* ʽto reach a conclusion' и могућих синонима оба колоката забележених у речнику *Roget's Thesaurus*, те долази до шездесет и три комбинације, што би представљало потпуну хаотичност у језику.

> Као противтежа овој сили ентропије делују силе колокације које теже да унесу „ред". Од свих потенцијалних комбинација, у грађи је нађено пет (што никако не значи да их нема још) (Gotštajn 1986: 41).

Једно од важних запажања ове ауторке тиче се тумачења појма синонимије коју она посматра (и као апсолутну) на нивоу синтагме или реченице, док је ван контекста, на нивоу појединачних речи, према овој ауторки, она неочекивана (нпр. *to meet* и *to satisfy* јесу синоними у комбинацији с *a principle* ʽиспунити/ задовољити принцип'). У испитиваном регистру тежња ка прецизности исказа искључивала би појаву синонимије, што,

---

[93] 1. ʽпокрет' (корак); 2. ʽпоступак који има за циљ да се постигне нешто' (напор); 3. ʽнегативан поступак, чин (грех)'; 4. ʽнепријатност, штета' (зло), 5. ʽнешто пријатно' (услугу), 6. именице изведене од глагола са значењем интелектуалне активност, оцене, говорне активности (поређење).

[94] 1. чин успостављања контакта ради регулисања односа међу учесницима (договор); 2. чин ратовања, разарања, уништења (зулум), 3. чин изражавања општег расположења (лудост); 4. обредни чин (благодаренија); 5. чин упућивања какве вербалне или материјалне садржине другом лицу (завет), 6. чин стварања лоших међуљудских односа (интриге).

[95] О семантичким и граматичким условима за смену лексичке везе *чинити + именица у акузативу* другим семикопулативним глаголом говори Ј. Војновић: чинити → *обављати* (задржава се обележје динамичност и процесуалност, али се уноси компонента неколико узастопних радњи (обављати набавку); *чинити → дати* акција за чију су реализацију потребна два актанта, при чему је други адресат, потребан је дворекцијски глагол *дати* (чинити поклоне црквама : давати поклоне) (Војновић 2007: 325–338).

према закључцима ове ауторке, није увек случај, а што се доводи у везу с оним примерима који су блиски разговорном стилу. Као главне изворе синонимије у колокацијама Готштајн бележи следеће:

(1) речи страног порекла; (2) метафора; (3) постојање привидних колокација; (4) синтаксички обрти колоката; (5) нијансе у значењу колоката.

Ако се изузму синтаксички обрти колоката, синонимија у колокацији не би требало да буде очекивана појава с обзиром на то да је управо колокацијска веза априори јединствена, и да се њена уникатност повезује с одређеношћу датог ентитета у датом моменту који чини контекст, шире – стил и, најопштије, комуникативни догађај.

Анализирајући придеве са значењем људских особина, Р. Драгићевић констатује да се синонимија међу централним придевима ове групе запажа из угла **најшире перспективизације** (нпр. *добар* и *леп*), што омогућује њихова десемантизација која као последицу може имати употребу ових придева у различитим контекстима. „Међутим, чим се перспектива сузи и веже за одређену ситуацију, синонимичност ових придева се губи" (Драгићевић 2001: 242).

Позивајући се на Лајонса, Прћић износи тврдњу да је потпуна синонимија релативно ретка у природним језицима, те да апсолутна синонимија готово и не постоји, илуструјући ово примерима *broad* и *wide*[96] (широк), *close* и *near* (близак), чији се

> **чланови** међусобно **разликују махом по колокацији** с другим лексемама, узрокованој прагматичким чиниоцима – специфичним ванјезичким и/или језичким контекстом (Prćić 2008: 125).

М. Стабс (2002: 36–37) констатује да се у веома ретким случајевима синонимских парова **подударају денотација и конотација**, што доказују и различите колокације у којима су потенцијални лексички еквиваленти њихови нуклеуси (*couch*, *settee* и *sofa*; *glasses* и *spectacles* – формалније; *car* и *automobile* – варијетети; табуизиране сфере: *смрт* [умрла особа] – тело,

---

96 У вези с овим придевима, Д. Перваз (1994) најпре констатује да на основу речничких дефиниција разлика међу њима не постоји (објашњавају се један путем другог, а заједнички им је антоним NARROW), те, пописујући скуп именица с којима колоцирају, издваја њихове заједничке колокате и оне који их диференцирају. У том инвентару дате су, с једне стране, именице као заједнички колокати, разграничене према обележју конкретно – апстрактно: BROAD/ WIDE а) авенија, улица, пут, канал, река, море, океан, рамена, кукови, чело; б) разлика, уопштавање, опсег, интересовање, селекција, смисао, мишљење, погледи, знање, искуство, дефиниција, и, с друге стране, оне које колоцирају само с једним од придева: а) BROAD: леђа, грудни кош, прса, нос, лице, осмех, поља, равнице, секира, обод, лист, колосек; б) WIDE: очи, уста, ноздрве, крила, постеља, врпца, капија, отвор, кратер, залив, јаз, рана, сукња, рукави, панталоне (Перваз 1994: 25).

покојник, леш, мртвац, посмртни остаци – од фамилијарног тона до техничког термина).

С друге стране пак, **контекст** може да **нивелише** семантичку разлику лексема с блиским семантичким садржајем, на тај начин што оне добијају или губе одређене компоненте значења у оквирима постојећег окружења (Апресјан према Драгићевић 2007: 256). Тако нпр. у Корпусу налазимо примере где придеви *радостан*, *весео* и *срећан*, иако понекад напоредо и истовремено детерминишу исту именицу, појединачно одређују исту именицу у различитим контекстима:

Душко је ишао за њиме *радостан* и *весео*; он је *радостан* и *срећан*;
... лице јој се заруменело а *радостан осмех* се ширио;
она која има широк и *весео осмех*;
и зачу се *радостан глас*;
дочекао ме је *весео глас* мог сина.

Поједине колокације сведоче о томе да се ови придеви јављају и само с одређеним именицама, превасходно када не упућују на особину појединца: *срећан крај*, *срећна околност*, *срећан случај*, *срећан брак*; *весело друштво*, *весела песма*; *радосна вест*, *радостан дан* и сл.

У своме раду, који се бави питањем начина активирања пасивног вокабулара енглеског језика као J_2 код кинеских студената, Вен-Шуен Ву (Wen-Shuenn Wu)[97] укратко представља примену теорије семантичких поља и компоненцијалне анализе при утврђивању колокацијских могућности лексема, представљених у виду **компоненцијалне и колокацијске мреже** (ʻcomponential grid', ʻcollocation grid').[98] У првој табели (компоненцијална мрежа) дати су глаголи који у своме значењу имају компоненту активности ʻизбећи': *измаћи се устрану*, *измакнути се*, *извердати*, *забушавати* и компоненте ʻобјекат' и ʻначин': *предстојећи циљ*; *брзопотезно*; *обманом*; *предмет посла*, *оно што треба обавити*.[99] У табели колокацијске мреже ови су глаголи повезани с именицама: *ударац*, *полиција*, *војни рок*, *питање*,

[97] *Lexical collocations: One way to make passive vocabulary active*; текст на страници http://people.chu.edu.tw/~wswu/publications/papers/conferences/01.pdf (ELIS English Language Institue of Singapore).

[98] Приступ примењен у књигама *The Words You Need* (1981) и *More Words You Need* (1985) (ed. Rudzka, Channell, et al.; London: Macmillan).

[99] avoid: *dodge* [an approaching object], [by a quick movement], [by deception], [sth one is supposed to do]; *duck* [an approaching object], [sth one is supposed to do]; *evade* [by deception], [sth one is supposed to do]; *shirk* [use work or duty], [sth one is supposed to do].

нечија дужност, *одговорност* (нпр. *dodge* a blow, the police, military service, the issue; *duck* the issue итд.).

У овом контексту, као илустративан пример послужиће глагол *крити* у српском језику, с једне стране, где ће се приказати његова компоненцијална и колокацијска мрежа. Исто тако, посматраће се блискозначни придеви *тврд* и *чврст*, њихове забележене реализације у РМС, као и примери које нуди КССЈ.

► **Огледно истраживање (2):** *Синонимски глаголски и придевски парови у колокацијама*

Глагол *крити*. Према описаном приступу представиће се глагол *крити*, према семантичкој структури овога глагола датој у РМС.[100] Примарно значење овога глагола (*чинити да се нешто не види*) развија значења која имају приближне лексичке еквиваленте: *скривати*, *тајити*, *чувати*, *заклањати*, *садржавати*; при чему остварују рекцијски однос с објектом, а неки од њих и с адвербијалом начина (*склањањем*, *заклањањем*, *прекривањем*) или са субагенсом контекстуално конверзног предиката, формулисаним аблативним генитивом (*од кога*, *чега*) (Табела 3 и Табела 4).

	КРИТИ			
	објекат	адвербијал /прекривање/	субагенс [+живо]	[-живо]
СКРИВАТИ	+	+	+	+
ТАЈИТИ	+		+	
ЧУВАТИ	+		+	+
ЗАКЛАЊАТИ	+	+		+
САДРЖАВАТИ	+			

Табела 3: Компоненцијална мрежа глагола *крити*

[100] Према подацима у РМС глагол *крити* има три значења, при чему се прва два реализују у два подзначења. Из ових пет значења изведени су одговарајући приближни лексикализивани еквиваленти, дати у табели стубачно. Значења која бележи РМС су следећа: 1.а. *чинити да се нешто не види* (*склањањем*, *заклањањем*, *прекривањем и сл.*); *не допуштати да се нешто види*, *примети*, *скривати*; б. *држати у потаји*, *у тајности*, *не откривати*, *јавно не износити*, *не показивати*, *тајити*; 2.а. *држати чувати некога* (*у потаји*), *скривати*; б. *чувати*, *штитити*, *заштићивати*, *заклањати* (*од некога*, *нечега*); 3. *садржавати*, *имати у себи што се не види*, *не примећује одмах на први поглед*.

	$N_{objekat}$					$N_{subjekat}$
	новац	поглед; љубав; сузе	године; срамоту	хајдуке, бегунце	лице; пламен *од кога, чега*	руде; океани; одлуке
СКРИВАТИ	+	+	+	+		
ТАЈИТИ			+			
ЧУВАТИ				+	+	
ЗАКЛАЊАТИ					+	
САДРЖАВАТИ						+

Табела 4: Колокацијска мрежа глагола *крити*

Придеви *тврд* и *чврст*. Значења придева *тврд*, којим се дефинише придев *чврст*, могуће је диференцирати управо путем колоката. Наводимо примере којим се егземплификује њихова полисемантичка структура с наведеним синонимом (блискозначницом) путем које се дефинише, а који отварају нове могућности за разграничавање значења.

ТВРД

метал, стена, земља, дрво тело; предмет; материја; стање (*тврд*)
подлога, подметач (*нееластичан*); ципела, чекиња, длака (*крут*, *несавитљив*)
зграда, пут, платно (*чврст*);
одлука, доказ (*непоколебљив*);

ЧВРСТ

конац, платно, тканина (*јак*)
разлог, доказ (*аргументован*)

сир, хлеб (*збијен, компактан*)
човек, од зиме (*отпоран*)
и нечовечан (*немилосрдан*)
(*штедљив*, *шкрт*)

тесто, јело, мазиво (*густ*)
плод, груди, бедра, мишице (*набрекао*)
спој, веза
сарадња (*тесан, присан*)
стисак руке, загрљај (*снажан*)
младић, шаке (*снажан, кршан*)
колац, стуб, корен (*усађен*)
фронт, положај, ослонац, темељ
карактер, у вери, политички (*постојан*)
обећање, реч, вера, став (*поуздан*)
сан (*дубок*)
власт, рука, команда (*крут*)
курс, берза, валута (*стабилан*)

Како се да видети, блискозначни придеви *тврд* и *чврст* повезани су значењима: а) *који пружа јак отпор сечиву*; б) *који се не може савити*; в) *који има веома компактну структуру*; г) *који се не може оборити*, при чему су само у овим значењима у речнику (РМС) наведени блискозначни придеви: *јак*,

крут, *несавитљив*, *нееластичан*, *непоколебљив*, *аргументован.* У овај концепт ЈАЧИНА / СНАГА улазе и придеви *густ*, *набрекао*, *тесан*, *присан*, *снажан*, *усађен*, *постојан*, *поуздан*, *дубок*, *крут*, *стабилан.* Даља истраживања, заснована на колокацијској методи, требало би да покажу диференцијацију значења према критеријумима конкретно – апстрактно, експресивно – неекспресивно, референцијално – конотативно, реално – фигуративно – метафорично, метонимијско значење. Диспропорцију у броју значења потврђује и један од података о фреквенцији облика номинатива / акузатива једнине мушког рода регистрован у КССЈ: облик *тврд* јавља се у 444 примера, док се *чврст* бележи у 1.283[101] примера. Наводимо именице детерминисане овим придевима, забележене у неколико стотина примера, азбучним редом:

ЧВРСТ: борац, договор, доказ, загрљај, зид, карактер, кола, конопац, ланац, момак, морал, мотив, обруч, огрев, одбрамбени зид, ослонац, принцип, ратник, савезник, став, стисак, темељ, човек, штап
ТВРД:[102] бетон, зид, кревет, мост, ред, плод, сан, сандук, сапун, управник, хлеб

Лексичку семантику придева *тврд* М. Ивић најпре посматра у оквирима творбеног потенцијала овога придева (*тврдица*, *тврдити*, *потврдити*, *потврдан*), да би, након кратког дијахроног пресека генезе значења – губљења одређених значења[103] и стицања нових, констатовала, на основу лексичких спојева у којима се остварује овај придев, његов карактер квалификативне одредбе (*тврде ципеле*) и „одредбе коментара" (*тврда решеност*). Даља опажања ове ауторке тичу се употребе овога придева (и прилога *тврдо*) у правцу позитивне или негативне семантизованости – док је некад осим негативне имао и позитивну или пожељну семантизацију (контрастивни двосмисао енгл. 'contrastive ambiguity'),[104] данас се придевом *тврд* упућује, ако не баш на негативно, а оно бар на не баш сасвим пожељно својство. Сужавање ове поларизованости када је у питању употребни домен датог придева и прилога објашњава се развојем људског појмовног света и потребом, у складу с тим, за суптилнијим разграничавањем концептуалних датости, што се свакако рефлектује на језички план (Ivić 2008: 99–105).

---

101 Велики број примера у којима је употребљен овај придев забележен је у текстовима правне природе.

102 Бележе се много фреквентније форме у служби рестриктивне квалификације *тврд на*, *тврд за*. Само идиоматизована веза *тврд орах* забележена је 83 пута.

103 У првој половини XIX века овим се придевом (и прилогом *тврдо*) могао оквалификовати много богатији инвентар лексема које не реферишу о конкретном предмету: тврда нада, тврдо надање, тврд мир; тврдо чувати, тврдо се држати, тврдо налагати, *тврђе* не може бити ('горе').

104 Термин *контрастивни двосмисао* према Пустејовски (J. Pustejovsky 1995) „односи [се] на произвољну удруженост разних значењских садржаја који су доступни истој датој речи" (Ivić 2008: 103).

Речници синонима за неизворне говорнике корисни су бар из два разлога: ширење вокабулара и разграничавање семантике блискозначница, када су уз одређену лексему наведени подаци ове врсте. Један од таквих речника је *Oxford Learner's Thesaurus A Dictionary of Synonyms* (2008), у којем се у Уводу на самом почетку скреће пажња на његов карактер: „тезаурус је књига која пописује речи у групама синонима и концептима на које се односе" (OLT). Овај речник садржи преко 17.000 синонима и антонима (само за придев *fast* нпр. наводи се 37 различитих лексема које су у некој врсти синонимске везе с њим). Како је, међутим, познато да су апсолутни синоними реткост, управо су колокације те које разграничавају поједина значења, или их донекле повезују. Стога је сваки пример носеће речи и њему саодносног синонимског низа илустрован примерима колокација и образаца у којима се остварују ('patterns and collocations'). Тако се нпр. за придев *велик* наводе синоними, као нпр. *обиман*, *значајан*, *знатан*, *повелик*, *позамашан*, *леп* (*big*, *great*, *substantial*, *considerable*, *extensive*, *hefty*, *sizeable*, *bumper*, *handsome*), али и именице *износ*, *добит*, *област*, *већина*, *пораст*, *збирка*, *гужва*, *оброк*, *семе*, *величина*, *промена*, *губитак*, као и прилози који интензификују особину денотирану придевом (*very*, *realy*, *quite*, *rather*), нпр.:

- a large / a big / a great / a substantial / a considerable / an extensive / a sizeable / a handsome *amount*
  велик, значајан, обиман, леп *износ*
- a large / big / substantial *meal / breakfast*
  велик, обилан *оброк*, *доручак*.

Синонимски низови груписани су око кључне речи, којих има око 3.000, екстрахованих из британског и америчког писаног и говорног вишемилионског корпуса, при чему је фреквенцијски фактор био један од одлучујућих. На крају речника дат је попис свих лексема, распоређених у тридесет тематских области.

IV. ЛЕКСИЧКЕ И ГРАМАТИЧКЕ КОЛОКАЦИЈЕ – ТЕОРИЈСКИ АСПЕКТ

ЛЕКСИЧКЕ КОЛОКАЦИЈЕ

Лексичке колокације у вези су с лексичким и семантичким способностима / неспособностима лексеме да успостави синтагматску везу с другом лексемом. Лексеме које реализују лексички синтагматски спој могу бити у једној семантичкој групи – семантичко слагање, или у различитим семантичким групама – лексичко слагање (уп. нпр. *добити* батине, богиње, петицу и сл. – лексеме из разнородних лексичких поља; *млаз* [течно] + [форма] + [усмереност]: *воде*, *крви*, *мокраће*, *млека* и сл.). У основи ове врсте слагања јесте компатибилност семантичког садржаја елемената датога споја, а као релевантан параметар у реализацији колокације сматра се *семантичка реализација лексема*. На основу овога параметра утврђује се степен *заменљивости* конституената и *постојаности* лексичког споја. Осим тога, као додатни параметар за идентификацију, махом стилски обележених колокација, уврстиће се и могућност декомпозиције појединих лексема, тј. *семантички аналитизам*, који резултира формално варијабилним лексичким спојевима.

Смисао ове идентификације параметара јесте у томе да се дође до релевантних закључака о механизмима колоцирања с обзиром на семантичку реализацију њених конституената, њихову могућност замене и степен целовитости таквог лексичког споја, који може резултирати једнолексемским (блискозначним) еквивалентом у зависности од прагматичких, стилских и других, нејезичких фактора. На основу прегледа издвојених лексичко-семантичких особености лексема, начињена класификација лексичких колокација треба да покаже њихове основне моделе, укрштене са структурним обрасцима у којима се реализују. Исто тако, указаће се на специфичности ових спојева, које треба да се крећу од (могуће) типичних колокација ка онима које су резултат посебности њихових садржинских, функцијских и обличких особености, с једне стране, и домена њихове употребе и ванјезичких фактора.

Што се тиче првог параметра – *семантичка реализација лексеме*, разматраће се услови за лексичко слагање у контексту полисемије, даље, ширине значења које се мора спецификовати, те непотпуности значења, условљеног контекстом или не, које нужно захтева комплементизацију. Посебан значај, при томе, имају семантичке трансформације једног од конституената колокације, чије ће се реализације описати у неколико огледних истраживања.

Параметар *заменљивости*, тј. мреже коју лексеме успостављају с планом селекције, биће презентован у оквирима које нуди колокацијска метода. Ово значи да се у обзир узимају лексеме груписане према сродности смисла, при чему

> прототипско испољавање лексичког поља одређују два својства: (а) најмање две лексеме које се налазе у истој морфосинтактичкој класи, и (б) посматране лексеме, преко својих релевантних семема, треба да имају бар једно заједничко централно ДгО, [*дијагностичко обележје*] којим се покрива целина неке значењске димензије (Prćić 2008: 138).

Резултати који се постижу применом ове методе могу бити значајни за лексикографску обраду и презентацију колокација.

Појава експликације семантичких компоненти у виду лексема апстрактног значења, позната као *експлицитна категоризација*, предочиће се у оквиру параметра семантичког аналитизма и реализација на морфосинтаксичком плану. Овај се феномен узима у разматрање при идентификацији постојаних спојева будући да је у литератури, између осталог, један њихов сегмент идентификован и означен као импликација (садржавање семантичког садржаја) или инкапсулација, што отвара питања домена употребе, стилске обележености, те различитих међујезичких еквивалента.

Семантичка реализација лексеме

Богатство семантичког садржаја лексеме у корелацији је са њеном способношћу повезивања с другим лексемама – што је семантички садржај ужи и могућност остварења лексичких спојева је мања, а код асемантичних речи потпуно изостаје (Гортан-Премк 2004: 157). Најпре ће се сагледати специфични спојеви у којима један од конституената има развијену семантичку структуру, те сужавање перспективе, односно фокусирање одређених својстава. Свакако да важно место заузимају значења лексема у колокацијама настала процесом семантичких трансформација, те ће се предочити најподесније методе њихове анализе и сагледати критеријуми који дате спојеве уврштавају у колокације. Осим предочавања значајних својстава лексема богатог семантичког садржаја у колокацијама, сагледавају се и

лексеме знатно ограничене семантике – термини и лексеме са релационим значењем, те њихови садржински, формални и ванјезички аспекти. Полази се, наиме, од претпоставке коју износи и Благус Бартолец (2014) да се колокације могу свести на два нивоа семантичке мотивације, при чему се једна заснива на везивању примарних значења лексема (*радни дан*, *осми разред*), док друга, чини се далеко чешћа, секундарна мотивација почива на два типа семантичких односа лексема, удаљених од својих примарних значења:

> метонимијски (*цепна књига*, *жути тисак*, *жута кућа*, *плава коса*, *бијала кава*, *црна кава*, *млијечни зуб*, *високи дужносник*) и метафорички (*црне мисли*, *црни дани*, *слијепи путник*, *тешка главобоља*) (Blagus Bartolec 2014: 86).

Селектовање и фокусирање својства и инкапсулација. Висок степен информативне целовитости код једне групе аутосемантичких речи у њиховом номинационом значењу омогућиће семантичку самосталност, а допунска или одредбена експликација имаће карактер површинског експонента њихове дубинске семантике (*читати новине*, *стаклена чаша*, *ледено хладан*). Ово се може поткрепити Белићевим учењем о синтагми, чијом се зависном речју издваја неко од постојећих семантичких обележја управне речи, као и Апресјановим ставом о семантички инхерентним својствима одређених лексема, што значи да се до значења управних речи углавном не долази на основу лексичког слагања и семантичких особености лексема удруживим с управном.

Блиски су овима и ставови Стабса и Синклера који разликују две групе **придева** на основу њиховог учешћа у формирању значења лексичког споја. Једнима се сужава значење именице (нпр. *red house* [црвена кућа], *dangerouse dog* [опасан пас]), што се назива *селекцијом* јер се придевима издваја мања целина из веће, док се други користе у *фокусирању* (нпр. *физички напад*, *научни експеримент*, *научно истраживање*, *опште мишљење*, *шира јавност*).[105] Позивајући се на Синклера, Стабс (Stubbs 2002: 33) успоставља следећу разлику између селектовања и фокусирања:

СЕЛЕКТОВАЊЕ	ФОКУСИРАЊЕ
спољашње карактеристике	унутрашње карактеристике
независни однос	зависни однос
одвојен избор	међусобни, заједнички избор конституената
додавање дела значења	понављање дела значења именице
сужавање значења именице	интензификовање значења именице

[105] Значење заједничи изабраних речи различито је од њиховог самосталног значења. Оне су једним делом делексикализоване (Sinclair према Stubbs 2002: 33).

Будући да се селекцијом успоставља независан однос међу елементима синтагматског споја, ове се везе неће уврстити у колокације, док ће се фокусирање појединих иманентних својстава ентитета, формализованих придевско-именичком везом, подвести под процес колоцирања. Слични примери могу се уочити и код **прилога** као интензификатора значења придева: ДИЈАМЕТРАЛНО *супротан*, ЧВРСТО *укоричен*, ТЕШКО *задужен*, ОДМАХ *запажен*, ТЕК *рођен*, НЕПОВРАТНО *изгубљен*, ЛАКО *доступан*, НЕМИЛОСРДНО *искоришћен*. У овим је случајевима експлициран сегмент латентног садржаја придева и, у том смислу, донекле таутолошке везе, уврстиће се у колокације с обзиром на њихову постојаност, фреквентност појављивања, те експресивну маркираност (уп. нпр. *одмах запажен* : **сместа запажен*). Слично је с примерима **именица**: *јавни наступ*, *ланчана реакција*[106], *логичан след*, *бурна расправа*, *гола истина*, *пука беда*, *мркли мрак*.

Специфични су спојеви **прилога** и **глагола** који показују начин (интензификацију) реализације какве активности или стања прилогом, чија је семантика обухваћена датим глаголом: ЈАВНО (ЗВАНИЧНО) *обелоданити*, НЕТРЕМИЦЕ *зурити* / *буљити*, ПОШТЕНО *заслужити*, МАГНЕТСКИ *привлачити*, СЛЕПО *веровати*, ПРЕДАНО *радити.* Потврда о прилошкој семантичкој импликацији налази се у дефиницији самих глагола (нпр. ОБЕЛОДАНИТИ *изнети на видело*, *објавити нешто што није било познато јавности*; ЗУРИТИ: *нетремице гледати*, *упирати поглед у нешто*).[107]

Перспективизација. Конкретном ситуацијом истичу се различити домени једног оквира, при чему се перспективизацијом једне компоненте остале потискују. Ову појаву Тејлор (Taylor 2002: 90) илуструје примерима: *ове године рођендан ми је у понедељак* / *осећаји* (*које имамо*) *понедељком ујутро* [Monday-morning feelings] / *ауто је поправљен у понедељак*, указујући на дистинкцију: ‘један од дана у седмици’ / ‘дан након викенда’ / ‘одређен дан у недељи’.

---

[106] Придев *ланчан*, *а*, *о* у КССЈ забележен је у 50 примера, од чега је готово половина (24) у вези с именицом *реакција*, док су остале именице детерминисане овим придевом следеће: *поскупљење* (4); *удес*, *судар* (2); *побуна*, *експлозија*, *детонација*. Прилог *слепо* долази уз глаголе: *веровати* (26), *следити* (23), *слушати* (11), *држати се* (11), *служити* (3), *придржавати се* (2), *подржавати / подржати* (2), *волети* (2), *срљати*; *преузимати*, *пресликавати*, *опонашати*, *копирати*; уз придеве: *одан*, *послушан*, *привржен*, *заљубљен*; а у истој форми, али као придев, уз именице: *поверење*, *веровање*.

[107] КССЈ бележи по тридесетак примера првопоменутог глагола (obelodan[a-z]*) с оба прилога, у текстовима новинског жанра и то у пасивној структури, нпр.: *Ко су кривци чија имена је госпођа Дафина држала у рукаву и чекала да их истресе*, *тада није јавно обелодањено*; *Иако детаљи нису званично обелодањени*, *Press сазнаје да ће максималан износ камате... Пре званично обелодањене светске кризе на врата црногорских железничара закуцала је немаштина...*

Испитујући семантику придева којима се означавају људске особине, Р. Драгићевић констатује да се перспектива може скалирати од врло уске до опште (храбар *сведок*, храбар *војник*, храбар *човек*), те констатује да се сужавањем перспективе специјализује значење лексеме (*он је добар* : *он је добар* за договарање). На овај начин неки, иначе семантички самостални придеви, у одређеном контексту постају несамостални (*несигуран* У ОДЛУЧИВАЊУ, *лак* ЗА НОШЕЊЕ, *тежак* НА РЕЧИМА, *шкрт* НА РЕЧИМА). С друге стране, придеви непотпуне семантике (*предан*, *одан*, *склон* и сл.) немају способност да се вежу за некакву ситуацију (+ или -),[108] те се она мора експлицирати како би се употпунило значење датог придева, будући да они „не носе у свом значењу ни ону, за придеве са значењем људске особине, најопштију семантичку компоненту, друштвене пожељности / непожељности" (Драгићевић 2001: 243).

► **Огледно истраживање (3):** *Рестриктивна квалификација*: *придеви* МЛАД, СТАР; ЗРЕО, ЗЕЛЕН

Посебна врста колокација – фразне именице, којима се нуклеусом означава плод какве јестиве биљке, с придевом *млад* у одређеном виду (*млади лук*, *млади кромпир*), упућују на тек пристигао плод – *зрео*.[109]

Придеви *млад* и *стар*, када су непотпуног значења употребљени у именском предикату, формално најчешће допуњују значење консекутивном клаузом или њеном кондензованом структуром у форми *за*+N_{Acc} (Већ сам сувише стар да бих одлазио у лов... : већ сам сувише стар *за лов*). Ова је особина у том случају обично прилошки интензификована (*веома*, *врло*, *јако*, *сувише млад* / *стар*).

Из семантичког садржаја придева *зрео* издваја се сема 'временски период дораслог стања' и развија секундарно значење одређеног периода човекове умне и физичке развијености: *зрео човек*, *човек зрелих година*, *човек у зрелим годинама*; *зрело доба*, *човек у зрелом добу*; те његове физичке или менталне карактеристике (*зрела лепота*; *зрело размишљање*, *зрели закључци*). Треба разликовати колокацију ЗРЕО ЧОВЕК / ЗРЕЛА ЖЕНА, и ЗРЕЛА ОСОБА (X), која нема ограничења у погледу узраста (*зрело дете*, *зрео младић*, *зрела девојчица*), где се детерминација врши на основу психолошке зрелости, која је натпросечна и можда неочекивана за тај узраст (*Он је од прерано зрелог дечака постао*, *готово без прелаза*, *болешљив*, *тежак и остарео човек.*). У свом непотпуном

[108] Спреман за рад : спреман за криминал (позитивно и друштвено пожељно : позитивно и друштвено непожељно).

[109] Према РМС глагол *зрети* примарно означава процес везан за биљни свет: 1. *постајати зрео*, *сазревати* (*о вољу и другим биљним плодовима*; секундарна значења раздвајају се на она која упућују на храну и на она којима се означава какав ментални процес развоја човека : 2.а. *бити у процесу погодном за употребу* (*о вину*, *кајмаку и др.*). б. *развијати се формирати се* (*о мислима и осећањима*).

значењу придев *зрео* захтева, слично придевима *млад* и *стар*, комплементну клаузу или њену кондензовану форму *за*+N_{Acc} (*зрео*, *зрела за школу*, *за војску*, *за брак*, *за удају*, *за женидбу*, *за потомство*, *за пензију*; те метафорично, када је у питању објекат у лошем стању, дотрајао, болестан: *зрео за оправку*, *за стечај*, *за рушење*, *за реновирање*; *за психијатрију*).

Придев *зелен*[110] (РМС, значење 3) – *који није сазрео*, *млад* (*о плодовима*, *усевима*) ~ *воће*, ~ *кукуруз* и са квалификатором фиг. може да одређује и особу која је *неискусна*, *млада*: ~ *младић*. Обично се јавља у напоредној синтагми (*млад и зелен*, *зелен и нејак*, *једар и зелен*, *зелен и убав* – према КССЈ), чиме се интензификује ова особина, поред регуларног *сувише*, *превише зелен* са допуном (*зелен за посланика*, *за посао*, *за велике подухвате*; *... да победи у трци за председника*, *да би био постављен на чело америчких снага и сл.*). У овим случајевима приближни антоним био би пре перифраза *није зрео*, *није дорастао*, него *незрео*, који као да има и додатно, конотативно значење *неозбиљан*, *површан*.

Апсолутно и синтетичко читање. У примарном значењу[111] лексеме се могу реализовати у свим синтаксичким позицијама те им је колокациони опсег мање ограничен, док се у секундарним реализацијама по правилу везују за одређене синтаксичке функције, чиме им се и опсег смањује (*сељак*: висок, мали, сиромашан, гладан, погурен : ти си сељак, ти си прави сељак; *кућа* [породица; род; лоза; династија]: девојка из трговачке куће) (Гортан-Премк 2004: 35–36). Када је у питању први случај (спој лексема у основном значењу), најчешће ће се радити о ономе што је у Тејлоровој терминологији означено као *апсолутно читање* – значење лексичког споја своди се на прост збир значења његових компоненти. Други ће пак случај бити прелазна група између слободне и идиоматизоване везе, којој одговара *синтетичко читање – суптилно прожимање семантике* компонената лексичког споја.

Колокације ће припадати синтетичком читању. На питање да ли постоји и, ако постоји, где је та граница између апсолутног и синтетичког читања, другим речима – између слободних спојева, колокација и идиома, налазимо донекле задовољавајући одговор код А. Нејгебауера. Наиме, овај аутор сматра да је метафора или метонимија реализованог примарног колоката индикатор идиома, јер је „пренесено значење на нивоу фразе основна одлика идиома" (Nejgebauer 1982: 345). Овоме би се ипак морало додати то да

---

110 О колокацији као кључу за долажење до значења говори Шмељов, који, према наводима Р. Драгићевић (2007: 221–222), на примеру придева *зелен* илуструје значења и подзначења овога придева на основу синтагми *зелен лист* : *зелен момак*, као и различите нијансе ове боје када су у питању различити ентитети које детерминише (лист, очи, светлост, зид).

111 Дистинкција нереализована лексичка јединица : реализована лексичка јединица, терминолошки различито одређене: реч-тип и реч-члан, лексема и реч, реч и лексичка форма речи...; уп. и Гортан-Премк (2004: 37) „Ми ћемо реч као нереализовану лексичку јединицу звати лексемом, а реализовану лексемом у одређеној семантичкој реализацији."

се *пренесено значење* код идиома односи на реченични ниво, тј. на случај када се целокупна структура односи на феномен који се не може *прочитати* из лексичке семантике његових елемената (уп. нпр. *човек широких рамена* : *човек широких интересовања* : *човек широке руке*). Тако, иако структурно идентични – N+Adj(ODet)+N_{Gen}, садржајно врло блиски (делови тела), *човек широких рамена* и *човек широке руке* квалификују човека према потпуно различитим карактеристикама: физичка карактеристика – унутрашња особина ('великодушност'). С обзиром на идиоматски карактер, други пример неподложан је било каквој морфосинтаксичкој трансформацији, док ће се први моћи реализовати и у конкурентним формама са значењем квалификативности: инструментал (*човек са широким раменима*) и локатива (*широк у раменима*), а могућа је и реализација антонимског пара. Идиом је блокиран само датим придевом и датом структуром. Гранични случај – *човек широких интересовања* – има карактер колокације, будући да је врло ограничен инвентар именичких лексема које се могу одредити наведеним придевом, чија је реализација у датом случају удаљена од примарне.

Метафора и колокације. Наводи А. Нејгебауера о томе да ће метафоризовани / метонимизарани примарни колокат упућивати на идиоме захтевају детаљнију и разложнију анализу. Полазимо од већ предочене хипотезе да је оправдано овакве примере убројати у колокације с обзиром на то да је управо ова семантичка трансформација „један од главних механизама помоћу којих речи постају вишезначне, односно стичу своју полисемантичку структуру" (Кликовац 2004: 30). Ово је нарочито важно када је у питању домен апстрактних појава и процеса, које се често разумеју тек кад се конкретизују[112] и сведу на познато (нпр. живот, време, мишљење, доживљавање, емоције и сл. добијају карактер реалног, видљивог феномена: *прекретница живота*, *ток мисли*, *праг старости*; *страх изједа*, *љубав цвета*, *бес тиња* и сл.). Иако једним својим делом непрозирни, овакви спојеви могу се сматрати колокацијама, будући да су засновани на *појмовним метафорама*, тј. менталним механизмима помоћу којих разумевамо и доживљавамо стварност (уп. Драгићевић 2007: 90) и као такви могу бити део општег човековог искуства и имати карактер универзалности. С обзиром на висок

[112] На основу релевантне литературе, Р. Драгићевић (2007: 90) издваја уобичајене *изворне домене* (конкретне): људско тело, здравље и болест, животиње, биљке, зграде и грађевине, машине и алатке, игре и спорт, новац и посао, кување и храна, топлота и хладноћа, светлост и тама, силе, кретање и смер; и *циљне домене*: емоције, моралне категорије (доброта, поштење, храброст, искреност, част и њихове супротности), мишљење, друштво, политика, привреда, људски односи (брак, пријатељство), комуникација, живот, време, догађаји и акције.

степен апстрактности именица из семантичког поља *емоције*, *мишљење*, *односи* и сл., њихово тумачење у лингвистици полази од (метафоричког) сценарија, изворног и циљног домена, тј. разумевања путем *пресликавања* – појмовних кореспонденција (Кликовац 2004: 13), а истраживања почивају на принципима концептуалне методе. У вези с овим приступом и наставом страног језика, издвајамо неколико важних опажања.

На значај и посебно место метафоричних исказа у педагошкој пракси упућује **З. Кевечеш** (Kövecses 2011: 253–267).[113] Служећи се концептуалним метафорама из домена ВАТРА (бес, љубав, машта, сукоб, живот, ентузијазам), аутор констатује да концептуална метафора садржи целине менталних мапа [set of mappings], као нпр. БЕС ЈЕ ВАТРА: ствар која гори → бесна особа; ватра → процес беса; узрок ватре → узрок беса; степен топлоте → интензитет беса. За потребе примењене лингвистике нарочит значај имаће овакве метафоре ако имају висок степен универзалности. Аутор налази да су поједине метафоре (нпр. АПСТРАКТНИ СЛОЖЕНИ СИСТЕМИ: граде се *теорије*, *односи*, *економски системи* и сл.) заједничке за пет структурно различитих језика (енглески, јапански, португалски, арапски и мађарски), што може имати значајне позитивне импликације на наставу страног језика. Ипак, констатује аутор, инвентар језичких средстава и њихова структура за исказивања исте концептуалне метафоре може се разликовати од језика до језика, а њихове се разлике могу потражити у културолошкој и идеолошкој позадини датог језика.

У оквиру своје теорије о семантичким примитивима, **А. Вјежбицка** (Wierzbicka 2009) фокусира посебне домене: високо структурирани домени јесу поља емоција[114] и говорних чинова. Ауторка ово илуструје примерима пољских глагола *zazdrościć* (‘завидети’) *współczuć* (‘саосећати’), а за говорне чинове наводи пример пољског *kazać* (‘казати, наредити’) што се своди на следећи концепт:

X *завиди* Y-у
X мисли овако о Y-у:
„нешто добро се десило тој особи
то се није десило мени
то је лоше”
Када X мисли тако, X осећа нешто лоше због тога,
тако се људи осећају када они мисле овако.

X је казаоY-у да нешто нареди Z-у
X је рекао овако нешто Y-у:
Кажем ти: „Желим да учиниш нешто Z-у.
Ти мораш то учинити зато што ја тако
кажем.”

[113] Кевечеш лексичке спојеве ове врсте убраја превасходно у идиоме, на шта упућује и наслов његовог чланка: *Idioms*, *metaphors*, *and motivation in foreign language teaching*.

[114] Многа значења емоција деле компоненту „када особа мисли на тај начин, она се осећа тако због тога” (“when this person thinks like this, this person feels something because of this”), и многи говорно чинови деле компоненте „Желим да то учиниш” или „Желим да кажеш” (“I want you to do something” or “I want you to say something”).

Многи глаголи којима се денотирају емоције немају потпуни еквивалент у енглеском (или је он нешто *грубљи*), те се њихово значење може разумети путем концепта семантичких примитива (нпр. пољ. *martwi się* (ʻбрине се’, ʻстрепи’) или *denerwuje się* (ʻнервира се’)). С друге стране, постоје нијансе у значењу које се могу такође разрешити путем формуле примитива (нпр. разлика између *мекшег* пољског глагола *kazać – prosić* (пф. *poprosić*) и блискозначног енгл. *to ask* (*for*) своди се на то да енглески глагол има компоненту „ја не знам”, што није случај у пољском, где је присутан елемент „добра воља”).

Р. Драгићевић (2010) даје исцрпан преглед учења о концептуализацији емоција (Кевечеш, Лејкоф, Вјежбицка, Апресјан, Миколајчук, Ђери),[115] те служећи се постојећим теоријама и надограђујући их асоцијативном методом, анализира концептуализацију *љутње*, *туге* и *страха* у српском језику. Позивајући се на Кевечеша, Драгићевић износи да се концептуализација емоција поред анализе метафоре, објашњава и метонимијским принципом: ФИЗИОЛОШКИ ЕФЕКАТ ЕМОЦИЈЕ → ЕМОЦИЈА И БИХЕЈВИОРАЛНЕ РЕАКЦИЈЕ ЕМОЦИЈЕ → ЕМОЦИЈЕ. Ово се може потврдити минималним контекстом (примери преузети из КССЈ) с носећом именицом којом се денотира емоција, нпр.:

> СТРАХ: премирати, обамрети, дрхтати, (пре)бледети, скаменти се, грчити се, презнојавати се, занемети, најежити се *од страха*; безумни, луди, очајнички, силни *страх*; панични напад *страха*, талас, навала *страха*.[116]

Једна од фаза у концептуалној анализи може бити управо испитивање лексичке спојивости, колокација у којима је нуклеус денотирана психолошка појава, а секундарним колокатима се образују целине (гешталти), којима се конкретизује апстрактни садржај. Анализирајући тако лексему *мисао* у светлу појмовних метафора, **Д. Кликовац** долази до закључка да се „појмовни систем који служи као основа за разумевање мисли састоји од малог броја најопштијих метафора – има их свега три” (МИСАО ЈЕ ЕНТИТЕТ, МИСАО ЈЕ ПОЈАВА, МИСЛИ СУ ПРОСТОР), с нијансираним категоријама (предмет, биљка,

---

[115] Поред наведених аутора, Р. Драгићевић издваја и руског лингвисту Шаховског који се деценијама бави питањима изражавања емоција у језику, што је резултирало и школом *емоциологије* у Волгограду. Овај аутор прави важну дистинкцију између језичких средстава којима се именују емоције од оних којима се оне изражавају (*радост – ура*), при чему ове друге назива *емотивима*. Суштина је, и чињеница, да „говорник има потребу да емоције не исказује пуким називима за њих, већ језичким средствима која спадају у емотиве” (Драгићевић 2010: 159).

[116] На основу ових примера из КССЈ потврђује се тврдња да је страх *хладна* емоција, за разлику од љубави и љутње као *врелих* емоција (Драгићевић 2010: 190).

слика, светлост, материја итд.), које се међусобно укрштају.[117] Међу примерима које ауторка наводи налазе се следеће колокације: *задња*, *скривена мисао*; *мрачне*, *црне мисли*; *туробне*, *чисте мисли*; *сазрела мисао* и сл.

С. Ристић истиче да се „апстрактна имена којима се означавају емоције могу описати метафорички или са позиције посматрача" (Ристић 1999: 161). Испитујући концептуализацију неких речи из сфере духовности (*дух*, *душа*, *срце*, *љубав*, *мржња*, *мисао*, *воља*, *нада*, *срећа*, *радост*, *туга*, *част*, *срамота*, *грех* и *судбина*) са становишта теорије личности, теорије универзалне семантике и применом концептуалне анализе, С. Ристић (1999) износи неке опште карактеристике ове лексике у српском језику (емоционалност – изражен акценат, богатство лексичког инвентара за исказивање емоција; духовна рационалност – истицање снаге и значаја мисаоног процеса; агентивност – идеја да човек влада својим животом, непредавање фатализму; потреба за јавним оцењивањем моралности: повезаност друштвени статус – оцена поступака).

Анализа колокација с једним семантички трансформисаним конституентом треба да заузима централну позицију у испитивању лексичког слагања будући да се, свакако, не могу очекивати апсолутни међујезички еквиваленти иако се појмовној метафори приписује значајан карактер општости. Напротив, овакви спојеви могу представљати најозбиљније сметње у комуникацију у J_2. Претпостављамо да ће резултати до којих се дође колокацијском методом и резултати анализе значења концептуалном методом имати исти или сличан исход. Као пример послужиће доминантна семантичка категорија простора и метафоре индуковане значењем лексема из овог домена али и морфосинтаксички облици којима се упућује на њега (Огледно истраживање 4). Заправо, како је познато, просторна оријентација једна је од фундаменталних категорија људског бивствовања и, као таква, извор је за настанак метафоре у многобројним семантичким доменима, у разнородним функционалним стиловима, те се нпр. у свакодневним иска-

[117] МИСАО ЈЕ ЕНТИТЕТ: предмет: задња, скривена мисао, *избити некоме мисао из главе*, *мисао пада на памет*; предмет којим се рукује: *преметати по глави*, *бавити се мишљу*, *одбацити*, *изгубити мисао*, *изнети*, *изложити*; предмет у покрету: *проћи кроз главу*, *доћи до свести*, *хватати чију мисао*; предмет (облик): *чудна*, *страшна*, *чисте мисли*; (оцена): *лепа*, *ружна*, *допасти се*; (терет): *тешка* [...]; мисао је биљка: *сазрела*; мисао је слика: *јасна*, *нејасна* → размишљање је смењивање слика: *мисао бледи*, *слике промичу кроз главу*; нит: *прекида*, *наставља исту мисао*; ток: *ток мисли*; светлост: *синути у глави*; МИСАО ЈЕ ПОЈАВА: *јавила се*, *нема мисли*, *изненадна мисао*, *мисао се не губи у магли*, *остала је у мени*; мисао је материја која обавија човека: *већ дуго је у тим мислима*, *тргнути неког из мисли*, *обузет мислима*; *мрачне*, *црне*, *туробне мисли*; *отрести се*, *наишле су мисли* итд.; мисао је рој инсеката: *мисли се роје*, *насртљиве мисли*, *одбранити се од неке мисли*; МИСАО ЈЕ ПРОСТОР: *у мислима сам скренуо преко дрвеног моста* (Кликовац 2004: 85–95).

зима често не препознаје њена просторна мотивација[118] (*цене скачу / падају*, *цене су отишле горе / треба да иду наниже*, *неко је унео нервозу*, *неко је изнео некакав предлог*) (Пипер 1997: 120). Исто тако, предочени концепт емоција, за чију је семантичку анализу, како се видело, најподеснија концептуална метода, испитаће се применом колокацијске методе, из садржинског и формалног угла (Огледно истраживање 5).

► **Огледно истраживање (4):** *Просторне метафоре у колокацијама*

Интензитет какве психофизичке појаве или одмеравање постигнутог, оствареног процеса у домену људских активности често се изражава помоћу просторних метафора, а у складу с тим и помоћу одређених лексичких јединица и граматичких образаца. С обзиром на полисемантичку структуру именица које означавају какав просторни ентитет, те на могућност развијања метафоричних значења, као и на граматичке структуре које упућују на просторне релације, потребно је указати на основна лексичко-граматичка средства која могу, али не морају имати еквивалент у J_1. У лексички инвентар убрајају се пре свега метафоре мотивисане апстрактном или, ређе, конкретном лексиком просторног значења, као што су: *ширина*, *висина*, *дубина*, *површина*, *дно*; *центар*, *срж*, *стуб* /*стожер*; *ивица*, *маргина*, *граница*, *праг*, *домет*, *оквир*, *круг*, *угао*, *тачка*; *степен*; *ниво*, *ток*, *пад*, *успон*; *поље*, *прекретница*; затим динамични или статични глаголи: *прећи*, *ући*, *дотаћи*, те *бити*, *живети*, *налазити се*, *провести* / *проводити* (*време*), као и предлози *у*, *на* са локативом и акузативом, те (*из*)*ван* са генитивом. Примери ће се овом приликом класификовати према критеријуму [+ / – динамичност].

Како је познато, живот је често концептуализован као *путовање* и етапе на њему, при чему се ток времена исказује просторним лексичким средствима. Један од таквих примера јесу глаголи који примарно означавају акцију покрета, кретања људског тела с циљаним локализатором и податком о досезању циља (адлативност, циљ). Овај се циљни локализатор транспонује метафором у временски период, денотиран именицама с том семантиком (младост, старост) или *у*+$N_{godinaAccPl}$, при чему ће глагол обично бити перфективнога вида, означа-

[118] О испреплетености семантичких категорија сведочи велики број примера (нпр. *Ставите то попреко* има и начинско значење, *Седи између браће* и значење количине) будући да се оне „ретко лексикализују у чистом виду, без неког другог категоријалног значења као пратећег, или чак доминантног значења у конкретном језичком изразу" (Пипер 1997: 120). Говорећи о простору у политичкој метафори, П. Пипер (1997) начелно разликује: (а) метафоре које су мотивисане апстрактно-просторном лексиком (геометријским терминима, најчешће: *круг*, *линија*, *црта*, *ивица*, *центар*, *периферија*) и (б) метафоре које су мотивисане конкретно-просторном лексиком (објекти, глаголи кретања: *кретати се*, *падати*, *ући*, *посртати*; *пут*, *странпутица*, *арена*, *сцена* и сл.). Као најкарактеристичније, аутор издваја следеће синтагме: *архитекта мировног процеса*, *минирати преговоре*, *пребродити тешкоће*, *премостити проблеме*, *пут у светлу будућност* и сл.

вајући почетну или завршну фазу кретања, а циљ одмакло време (декомпозиција: доћи у године = остарити): *ући*, *заћи*, *стићи*, *доћи*, *доспети*, *вратити се*, *закорачити*.

[–**ДИНАМИЧНОСТ**]**:**

(a_1) V + у / на + $N_{2\ Loc}$ + $N_{1\ Gen}$

БИТИ *на висини задатка*, *на врхунцу каријере* / *славе*; *у успону каријере*; *на заласку каријере*, *на заласку живота*; *на прелазу из пете у шесту деценију*;

БИТИ *на прекретници живота*; *на ивици очаја*, *на ивици суза*, *на ивици нервног слома*; *у центру збивања*, *у центру догађаја*, *у центру пажње*, *у центру интересовања*; *на стубу срама*;

ПРОВЕСТИ време *у кругу породице*, *у кругу пријатеља*;

ОДРЖАВАТИ СЕ *на површини друштвеног живота*;

ЖИВЕТИ *на ивици беде* / *сиромаштва* /*пропасти*; *на маргинама друштвеног живота*;

(a_2) Vcop + $N_{1\ Nom}$ + $N_{2\ Gen}$

БИТИ *стуб породице*, *стуб друштва*;

V + $N_{1\ Acc}$ + $N_{2\ Gen}$

ИМАТИ *висок степен разумевања*; *висок ниво свести*;

(a_3) Vcop + изван / ван $N_{2\ Gen}$ + $N_{1\ Gen}$

БИТИ *изван граница људских моћи*, *изван људских могућности*; *изван домета људских сазнања*; *изван граница чијих очекивања.*

[+ **ДИНАМИЧНОСТ**]**:**

(a_1) V + у + $N_{2\ Acc}$ + $N_{1\ Gen}$

УЛАЗИТИ /УЋИ, ЗАЛАЗИТИ / ЗАЋИ[119] *у дубину* / *у срж проблема*;

(a_2) V + $N_{2\ Acc}$ + $N_{1\ Gen}$

ДОТИЦАТИ / ДОТАЋИ *границу криминала*, *границу закона*;

ПРЕЛАЗИТИ / ПРЕЋИ *границу пристојности*; (доњи / горњи) *праг издржљивости*, *праг бола*, *праг толеранције*;

---

[119] Примери из КССЈ: Уколико је више *улазио у године*, утолико је чешће почињао да осећа да то није то...; Надживела је изумрле Лекса, *у године зашла*...; *улазио је у године* пунолетства; *Улазио је* Бранко *у године*; Већ је почео да *залази у године*; какав ли ће бити када *дође у године* господина Вестена; Био је то човек *зашао у године*, али румен, треба да добију ударац по глави пре него што *стигну у године*; када женско дете *дође у године пубертета*; већ *дубоко зашао у године*; након што *доспеју у године*, млади људе траже посао; тешко ми је да верујем да ћемо *се вратити у године* када су се цене мењале; ... о односима брачног пара који *је закорачио у године*; што *је дубље улазио у године*, бивао је све заинтересованији за политику.

МЕЊАТИ / ПОСТАВЉАТИ *угао разматрања*; *тачку гледишта*; *поље истраживања*;

ПРАТИТИ *ток свести*; *ток разговора*;

ИМАТИ (ДОЖИВЕТИ) *пад концентрације*.

Просторне метафоре у колокацијама које упућују на људски живот и деловање, физичке, физиолошке и емотивно-психолошке процесе, могу садржавати лексичке јединице из различитих тематских скупина, које се и саме удружују, након тога што је секундарни колокат семантички модификован (нпр. посејати семе, уживати у плодовима и сл.): бити у *цвету младости*; посејати *семе раздора*; уживати *у плодовима свога рада*; бити на *извору информација.*

Како се може видети, на основу критеријума динамичност могу се разврстати и именице и делом обрасци у којима су реализовани дати спојеви. Тако ће се за одсуство кретања везати именице *дубина*, *висина*, *врхунац*, а за његову маркираност: *ток*, *пад*, *граница*, *праг*. Својом семантиком глаголи из прве групе највише ће, очекивано, везивати именице у форми локатива, док ће за другу групу доминантна форма бити облик акузатива.

► **Огледно истраживање (5):** *Колокације с именицама емоционалних стања*

На основу забележених примера колокација у КССЈ[120] с именицама *туга*, *љубав*, *стид*, *бес*, *страх*, *мржња* (Табела 5а и Табела 5б) може се извести неколико закључака у вези с њиховим садржинским и формалним својствима.

(1) Инвентар придевских лексема као детерминатора којим се интензификује дато својство богат је и у највећем броју случајева упућује на крајњи ступањ на скали постојања одређеног стања (*неутешна туга*, *пламтећи стид*, *силни страх*, *љута мржња*, *неизмерна љубав*). Интензификовање поменутих емоција најгрубље се грана на следеће семантичке групе: (а) интензитет према обиму, заступљености (нпр. *велика*, *грдна*, *дубока туга*); (б) интензитет према мери времена, трајању (*вечна*, *дуга*, *животна љубав*); (в) интензитет према резултату (ирационално стање; истина – лаж).

(2) Уколико се ради о интензитету као резултату одређеног нерационалног стања (обузео га је *неразумни*, *луди*, *слепи*, *дивљачки*, *неконтролисани*, *хистерични* бес; *луди*, *безумни* страх), могућа су различита синтаксичка тумачења у зависности од ширег контекста, ситуације у којој се реализује одређено стање: (а) придев у лексичком језгру именског предиката: *Постао је неразуман*, *луд*, *слеп*, *хистеричан* (*од беса / зато што је бесан*); (б) прилошка семантизација (и формализација) придева уз глаголе бихејвиоралне семантике: *Понашао се неразумно*, *лудо*, *дивљачки*, *неконтролисано* и сл. Колокације типа *горући*, *пламтећи стид* сведоче о томе да се адјективизираним герундом$_1$ реферише о дубинској предикацији с метафоричним значењем (`стид који пламти у некоме`).

---

[120] *туга* (ф. 2.256 tug[a-z]); *стид* (ф. 1.132 stid[a-z]); *бес* (bes[a-z] 1.854); *љубав* (ф. lxubav[a-z]: 8.563); *страх* (ф. 6.860 strah[a-z]); *мржња* (ф. 4.907 mrzxnx[a-z]).

(3) Доминантна синтаксичка функција наведених именица јесте субјекатска, док је семантичка категорија – каузативност (изазивач датог стања), што потврђује транспозиција (*Велика туга га је обузела.* → *Он је обузет великом тугом.*). Глаголи у овим конструкцијама односе се на стање испуњености или каквој деструктивној акцији која као последицу има најчешће лош исход: *обузети*, *уништити*, *скрхати*, *сломити*, *оковати*, *спопасти*, *захватити*, *савладати*, *преплавити*, *мучити*.

(4) Именована појава као узрочник психофизиолошког стања формализована је и генитивом, а о последичној реакцији саопштавају следећи медијални глаголи: *умирати*, *премирати*, *гристи се*, (*по*)*црвенети* (од стида), *обамрети*, *дрхтати*, *пребледети*, *скаменити се*, *згрчити се*, *презнојати се*, *занемети*, *најежити се* (од страха).

(5) Именице које денотирају носиоца стања могу имати и форму локатива[121] када је дато стање узроковано (у овим случајевима) негативним емоцијама (*бес*, *мржња*): *расти*, *разгорети се*, *тињати*, *горети*, *буктати*, *кипети* (у коме).

[121] С нешто проширеним лексичким инвентаром, о овом синтаксичко-семантичком моделу говори И. Антонић (2008: 7–14), разликујући три варијанте, илустроване следећим примерима: А: Страх је све више растао *у Олги*; $Б_1$: Пробудила је немир *у њему*; $Б_2$: Савладала је трему *у себи*... Значајно запажање ауторке тиче се могућности различите интерпретације овога модела, тј. да се он може тумачити и као форма чија је базична структура двопредикатска: (I) $\underline{N_{Loc}}$: ʻживиʼ (псеудо)локализатор, семантички изгледа као (псеудо)посесор (Страх је све више растао *у Олги*. ↔ Све више је растао *Олгин страх*) и (II) V – имплицирају и каузативну глаголску структуру (двокомпонентно значење: ʻучинити да X V'). „И управо из овог семантичког обележја произилази да појам у локативу заправо представља носиоца психофизиолошког или менталног стања, осећања, расположења, те да га заступа граматички субјекат одговарајуће базичне субординиране предикације...” (Антонић 2008: 10).

	ИНТЕНЗИТЕТ: обим	ИНТЕНЗИТЕТ: мера / време	РЕЗУЛТАТ: стање / чињеница	РЕЗУЛТАТ: однос X:Y
ТУГА	**велика** → грдна, дубока, љута, тешка, блага, тиха	неизмерна, бескрајна	ужасна, неутешна	
ЉУБАВ	**велика** → снажна	неизмерна, вечна, дуга животна, судбоносна, → *љубав чијег живота*	слепа, чиста, стварна, истинита, искрена, права	узвраћена, неузвраћена безусловна
СТИД	**велики** → крајњи, дубоки		пламтећи, искон-ски, побожни, сујеверни, невини, лажни	
БЕС	**велики** → голем, неописив, љути	стални	неразумљиви, неконтролисани, луди, слепи, хисте-рични, дивљачки, притајени	
СТРАХ	**велики** → силан		луди, безумни, очајнички	
МРЖЊА	**велика** → жестока, љута		патолошка, страсна, болесна, свирепа, разорна прикривена	политичка, верска, етничка, расистичка

Табела 5а: Детерминативне колокације именица *туга*, *љубав*, *стид*, *бес*, *страх*, *мржња*

	N_{Nom} + V (+ N_{Acc} / у + N_{Loc})	V + N_{Acc} / + у + N_{Acc}	V + од + N_{Gen} / V_{cop} + Adj + N_{Gen}	V_{pas} + N_{Inst}
ТУГА	будити се; обузети, скрхати, сломити, оковати			бити испуњен
ЉУБАВ	будити се рађати се, умирати		умирати	бити обузет
СТИД	будити се; спопасти разгорети се		умирати, премирати, гристи се, поцрвенети; бити пун	бити обузет
БЕС	обузети, захватити, савладати, спопасти, стишати се, расти, тињати, кипети	будити, искалити; гушити; потонути; бацати		
СТРАХ	расти, будити се		премирати, обамрети, дрхтати, (пре) бледети, скаменити се, грчити се презнојати се, занемети најежити се → *панични напад* *талас навала* *страха*	
МРЖЊА	тињати буктати (у коме) → *језик*, *говор мржње*	ширити подстицати		

Табела 5б: Валенцијски обрасци с именицама *туга*, *љубав*, *стид*, *бес*, *страх*, *мржња*

а. **Подспецификација.** Поједине именице с високим степеном уопштености, широке семантике, које немају надређену лексему[122] и које се сходно томе дефинишу као *оно што...* морају значењски бити допуњене „што је карактеристично за подспецификовану лексику, јер се оваква лексика семантички обликује тек у контексту" (Драгићевић 2008: 127). Ауторка је испитивала значење лексеме *основа* применом концептуалне анализе, при чему је један од првих корака био увид у податке о колокатима с којима се ова лексема повезује у КССЈ.[123] Систематизовани закључци овог истраживања показују појмовне метафоре којима се концептуализује лексема основа: „1) основа је темељ зграде; 2) основа је стуб зграде; 3) основа је корен биљке; 4) основа је срж у плоду биљке; 5) основа је извор реке; 6) основа је подлога" (Драгићевић 2008: 132). Овој групи лексема, према томе што упућују на један од сегмената каквог предмета или појаве, ауторка придружује следеће: *подлога*, *облога*, *омотач*, *опна*, *слој*, *ниво*, *комад.*

► **Огледно истраживање (6):** *Колокације с именицама* осећај, осећање, стање

Именице *осећај*, *осећање*, *стање* иду у ред апстрактних именица широке семантике чијим се комплементом у форми генитива експлицира садржај семантике датих именица као својеврсних хиперонима. Аналогно рекцији мотивног глагола (*осећати*), прве две именице комплементизираће садржај објекатског значења (Имао је снажан *осећај кривице* → Снажно је *осећао кривицу*; Преплавило га је *осећање беса* → Преплавио га је бес / *Осећао је* снажан *бес*.). Семантика глагола којима се исказује постојање одређеног осећања, обично у секундарном, метафоричном значењу, имају, осим каузативне и семантичку компоненту 'интензитет' (*преплавити*, *оковати*, *обузети*, *уништити*, *скрхати*, *сломити*, *спопасти*, *захватити*, *савладати*, *мучити*, (кога); *расти*, *разгорети се*, *тињати*, *горети*, *буктати*, *кипети* (у коме); *премирати*, *гристи се*, (*по*)*црвенети* (од стида), *обамрети*, *дрхтати*, *пребледети*, *скаменити се*, *згрчити се*, *презнојати се*, *занемети*, *најежити се* (од страха). Осим тога, именица *осећај* својим значењем ...*добро чуло*, *смисао*... (у РМС под 2.б.) омогућује формали-

[122] У смислу категоризације: „Познато је да су појмови категоризовани у нашем мишљењу (и лексеме које их именују у језику) по принципу субординираности" (Драгићевић 2008: 125).

[123] Ова лексема у облику Nsg има високу фреквенцију (1.031), а неки од примера колокација у којима има улогу примарног колоката јесу: *основа храма*, *основа кошарке*, *основа претраживања*, *основа српског језика*, *основа зграде*, *основа Београда*, *основа војске*, *основа програма*, *основа друштва*, *основа уговора*, *основа троугла*, *основа хришћанства* итд.

зацију комплемента у форми акузатива[124] с предлогом *за*, чиме се остварује семантичка интерпретација квалификативности (нпр. *он има осећај за музику*, *за реалност*, *за хумор* → *он је музикалан*, *реалан*, *духовит*). Широка семантика именице *стање*, која упућује на најначелнији *положај у којем се неко налази* (РМС), те нетранспарентна деривациона веза с глаголом, укључује облигаторност допуне и омогућује њену синтаксичку полифункционалност, како показују примери из КССЈ:

Био је у *стању шока*, *колапса.*

Дрога мења *стање свести*.

То је *стање духа* у којем се мења снага воље.

Све три именице представљају истовремено експонент екстрахованог семантичког садржаја управо тих (полазних) именица (осећање стида = стид; осећај безнађа = безнађе; стање беса = бес). Пошто, међутим, према подацима у КССЈ, ове именице имају висок степен учесталости,[125] оправдано је испитати њихову семантичку и синтаксичку комплементизацију, те утврдити постојаније синтагматске спојеве који се могу уврстити у колокације.

ОСЕЋАЈ + N_{Gen}: беде, беса, блаженства, гриже савести, дивљења, идентитета, кривице, моћи, напетости, нелагодности, немоћи, неправде, несигурности, нестрпљења, сигурности, спокојства, срамоте, страха, таштине, (личне) одговорности, олакшања, повређености, празнине, припадности, сажаљења, самопоуздања, страхопоштовања, усамљености; вртоглавице, глади, жеђи, мучнине, равнотеже, ситости, умора;

ОСЕЋАЈ+за+N_{Acc}: за реалност, за хумор, за ритам, за време, за простор, за бројеве, за меру, за језике, за правду; за лепо, за корисно;

V: имати, изазвати, носити, обузети, расти;

Adj: властити, злослутни, изоштрен, истанчан, лажни, непрестани, развијен, снажан, несавладив, ужасан, чудан;

ОСЕЋАЊЕ+$N_{Gen(1)}$: жалости (дубоке), захвалности, језе, (очинске) љубави, напуштености, незадовољства, несреће, одвратности, олакшања, (најдубљег) поштовања, празнине, радости, разочарања, самоће, слободе, снаге, смирености, стида, (сопствене) величине, страха, стрепње, туге, усхићености, части;

ОСЕЋАЊЕ +$N_{Gen(2)}$: војничке тачности, мере и границе, правде, части;

ОСЕЋАЊЕ+према+N_{Dat}: родитељско осећање према детету; ново осећање према њему;

---

[124] Овај модел може се уврстити у семантичку групу експликативног акузатива као семантичке допуне именица (уз девербативне именице уопштене семантике: могућност, услов, основа, шанса, прилика, повод, алиби, оправдање, мера, претпоставка, сагласност, иницијатива) (Антонић 2005: 210).

[125] Само облици: осећај: ф. 3.826; осећање: ф. 3.506; стање: ф. 14.123. Именица *стање* овом приликом посматраће се само у значењу *особеност унутрашњих људских доживљаја*.

Adj: дубоко, ирационално, јако, јасно, моћно, нејасно, неугодно, необјашњиво, трагично;
V: имати, изазивати, изгубити, обузети, расти.

Из наведених примера може се закључити да се ове две именице према семантици својих колоката умногоме поклапају, с тим што с именицом *осећај* колоцирају, осим именица којима се денотира унутрашњи емотивно-психолошки доживљај, још и оне које означавају какво физиолошко стање (*глад*, *жеђ*, *мучнина* и сл.). Исто тако, диференцијацију у значењу допуна условљава примарна разлика у значењу: *чулни доживљај* (осећај) ‖ *емотивно-психолошко расположење* (осећање). Даље, експликативном (квалификативном) акузативу као комплементу именице *осећај* донекле конкурише облик беспредлошког генитива, али само са семантички рестриктивном групом именица – *одмеравање исправности* (*мера*, *правда*, *граница*) као допуном именице *осећање*. Приметна је такође разлика у заступљености допуне у форми релативне или комплементне клаузе, која доминантније допуњује семантику именице *осећање*, као што је то случај и с придевском детерминацијом.

Високу фреквентност имају колокације: *осећај кривице* (98); *осећај одговорности* (85); *осећај несигурности* (32); колокација *грижа савести*, која се удружује с именицом *осећај* и *осећање,* чинећи тако нову колокацију, појављује се у корпусу 355 пута, при чему се сви ови спојеви могу остварити у већини синтаксичких позиција, о чему сведоче многобројни примери.[126]

Именица *стање* везује се за именице *ум*, *дух*, *свест* (+ODet (*лоше*, *кризно*, *болесно*) + N_1 (стање) + $N_{2\ Gen}$ *ум*, *дух*, *свест*) и појединим појавама у вези с процесима који их карактеришу. С обзиром на локациону семантичку компоненту [скуп датости, ситуациони оквир – *ментални и душевни простор*], очекивана је формализација локативом и акузативом с предлогом *у* [психолошка манифестација], што је удружено и са семантиком глагола *бити*, *налазити се*; *доћи*, *довести* и семантичко-синтаксичком формом њихових допуна. Именица *стање* у значењу *психофизиолошког положаја* далеко фреквентније је детерминисана придевом (*душевно стање*, *ментално стање*, *здравствено стање*; *друго стање*), што доводи до терминологизације значења. У том значењу она се, осим у колокацији *друго стање*, обично јавља као субјекат активности номинован медијалним глаголима *побољшати се* и *погоршати се*. Именички комплемент у вези с овом именицом упућује на негативне унутрашње појаве појединца, што се често очитује и у семантици глагола:
пасти / запасти / упасти у СТАЊЕ *апатије*, *безнадежности*, *фрустрираности*;
довести, *бацити кога у* СТАЊЕ *беса*, *очаја*;

---

[126] Ионако ћу се са *осећајем кривице* већ некако изборити; Успут су, међутим, навукли на себе озлојеђеност проистеклу *из осећаја кривице*; Као да хоће да ублажи *осећај кривице* због сопствене зависности; није постојао *осећај кривице* управо зато што сам била наивна; али пази да не осетиш *грижу савести*; Значи онда да они све то раде *без гриже савести*; Ваљда ме није *грижа савести* натерала да то чиним?

учинити шта у СТАЊУ *лудила*, *помрачене свести*, *неурачунљивости*, *пијанства*.

Како је значење именице *стање* инкорпорирано у значење именице (N_2), она је у већини случајева факултативна (*упасти у* СТАЊЕ *апатије* ‖ *упасти у апатију*; *бацити кога у* СТАЊЕ *очаја* ‖ *бацити кога у очај*; *учинити шта у* СТАЊУ *лудила* ‖ *учинити шта у лудилу*).

Како се видело, наведене именице својом врло неодређеном, широком дифузном семантиком, укљученом у већину јасно одређених и номинованих психолошких стања (страх, остављеност, бол и сл.) експлицираће се (а) када се ради о могуће недовољно прецизном доживљају (осећај / осећање страха, *уплашености*, *узнемирености*, *панике*....), (б) када се жели нагласити осећање денотираног стања (стање: јако, јасно, моћно, нејасно, неугодно, необјашњиво; осећај: изоштрен, истанчан, лажни, непрестани, развијен, снажан, несавладив) или (в) када је неиспустиви део, обично фразне именице (друго стање, стање шока, стање свести).

Б. Партикуларизатори: семантичке конверзије. У вези с именицама с „непотпуном лексичком садржином" (Ивић 1980: 8) са значењем партикуларизатора, Л. Којен (1980: 13–23) говори из перспективе семантичких конверзија:

(а) [- бројивост] → [+ бројивост]: *рој мува*, *стадо оваца*, *јато птица*, *свежањ новчаница*, *поворка жена*, *колона аутомобила*;

(б) [- догађајност] → [+ догађајност]: *налет ветра*, *удар грома*, *пролом облака*, *напад кашља*, *наступ лудила*, *провала гнева*, *излив осећања*;

(в) [- фрагментарност] → [+ фрагментарност]: *почетак романа*, *крај рата*, *завршетак приче*, *део мираза*, *средина пута*, *остатак плате*, *парче колача*, *одломак сонате*;

(г) [- конкретност] → [+ конкретност]: *члан удружења*, *припадник странке*, *представник суда*, *учесник револуције*, *поборник феминизма*, *присталица демократије.*

В. Партикуларизатори: садрживач и уобличивач. На својеврсну семантичку и синтаксичку недељивост одређених синтагматских спојева упућује Р. Драгићевић (2007: 226–228) говорећи о односу између чланова неких партитивних синтагми с партикуларизатором садрживачем и партикуларизатором уобличивачем, као једним од њихових конституената. За разумевање првог типа односа (*тањир супе*, *шоља млека*, *чаша воде*) неопходан је контекст (семантички детерминатор), на основу којег ће се идентификовати разлика у семантичкој вредности употребљеног партикуларизатора, а тиме и сам центар синтагме. Када су оба конституента употребљена у свом основном значењу (нпр. *На столу је био тањир супе*.)[127] управни члан син-

[127] Примери преузети од Драгићевић (2007: 226–227).

тагме јесте *тањир*, док се метонимијским значењем (нпр. *Појео је тањир супе*) овај фокус помера на именицу *супа*. Контекст ће имати пресудну улогу и у разумевању оних исказа у којима је изостављен партикуларизатор, тј. значење мере је имплицитно (уп. *Петар је купио вино* (= боца вина) : *купио је вино јер вечерас има госте* (= неколико боца). Други пример за импликацију семантичког садржаја јесте према овој ауторки случај партикуларизатора-уобличивача (*венац*, *грудва*, *прамен*, *сноп* и сл.), који својим непотпуним значењем подразумевају одређени садржај, материју од које су сачињени. На овај начин форма добија садржај, а цела синтагма „постаје јединствена, семантички неразложива двочлана јединица која означава један недељив предмет или појаву" (Драгићевић 2007: 228). Ниво инкапсулације зависиће од броја допуна, те што је он мањи, поменути ниво биће већи (*букет цвећа* : *грудва снега*, *земље*, *сира* : *гомила смећа*, *земље*, *књига*...), што је последица снаге прототипа.

Лексеме сиромашног семантичког садржаја

А. Термини. Термини су по својој природи једнозначне, моносемичне речи, што даље утиче на њихову врло ограничену и полисемантичку и деривациону дисперзију (уп. Гортан-Премк 2004: 41), а што је најочигледније код оних термина који су настали ономасиолошким путем (нпр. термини посуђенице, туђице). Постоје, међутим, двочлани спојеви, који у свом саставу имају лексему из општег лексичког фонда, развијене полисемантичке структуре, из које су реализована нова значења. У светлу колокација занимљиве су фиксне, постојане везе, блиске терминима или сами термини, које имају само архисему и могућност номинације, и које, као такве, могу, али не морају да подразумевају међујезичко подударање (нпр. *крило зграде*, *грана привреде*; *квадратни корен*, *референтно тело* и сл.).

Значај (ширег) контекста за разумевање колокације може се проверити на следећем примеру: *округли сто* – лексички спој у којем је именица детерминисана према облику, под истим условима као што су то нпр. *округли тепих* или *округли камен*, а може бити детерминисана и неким другим придевом којим се актуализује неко друго својство именованог ентитета (*округли*; *камени / црни сто*), и тада остварује рекцијски однос с глаголима *налазити се*, *седети* и сл. Насупрот томе *округли сто* може бити и колокација са значењем блиском термину – облик организоване расправе о некој теми, која подразумева равноправност учесника у дијалогу, те остварује рекцијски однос с глаголима *одржати се*, *организовати* и сл. [128] Оправ-

[128] У КССЈ доминантна колокација с придевом *округао – округли сто* (647 *округли* : 467 *округли сто*) праћена је глаголима *одржати*, *организовати*, што сведочи о манифестацији, а не о збиру значења ‘облик’ + ‘предмет / део намештаја’.

даност да се овакав спој уврсти у колокације налази се у полазишту да су прозирна значења датих конституената, од којих је даље трансформација ишла у следећем правцу – облик стола : (не)рангираност учесника, што може имати карактер универзалности.[129]

Б. Лексеме са релационим значењем. Именице којима се означавају сродничке везе сиромашног су семантичког садржаја јер садрже само информацију о односу именованог лица у домену сродства (Гортан-Премк 2004: 22), при чему је на семантичко-синтаксичком плану неизоставна информација о посесору.[130] У терминологији М. Ивић биће то тзв. *релационе* или *транзитивне*[131] *лексеме* (Ивић 2006: 10).[132] У контексту колокација, важност ових лексема препознаје се у томе што су у појединим синтаксичким позицијама неопходни комплементи да би се добио ваљан и информативан исказ. С друге стране, из перспективе српског као J_2 намеће се потреба за идентификовањем специфичних нијанси значења кад су у питању родбински односи, што је у најдиректнијој вези с културолошким оквирима нашег језичког простора. Даје се кратак осврт на значења релационих придева деривираних од именица којима се означава најближе сродство, с циљем да се установе могући прототипи који проистичу из (колективног) разумевања појединих породичних улога.

Именице које означавају најближи породични однос (мајка, сестра, отац, брат) „развиле [су] и неке друге семантичке компоненте, обично оне које

---

[129] У РМС под одредницом *округао*, *-угла*, *-о* бележи се спој *округли сто* са значењем: *конференцијски сто округлог облика*, *односно учесници конференције равноправни по рангу*, *значају и сл*. О потенцијалној универзалности (или могућем преузимању термина) говори и пример из енглеског – *Oxford Dictionary*: 1. The table at which King Arthur and his knights sat so that none should have precedence. […] 3. (usually as modifier round table) An assembly for discussion, especially at a conference: *round-table talks* (http://www.oxforddictionaries.com/).

[130] Формализација: присвојни придев, генитива или датива именице или заменице којом се означава или упућује на лице (*Он је брат. : Он је брат Марка Марковића. : Он је Марков брат. : Он му је брат.).

[131] Треба разликовати оне именице које подразумевају однос реципроцитета и оне које означавају однос (несиметричне) узајамности, што ће као последицу имати различито лексичко-семантичко окружење и синтаксичку реализацију (Он је отац. Он је постао отац. : *Он је брат. *Он је постао брат.) (Ivić 2006: 12). Однос реципроцитета (брат – брат) као и симетричне узајамности (брат – сестра) може се разликовати према степену везаности дате релације по крвном сродству: нпр. *рођени брат* : *брат по оцу* / *брат с очеве стране* (или једнолексемски: полубрат); *брат од стрица*, *брат од ујака*.

[132] Говорећи *О тзв.* „*транзитивним именицама*" *које означавају људска бића*, М. Ивић констатује: „... данас у свету водећи представници општелингвистичких проучавања такве релационо семантизоване изразе као што је наш израз *брат* доследно називају или *транзитивним* или *релационим именицама*" (Ивић 2006: 10).

су резултат колективне експресије, општег схватања о квалитетима, о вредностима тих појмова" (Гортан-Премк 2004: 22). Иако се од оваквих именица деривира мали број, махом релационих придева, на основу именица које они детерминишу, може се прочитати и културолошка позадина којом су мотивисане колокације у којима је један од конституената овакав придев (*мајчински*, *очински*, *братски*, *сестрински*), у РМС дефинисаних као *онај који се односи* на полазну именицу. Само код придева *очински* налазимо и фиг. *пун љубави*, *старања*, *бриге* (*обично према деци*, *млађим особама*) и *братски* б. *својствен брату*, *браћи*, *искрен*, *срдачан*, *пријатељски*. в. *заједнички*, *колективни*: *~ гробница*, што је карактеристично за све наведене придеве;[133] у КССЈ забележени су следећи примери колокација с релационим придевима изведеним од именица којима се идентификују најближи родбински односи:

МАЈЧИНСКИ, а, о (majcyinsk[a-z]*: ф. 85[134]) благост, брига, грдња, дужност, *инстинкт*, љубав, наручје, однос, осећања, (топли) погледи, попустљивост, праштање, (топле, људске) речи, рука, савет, став, страх, *тип*, *фигура*;

ОЧИНСКИ, а, о (ocyinsk[a-z]*: ф. 165) ауторитет, благослов, брига, власт, дом, имање, кућа, љубав, моћ, наредба, одговорност, осећања, пажња, подршка, поздрав, речи (утехе), савет, срце, уверења, улога, *фигура*;

БРАТСКИ, а, о (bratsk[a-z]*: ф. 577): дарежљивост, загрљај, заједница, једнакост, љубав, народ, нежност, пажња, поверење, подршка, поздрав, помоћ, раздор, рука, сарадња, слога, солидарност;

СЕСТРИНСКИ, а, о (sestrinsk[a-z]*: ф. 210) љубав, наклоност, нежност, односи, понашање, присност, радост, савет, срдачност, утеха.

Колективна експресија коју ове лексеме имају може се протумачити као својеврсни прототип појмова денотираних мотивним именицама ових придева. О томе сведочи и постојање јасне представе о том прототипу у колокацијама: *мајчински*, *очински тип*, *фигура*. При томе, МАЈЧИНСКИ се *тип* доминантно квалификује постојањем следећих карактеристика: *благост*,

---

133 Овако морао сам да одслушам његову *мајчинску грдњу*; ...искусна бабица, која је смирена и има *мајчински став*...; Две крупне топле сузе скотрљаше се на руке његове жене, које стеже *с очинском нежношћу*; Њихова *љубав* била је другарска, *братска*...; Њих двојица су повезани историјском, *братском везом*...; Између њих две владала је скоро *сестринска присност*.

134 У број остварености сваке лексеме укључен је и прилог (најфреквентнији у случају облика *братски*). Придев *сестрински* веома често детерминише именице које означавају какву заједницу (*сестринске* државе, цркве, партије, републике, странке).

нежност, *попустљивост*, *праштање*; ОЧИНСКИ: *ауторитет*, *брига*, *одговорност*, *подршка*, док се придевима БРАТСКИ и СЕСТРИНСКИ упућује превасходно на изједначавање на основу поређења. Подаци о фреквенцији поткрепљују колективно разумевање породичних улога и односа, а које почива на патријархалном устројству (очински : мајчински – ф. 165 : 85).

Закључак. На основу предочених лексичко-семантичких особености лексема које остварују синтагматске спојеве могу се поставити следећи критеријуми за разграничавање њихове природе у погледу компактности и постојаности, а што је у вези са *семантичком реализацијом лексема*:

(1) Селектовање (апсолутно читање) и фокусирање (синтетичко читање); инкапсулација. Колокација јесте онај спој лексема којим се фокусирају поједина иманентна својстава ентитета, стања или радње (*дијаметрално супротан*, *одмах запажен*; *ланчана реакција*; *гола истина*; *слепо веровати*; *висок државни чиновник*), док се селектовање спољашње, варијабилне и несталне карактеристике ентитета не уврштава у колоцирање (*црвена кућа*, *опасан пас* и сл.);

(2) Перспективизација. Семантички самостални придеви, у одређеном контексту постају несамостални (*несигуран* у одлучивању, *лак* за ношење, *тежак* на речима, *шкрт* на речима; *млад* за војску, *зрео* за женидбу);

(3) Метафора у колокацији. Потпуно је оправдано уврстити у колокације спојеве у којима је један конституент продукт неке од семантичких трансформација. Полазиште има упориште у универзалним начинима поимања стварности, али и у могућој неуједначености концептуализације (*чудна*, *страшна*, *бистра мисао*; *прекретница живота*; *ивица очаја*, *ток свести*; *пад концентрације*, *цвет младости*; *семе раздора*; *плодови рада*; *извор информација*);

(4) Лексеме широке и непотпуне семантике. У колокације се убрајају и они лексички спојеви у којима један од конституената има висок степен уопштености или пак непотпуну семантику и нужан му је најужи контекст да би се разумео његов смисао (*основа разговора*, *добра ствар*, *осећај мучнине*, *осећање топлине*, *стање духа*; *рој мува*, *стадо оваца*, *јато птица*; *налет ветра*, *удар грома*; *члан удружења*; *букет цвећа*, *грудва снега* и сл.);

(5) Лексеме сиромашног семантичког садржаја. Колокације су и фиксне, постојане везе, блиске терминима или сами термини, које имају само могућност номинације (нпр. *крило зграде*, *грана привреде*; *квадратни корен*, *референтно тело* и сл.). Лексички спојеви с релационим значењем увштени су у колокације будући да

се из њих ишчитава део колективне експресије (*мајчинска брига*, *очински савет*, *братски загрљај*, *сестинска љубав*);

(6) Секундарно значење. Лексички спој ће имати карактер колокације уколико један од конституената остварује неко од својих секундарних значења у споју с одређеном лексемом или мањим бројем њих које припадају једном лексичком пољу (*стари пријатељи / знанци*; *плодан писац*; *богат речник*, *значајан износ* (*новца*), *значајан број* (*људи*); *глуво доба*; *лепа плата*; *дати прилику / шансу*; *корице књиге*; *гристи кога савест*; *бујна машта*; *дубока туга* (*дубок утисак*), *бескрајно стрпљење*; *изоштрена чула*; *идеал правде*; *гола истина*; *чиста лаж*; *нужно зло*);

(7) Јединствен денотат. Карактер колокације имаће лексички спој који има јединствен денотат, тј. упућује на јединствен ентитет, чиме улази у сегмент фразних лексема или спојева блиских термину, а његови конституенти ван те везе као минималног контекста имају широк колокациони опсег (*бело робље*, *бело вино*, *брачни пар*, *ванредно стање*, *војни рок*, *рок трајања*, *жестоко пиће*, *крвне везе*, *место злочина*, *насловна страна*, *оставинска расправа*, *посмртни остаци*, (*на*) *први поглед*, *радни стаж*, *сабрана дела*; *покренути иницијативу*, *поднети жалбу*);

(8) Непрозирне (затворене) везе – идиоми нису колокације (нпр. (*не моћи ухватити кога*) *ни за главу ни за реп* – ʻнејасан садржај, без логичког следаʼ; *једним ударцем убити две муве* – ʻједном акцијом обавити два послаʼ).

Заменљивост конституената и компактност лексичког споја

Заменљивост. Овај ће се параметар приказати на примеру колокацијске методе, у оквиру које је један од корака *принцип оптималног укључења* (Хлебец 2002; 2008), а подразумева дефинисање скупа секундарних колоката у оквиру једне лексичко-семантичке групе.[135] У основи ове анализе јесте спрега синтагматског и парадигматског плана, при чему се заправо

> увидом у парадигматску заменљивост једног колоката другим лексемама осветљава део њеног садржаја, а како се лексеме спајају захваљујући заједничким семантичким елементима, откривање семантичког елемента једног омогућава увид у део садржаја другог колоката (Хлебец 2008: 65).

[135] „све чланове лексичко-семантичке групе обједињује оно што је за семантичку групу обавезно – припадност истој врсти речи” (Драгићевић 1996: 100).

Узимајући у обзир полисемантичку структуру лексеме, ауторова је намера да дође до одређене дефиниције сваке семантичке реализације (семеме) *принципом оптималног укључења*, којим би дефиниција обухватала минималан и довољан скуп елемената, довољан да значење одвоји на парадигматском плану, те покривала максималан број јављања дате лексеме (нпр. *дубока жалост* = ʻ#психичка појава# која има велики интензитетʼ – искључују *дубок плес, *дубоко слушање → #појава# ...; *дебела шала* ʻ#вербална појава# која има превелико одступање од норме за пристојноʼ – искључују *дебела лаж* јер *не нарушава правила пристојности*). У придевско-именичким[136] колокацијама дефиниције садрже *директиву* (означену ##), којом се исказује садржај везивне именице, спојни елементи, чворна места за разне врсте речи, вероватно ограниченог броја,[137] и *анализу* – исказује се садржај придева у ужем смислу. Принципе колокацијске методе аутор примењује и на граматичке структуре (колигације), а један од вредних доприноса анализи формалних образаца у спрези са семантиком његових конституената (колигације глагола с именицама и придевима) јесте његов рад *„Предикативни инструментал" у светлу колокацијске анализе*. Аутор долази до лексичких дефиниција глагола у датим везама (*бити сведоком*, *представити се мајстором*, *осетити се занемареним*, *именовати неког амбасадором* и сл.) (Хлебец 2008: 535–550).

У процесу расветљавања једног од кључних лексиколошких и лексикографских проблема – полисемије, аутор као један од поступака запажа управо питање лексичких дефиниција у поменутом смислу (нпр. ЗАСЕДА: *чекати у заседи*, *напасти из заседе* → ʻскривање на местуʼ; *заседе су се утишале* → ʻнечије / некоʼ, *одолео је свим заседама* → ʻизненадан напад на некогаʼ – повезани делови дефиниције : мање повезани делови, као у примерима метонимијске везе: *почистити сто од мрва – почистити мрве са стола; гулити дрво – гулити кору с дрвета; мусти краву – мусти млеко* и сл.). Лексикографска обрада ових примера могла би се свести, према наводима овога аутора, на назнаку ʻилиʼ (нпр. ОБРАТИ учинити да /кајмак/ не буде на млеку или да /млеко/ буде без кајмака), те на употребу заграда (нпр. ʻ(оно што садржи) посудаʼ) (Хлебец 1994: 33–36).

---

[136] Ове су дефиниције дате у оквиру истраживања лексичко-семантичке анализе придева са значењем једне димензије (Хлебец 2002: 213–235).

[137] Постоји могућност, и на њеној провери свакако треба порадити, да су директиве садржајем истоветне са класемама, управним деловима именичких дефиниција, а даље истоветне с почетним категоријама из когнитивне лингвистике (unique beginners), попут ʻбиљкаʼ, ʻнамештајʼ, ʻживотињаʼ, ʻвоћеʼ, ʻодећаʼ, ʻвозилоʼ, ʻсупстанцаʼ (ʻтварʼ), ʻместоʼ, ʻалаткаʼ. Треба очекивати да овај кључни појам има свој препознатљив корелат у живчаним путевима у мозгу" (Хлебец 2008: 70–71).

Важно запажање Б. Хлебеца тиче се семантичких ограничења која се према њему деле на *лексичку* и *фокусну* инкомпатибилност, при чему се ова друга односи на језичку делатност у којој се истичу различити делови семантичког садржаја лексема (нпр. *прича*, *казивање*, *говор* – имају више аспеката: садржај поруке, област о којој се говори, избор речи и стил, коришћени медијум, те се придевом нпр. *вулгаран* истиче избор речи, *фантастичан* (прича) у фокусу је област; *танак* (изговор) наглашава садржај поруке и сл.).

Применом колокацијске методе могуће је доћи до релевантних заједничких семантичких обележја, чиме се лексеме, с једне стране, диференцирају и откривају међусобни афинитет градећи мрежу међусобних односа, с друге стране. Оваквом је методом, према речима Б. Хлебеца (2008: 77), могуће доћи до потпуног списка (чешћих) семема, сема и класема, те добити ваљане дефиниције, при чему би се лексички мозаик могао склопити када се овај, нимало једноставан и замашан посао обави за бар двадесетак хиљада фреквентнијих лексема. Методологија истраживања остаје донекле непозната с обзиром на то које би се лексеме уврстиле у анализу, да ли нужно у релацији с једном лексемом и једном семантичком реализацијом (у колокацији) или појединачно, са свим значењима другог колоката. Исто тако, питање селекције грађе и корпуса остаје недефинисано, тј. у којој мери се може до релавантних закључака доћи на основу интуиције и компетенције за матерњи језик и колики узорак је довољан за добијање поузданих података. Примену ове методе у лексикографском домену користио је поменути аутор у изради речника *Connect your words* (Hlebec 1998) и у оквиру колокацијске речничке обраде чешћих енглеских лексема које почињу на слово A (Хлебец 2007).

Параметар заменљивости проверићe се на колокацији *оставити утисак*, тј. испитаће се лексеме које колоцирају с датим глаголом – *оставити*, чија семантичка реализација допушта спојивост само с малим бројем именица (*траг*, *печат*, *последица*). Сагледаће се, с друге стране, глаголи који колоцирају с именицом *утисак* (*варати*, *поправити*, *стварати* и сл.), те придеви који га одређују (*најјачи*, *снажан*, *јединствен* и сл.). Списку ће се придружити и друге именице компатибилне с издвојеним глаголима и придевима и на основу пресека, тј. најмањег скупа елемената утврдиће се постојаност полазног синтагматског споја.

► **Огледно истраживање (7):** *Пример колокацијске методе* оставити утисак

Глагол *оставити* комплексне је рекције при чему објекат акције не мора да укључује другог актанта и у том случају реализује се његово примарно

значење – ʽположити’ (*чашу*, *торбу*, *књигу* и сл.), што намеће експлицирање месне одредбе. Ова се одредба искључује када глагол развија неко од својих секундарних значења: ʽакција удаљавања од кога, чега’ – ʽнапустити’ (*оставити* жену, кућу), *престати нешто чинити* (*оставити* ракију, политику). Узајамна релација ʽдавање – примање’, тј. однос давалац (агенс) – објакат – прималац (реципијент) комплексна је и у семантичком и у синтаксичком и прагматичком смислу: *оставио је све деци*, *оставио нам је своје имање у наследство*; *оставио нас је* (импл. *саме*, *отишао*; напустио). Како се види из наведених примера, семантика објекта овога глагола у највећем броју случајева има обележја [+ конкретно], [-живо], ређе [+живо].

У колокацији *оставити утисак* глагол је у вези с апстрактном именицом која је семантичко тежиште ове везе, а реализује семантичку компоненту ʽузроковати, произвести’. У овом случају објекат (доживљај) је апстрактан појам лексикализован именицама *утисак*, *траг*, *печат*, *последица*. Прве три именице упућују на субјективно искуство, док се именицом *последица* означава појава која се може објективно евалуирати и тиме се диференцирају значења ових именица ʽсубјективни’ : ʽобјективни’ доживљај (догађај). Даље, неки придеви којима се карактерише именица *утисак*, као нпр. *први*, *погрешан*, *добар*, *почетни*, *претходни*, *малопређашњи*, *снажан*, *јак*, *најјачи*, упућују на то да је појам денотиран датом именицом подложан личној процени, променљив, док се другим двема, детерминисаним придевима нпр. *трајан*, *дубок*, *неизбрисив*, означавају постојанији унутрашњи доживљаји и искуства. Према томе, разграничавају се значењске компоненте именице утисак ʽсубјективни доживљај’ и ʽпроцена експеријента’. О променљивости датог доживљаја сведоче и глаголи који се удружују с именицом *утисак*: *варати*, *преварити*, *променити*, *поправити*, *појачати*, *умањити*, што може да упути на значењски елемент ʽемотивни и когнитивни процес’ који поседују и именице *мисао*, *мишљење*, *идеја* (колоцирају с глаголима *имати*, *стварати*, *наметати се*). Ове пак именице немају резултативну компоненту, тј. нису (не морају бити) у узрочно-последичној вези с одређеним догађајем или искуством, што именицу *утисак* издваја према компоненти ʽрезултат’ чега споља. Елемент ʽмедијални процес’ и ʽрезултат’ заједнички је за именице *утисак*, *осећај*, *расположење*, те у вези с тим и глаголи *имати*, *обузети*, *савладати*; *варати*, *преварити* (осећај), *променити*, *поправити се*, *мењати се* (расположење). Именица *осећај* својом широкозначношћу захтева спецификацију (*осећај страха*, *љутње*, *бола*, *гриже савести*; *мучнине*, *гађења*; *глади*, *жеђи*; *губитка*; *добар*, *лош*, *мучан* и сл.) и својим компонентама ʽсубјективни доживљај’, ʽмедијални процес’, ʽрезултат (чега споља)’ блиска је значењу именице *утисак*, али, како је у домену субјектове оцене, разграничава их компонента ʽпроцена експеријента’.

Сложен процес преноса *остављање – примање* у овом случају може се представити у виду формуле:

X чини да Y мисли, осећа, разуме оно што X жели,

при чему је реципијент са семантичким обележјем [+ људско], формализован предлошко-падежним обликом *на*+N_{Acc}, којим се у примарном значењу глагола

идентификује место смештања објекта (*оставио је књиге на сто* : *оставио је утисак на присутне*). Изазивач, побуђивач одговарајућег доживљаја, у субјекатској функцији, семантички се ограничава на [+ људско] (*он*, *чији изглед*, *лице*, *очи*; *адвокат*; *отац*; *фудбалери*), [људска (уметничка) творевина] (*слика*, *књига*, *музика*, *филм*; *реченица*, *говор*, *исказ*, *игра*), [природно окружење] (*предео*, *град*, *земља*), чиме се део формулације ове акције ‘X чини’ релативизује и редукује не само на свесну намеру: ‘X УЗРОКУЈЕ’, а именица *утисак* обухвата значење ‘перцептивни доживљај’ (аудитивни, визуелни; когнитивно-емотивни). Циљно значење по моделу *труди се да остави добар утисак* препознаје се у комплементу следећег типа: (а) оставио је утисак *смиреног и сталоженог човека*; *непристојне особе*; *наивног младића*; *особе од стила*; оставио је утисак *апсолутисте*, *професионалца*, и (б) није хтео да остави утисак *да се боји жене*; *да неће успети*. У овим случајевима колокација *оставити утисак*, нарочито када је уведена модалним глаголима *желети*, *хтети*, *трудити се*, приближава се значењу семикопулативних глагола *изгледати*, *чинити се*, што имплицира да се поред циљног остварује и поредбено значење: желео је да остави утисак сталоженог човека : изгледао је / чинило се / као да је сталожен – *желео је да изгледа као што изгледа сталожен човек*. На основу синтагматских и парадигматских веза у које ступају именица *утисак* и глагол *оставити*, те диференцијације у односу на њих, може се извести следећа дефиниција ових лексема:

утисак

<субјективни осећај *експеријента* | *стечен* емотивним и когнитивним процесом | *који је* резултат *његове* процене | *каквог* спољашњег стимуланса>

ОСТАВИТИ$_1$ X [+ ЖИВО]

<чинити трансфер са X-а на Y | пренети намеру X-а | изазвати реакцију Y-а>

ОСТАВИТИ$_2$ X [- ЖИВО]

<чинити трансфер са X-а на Y | пренети *слику* X-а | изазвати перцептивни доживљај Y-а>.

	УТИСАК	ТРАГ ПЕЧАТ ПОСЛЕДИЦА	МИСАО МИШЉЕЊЕ (ИДЕЈА)	РАСПОЛОЖЕЊЕ	ОСЕЋАЈ
ОСТАВИТИ	+	+			
варати	+				+
наметати се	+		+		+
преварити	+		+		+
променити	+		+	+	
поправити	+			+	
појачати	+				+
умањити	+				
имати	+		+		+
стварати	+		+		+
први	+				
погрешан	+				+
добар	+			+	+
почетни	+		+	+	
претходни	+				
јак	+	+			
најјачи	+				
малопређашњи	+				
снажан	+				+(*)
дубок	+	+	+		+(*)
трајан	+	+			+(*)
неизбрисив	+	+			

Табела 6: Анализа колокације *оставити утисак* колокацијском методом

Како се види, иако именице *траг*, *печат*, *последица* једине ступају у везу с датим глаголом, највише заједничких колоката именица *утисак* има с именицом *осећај*. Ово је и очекивано с обзиром на то да се ради о хиперонимско-хипонимском односу, тј. *утисак* јесте, како се видело из његове дефиниције, субјективни *осећај*.

Лексеме у својим секундарним реализацијама ступају у синонимске односе те је могуће очекивати делимичну замењивост (велики: *јак*, *снажан*, *дубок*, *тежак*, као и *значајан*, *истакнут*, те *прави* као прототип појма означеног појединим именицама). Зато се може говорити о *семантичком преклапању* као важној појави када је у питању параметар замењивости елемената колокације. Полази се од значења придева *велик*, као семан-

тичког примитива, те његових колоката и њихове компатибилности с другим придевима.

Семантичко преклапање. Како разумети могућност реализације колокација типа *лепа плата*, *тешки лажов*, *јака решеност*, *дубока патња* ако не разлагањем значења и концептуализацијом датих појмова (*велик* у одређеној димензији – натпросечно заступљен, удаљен од прототипа). У семантичком садржају придева са значењем какве димензије, наиме, налазе се, као семантички примитиви, придеви *велик* и *мали*, о чему сведоче истраживања која су у вези с процесом усвајања језика код деце

> [п]ридев *велик* [се] разумева као синоним за скоро све немаркиране чланове антонимских парова придева који означавају димензију, док се придев *мали* доживљава као синоним за све маркиране придевске антониме са значењем димензије (Драгићевић 2001: 191).

Као и већина придева који се дефинишу уз помоћ других, те други путем првих (*circulus definiendo*), и ови су придеви дефинисани најчешће преко семантичких примитива *велик* и *мали*. С друге стране, семантичка структура придева *велик* дефинисана је у РМС следећим придевима, који чине семантички садржај дате реализације:

> 1) *пространа*, *обиман*; *крупан*, *дугачак*, *висок*, *широк*; 2) *обиман*, *обилат*: *многобројан*; 3) претерано *јак*, *силан*, *жесток*; 3.б.) *особит*, *нарочит*, *необичан*; *изузетан*; 3.в.) *крупан а празан*; 4) веома *важан*, *значајан*; 4.б.) *познат*, *чувен*, *славан*, *знаменит*; 4.в.) *племенит*, *узвишен*; 5) велика, тешка невоља, мука; 6. (одр.) стални атрибут у синтагмама и разним терминима.

Следе примери именица које с придевом *велик* могу да се подведу под синтетичко читање:

> ВЕЛИК: обимом, опсегом (изнад просечног) – брзина, страх, врућина, зима, помрчина; чудо, реткост, значај; мангуп, кицош, разбојник, зликовац, тврдица, грабљивац, пријатељ, пушач, пијаница; речи, обећања, свађа; задатак, улога, празник, дан; срце, душа, човек; султан; болест, кашаљ.

Већина наведених примера сведочи о значењу интензитета датог придева, што потврђује, у неким случајевима, и могућност делимичне заменљивости придевима с овим значењем: *јак*, *снажан*, *дубок*, *тежак*, као и *значајан*, *истакнут*. Издваја се, никако свеобухватан, проширен списак именица, човека номинованог према различитим квалитетима, с циљем да

се утврди семантичко преклапање[138] придева *велик* и других којима су примарно означени димензија или интензитет.[139]

ʿпосесор / посед’: богаташ, власник, газда, поседник, господар, земљопоседник; богатство, власништво, газдинство, посед, имање, мираз; плата, зарада, хонорар, новац, примања; обиље; бедник, сиромах; беда, сиротиња, сиромаштво, немаштина;

ʿдело / извршилац’: зло, злочин, пљачка, крађа, завера, лаж, безобразлук, свињарија, грех, разбојништво, скандал, увреда, клевета, превара, преступ, будалаштина, глупост, себичлук, користољубивост, похлепа; злочинац, пљачкаш, лопов, наркоман, грешник, разбојник, кривац, клеветник, преварант, мутивода, користољубац, преступник, себичњак;

ʿособина’: доброчинитељ, љубитељ; весељак, шаљивџија; будала, глупак, кукавица, лудак, плачљивац; занесењак, обожаваолац; лажљивац; пијаница, изелица; ауторитет, господин, каваљер, ктитор, заштитник; духови; људи;

ʿодност: мир – немир’: битка, бој, буна, рат, сукоб, револуција; непријатељство; погибељ, помор; губитак, добитак; национализам, патриотизам; вођа, јунак, ратник; непријатељ, националиста; губитник, добитник; поборник; револуционар, император, пацифисата, патриота;

ʿодност: везе’ другарство, партнерство, пријатељство, савезништво; друг, пријатељ, партнер, савезник, познаници;

---

138 У когнитивној лингвистици термин концептуално преклапање (*conceptual overlap*) користи се да означи „чињеницу да су оба поменута концептуална прилаза заступљености остварљива: *високи приходи* : *велики приходи*, *висок хонорар* : *велики хонорар* и слично” (Ivić 2006: 81). Придевски пар *висок – велик* диференцира маркираност првог придева једном, вертикалном осом, која је само једна од натпросечних вредности другога придева (Ivić 2006: 63). Ови се придеви (као и *висок* и *низак*, те други са значењем димензије) у домену ʿсинтетичког читања’ могу разумети као оријентационе метафоре (*висок државни функционер*, *високи политички кругови*: КОНТРОЛА И МОЋИ СУ ГОРЕ) „које потичу из наше просторне оријентације и чији су изворни домени појмови као што су горе – доле, унутра – споља, напред – назад, дубоко – плитко, централно – периферно итд.” (Кликовац 2004: 23).

139 Именовање физичог и физиолошког стања: ʿстање: физ’ апетит, жеђ, глад; гутљај, залогај; бол, жуљ, подочњаци, рана; снага; кврга; страст; труд; умор; велик растом, лепота; лепотица; момак, девојка, дете; ʿдео тела’: груди, зуби, нос, младеж, обрве, стомак, уста, уши, очи, нос, бркови; фразне именице: ВЕЛИКИ КАШАЉ, ВЕЛИКА НУЖДА, ВЕЛИКЕ БОГИЊЕ, ВЕЛИКИ МОЗАК; фразеолошки: ВЕЛИКИ КОРАК (УЧИНИТИ) = НАПРЕДОВАТИ.

˹занимање˺: чиновник, трговац, мајстор, морепловац; писац, уметник, градитељ, песник, приповедач; учењак, мислилац, дипломата, стручњак, лиричар; умови;[140]

˹скуп˺: породица, свет, народ(и), гомила, светске силе, задруга, круг људи (породице), већина, масе, групе (људи); нације, друштво, заједнице, племена;[141]

˹осећање˺: љубомора, жалост, туга, страх, јад, гнев, срџба, љутња, радост, патња, љубав, симпатија, мржња;

˹стање: псих˺: брига, недоумица, неизвесност, несигурност, заблуда, занос, идеје, шарм, концентрација, склоност; тајна; ученост, знање, искуство, памет, осећај, одлучност, решеност; задовољство, узбуђеност, раздражљивост; воља, таленат, преданост, спремност; нада, понос;

˹ситуација˺ бесмислица, неправда, невоља, терет, губитак, ужас, проблеми, неугодност, непријатност, напор, пропаст, напрезање, бреме, опасност, мука, брука; заслуге, напредак, углед, успех, утицај.

Наведене именице могу бити одређене и другим придевима са значењем натпросечног интензитета, квалитета, квантитета, који у својој семантичкој структури имају сему ˹велик˺ у заступљености наведенога својства. Као најрепрезантативнији издвајају се придеви *висок*, *тежак* (*тешки*), *јак* / *снажан*, *чувен* / *познат*, *дубок*, *крупан*, при чему неки од њих могу имати делимичне синониме, уз одређену лексичку скупину именица (*леп*, *крајњи*, *пуки*, *чврст*, *богат*). Потврда о снажној менталној, асоцијативној вези придева *велик*[142] и наведених придева налази се и у *Асоцијативном речнику српскога језика*, где се на стимулус *велик* с високом фреквенцијом бележе његови делимични, контекстуални синоними: *огроман* (55), *крупан* (17), *јак* (10), *висок* (9), *голем* (6), *дебео* (5). После најфреквентније асоцијације *мали* (163), долази именица *човек*[143] (87), са којом овај придев упућује на натпросечан квалитет особе – морална начела, постигнућа, дела, не на физичку димензију. С тим у вези могу бити колокације с именицама које озна-

[140] Придевом *велик* издвајају се групе људи како према својим натпросечним квалитетима у домену професије, својим достигнућима (*песник*, *научник*; *војсковођа*, *политичар*), тако и одређеним, друштвено обележеним понашањем (*безбожник*, *женскарош*) (Ивић 2006: 85).

[141] У овој скупини издвајају се спојеви који имају таутолошки карактер.

[142] Очекивана асоцијација с највишом фреквенцијом јесте антоним *мали* (163). Синтагматске везе с овим придевом упућују на то да се он најчешће разуме као особина која упућује на натпросечне физичке димензије (*град*, *брод*, *мост*, *слон*), али и на натпросечан значај (*човек* – чак 87, *проблем* – 11).

[143] У РМС (човек) издваја се само *мали* (*обичан*) човек: *представник масе људи*.

чавају какву интелектуалну способност, продуктивност, које су ограничене на придев велик: велика памет, велики ум(ови), велик таленат, велике идеје, велика ученост, велико знање али су, у већини, творбено у вези с придевом којим се може детерминисати особа: паметан, уман, талентован, учен.

О испреплетености семантике, како придева *велик* и оних у чијем је значењу присутна ова компонента, тако и потоњих с њиховим блискозначним паровима, сведочи и контрастивна перспектива, која указује на сложеност ове проблематике. Само придев *тежак* може имати неколико еквивалената у енглеском (*heavy*, *hard* ант. *light*; *hard*, *difficult* ант. *easy*; great *disaster*, absolute *nonsense*, serious *crime*, bed *headache*) (Pervaz 1984: 608). Анализирајући колокациони потенцијал овога придева у српском језику, Д. Перваз посматра она његова значења која су у корелацији с придевом *велик*, а која не означавају физичку димензију („већ димензију са негативном конотацијом"), издвајајући притом тринаест семантичких група именица, те уочавајући разноликост у погледу антонимских и синонимских парова.[144]

Осим придева *тежак*, који има најшири колокациони опсег када означава какав интензитет, димензију, најчешће у вези с именицама негативне семантике, издвајају се и следећи придеви који семантички корелирају с придевом *велик*:

ВИСОК: = *натпросечна заступљеност*: плата, зарада, хонорар, новац, примања; (делимично ЛЕП); концентрација; крвни притисак;

---

[144] 1. тежак злочин, тешка пљачка, крађа, завера (злочин још и *гнусан*, *грозан*; не ант. *мали, *лак; крађа ант. *ситна*); 2. тежак злочинац, пљачкаш, крадљивац, завереник; 3. тешка пијаница: неумереност (тешка изелица, тешка бубалица); 4. тешка незналица, тешки нерадник (потпуно суп. тежак *физички* радник = тѐжак), тешки беспосличар; 5. тешка свиња, тешка крмача, волина, тешка будала, тешки идиот, тешки кретен; тешка свињарија, будалаштина, тежак безобразлук, тешко ђубре (смеће = велика *гомила* ђубрета, не *велико ђубре, нити *тешко ђубре); 6. тешка неправда, неизвесност, невоља, тешка немаштина, недоумица, бесмислица, тешка љубомора, жалост, заблуда (све ове ʻнегативне речиʼ, као и њима супротне ʻпозитивне речиʼ колоцирају с *велик*: велика правда, изобиље, љубав, које се не везују с *тежак*); 7. тешка сиротиња (ʻнешто што се тешко подноситиʼ); 8. тешко богатство, тешке паре, тешки милиони (афективно обојени искази, за разлику од велике паре, богатство; син. *грдан*, потпуно негативна конотација *трули богаташ*); 9. тешка трагедија (велика трагедија и уметничко дело: писати, гледати, читати; тешка трагедија се само дешава, догађа); 10. тешка несрећа (контекстуално: ʻневољаʼ: задесити кога и ʻудесʼ: десити се, догодити се); 11. тежак губитак (син. *болан*, *ненадокнадив*; колок. претрпети; стварати и производити; имати, наћи се); 12. тешка одговорност (колок. сносити; субјектива оцена објективно *велике одговорности*); 13. тешки моралиста, песимиста, оптимиста; тешка поштењачина (оцена казивача).

= *натпросечан у рангу*: чиновник, функционер, дипломата (обично уз Det); углед, успех; морал, начела, назори;
= *натпросечна временска удаљеност*: трудноћа; напредак;

ТЕЖАК (ТЕШКИ): = *натпросечно негативна појава*: злочин, пљачка, крађа, завера, лаж, безобразлук, свињарија, грех, разбојништво, скандал, увреда, клевета, превара, преступ, будалаштина, брука, глупост, себичлук, користољубивост, похлепа;
= *натпросечно негативна особа*: злочинац, пљачкаш, лопов, наркоман, грешник, разбојник, кривац, клеветник, преварант, мутивода, користољубац, преступник, себичњак; будала, глупак, кукавица, лудак; лажљивац; пијаница, изелица;
= *натпросечан по имању*; *количини*: богаташ, газда; богатство; новац;
= *испод просека по имању*; *количини*: бедник, сиромах; беда, сиротиња, сиромаштво, немаштина (делимично КРАЉИ, ПУКИ);
= *натпросечно оптерећење*: мука, напор;

ЈАК / СНАЖАН: = *осећања*, *стања натпросечног интензитета*: одлучност, решеност, склоност; задовољство, занос, узбуђеност, осећај, осећања, љубомора, гнев, срџба, љутња; главобоља, мучнина; несигурност, раздражљивост; карактер, воља, преданост, спремност (делимично ЧВРСТ и уз: другарство, партнерство, пријатељство, савезништво);

ЧУВЕН / ПОЗНАТ: = *натпросечан стваралачки квалитет*: писац, уметник, градитељ, песник, приповедач; учењак, мислилац, стручњак, лиричар; искуство, знање;

ДУБОК: = *негативно осећање натпросечног интензитета*: жалост, туга, јад, патња;

КРУПАН: = *натпросечна друштвена рангираност*: богаташ, власник, газда, поседник, господар, земљопоседник;
= *негативна осећања*, *стања натпросечног интензитета*: брига, неуспех, губитак, проблем.

Типични представници детерминације физичке димензије јесу придевски парови нпр. *велик – мали*[145], *висок – низак*, *дугачак – кратак* (Драгићевић 2001: 184). Квалификација извесних физичких појмова, међутим, подразумева познавање и других лексема чији се семантички садржаји делимично преклапају са садржајем поменутих придева. Тако нпр. Б. Хлебец (2002: 213–236), испитујући лексичку семантику придева са значењем једне димензије, прегледом семема установљује њихове делимичне и потпуне синониме и антониме (за придев *кратак* нпр. бележи као супротно *дуг*, као делимично супротно *дуг*, *широк*, *дебео*, *дубок*, као делимичан синоним *узан*, *плитак*, *танак*). Сем тога, утврђује да се *лице* нпр. може детерминисати придевима *дуго* и *узано*, или, с друге стране, да придев *танак*, насупрот свом антониму, може имати афективну вредност (*танак научник*, *танко имовинско стање* и сл.). Управо ова афективна вредност, тј. одређена конотација у већини случајева везује се за контекстуалне синониме наведеног придева *велик*.

Семантички аналитизам – функционалностилска перспектива

Сагледавање одређених лексичких спојева из перспективе домена њихове употребе, тј. функционалностилске обележености налази место у опису и инвентару колокација с обзиром на њихову, како постојаност у одређеним, најшире говорећи, стиловима, тако и на њихову фреквентност. Појава која има супротан смер од инкапсулације у литератури је описана као експлицитна категоризација. Сагледаће се основни правци истраживања ове појаве и илустроваће се примером апстрактних именица *околност*, *ситуација*, *прилика* и *услов*, као могућих надређених појмова садржаних у појединим прилозима или заменицама, али и друге колокацијске одлике ових именица.

Појава декомпоновања језичких јединица, нарочито глагола, те узрока њенога постојања, била је предмет бројних синтаксичко-семантичких

[145] Испитујући семантичко преклапање придева *мали* и *ситан* (Дражић 2009: 125–134) утврдили смо следеће: придевом *ситан* у примарном значењу реализоване су везе с именицама са семантиком више ентитета малог облика исте материје. КССЈ бележи као најфреквентније следеће семантичке класе именица: *биљке* (плод, корен, цвеће, пасуљ, мушмуле, грозд, мак, и сл.), *материја* (прашина, кап, киша, снег, камен, дрво, песак и сл.), *новац* (износ, динар, лова, пара, трговина, улагање), *прибор* (алат, козметика). Занимљива је, међутим, чињеница да највећи број примера представљају именице негативне семантике, било да је у питању особа која обавља одређену активност (*криминалац*, *лопов*, *душа*, *шверцер*) или сама активност (*корупција*, *лаж*, *лукавство*, *превара*, *огрешење*, *омашка*, *пакост*, *поткрадање*, *задиркивање*, *политиканство*, *шићарење*, *закерање*).

истраживања,[146] међу којима се издваја рад М. Радовановића. Аутор ову појаву сматра „предметом не само синтаксичке и семантичке анализе, но и оне прагматичке, функционалностилске, когнитивистичке, па и социолингвистичке" (Радовановић 2007: 145). Говорећи *О декомпоновању уопште* (2007: 145–154), проширује списак језичких јединица које су подложне овој појави (именице, придеви, прилози), подстакнут, како наводи, написима Д. Кликовац „о бирократизацији језика", те о „експлицитној категоризацији". Овај други појам поменута ауторка користи да означи појаву којом се из једног именичког појма експлицира њој надређен појам, који денотира одређену појаву, при чему почетна именица постаје њен детерминатор (снег = снежни покривач, телефон = телефонски апарат, продавачко особље, ресторански простор, школа = школски центар, установа, новац = новчана средства). Као продукт екстракције могу настати и нпр. именице *делатност*, *акција*, *појава*, *пракса*, *питање*, *систем* итд. (Кликовац 2008: 35–46). Неки од разлога за овакву декомпозицију именичког појма, осим бирократског призвука, јесу ти да се надређеном именицом уноси посебна конотација (*акција рашчишћавања*), отклања двосмисленост (*сајам* – место и сам скуп: *сајамска манифестација*) или су у питању стилски разлози (избегавање понављања).[147]

Радовановић додаје да се појава декомпозиције језичких јединица може окарактерисати као једна од општих актуелних тенденција у језику, заступљенија у неким функционалним стиловима, чије је основно обележје заправо екстракција неког општег, инхерентног својства појма које денотирају. Поред проширеног инвентара језичких јединица, аутор наводи и структурне обрасце у којима се остварује нова двочлана јединица, од којих се овом приликом издвајају само неки:

(а) декомпоновање именичких лексема: јавна потрошња / област (јавне потрошње); рушење (бесправно подигнутих објеката) / акција рушења (бесправно подигнутих објеката); дељење / операција дељења; (здравствена) заштита / систем (здравствене) заштите и сл.;

(б) декомпоновање придевских лексема: био је припит / био је у припитом стању; црвена брада / брада црвене боје; седи забринут / седи забринутог изгледа; повијен / у повијеном положају;

---

146 Издвајају се радови М. Радовановић (1977, 1978, 1990, 2001), М. Ивић (1988, 1955), С. Танасић (1955), П. Пипер (1999) и др.

147 „[...]осећамо да иза многих примера стоји нарочита намера пошиљаоца поруке – да рекламира неки објекат или активност (*ресторански простор*, *акција рашчишћавања*), да му умањи значај (*појаве повећања цена*, *протестни скупови*), или да имплицира његову тежину (*процес трансформација*); та намера, слутимо, може бити и манипулативна" (Кликовац 2008: 45).

(в) декомпоновање прилошких лексема: он је лоше / у лошем стању; лошег здравља; гледао га је тупо / тупим погледом; отишао је жустро / жустрим кораком.

► **Огледно истраживање (8):** *Именице* околност(и), ситуација, прилике, услови *као резултат семантичког аналитизма*

Све ове апстрактне именице једним делом свога значења упућују на датост (збир датости) у оквиру којих се реализује нека радња или актуализује одређено стање. С обзиром на ово обележје оне се могу уврстити у групу именица којима се даје *ситуациони оквир*. О преклапању семантичких садржаја наведених именица сведоче и њихове кружне дефиниције, којима се замагљује њихово, ионако апстрактно, значење. Свака од њих објашњена је путем других: *ситуација* – околности, прилике; *околност* – стицај прилика, услови, ситуација; *услови* – околности, прилике; *прилике* – услови, околности. На основу њихових колоката потребно је утврдити у којој се мери значења додирују, које именице имају већи пресек значења, те специфичности у погледу јединствених лексичких спојева и степена њихове компактности. Значајну улогу у диференцијацији значења појединих наведених именица има категорија броја, те ће се и она третирати као индикатор семантичке реализације. С друге стране, значајно је испитати реализацију различитих значења ових именица детерминисаних истим придевом. Коначно, важно је установити могућност *прилошке семантизације* с елементом ових апстрактних појмова као резултатом експлицитне категоризације (нпр. неподношљива је ситуација : неподношљиво је; живи у тешким условима : живи тешко; у свим условима : увек) или пак ту немогућност (ради у тешким условима : ради тешко). У вези с тим, наведене именице могу представљати и резултат декомпозиције појединих заменица (нпр. мислити о тој околности : мислити о томе; постоји још једна околност : постоји још нешто; указује на околност да : указује на то да), што је омогућено њиховом деиктичком способношћу да упућују и на комплексније, реченичне садржаје. На тај начин ове именице у неким случајевима функционишу као пресупонирани лексички конституенти који захтевају експликацију комплементном клаузом.[148] При томе, у овим случајевима, могућа је еквиваленција именског предиката са копулативним прилошким предикатом:

срећна је околност : срећа је / добро је;

повољна је околност : повољно је то што...

Ове се именице према степену апстракције приближавају *семантички подспецификованим лексемама*, али се својим одређенијим примарним значењем ипак издвајају у посебну групу која упућује на датости, чињенице, појединачно или збирно. Ван контекста лексеме могу имати мањи или већи степен семантичке непотпуности (према терминологији неких аутора *семантичка хипоспе-*

[148] Срећна је околност што не страхујем од змија; Повољна је околност што Марко није са мном; Мора да сам био добар ђак, до одређене границе, онда се овим „до одређене границе" указује на околност да је добар ђак гори од лошег.

цификованост), који се употпуњује спрегом језичког и ванјезичког контекста (Prćić 2008: 293).

О учесталости анализираних лексема у разнородним стиловима и жанровима сведоче подаци из КССЈ, према којима ове лексеме иду у ред најфреквентнијих именица у наведеном корпусу.[149] За ово истраживање навешће се само облици који одговарају номинативу једнине и множине (с могућим синкретичним формама), као и они којима се покрива шире деривационо гнездо:

околност: 1.677	прилика: 8.990	ситуација: 13.789	услов: 5.635
околности: 7.104	прилике: 5.576	ситуације: 8.655	услови: 11.112
околност[a-z]*: 13.324	прилик[a-z]*: 54.566	ситуациј[a-z]*: 41.869	услов[a-z]*: 66.054

Табела 7: Подаци о фреквенцији именица *околност*, *прилика*, *ситуација* и *услов* у КССЈ

Категорија броја и значење именица. Именице *прилика* и *услов* посматране су у плуралским формама, будући да се њима остварује циљано значење фактивности. Сингуларске форме именице *прилика* у вези су с њеним примарним значењем, дефинисаном као *згодна ситуација*, *повољан тренутак*, чије се значење *јединствености* интензификује придевима: *животна*, *згодна*, *идеална*, *повољна*, *погодна*, *ретка*, *сјајна*, нарочито издвајањем ситуације у низу других: *јединствена*, *прва*, *друга*, *последња*, те глаголима *пружити / пружати се*; *испустити*, *пропустити*, чиме се семантика ове именице приближава значењу именице *шанса*. На сличан начин, о разграничењу значења условљеним овим категоријалним обележјем, сведоче и примери именице *услов* / *услови* детерминисане конгруентним атрибутима: 1. *оно од чега нешто зависи*, *што треба испунити*, *извршити да би се нешто остварило*, *погодба*: једини, први, други, последњи, обавезан, најважнији, довољан, додатни, посебан, неопходан, најбитнији, нужан, основни, те, у том смислу, долазе и глаголи: *испунити / испуњавати*, *стећи*, (*по*)*ставити*, *задовољити*; 2. (об. у мн.) *околности*, *прилике нужне да се нешто оствари*:[150] бољи, лагоднији, одлични, озбиљни, познати, објективни, најтежи, спољни, ненормални, радни, материјални, посебни, општи, идеални, дати; друштвени, животни, временски, климатски и сл. Диспропорција у броју остварених примера у КССЈ, иако не у потпуности, сугерише

[149] Треба нагласити да се до коначне цифре у појединим случајевима није могло доћи будући да претраживање конкорданци алатом [a-z]* укључује и деривате полазног задатка претраге (нпр. услов[a-z]*: 66054 – обухвата и *условни*, *а*, *о*; *условљавати*, *условити* и сл.), те с обзиром на веома високу фреквенцију, нису узимани у обзир подаци о свим облицима дате именице.

[150] Други део дефиниције (...нужне да се нешто оствари) не односи се на већину примера.

о доминацији другога значења. Плуралске форме именице *околност* такође су далеко фреквентније (само облик ʻоколностимаʼ има ф. 4.538), мада се дефиницијом упућује превасходно на збир датости: *стицај прилика од којих зависи* (*из*) *вршење какве радње*, *посла и сл.*, *услови под којима се нешто чини*, *може* (*у*)*чинити*, *конкретна ситуација*. Последњи део дефиниције (конкретна ситуација) може се односити на једну датост (иако се и сама именица *ситуација* дефинише као *стање*, *околности*, *прилике*), на шта могу упућивати следеће колокације: срећна, олакшавајућа, отежавајућа, неповољна, забрињавајућа, повољна, једна, необична, чудна, изузетна, непредвиђена, вероватна, пријатна; ((ис)користити; ићи у прилог). Највећи број примера у овој форми има деиктички карактер: *та*, *ова* околност... (то, ово; та ова ситуација), што се нарочито истиче у вези с реченичним конекторима: *имајући у виду*, *узимајући у обзир*, *с обзиром на*.

Семантика другог колоката. Један број придева веома уопштене семантике (*известан*, *одређен*, *разни*, *безбројан*) или с компонентом временског, просторног, поредбеног значења (*ондашњи*, *овдашњи*, *садашњи*, *тренутни*, *новонастали*; *друкчији*, *сличан*, *исти*; *спољашњи*, *објективан*, *реалан*) може детерминисати све четири именице, неиспустиве у колокацији с наведним придевима, а семантички готово подударне с прилозима *онда*, *сада*, *тренутно*; слични модели јављају се и када су придеви у предикативној или конверзијом у адвербијалној функцији.

Један број детерминатора реферише о пољу делатности или простора у којима се одређене датости реализују: *друштвене*, *политичке*, *економске*, *финансијске*; *животне*, *радне* – околности, прилике, услови, ситуација (у форми сг.). Детерминатор може имати конкурентну форму *у*/*на* + N_{Loc}: *у друштву*, *у политици* и др., или искључиво тај облик: *у медијима*, *у култури*, *на улицама*; *у свету*, *у региону*, при чему је именица *околност*(и) увек детерминисана релативном клаузом.

Слично је и са именицом *услов* у множ. која је с оваквим детерминатором ближа примарном значењу: 1. *оно од чега нешто зависи*, *што треба испунити*, *извршити да би се нешто остварило*, *погодба*. Тако су ређи примери типа: услови *у пољопривредној производњи*, *у равничарским областима*; *у кући*; *у обданишту*; *стећи*; *изменити се*, *побољшати се*, а чешћи они када се ова именица јавља у функцији антецедента:

Услови у којима се животиње гаје, држе или користе биће свакодневно контролисани;

услови у којима се деца рађају и подижу;

док се не створе услови у којима ће даљу бригу о збрињавању преузети надлежни органи.

Именице *ситуација* и *прилике* значењски су у овом случају блиске, што потврђују следећи примери:

ПРИЛИКЕ: у земљи, региону, у друштву, у Африци; у животу, у породици; у XIX веку; познавати, анализирати, стабилизовати се, погоршати се; напете, идеалне;

СИТУАЦИЈА: у свету, у Аустрији, у Венецији, у селима, у округу; у култури, у фудбалским клубовим; погоршавати се, побољшавати се, поправити се, дестабилизовати се; неиздржљива, иста, хаотична, алармантна, драматична, катастрофална, све тежа.

Када су ове именице детерминисане придевима *временски* и *климатски*, ситуација у корпусу је следећа:

временск[a-z]* услов[a-z]*: 795	климатск[a-z] услов[a-z]: 251
временск[a-z]* прилик[a-z]*: 716	климатск[a-z] прилик[a-z]: 32
временск[a-z]* ситуациј[a-z]*: 12	климатск[a-z] ситуациј[a-z]: 2
временск[a-z]* околност[a-z]*: 9	климатск[a-z] околност[a-z]: 2

Како се види, именице *услов* и *прилика* у множини значајно су фреквентније, при чему је именица *услов* заступљенија због могућности експликације садржаја формом *за*+N_{Acc} и *под*+N_{Instr}.

За разлику од горенаведених примера колокација иманица с придевима који сопштавају о објективним датостима, већи је број оних које су резултат субјективне процене. Међу њима преовладавају они у којима се све ове именице детерминишу придевима са значењем негативне квалификације ситуације (околности, услова, прилика): *тешке*, *неповољне*, *мучне*, *непријатне*. Уочава се, притом, једна нијанса значења која одваја именице *околност* и *услов* од друге две, а тиче се могућег збира датости чији учесник није њихов креатор него само експеријенсер. И међу овим двема именицама постоји разграничење: задати спољашњи оквир (услови) : спој спонтаних збивања (околности), што потврђују следеће колокације:

УСЛОВИ: добри, (бољи), идеални, лагодни, одлични, изванредни; озбиљни, ненормални, нерегуларни, најминималнији; објективни, дати, извесни;
живети, радити, (из)вршити, реализовати, (по)нудити, продавати, откупити; остварити се, испунити се;
живота, рада, изградње (за живот, за рад, за изградњу), за зимске спортове; за хапшење;

ОКОЛНОСТИ: болне, забрињавајуће, кобне, мутне, мучне, немогуће, необичне, непријатне, неочекиване, неразјашњене, нерасветљене, несрећне, отежавајуће, паклене, стравичне, сумњиве, трагичне, чудне; битне, судбинске, судбоносне, случајне, непредвиђене;
(неповољни, срећан, луди) стицај / склоп / сплет околности; изузетне, олакшавајуће, погодне, срећна, повољне, најповољније;
живети, умрети, завршити; радити, наћи се, видети се, срести се, вршити дужност.

Потврда о томе да се ради о спољашњем задатом оквиру или споју збивања изван контроле јесте и специфичност формализације ових колокација обликом инструментала с предлогом *под*, што представља просторну метафору *горе – доле*: изнад је датост : испод су носиоци стања узрокованог тим датостима (овде се издвајају везане колокације *сплет*, *склоп*, *стицај околности*). Овај инструментал (с именицама *околност*, *услов*) И. Антонић подводи под тип ситуационог инструментала, констатујући да се њима (праћеним обавезним детерминатором) означава појава схваћена као прагматичка ситуација (Антонић 2005: 255); уп. прим. из КССЈ:

завршавају под мучним околностима;
није било лако испитивати оно што се десило под посве друкчијим околностима;
присиљени да живе под изузетним околностима;
стојите на месту где је под неразјашњеним околностима убијен новинар;
Видиш ли под каквим се све околностима може нов живот почети;

одбио помоћ коју су му они нудили под сасвим повољним условима;
под овим тешким условима ... не може се реализовати моја жеља;
инстинктивно осећање да су услови под којима се живи неиздржљиви.

С друге стране, чини се да именице *ситуација* и *прилике* у свом семантичком садржају имају једну компоненту динамичности, могућности промене датости, што имплицира, између осталог, немогућност остварења форме *под*+N_{Instr}. О томе такође сведоче и глаголи или придеви с којима колоцирају, а који денотирају известан процес, промену, као у примерима:
и опште прилике су се погоршавале;
и да ћете се пре или после вратити у своју земљу, у боље прилике и достојнији живот;
Мирна времена и сређене прилике чине просечне људе још просечнијима;
Јесте, прилике су тешке, то знамо сви из искуства, али треба имати стрпљења;

али је ситуација потпуно промењена с неколико последњих отворених иступа;
Откако се на терену ситуација погоршала;
Мариани је сада било сумњиво. Ситуација која се понавља.

Разлику пак између ових именица уноси категорија броја којом се диференцира скуп различитих датости: *прилике* (друштвене, политичке, материјалне и сл) : скуп сроднијих датости, догађај – *ситуација* (на терену, у политици, у међуљудским односима). Стога ће се формализација детерминације разиликовати када су ове именице у питању, те ће прва углавном бити одређена обликом неконгруентног атрибута, а друга и неконгруентним и конгруентним атрибутима:

СИТУАЦИЈА: безнадежна, ванредна, деликатна, драматична, мучна, непријатна, нерегуларна, ексцесна, екстремна, конфликтна, лоша, запетљана, сложена, озбиљна, осетљива, понижавајућа, неподношљива, страшна, заплетена, неугодна, кризна, очајна, тешка (материјална), незавидна; актуелна, апсурдна, званична, кључна, непредвиђена, обична, општа, првобитна, чиста, незгодна.

О динамичности, тј. могућности преокрета, промене датости упућују следећи глаголи који колоцирају с наведеним именицама: *погоршавати се*, *побољшавати се*, *поправљати се*, *компликовати се*, *постајати некаква*, *захтевати*, *разрешавати*, *погодовати*, *преокренути се*.

Скуп различитих прилика као иницијатор, узрочник одређеног догађаја лексикализован је везаним, полуидиоматизованим лексичким спојем *стицај прилика*, при чему је прва именица најчешће у форми инструментала, и као таква у корпусу се бележи с ф. 31 (стицај[a-z] прилик[a-z]), док се именица *околност* у овом споју остварује у 706 примера (стицај[a-z] околност[a-z]): *неповољан*, *чудесан*, *луди*, *срећни*, *тренутни*, *неповољни*, *сурови*. Именици *стицај* у последњем примеру конкуришу лексеме *сплет* (ф. 186), *склоп* (ф. 7). Ова кондензована узрочна структура (*зато што су се стекле одређене прилике*, *околности*...) делимично упућује на догађаје ван домена субјектове активности, могућој случајности. Скуп спољашњих датости коначно може бити потпуно непредвиђен и као такав донекле супротан жељама и очекивањима субјекта, што је лексикализовано везаном колокацијом *силом прилика* (ф. 216), при чему каузалну доминантнију компоненту уноси именица *сила*. Ова структура, као и *стицајем околности*, *пуким случајем* (те *чудом*, *срећом*, *грешком*) представља у савременом српском језику редак пример некадашњег каузалног инструментала (Антонић 2005: 270).

Будући да наведени примери именица припадају групи лексема врло широке семантике, те да се значењски међусобно преклапају (што потврђују и њихове дефиниције), оне се морају детерминисати у зависности од намераваног значења, тј. ширег контекста. Овакво прагматичко употпуњавање подразумева утврђивање *референције* и *локалног разрешења*, укључења одређених дијагностичких обележја (Прћић 2008: 293). Најужи контекст, сведен на колокацију, расветљава један део значења, што је често недовољно за коначно његово разрешење, нарочито из угла страног језика. Ово је посебно важно у случајевима када секундарни колокат има развијену полисемантичку структуру. Тако нпр. колокације типа *чиста ситуација* и *мутне околности* својим детерминатором примарно упућују на значење *који је без прљавштине*, *без мрља*, *који није упрљан*, *уредан*, тј. *који не пропушта светлост*, *непрозиран*, а обе се приближавају, у ствари, придевима јасан / нејасан, тј. перифрази *који се не доводи у сумњу*. Ако се упореде примери у напомени под (а) и (б), јасно се уочава дистинкција између детерминисаних конкретних предмета, бића и појава и апстракних именица *ситуација* и *околност*, при чему ће се и антонимски

пар[151] у другом случају остварити према реализованој импликацији јасан – нејасан, бистар (прозиран) – мутан (Корпус не бележи примере *прљава ситуација, *нечиста ситуација, док су присутни примери *мутна ситуација*; *нејасне околности*).[152]

С друге стране, за један број примера секундарним колокатом недвосмислено се уноси значење које употпуњује семантику ових именица. Такви су примери *олакшавајућа околност*, *отежавајућа околност*, *ванредна ситуација*, *комуникативна ситуација*, који се и својим садржинским својствима и формалним реализацијама могу уврстити у фразне именице, или се, опет у зависности од контекста, приближавају терминима. Прве три тако великим делом припадају правно-административном или публицистичком стилу, а последња научном дискурсу. Тако су нпр. колокације *олакшавајућа* / *отежавајућа околност* (ф. 369 : ф. 365) забележене у правним актима (законима) и дневним и недељним новинским чланцима, најчешће у субјекатској и ређе објекатској функцији (најчешће с глаголом *узети / узимати*).

Анализиране колокације показују да су апстрактне именице као њихови конституенти неиспустиви, али да се може приметити градација у погледу компактности лексичког синтагматског споја: од дате именице као екстрахованог семантичког елемента појединих лексема (нпр. живи *у добрим условима* : живи *добро*) до потпуно везаних садржинско-формалних структура (нпр. *силом прилика*, *стицајем околности*). Даље, уочена дистинкција (а) ʻобјективне датостиʼ : (б) ʻсубјективна процена датостиʼ условљена је стилским разлозима и у том смислу првој групи, према семантици секундарних колоката и њиховој формализацији значењски се приближавају именице *ситуација* и *прилике*, док ће се ова блискозначност у другом случају тицати именица *околности* и *услови*. Према томе, важна је смерница за истраживање ове класе именица, како увид у парадигматски план и издвајање пресека значења секундарних колоката, тако и њихова формализација, будући да се сфера апстрактног разумева путем конкретизације појмова денотираних датим именицама. У овом случају, недетерминисане, ове именице остају делимично десемантизоване, те јасно имају отворену тенденцију, неку врсту валенце, ка другим, лексички и структурно различитим језичким средствима.

---

[151] Говорећи *О правим именичким и придевским антонимима*, Р. Драгићевић (1995) издваја мишљење М. Ивић, која разматра једну од одлика антонима: „да се метафоризовањем антонимско партнерство не нарушава.” (*бистре очи – мутне очи*, *бистра глава – мутна глава*). „Међутим, када је у питању детерминација човека, даље метафоричне реализације придева *бистар* и *мутан* не функционишу као антоними, што доказује остварљивост реченице *Он је бистар*, *али мутан*...” (Драгићевић 1995: 35).

[152] (а) Застрта и чиста кућа изгледала је потпуно измењена; деца су ми била лепа, чиста и умивена; гладне вране изнад мутне воде; Лице опаљено, зарасло у браду, очи мутне и немирне.

(б) Волим чисте ситуације са људима који ми улазе у живот; Много важнија би била чиста ситуација међу нама; Последњи Ђоковићев поен био је заправо Федереров форхенд који је из чисте ситуације завршио у ауту; да је капитал стечен у мутним околностима.

Класификација лексичких колокација

На основу издвојених параметара – семантичка реализација лексеме, заменљивост и постојаност лексичког споја, те семантички аналитизам, као и на темељу резултата наших огледних истраживања, предлаже се следећа класификација лексичких колокација:

ЛЕКСИЧКЕ КОЛОКАЦИЈЕ$_1$

(а) Vcop / Vsemicop + (prep) +N
бити у стању, *бити у праву*; *водити порекло*, *водити рачуна*; *вршити утицај*, *вршити притисак*; *дати суд*, *дати обећење*; *доћи до изражаја*, *губити наду*; *поднети жалбу*; *изаћи у сусрет*; *доћи до закључка*; *довести до лудила*; *узети у обзир*;

(б) Vcop / Vsemicop + Adj
бити готов, *бити кадар*; *бити способан*, *бити спреман*; *остати доследан*, *остати наиван*; *правити се важан*, *правити се паметан*, *правити се необавештен*;

У овом моделу степен очуваности значења конституената варира – од потпуног губљења (*бити у стању* ≈ моћи), преко лексичке блискозначности са значењским конверзивом (именица → глагол) и граматичко-лексичке модификативне функције глагола оператора (*губити наду* (= остајати без наде) ≈ престајати се надати), до лексичке истозначности са значењским конверзивом (именица → глагол) и прагматичке модификативне функције глагола оператора (*дати обећење* = обећати, *вршити утицај* = утицати, *водити преговоре* = преговарати (у одређеној ситуацији, на одређени начин, у односу на одређеног адресата)). У складу са степеном очуваности значења конституената најчешће је и степен постојаности и отворености овог модела. Ако глагол оператор има модификативну, граматичко-лексичку функцију, именице с којима колоцира припадају по правилу истом микропољу (*губити* наду, веру, стрпљење, живце; *довести* до лудила, беса, избезумљености). Уколико је значење глагола оператора више ослабљено, утолико ће он више колоцирати са именицама различите семантике (*водити* рачуна; дневник; преговоре; рат; љубав; домаћинство).

ЛЕКСИЧКЕ КОЛОКАЦИЈЕ$_2$

(а) $N_{1\ \text{спец. парт}}$+N_2
пласт сена, *букет цвећа*, *свежањ новчаница*, *крдо говеда*, *јато птица*; *влат траве*, *стручак детелине*; *шака ораха*, *торба књига*; *група навијача*, *хорда пијаних*, *чета војника*;

(б) $N_{1\ \text{спец. догађ.}}$+$N_2$

налет ветра, *удар грома*, *пролом облака*, *напад кашља*, *наступ лудила*, *провала гнева*, *излив осећања*, *израз неверице*, *грижа савести*, *удар струје*; *рок трајања*, *пад запослених*; *пораст цена*;

Степен постојаности у типу (а) је изразито висок, будући да партикуларизатор детерминира именицу у примарном значењу на основу броја именованих ентитета. Изразито висок степен постојаности у типу (б) имају колокације са девербативним именицама изведеним од глагола релативно уског семантичког садржаја и детерминираном именицом апстрактног значења (*грижа савести*); нешто нижи степен постојаности имају колокације са девербативним именицама изведеним од динамичних глагола и транзитивних глагола дифузног семантичког садржаја (*напад кашља*, *беса*; *израз неверице*, *не/поверења*, *не/пријатељства*).

ЛЕКСИЧКЕ КОЛОКАЦИЈЕ$_3$

(а) Adj+N

олакшавајућа околност, *ванредна ситуација*; *обилне падавине*, *ретка прилика*, *објективни разлози*, *поуздана информација*, *привилегован положај*; *временски услови*; *директна особа*, *затворена особа*; *здрав разум*;

(б) N_1+(prep)+N_2

сплет околности, *стицај околности*; *савет пријатеља*, *реч народа*; *ведрина неба*, *лепота живљења*, *вештина ћутања*; *свет славе*; *смисао за хумор*; *особа од поверења*, *анђео од детета*;

Врло су високог степена постојаности колокације с апстрактним именицама широке семантике, које се придевски или именички детерминишу; могућа смена на парадигматском плану зависи од тематске припадности квалификоване именице.

ЛЕКСИЧКЕ КОЛОКАЦИЈЕ$_4$

(а) $Adj^{prim.}$ + N

дневна политика, *земаљска кугла*, *климатске промене*, *крвно сродство*, *јавни наступ*, *ланчана реакција*, *лична одговорност*;

(б) $Adj^{sekun.}$ + N

влажан ваздух, *жестоко пиће*; *густ (мркли) мрак*, *дубока нежност*, *дубока жалост*, *широка познанства*; *изоштрена*

чула; *јака личност*, *мутно сећање*, *широк осмех*; *смртно озбиљан*; *касни сати*, *стари пријатељ*;

(в) $Adj^{nepot.}$ + N

склон праштању, *жељан знања*, *достојан презира*, *крцат намештајем*; *млад духом*, *одан пићу*, *свестан последица*, *доследан увереењима*; *сродан сисарима*; *окован ледом*;

По степену постојаности разликују се колокације сачињене од именица детерминисаних придевима; највиши степен постојаности имају оне са придевом у примарној реализацији, те су некада веома блиске фразним именицама (а); нешто нижи степен постојаности имају колокације са придевом у секундарној реализацији (б) или придевом непотпуне семантике (в).

ЛЕКСИЧКЕ КОЛОКАЦИЈЕ$_5$

(а) $V^{prim.}$ + N

нађулити уши, *разрогачити очи*, *искезити зубе*, *напућити усне*; *клијати семе*; *латити се посла*; *орочити штедњу*, *наводњавати земљиште*; *утолити жеђ*; *вејати снег*, *ромињати киша*;

(б) $V^{sekun.}$ +N

склопити брак, *градити пријатељство*; *робовати предрасудама*; *чувати тајну*, *одати тајну*; *тежити савршенству*;

Везане глаголско-именичке колокације су оне без могућности замене именичког конституента, односно са инкапсулацијом семантичких компоненти (а), и са нешто нижим степеном везаности оне са глаголима у секундарном значењу и врло ограниченом могућношћу замене именица (б).

ЛЕКСИЧКЕ КОЛОКАЦИЈЕ$_6$

Adv+V

загонетно се смешкати, *запрепашћено гледати*, *нетремице зурити*, *чврсто спавати*; *званично обелоданити*; *поштено заслужити*; *магнетски привлачити*; *слепо веровати*, *учтиво замолити*.

Високог степена постојаности су колокације помоћу којих се прилогом квалификује каква радња у домену човекових активности, именована глаголом у чију је семантику инкорпорирано прилошко значење.

	СТРУКТУРНИ ОБРАСЦИ	семантичка особеност конституе-ната	замењљи-вост	семантички синтетизам	пример
ЛК$_1$	V_{cop} / $V_{semicop}$+$_{(prep)}$ + N	домен упот-ребе	N <...>	моћи, обећати	*бити у стању*, *дати обећање*; *узети у обзир*
	V_{cop} / $V_{semicop}$ + Adj	КОЛОКАЦИЈА ПРОТОТИП	Adj </+/ људско>	-	*остати доследан*, *правити се важан*
ЛК$_2$	$N_{1\ спец.\ парт}$+N_2	N_2 *инкапсула-ција*	N_2 хип. <ружа>	пласт букет	*пласт сена; букет цвећа*
	$N_{1\ спец.\ догађ.}$+N_2	КОЛОКАЦИЈА ПРОТОТИП	-	-	*грижа савести; рок трајања*
ЛК$_3$	Adj+N	N *подспеци-фикација*	Adj ант. отежавајућа отворена	олакша-вајуће затворен, а, о	*олакшавајућа окол-ност; затворена особа*
	N_1+(prep)+N_2	N_1 *подспеци-фикација*	$N_1 \approx$ син. <способ-ност> <човек>	везана коло-кација	*вештина ћутања; особа од поверења*
ЛК$_4$	Adj$^{prim.}$ + N	колокација → фразна лексема	-	ограничена → термин	*дневна политика*, *текућа вода*
	Adj$^{sekun.}$ + N	колокација → фразна лексема	Adj $\approx$ ант. <сув> <безалко-холно>	ограничена →термин <жестина>	*влажан ваздух; жестоко пиће*
	Adj$^{nepot.}$ + N	Adj *обавезна комплеман-тизација*	-	везана коло-кација	*достојан презира; окован ледом*
ЛК$_5$	V$^{prim.}$ + N	N *инкапсула-ција*	-	напуњити се	*напуњити усне*
	V$^{sekun.}$ +N	домен упот-ребе	-	<венчати се>	*склопити брак*
ЛК$_6$	Adv+V	Adv *фокуси-рање*	-	зурити обелода-нити	*нетремице зурити; званично обелоданити*

Табела 8: Класификација лексичких колокација према релевантним параметрима

ГРАМАТИЧКЕ КОЛОКАЦИЈЕ

Граматичке колокације, у литератури терминолошки одређене као *колигације*, класификоване су према врсти речи колоката које их сачињавају. Узимајући у обзир флективну структуру српског језика, те све особености које собом носи ред речи у нашем језику, указаћемо на оне граматичке категорије које треба имати у виду при одређивању статуса колокација и степена компактности дате лексичке везе. У вези с тим, важно је запажање М. Ивић које гласи:

> тип морфолошке устројености датога језика је фактор који или повећава или, напротив, смањује опсег регулативног потенцијала лексичког значења именице, што је податак о којем би такође требало на одговарајући начин водити рачуна при теоријским и прагматским приступима синтакси (Ivić 2006: 45).

Фактор ʻморфолошке устројености датога језикаʼ један је од најважнијих разлога за различиту класификацију граматичких колокација. Разлике између класификација ʻзаснованих на међуодносу морфосинтактичких класа колоката' (Prćić 2008: 152) у енглеском и српском језику, као и у другим словенским језицима са синтетичком деклинацијом, заснивају се, у првом реду, на разликама између морфолошког аналитизма и морфолошког синтетизма и на разликама у реду речи. [153]

Силић и Прањковић (Silić, Pranjković 2005: 271–275) разликују везане и невезане спојеве. Полазећи од управног члана (главног тагмема)[154] издвајају следеће везане спојеве: са количинском речју или прилогом (*много људи*, *седам дана*), бројем *један*, редним бројем или заменицом (*један од најбољих примера*), бити + придев, именица (*бити неугодан*, *бити заступник*), модални или фазни глагол + инфинитив / да+презент (*желети*, *почети радити*), глагол непотпуног значења + именица, придев (*постати учитељ*, *свестан*), перифразни глагол + именица (*дати пристанак*).

---

[153] Прћић издваја шест основних структурних типова: именица + глагол (*a mosquito bites* / КОМАРАЦ УЈЕДА, *a fog lifts* / МАГЛА СЕ ДИЖЕ); глагол + именица (*ride a bicycle* / ВОЗИТИ БИЦИКЛ, *gain experience* / СТЕЋИ ИСКУСТВО); придев + именица (*a clear conscience* / ЧИСТА САВЕСТ, *a heated debate* / ЖУЧНА РАСПРАВА); глагол + прилог (*sleep soundly* / ЧВРСТО СПАВАТИ, *refuse flatly* / ГЛАТКО ОДБИТИ); прилог + придев (*deeply hurt* / ДУБОКО ПОВРЕЂЕН, *highly inflammable* / ЛАКО ЗАПАЉИВ); именица + *of*, генитив + именица (*a blade of grass* / ВЛАТ ТРАВЕ, *glimmer of hope* / ТРАЧАК НАДЕ, *a swarm of bees* / РОЈ ПЧЕЛА) (Prćić 2008: 151–152).

[154] Дефинишући основне појмове синтагматике, Силић и Прањковић (2005: 261–262) разликују: *синтагмеме*: јединице синтаксичког нивоа које се састоје од најмање две међусобно повезане саставнице или два *тагмема*, тј. самозначних речи и/или облика. Тагмеми се удружују у синтагмеме на основу зависности (надређени тагмем – главни : подређени – зависни); синтагмем (главни део непроменљив: *мирно море*, *градити кућу*) и он је изванреченична јединица, а *синтагма* је унутрреченична јединица (*мирним морем*).

Основни модели граматичког удруживања у српском језику

Структурно управљање синтагматским спојевима речи устројено је у српском језику рекцијом и конгруенцијом, што значи да се форма зависног члана лексичког споја усаглашава са категоријалним обележјима управног конституента. При томе, форма зависног члана, у детерминативној, комплементној или циркумстанцијалној функцији, може бити условљена лексичко-граматичким или само лексичким својствима управног члана, на основу чега се разликује јака и слаба рекција (нпр. *градити кућу* || *стићи на циљ*).

Према критеријуму морфосинтаксичких обележја примарног колоката разликују се три основна модела: (1) примарни колокат именица, (2) примарни колокат придев, (3) примарни колокат глагол. Број формалних образаци у којима се ови модели остварују не може се коначно заокружити, што посредно потврђује значај лексичког значења оба колоката у конституисању колокације.

Сва три модела остварују се у два основна обрасца с обзиром на морфосинтаксички статус колоката: модел (1) с именицом као примарним колокатом остварује се у колокацији (а) с конгруентним атрибутом (Adj+N), и (б) с неконгруентним атрибутом (N_2+N_1); модел (2) са придевом као примарним колокатом остварује се у колокацији (а) са именицом у слободној падежној форми, и (б) са именицом у падежу са предлогом; модел (3) са глаголом као примарним колокатом у обрасцу (а) са прилогом (Adv+V), и (б) са именицом (V+N). Најфреквентнији и најпродуктивнији модел с именицом као примарним колокатом је онај са придевом као конгруентним атрибутом,[155] који је уједно и прототипичан модел лексичке колокације. Овај модел не припада стога граматичким колокацијима у ужем смислу, иако се у неким случајевима јавља као резултат трансформације модела N_2+N_1: *савет пријатеља* → *пријатељски савет*. Лексичким, а не граматичким колокацијама, припада и први модел колокација са глаголом као примарним колокатом – Adv+V, који се, као и у случају придевско-именичких колокација може јавити као трансформ модела V+N: X *је успео да реши задатак* → X *је са успехом решио задатак* → X *је успешно решио задатак.*

Ово потврђују и примери придева који саопштавају о квалитету субјекта, а истовремено и о позитивном или негативном односу према активности која му се приписује, те је могућа прилошка транспозиција, којом се квалификује дата радња: *спретан*, *компетентан*, *вешт*, *поуздан*, *темељан*, *савестан*, *поуздан* / *неспретан*, *некомпетентан*, *невешт*, *непоуздан*, *површан*, *несавестан*, *непоуздан X* ‖ *спретно*, *компетентно*, *поуздано... чинити*

[155] Индеклинабилни придеви страног порекла понашају се као конгруентни атрибути, нпр. *фер суђење*.

што. Тако се, на пример, одређени однос субјекта према радњи може градирати, а максимални степен ангажованости и успешности исказати придевима: *изузетан*, *(из)врстан*, *врхунски*.

А. Именичке колокације

Именичке колокације с неконгруентним атрибутом:

N_2+N_1 (N_1+N_2)

Сложеност детерминације именица, најшире говорећи, последица је ширине њиховог семантичког садржаја, што је у вези с њиховим категоријалним обележјима: живо [+/-], људско [+/-], самоактивно [+/-], конкретно [+/-], бројивост [+/-] и типом значења (примарно / секундарно, не/експресивно, не/фигуративно, не/терминологизирано и сл.), а чија је последица њихова полифункционалност (субјекатска, објекатска, детерминативна или адвербијална функција, те функција лексичког језгра предиката).[156]

ИЗУЗЕТАН X: {[живо] /човек, жена, девојка, момак, дете/ [област] /занимање, спортиста, уметник, научник, новинар/}; {постићи, имати | успех, дар, таленат, углед} → успешан, даровит, талентован, угледан X

ИЗВРСТАН X {[занимање] / спортиста, кувар, уметник, научник, новинар/}; {начинити, направити | игра, ручак, опис}

ВРХУНСКИ X {[занимање] /мајстор, научни радник, интелектуалац, /спортиста/, стручњак, играч, уметник/ [/спортиста/] /тенисер, рукометаш, кошаркаш/}; {направити; постићи | дело, квалитет, успех; спорт, тенис, игра, резултат}

ВРСТАН X {[занимање] /професионалац, преводилац, интелектуалац; економиста, писац, приповедач, беседник, полемичар, /зналац/ књижевности, уметности, страних језика/; /стручњак/ за славистику, из области права /познавалац/ старе књижевности, религије, људског срца}.

Осим придевима, комплемантизација и конкретизација именичког садржаја постиже се и удруживањем с другом именицом, активирањем компатибилних сема, у одређеним формалним структурама. Именичку (као и придевску) рекцију управо због заједничког семантичког потенцијала треба доводити у везу са творбено саодносним глаголима с јасном диференцијацијом која се тиче немогућности именице да се удружи с беспредлошким

---

[156] Уколико је именица центар (нуклеус) синтагме, целокупна фраза представља кондензовану реченицу која се препознаје у трансформу (*Ученик је вредан. → вредан ученик*; *Овај ученик има књигу. → књига овог ученика. Ове старе књиге су из Загреба. → старе књиге из Загреба*) (Mrazović, Vukadinović 2009: 336).

акузативом (Ружић 2005: 545). Овакву појаву М. Ивић према релевантној литератури (Золотова, McCawley, Jackendoff, Ракхилина) назива *транзитивношћу именица* (Ивић 2006: 9–19), што би значило да се категоријално обележје глаголскога рода преноси на именице које су у семантичко-деривационој вези с глаголима. Осим девербативних (и деадјективних) именица, обележјем транзитивности могу се одликовати и друге класе именица, чијим се комплементом идентификује, најопштије говорећи, нека од релација према другим ентитетима означеним именицом (N_1). Релевантним критеријумима за утврђивање овога могу се сматрати: (а) *тип и опсег значења* – апстрактне именице (*стање духа*, *услови живота*, *програм развоја* и сл.); (б) обавезна експликација комплемента у случајевима када се исказује *релација* према другом конкретном (или апстрактном) ентитету денотираног појма (*аутор романа*, *власник фабрике*, *весник пролећа*; *брат Ивана Лалића*; *мајка Југовића*), (в) непотпуност значења именица којима се упућује на однос део – целина (*јато птица*, *група навијача*; *парче хлеба*, *лист књиге*, *поглавље романа* и сл.).

Класификацију комплемената управне именице П. Мразовић и З. Вукадиновић (Mrazović, Vukadinović 2009: 338) начиниле су према форми и значењу допуне: (а) допуна у генитиву, (б) допуна у дативу, и (в) допуна у инструменталу. Допуну у генитиву класификују према значењу на: субјекатски, објекатски, експликативни, партитивни и аблативни генитив У попис именичке рекције В. Ружић (2005: 545), осим допуна у генитиву, дативу и инструменталу, бележи и облике предлошкога акузатива (вера *у кога* / *шта*; налог *за шта*); и локатива (мишљење *о чему*, истрајност *у чему*), додајући да облик допуне у неким случајевима не мора бити јединствен (повод *чему*, *за шта*; брига *о чему*, *за шта*), као и то да, слично глаголима, и именице могу имати комплексну рекцију (обавештавање *кога о чему*, застрашивање *кога чиме*, подршка *кога у чему*). Ауторка презентује и упоредне рекције глагола, именица и придева, констатујући да су уочљива извесна поклапања, нарочито код именичке и придевске рекције, те да њих треба сматрати изведеним у односу на примарну глаголску, која је најразуђенија и доследније се презентује у речницима (*лишити се чега – лишавање /од/ чега – лишен чега*; *захвалити се коме – захвалност према коме – захвалан коме*; *уверити се у шта – увереност у шта – уверен у шта*; *занети се чиме – занесеност чиме – занет чиме*; *истрајати у чему – истрајност у чему – истрајан у чему*) (Ружић 2005: 547). Овај паралелни сегмент презентације рекције сматрамо врло битним из перспективе наставе српског као J_2 и лексикографске примене теоријских учења о рекцији (и валенцији) транзитивних лексема будући да се најочигледније доводе у везу семантичко-деривациони потенцијал лексема и њихове везе на морфосинтаксичком плану.

У вези с комплексном рекцијом именица И. Прањковић констатује да се сходно семантичко-деривационој релацији с глаголима именице

> могу класифицирати с обзиром на то колико празних мјеста отварају, одн. с обзиром на то колико актаната предвиђају (прогнозирају). С обзиром на то у хрватском се језику могу разликовати невалентне, једновалентне, двовалентне и тровалентне именице (Pranjković 1993: 49).

Овај аутор скицира проблематику ʻспојидбених својстава' именских речи полазећи од семантичких класа појединих именица,[157] чија класификација почива на семантичко-творбеним критеријумима и опозицији живо [+/-]. Тако се у прве три групе издвајају девербативне именице с обележјем живо [+] и подразумевају следеће релације: (а) носилац радње – предмет (објекат), што се исказује именицама типа *nomina agentis*: *учитељ* (народа), *посетилац* (изложбе),[158] *писац* (уџбеника), *отправник* (возова); (б) итерперсонални однос: *отац* (мога пријатеља); *пријатељ* (млађе сестре), *колега* (Петровог брата); (в) однос појединац – колектив: *управник* (семинара), *заступник* (предузећа), *председник* (месне заједнице). Наредне четири групе обухватају девербативне и деадјективене именице које, према наводима аутора, означавају: (а) какво (активно) деловање: *игра* (фудбалске репрезентације), *вика* (пролазника), *борба* (народа за слободу), при чему су овом скупином обухваћене и вишерекцијске именице (*путовање* некога некуд, *жалба* некоме због нечега, *улазак* некога негде и сл.); (б) збивање (догађање): *почетак* (жетве), *пораст* (инфлације), *извоз* (сировина), *свршетак* (школске године); (в) стање: *мировање* (радног стажа), *стање* (мале привреде); двовалентне именице: *боравак*, *становање*, *задржавање*, *лежање* (некога негде); (г) својства (обично деадјективне именице) – једновалентне: *ширина пута*, *боја коже*, *руменило лица*, *квалитет услуге*; двовалентне (деадјективи девербативног типа): *дораслост* кога чему; *понос* кога на шта, *спретност* кога у чему, *сличност* кога коме, *захвалност* кога на чему.[159]

---

[157] О проблематици ове врсте, контрастивно врло релевантне, врло је мало писано у кроатистици односно србистици. Своје полазиште Прањковић гради на моделу германистичких истраживања (Pranjković 1993: 46).

[158] Примери су прилагођени српском стандарду.

[159] Када је у питању педагошки аспект колокација, оваква класификација има предности утолико што почива на семантичком критеријуму и што се као таква може донекле уклопити у тематску организацију наставног материјала, како уџбеничког тако и речничког карактера (нпр. *професор*; *управник*, *директор*; *вођа*, *водитељ*, *водник* кога / чега / коме; *члан*, *припадник*, *представник*, *навијач*, *посланик*, *присталица*, *следбеник*; *поборник*, чега *борац* за шта, *кандидат* за шта; *отац*, *брат*, *колега*, *пријатељ*, *комшија* кога / коме; *површина*, *дубина*, *ширина*, *висина* чега; *плаветнило*, *шаренило*, *руменило* чега и сл.).

Формални обрасци с неконгруентним атрибутом. Именица као неконгруентни атрибут остварују се у форми слободног падежа, падежа с предлогом, падежа с обавезним детерминатором и падежа с предлогом и обавезним детерминатором:

N_2+N_1 / N_2+prep+N_1 / N_1+ODet+ N_2 / N_1+prep+ODet+ N_2

N_2+Ø+$N_{1\ Gen}$: дом пензионера; поглавље романа; рој мува; влат траве; отправник возова; пораст инфлације; вештина ћутања, израз поштовања, поглед убице; грижа савести;

N_1+ODet+ $N_{2\ Gen}$: кошуља кратких рукава; жена витког стаса; колега његовог сина;

N_1+Det[$N_{2\ Gen}$]: осмех лудака, ход манекенке, корак војника;

N_1+*од*+$N_{2\ Gen}$: човек од амбиције, жена од укуса, чудо од детета;

N_1+*са*+(Odet)+$N_{2\ Instr}$: жена с наочарима; дечак с великим носем;

N_1+*у*+(Odet)+$N_{2\ Loc}$:дете у раном узрасту; човек у позним годинама.

Мање ограничени спојеви ове врсте могу имати допуну (N_2) и у следећим формама:

N_1+ Ø+$N_{2\ Dat}$: посета брату;

N_1+prep+$N_{2\ Acc}$: напад на председника; молба за одсуство; пут у непознато;

N_1+/prep/+$N_{2\ Instr}$: одбрана ћутањем; шетња градом; сусрет с непознатим;

N_1+prep+$N_{2\ Loc}$: размишљање о другим стварима; гужва на станици.

Семантички односи у именичким колокацијама с неконгруентним атрибутом

Семантичко обележје N_1 [+ живо] [+ људско] с $N_{2\ Gen}$ намеће три вида релација међу појмовима денотираним именицама:

(1) **појединац – колектив**: X ЈЕ ДЕО Y

a_1 суперординација (директор, управник, председник, декан, шеф; инструктор, учитељ, професор; вођа ЧЕГА / КОМЕ)

a_2 координација (члан, присталица, учесник, посланик, поборник ЧЕГА)

(2) **колектив – појединац**: X ЈЕ У ФОРМИ Y (група, хорда, руља; чета, тим, репрезентација; колона)

a_1 одређена бројност (чета, вод, тим / екипа играча (фудбала, одбојке, кошарке))

a_2 неодређена бројност (група, колона, маса; *море*, *река*)

(3) **појединац – појединац**: X ЈЕ У ВЕЗИ С Y

a_1 симетричан (комшија, рођак, пријатељ; брат (↔ брат) и сестра (↔ сестра))

a_2 несиметричан (отац, мајка, син, кћи, тетка).

• У моделу (1) **X ЈЕ ДЕО Y** однос припадништва остварује се у две форме: (а) N_1+ $N_{2\ Gen}$, при чему се другом именицом с обележјем [-живо] у процесу метонимијске трансформације (*институција – људи који у њој раде*, *активности које се у њој остварују*) упућује на институционално организовану јединицу (школа, позориште, факултет и сл.), и (б) N_1 + ODet + $N_{2\ Gen}$ / $N_{2\ Dat}$ (*професор Петра Петровића / професор Петру*). Именице типа *потеп professionis* као комплемент могу имати објекат којим се денотира струка (*професор математике*, *учитељ јоге*, *инструктор пливања*).[160]

Однос координације (1.a_2) – координација – искључује посесивни однос према N_2 формализован дативом; управо семантика *равноправности припадника* ограничава ову форму на слободни генитив, при чему се семантика N_1 може градирати с обзиром на обележје ‘активност’: члан[161] / припадник – присталица / следбеник / привржeник – поборник / заговорник (чега) – борац (за шта). Значење $N_{2\ Gen}$ обично се тиче ИДЕОЛОГИЈЕ, УЧЕЊА, СТАВА. У вези с тим, могу се погледати колокати именице *борац* у колокацији с именицом у генитиву, којом се именује група у коју је неко укључен, али преко рекцијског односа мотивног глагола и с интенционалном допуном у акузативу (*за* + $N_{2\ Acc}$) или антиинтенционалном у генитиву (*против* + $N_{2\ Gen}$) према колокатима именица *поборник* и *присталица*[162] (прва и друга су у семантичко-деривационој вези, а друга и трећа у парадигматском односу), те констатовати степен заступљености овога обележја.[163]

---

[160] Релацију засновану на доминацији, надређености појединца у односу на колектив у српском језику могуће је означити метафором именице *глава* и њеним дериватима (*глава* куће, породице), те *поглавар* (цркве, племена, секте), као и трећестепеним дериватом *поглавица* (племена). Када су у питању семантичке трансформације треба имати у виду међујезичке сличности и разлике (уп. рус. *голова колонны* – срп. *чело колоне* (Радић Дугоњић 1999: 89); енгл. *a head of government* – срп. *шеф / председник владе*; фр. *chef de la famille* – срп. *глава породице*).

[161] Именица *члан* је у том смислу (активност) необележена, што показују и њени колокати: ЧЛАН *породице*, *бенда*, *редакције*, *парламента*, *већа*, *групе*, *организације* али и каквог *реда*, *братства*, *партије*, *управног одбора* и сл.

[162] РМС: БОРАЦ – 1.а. *онај који се бори*, *учесник у борби*, *ратник*, *војник*; б. *онај који се бори за неку идеју* (*на друштвеном*, *политичком*, *културном*) *пољу*; 2. *борбен човек*, *човек који се суочава с каквим проблемима и настоји да их реши*; 3. *учесник у спортским надметањима*; [=>] ПОБОРНИК: *онај који се бори*, *заузима*, *за нешто*, *заговорник*, *ПРИСТАЛИЦА (какве идеје*, *програма*, *идеологије*); ПРИСТАЛИЦА: *онај који пристаје уз кога или што*, *ПОБОРНИК какве идеје*, *идеологије*, *следбеник*, *привржeник*, *једномишљеник*, *истомишљеник.*

[163] Како је именица БОРАЦ првостепени дериват глагола *борити се*, њихове ће се рекције донекле очекивано поклапати (*борити се* за нешто / некога; против нечега / некога – *борац* за нешто / некога; против нечега / некога). Осим тога, овај глагол, па и именица примарно имају обележје [+ активност] субјекта на физичком (и менталном) плану, док друге две име-

ПОБОРНИК: *какве* теорије, учења *о нечему*, *какве* доктрине, (новог) духа, (нових) идеја, *каквих* реформи, (демократских) ставова, (педагошких) мера, (чијих) интереса, *каквог* закона, *какве* тезе, *каквог* покрета, *какве* културе, (заједничког) живота; феминизима, комунизма, емпиризма, материјализма, дуализма, хомосексуализма, толеранције, самосталности, исправности *чега*, (романтичарског) традиционализма, легитимности *чега*, легализације (лаких дрога), независности; брака, глобализације, слободе, староверства, прошлости, (старог) образовања, уставности, абортуса, смртне казне, модерне, мира, очувања природе, слободног изражавања, и сл.;

БОРАЦ за слободу, *за чија* права (*кога*: људска, дечја, радничка), *за чију* самосталност (*кога*, *чега*); *какве* бригаде, јединице, одреда; за мир, за слободу, за правду, за бољи живот, за сарадњу, за достојанство, за истину, за интересе (потрошача), (националне) интересе, за част, за препород, за демократију; против Турака, против неправде, против (новог светског) поретка; на чијој страни;

ПРИСТАЛИЦА: левице, неонацистичких организација, Демократске странке, Декарта, Стаљина, Ширака, лабуриста, мањинских странака, *каквог* парламента, ционизма; краљевства, монархије, реформи, *каквог* покрета; филозофије, модерних начела, учења *о чему*, секте, (алтернативне) медицине, нове науке, старе школе, психоанализе, теорије, религије, деобе; ране женидбе, брака итд.

• У моделу (2) колектив – појединац: **X ЈЕ У ФОРМИ Y** одређеност формације којој припада X условљена је припадношћу дате групе одређеној сфери (нпр. спорт, војска), што омогућује аутономност у употреби овог паранумеричког квантификатора, док је неодређеност у вези с мање фор-

---

нице, саобразно глаголима с којима су у семантичкој вези, реферишу о ставу – *залагати се за шта*, *пристајати уз шта* (поборник) и *слагати се с чим / ким* (присталица), те се, према томе, ово обележје у начелу преноси на ментално-емотивни план. Разлика је, међутим, у томе што ПОБОРНИК има израженије обележје активности (*онај који се бори*), о чему сведочи и његов блискозначни еквивалент *заговорник*, док ПРИСТАЛИЦА (*онај који пристаје уз кога или што*), саопштава пре свега о слагању и припадању одређеној групи, идеологији, учењу (*следбеник*, *привржeник*, *једномишљеник*, *истомишљеник*). О блискозначности ових именица сведочи њихов заједнички антоним *противник*.

N_1 [+ живо] + N_2 [- живо]: градација семантике N_1 може се применити и на именице са значењем а) особа која је стручна у својој области: *врстан*, *изузетан* зналац (*књижевности*, *уметности*, *страних језика*), познавалац (зналац + *културе*, *фудбала*, *прилика*); стручњак (*за славистику*, *из области права*); б) особа која је склона чему: љубитељ *чега*, заљубљеник *у шта*.

малним групама и у том случају експликација допуне је очекивана, али не увек, што зависи од степена инкапсулације (много људи = *маса* (људи); људи који се крећу у организованом реду = *поворка*, *колона* (људи)).

> a_1: Чим је болница на видику, а *чета* стане да предахне; То је млад *пар*?; Наш *тим* је, за неколико сезона, поново враћен у лигу (фудбалера).
> a_2: ГРУПА младића, Италијана, сељака, посетилаца, официра; МАСА (људи); ПОВОРКА (младих људи); РУЉА (уличара, пљачкаша); ХОРДА (варвара, навијача, војника; силује, напада, окупља се, окоми се; дивља, разуларена).

Неодређено, несагледиво мноштво на когнитивном плану сагледава се као *велика водена површина*: МОРЕ *људи*, РЕКА *људи*, при чему се, у овом случају, цела метафора преноси и на процес кретања:

> *сливала се* река људи; а све *је* већа река људи *текла* пут града; у неприродној тишини непрестано *тече* река људи свих узраста; а затим је из свих сокака *потекла* река људи.[164]

Поводом модела појединац – појединац: X ЈЕ У ВЕЗИ С Y треба узети у обзир наводе М. Ивић (2006) о *релационој семантизованости назива људи* у домаћој лингвистичкој литератури, о чему се говорило још средином осамдесетих година прошлог века. И. Клајн у књизи *О функцији и природи заменица* (1985) разграничава реципрочне семантичке односе (ако је X

---

[164] Модел N_{Quant}+N_{Gen} много је фреквентнији када се оформљује или одмерава облик, одређују величина, структура ентитета с обележјем [+живо] [-људско], као и [-живо], при чему се квантификација може кретати у два смера – а) уобличавање мноштва у целину (*сноп сена*: небројиво мноштво → бројиво мноштво) и б) издвајање јединице из мноштва (*влат траве*: небројиво мноштво → бројиве јединице): ЖИВОТИЊЕ: *чопор вукова*, *крдо говеда*, *јато птица* / *риба*, *рој мува*, *стадо оваца*; БИЉКЕ: *бокор ружа*, *пласт* / *стог сена*, *сноп прућа*, *букет цвећа*, *бусен траве* (*земље*), *бала сламе*, *камара сена*, *веза лука*, *венац паприке*, *нарамак дрва*; *струк* (*стручак*) *босиљка*, *цвећа*, *зрно жита*, *зрно* / *пуце грожђа*, *клас жита*, *клип кукуруза*, *влат траве*; МАТЕРИЈА: *литар уља*, *килограм брашна*, *метар дрва*; *гомила шљунка*, *брдо земље*; *буре нафте*, *џак кромпира*, *шоља кафе*, *кашика шећера*; ПРЕДМЕТИ: *комплет бубњева*, *свежањ кључева*, *свежањ новчаница*, *сет чаша*, *гарнитура столица*; *пар чарапа* (*панталона*, *ципела*), *комад намештаја*; *поглавље књиге*, *кадар филма*, *чин представе* и сл.

У појединим случајевима N_1 остариће се као уобличивач који излази из класе именица коју примарно одређује: нпр. именица *сноп*: осим – сламе, прућа; пшенице, трске, ражи, грања, цвећа, алги, још и – сунца, светлости, зракова, измаглице; фарова, рефлектора (светла); каблова, (стаклених, оптичких, нервних) влакана; новчаница.

Именице које регуларно метонимијски развијају секундарно значење са архисемом *посуда*, *направа у којој се нешто држи*, *носи* → *количина која стаје у ту посуду*, *направу*: *шоља*, *чаша*, *шерпа*, *лонац*, *корпа*, *ташна*, *кашика*, *кашичица*, *џеп*, *капа*, *марама*, *шака*, *прегршт* и др. (уп. Гортан-Премк 2004: 70).

нешто Y, онда је Y нешто (исто) X). Овоме би се могло додати да се однос реципроцитета јасно сагледава у структури: ‘X и Y су нешто’: *они су непријатељи*, *браћа*, *комшије*, *рођаци*. Осим тога, семантика овим именица ограничава њихову формализацију на реченичном нивоу на обавезно присуство посесора, формализовано обликом датива или генитива с обавезним детерминатором (**она је сестра : она јој је сестра / она је сестра Марије Петровић / Марији Петровић*). С друге стране, именице које не подразумевају узајамни семантички однос, немају ову врсту ограничења када је у питању функција лексичког језгра предиката (*Он је отац.* – а не неко други; он је *постао* отац, те у вези с глаголом *постати* и *мајка*, *тетка*, *ујак*, *стриц* и сл.). Конкурентна форма посесивног придева форми посесивног генитива општесловенског је карактера, што М. Ивић илуструје примером из старословенског: *сынъ бога живаго : сынъ божии* – генитив уз одредбу, те придевска форма када изостаје одредба. Овај се принцип задржао до данас у српском (*отац ове девојке : *отац девојке : девојчин отац*) (Ивић 2008: 248).

Могућност остварења еквиваленције посесивни генитив – посесивни придев у коралцији је са функцијом коју има именица у генитиву и свакако њеним семантичким и граматичким специфичностима као што је нпр. [+/- живо], [+/- самоактивно], [+/-апстрактно]; једнина – множина и сл. или са значењем класа именица (властите, заједничке, збирне и сл.).

Детерминативна функција неконгруентног атрибута као секундарног колоката

Као што се у придевско-именичким колокацијама придевом актуализује неко иманентно својство ентитета означеног именицом, и у колокацијама именице и неконгруентног атрибута најчешће се актуализују његове инхерентне спољашње или унутрашње карактеристике. Овај модел детерминације чест је код именица *човек / жена*, *особа* или *појединац*, будући да оне без квалификатора остају на нивоу генеричког значења.

На пример, људску фигуру перципирамо на основу појединих делова, а најуочљивији међу њима, који је диференцирају у односу на остале представнике живог света, тичу се човековог усправног става, те димензије ширине, као друге примарне просторне координате. Ова се особина везује за именице *рамена*, *леђа*, *струк* и *бокови*, при чему се ове именице уз поменути придев или његов антоним (*широк* / *узан*) експлицирају у двема могућим падежним формама са значењем квалификације: генитив или локатив (*човек широких рамана ≠ широк човек*, *човек узан у струку ≠ узан човек*).[165]

[165] Придеву *узан* (само уз именицу струк) овде конкурише придев *танак*, где му као антоним не опонира *дебео* него *широк*. Леђа су пак *права*, док се неправилност исказује

Надаље ће се приказати основни модели колокација ових именица са неконгруентним атрибутом:

(1) N_1+ODet+$N_{2\ Gen}$ / N_1 + са +(ODet) + $N_{2\ Instr}$

(а) **физичке карактеристике**: тело / део тела

ЧОВЕК високог, ниског *раста*; лепе, складне, јаке; *грађе*; плаве, дуге *косе*; црних, сузних *очију*, бледог, руменог *лица*; мршавих, дугих *руку* / *ногу*, широких *леђа*, уског *струка*; (*каквог* носа, чела, образа, врата итд.);

са плавом дугом *косом*; са црним *очима*; са (седом) *брадом*;

ЧОВЕК средњих, позних, шездесетих *година*; кратког, дугог *века*.

У овом моделу јављају се и уланчане колокације, односно такве да конститутент у детерминативној функцији бива и сам детерминиран, што значи да он самостално остварује колокацију с неком лексичком јединицом, а као целина колоцира с именицом коју одређује. У том смислу детерминација човека помоћу придева *широк*, *узан*, *танак*, којима се одређују димензије неког истакнутог дела тела (*рамена*, *струк*, *кук*, *бок*) пролази прво кроз фазу конституисања колокација са датим придевима и именицама: *широк у раменима*, *узан у струку*, *танак у пасу* → *човек широк у раменима*, *узан у струку*, *танак у пасу*.

(б) **психолошко-емотивне карактеристике**

ЧОВЕК добре *нарави*, бистрог *ума*, чисте *савести*.

Могућност постојања једнолексемског еквивалента остварује се или када је ова форма резултат семантичке декомпозиције придевске лексеме: *висок* човек ‖ човек високог *раста*, *згодан* човек ‖ човек лепе, складне *грађе*; *стар* човек ‖ човек позних *година*; *добар* човек ‖ човек добре *нарави* / *природе*; или пак када је у језику остварен деривациони модел у који се уклапа сложеница типа: *плавоок*, *бледолик*, *дугокос*, или изведеница: *носат*, *глават*, *прсат* и сл.

Генитивом се фокусира целина, а инструменталом део те целине (Антонић 2005: 257). Тако ће информативна функција ограничити квалификативни генитив на форму с обавезним детерминатором, јер је неквалификована именица са значењем *део тела* уз именицу *човек* управо лишена информативности (**човек руку*). Стога ће бити могуће издвајање дела из целине с *карактеристичном појединошћу* и изостављањем детерминатора који се подразумева у датом контексту (човек с ногом – *дрвеном*; та с очима – *изразитим*) (Ивић 2008: 256–257).

придевом *повијен*, *погурен*, *гурав*, при чему је одсуство антонимског пара очекивано јер саопштавају о одређеној особини која није општег карактера. За разлику од претходних квалификација блокираних падежном формом, ови су придеви и аутономни у том смислу (човек повијених, погурених леђа = погурен човек).

(2) N_1+од+$N_{2\ Gen}$ / N_2+од+$N_{1\ Gen}$
ЧОВЕК *од укуса*, *од речи*, *од акције*, *од искуства*, *од амбиције*;
чудо од ДЕТЕТА; *душа* од ЧОВЕКА; *благо* од ЖЕНЕ.

Разлика између ове две групе примера јесте у томе што ће детерминација у другом случају бити постојана и неподложна придевској формализацији, док ће неки примери из прве групе имати ту могућност: човек од амбиције ‖ амбициозан човек; жена од искуства ‖ искусна жена; човек од речи : ≈ поштен / одан човек; човек од вере : верујући човек (верник).

Богат инвентар примера овога типа[166] забележен је у раду М. Јоцић *О синтагмама типа човек од речи и злато од жене* (1994), у којем ауторка разврстава дате спојеве према структури синтагме, тј. детерминацији квалификативног типа у форми генитива у (а) постпозицији и (б) претпозицији. Значајан је допринос ове анализе у томе што се посматрају могућности и рестрикције у погледу придевске семантизације, у вези с чим се износи закључак:

> Може се констатовати да ограничење у погледу могућности трансформисања у примерима А типа, као и у погледу типа трансформа, превасходно зависе од семантике именице у генитиву и могућности образовања придева истога значења, али и од семантике именице која се детерминише (Јоцић 1994: 261).

(3) N_1+V+у+(ODet)+$N_{2\ Lok}$
ЧОВЕК у младим, средњим, позним, најбољим *годинама*; у *годинама*;
ЧОВЕК у *младости*, у *старости*;
ДЕТЕ у /на раном *узрасту*.

Ове се структуре могу такође третирати као семантичка декомпозиција придева *млад* и *стар*, чак и онда када је он изостављен (*човек у годинама*). Конкурентна форма примерима са деадјективном именицом као N_2 некон-груентни је атрибут у генитиву (*човек у младости* || *човек младих година*), при чему је могућа диференцијација: доминантна темпорална компонента, коју омогућује сама деадјективна именица са значењем периода (*човек у младости* може све ← *кад је човек млад / у периоду младости*, може све) || искључиво квалификативно значење (*млад човек* тешко успе преко ноћи ← *човек који је млад* тешко успе преко ноћи).

---

166 Издвајамо неке примере: (а) *човек од акције*, *човек од ауторитета*, *човек од бизниса*, *човек од части и образа*, *човек од идеје*, *човек од науке*, *човек од политике*, *човек од поверења*, *човек од принципа*, *жена од укуса*; (б) *беда од човека*, *благо од човека*, *чудо од детета*, *душа од човека*, *ђубре од човека*; *иронија од живота*; *напаст од жене*, *злато од жене*, *змија од жене*.

Поступак претварања вербалних структура у номиналне у науци је терминолошки одређен као *номинализација*, и има карактер универзалног језичког феномена, који је веома исцрпно код нас описао М. Радовановић.[167] За потребе наше теме издвајамо релевантне моделе формализације који кореспондирају са синтаксичком функцијом номинализоване јединице. Напомене о семантичким својствима конституената дају се с обзиром на перспективу учења српског као J_2.

Субјекатски генитив:[168]

N_{Dev} [< $V_{intranz/tranz}$] + N_{Gen} → $Adj_{poses.}$ + N_{Dev} / $Adj_{qual.}$ + N_{Dev}

улазак НАСТАВНИКА, *савет* ПРИЈАТЕЉА, *долазак* БРАТА, *повратак* МУЖА, *осмех* ЖЕНЕ

У овом случају појам денотиран именицом у генитиву има обележје [+живо] [+самоактивно]. Семантичко-синтаксичком трансформацијом именица у генитиву остварује функцију субјекта, семантичког агенса. Ако појам у генитиву има обележје [+људско], могућа је супституција генитива присвојним придевом (*наставников улазак*, *братовљев долазак*, *мужевљев повратак*). Двозначност синтагме типа *осмех жене* или *савет пријатеља* заснива се на разлици између генеричког и референцијалног значења, па тако *осмех жене* може значити и ‘осмех било које жене, жене као такве’ (КССЈ: То је био исти сетни *осмех жене* која доцветава) и одређене, једне конкретне жене, при чему се значење индивидуализације (у другом случају) постиже, пре свега, употребом присвојног придева (*женин осмех*). Даље, од личних имена, иако су остариве обе форме, по правилу се изводи присвојни придев у атрибутском значењу (*Милошев долазак / долазак Милоша*).[169]

---

[167] Синтезу свога вишедеценијскога рада на овоме пољу Радовановић даје у тексту *О „именичком стилу” у језику и уму* (2007: 7–26) у монографији *Стари и нови списи*, где, другом приликом констатује: „За девербативну именицу у различитим падежним конструкцијама [...] може се рећи да у језику функционише као кондензатор реченичног значења *par exellence*, па и да представља највиши степен могућег номинализовања исказа (саме девербативне именице у тој улози обично су веома апстрактног значења)”(Радовановић 2007: 31).

[168] Примери и појединачна објашњења преузети из Мразовић, Вукадиновић (2009: 338–353) и Антонић (2005: 127–176).

[169] Функцију субјекатског генитива могу да остваре и именица с обележјем [+живо] [+самоактивно], а његов семантичко-синтаксички еквивалент по правилу је релациони придев, а веома ретко посесивни: *рика лава – лавља / лавова рика*; *лавеж паса*, *певање птица.* Ако је именицом у генитиву означена нека природна појава, којој се приписује обележје

Генитив псеудоагенса – носиоца особине:
$N_{Deadj} + N_{Gen}$ / ODet N_{Gen}

бледило ЛИЦА; *дубина* ДУШЕ, *хладноћа* ПОГЛЕДА

Према наводима Антонић (2005: 130) овај генитив долази уз деадјективне именице *ведрина*, *забринутост*, *чистота*, *лепота*, *пуноћа*, *богатство*, *шаренило*: *забринутост мајке* за дете (*мајчина забринутост*); *ведрина неба* над морем[170] (?[171]*небеска ведрина*). И у овом случају могућа је супституција посесивним или квалификативним придевом: *богатство духа – духовно богатство*, *свежина јутра – јутарња свежина*; *шаренило вашара – вашарско шаренило*, али само: *чистота срца*, *душе*, *осећања*; ?*чистота морала – морална чистота*.

Објекатски генитив
N_{Dev} [< V_{Tranz}] + Obj [N_{Gen}]:

градња МОСТА, *писање* КЊИГЕ, *куповина* КУЋЕ

Како истичу П. Мразовић и З. Вукадиновић (Mrazović, Vukadinović 2009: 349) замењивање објекатског генитива посесивним придевом могућно је у случају личних имена, мада и тада може доћи до двосмислености. Ван контекста није понекад јасно да ли се ради о субјекатском или објекатском генитиву: *дочек председника* може значити да *неко дочекује председника*, или да *председник неког дочекује*; исто тако, тек се у контексту разликује не само функција (субјекатски / објекатски генитив), већ и значење (примарно / метонимијско): *читање* АНДРИЋА – АНДРИЋ *чита* / *неко чита* АНДРИЋЕВА ДЕЛА.

Експликативни генитив
$N_1 + N_{2\ Gen}$

чин ХРАБРОСТИ, *знак* НЕОДЛУЧНОСТИ, *слика* МЛАДОСТИ И ЛЕПОТЕ

Допуна у генитиву обично комплементизује садржај апстрактних именица: *вештина ћутања*, *могућност набавке сировина* и с обзиром на

[+самоактивно], супституција придевом није могућа, нпр.: *опадање водостаја*, *изливање река*, *топљење снега*.

[170] Могућа семантичка диференцијација тицала би се сталне карактеристике квалификованог појма, те тиме његове обично субјекатске функције (1) или објекта чијег интересовања и издвајања карактеристике датог детерминисаног појам (2) (КССЈ: (1) *Небеско плаветнило* које се дању јавља настаје од расипања Сунчевих зракова у ваздуху : (2) Посматрао је *плаветнило неба* кроз ону празнину над двориштем између четири црне зградурине.)

[171] Знаком [?] упућује се на нискофреквентне или непостојеће примере у КССЈ.

садржинска и формална својства комплемента (субјекатска интерпретација – *вештина ћутања*, допунска клауза – *могућност афирмације*), придевска трансформација по правилу није могућа.

Када се формом N_1+Det[N_{Gen}] детерминише какво својство акције или стања појединца, именовано формом девербативне именице (N_1), нпр. *осмех*, *поглед*, *корак*, *пољубац*, *реч*, *глас*, *додир*, *изглед*, *став* (па и *језик*, *говор*, *стас*, *крик*, *ударац*, *шут* итд.) именицом N_2 идентификује се или особа која то чини на препознатљив начин (еквативни генитив – онако како то чини Y): *осмех*: лудака, блудника; *поглед* убице, занесењака; *корак* војника; *ход* манекенке; *пољубац* мајке, Јуде; *глас* школованог музичара, ученог човека; *изглед* болесника, интелектуалца, старца, или особа која ту акцију спроводи (глас *спикера* → *спикеров* глас). Могућност супституције именице у форми генитива квалификативним придевом остварива је ако

> фокус није на вршиоцу радње, него на својствима које резултат радње стиче управо на основу његовог учешћа, те се управо стога именица и супституише придевом: реч *пријатеља* → *пријатељска* реч; реч *народа* (← она коју народ употребљава) → *народна* реч (Васић 2011: 77).

Закључне напомене

У вези с формом N_1+N_2 треба имати у виду семантичке, морфолошке и творбене особености конституената датога споја, те саодносне синтаксичке интерпретације. Форма именице као комплемента (N_2) садржаја управне именице (N_1) у вези је свакако са свим наведеним особеностима и остварује се најчешће у облику беспредлошког генитива. Комплементизација ове врсте реализује се када су у питању именице апстрактне семантике, пореклом глаголске или придевске, потом оне широког или непотпуног значења. Овај модел допуне семантичког садржаја именица у српском језику није толико продуктиван, али је у великом броју случајева одлика појединих функционалних стилова, с једне стране административно-правног језичког исказа, те научног као израз апстрактног, језгровитог садржаја, али и књижевноуметничких текстова, где овакви спојеви имају обично метафоричко значење. Формализација комплемента девербативних именица у најужој је вези са семантиком и рекцијским потенцијалом полазног глагола, те је тако треба и презентовати у наставном уџбеничком и речничком материјалу. Остале именице с обележјем транзитивности, с педагошког аспекта, могу се инкорпорирати у поједине тематске области које су у корелацији с одређеном семантичком категоријом.

Б. Колокације с придевима: Adj+N

Придевско-именички лексички спојеви иду у ред најзаступљенијих структурних колокацијских образаца када је у питању детерминација појма номинованог именицом. Будући несамосталне речи, придеви се везују за именицу и садржајно, оним делом свога значења који је компатибилан са садржајем дате именице, и формално, конгруирајући са свим категоријалним обележјима именице. Иако су увек у релацији с именицом, они се разликују према самосталности, тј. *степену семантичке оформљености* (*паметан*, *висок*; *склон*, *жељан*), чији је индикатор не/способност придева да се употребе у функцији лексичког језгра предиката (Он је паметан : *Он је склон). У првом случају (*он је паметан*) субјекат се директно квалификује особином денотираном придевом, док се та квалификација у другом случају реализује посредством акције дубинске предикације (*он је склон коцки* : *склон да се коцка*). Уколико предикат није експлициран површински, као у поменутом случају, придев је као експонент редуковане релативне клаузе у постпозицији: *Био је прави бонвиван*, *човек склон уживању* (← човек који је склон уживању / да ужива).

Функцију примарног колоката придеви остварују (а) када су непотпуног значења, те се подвргавају обавезној комплементизацији, (б) када се реализују у неком од секундарних значења и тиме постају контекстуално непунозначни, (в) када им је значење врло широко те се у исказу морају конкретизовати.

Колокације с придевом као примарним колокатом остварују се у два основна обрасца:

Adj+Ø+N_{Gen} / Adj+ Ø+N_{Dat} / Adj+ Ø+N_{Instr}

Adj+prep+N_{Gen} / Adj+ prep+N_{Acc} / Adj+ prep+N_{Instr} / Adj+ prep+N_{Loc}

Семантички односи и формални обрасци

Формализација придевско-именичке везе у корелацији је са *семантичком реализацијом придева*, семантичком диференцијацијом допуна, као видом семантичке прозодије, и њиховим деривационим статусом, на основу чега се може утврдити њихов потенцијални једнолексемски, именички или глаголски, еквивалент, на пример:

(бити) склон[172] + N_{Dat}: област {наука, уметност}; [-/+осећање, стање] {депресија, меланхолија; уживање}; интерперсонални

[172] Придев *склон*, без глаголске лексеме, исказује само перифразом жељено значење бити склон / имати склоност (ка) упражњавању, коришћењу, конзумирању; расположењу, стању; психофизиолошки стремити ка, са јасном семом ʻусмереностʼ.

однос {праштање, хвалисање}; [+активност]{пиће / алкохол; коцкање / коцка; неверство / жене}
→ (имати) СКЛОНОСТ ка N_{Dat} / (бити) СКЛОН+N_{Dat}

(бити) ОДАН + N_{Dat}: заједница {идеја, вера, партија, породица, држава; дужност}; особа {председник, вођа, директор, шеф}
→ (имати) ОДАНОСТ (ка) /(бити) ОДАН+N_{Dat}/ активност {посао, сликарство, позив}
→ ОДАТИ СЕ: активност / конзумирање {пиће, алкохол, порок, проституција}; идеја {мистицизам, вера, религија} → алкохоличар, проститутка; мистик, верник.

Афинитет према чему може се, како примери показују, кретати у распону од склоности ка нечем преко *преданости* као изразитијем степену до *оданости.* У придевско-именичким колокацијама, са придевом или именицом као примарним колокатом, само у најнижем степену испољавања афинитета оно чему се тежи може бити вредновано и као негативно (лоша особина, навика и сл.) вршиоца радње (nomen agentis) или носиоца својства (nomen attributiva), нпр. *страствени*, *неумерени*, *тешки* пушач, пијанац; *непоправљиви*, *неизлечиви*, *болесни*, *вечити*, *велики*, *тешки*, *обичан*: коцкар, лажов, преварант, варалица. У глаголско-именичким колокацијама, насупрот томе, негативан став према оном чему се тежи може се испољити и у случају вишег степена афинитета (*предати се алкохолу*, *дроги*; *одати се пићу*, *коцки*).

Будући да су придеви непотпуне семантике махом девербативни, њихова ће се рекција поклапати донекле с глаголском, изузимајући акузатив, на шта упозорава В. Ружић (2005: 546):

> Парадигма рекцијских облика придева у српском језику наизглед се поклапа с глаголском рекцијом, будући да су то махом девербативни придеви, при чему је искључена могућност појаве беспредлошког акузатива, што је разумљиво с обзиром на одсуство категоријалног обележја прелазности код придева. [...] Рекцијски облик изведен од прелазних глагола одговара другој допуни истоветног глагола, пошто је носилац датог обележја означеног придевом у ствари пацијенс транзитивне предикације: *наменити* кога, шта коме, чему ↔ *бити намењен* коме, чему [...].

Група придева с непотпуном семантиком захтева посебну пажњу с обзиром на форму и семантику допуне, као и однос рекције придева и њему деривационо саодносне именице. Погледаћемо парадигму придевске рекције (Ружић 2005: 546; Mrazović, Vukadinović 2009: 326–336):

a. Adj+ Ø+N_{Gen}

ЖЕЉАН / имати жељу за + Instr / (≈ недостајати):

одмора, мира, слободе, правде; разговора, друштва, авантуре, путовања; љубави, нежности; славе, доказивања; знања, науке; хлеба, чоколаде;

СВЕСТАН / имати свест о + Loc / (≈ разумети / имати на уму):

својих поступака, последица, обавеза, опасности, одговорности, порочности, субјективности, слабости, краја, своје дужности, кривице, тежине проблема; чињенице;

ДОСТОЈАН / ВРЕДАН (≈ завређивати, заслуживати):

поштовања, поверења, пажње, хвале, љубави; презира, подсмеха; *некога*;

ПУН (≈ имати много):

утисака, идеја, обећања, обзира; мржње, љубави, разумевања, радости, нежности, наде, поверења; стида, кајања, беса, немоћи; вере (у себе), себе, самопоуздања, оптимизма; енергије, снаге, знања, талената; пара; анегдота;

СИТ (≈ досадити *коме шта*)

свега, разговора, некаквог живота, политике;

ГЛАДАН / (ЖЕДАН) (≈ недостајати)

љубави, знања, доброг живота;

б. Adj+од+N_{Gen}

САЧИЊЕН, НАПРАВЉЕН ОД

од /материја/ течности, од елемената, од бронзе, од састојака, од дрвета, од стакла;

в. Adj+ Ø+N_{Dat}

ДОСЛЕДАН (имати доследност у)

својим идејама, уверењима, принципима, себи, некаквој оријентацији, традицији, одлуци, свом ставу, тврдњи;

СРОДАН (имати сродност са)

бићима, човеку, птицама; придевима;

ВЕРАН

учитељима, вођи, жени; навикама, својим идејама, савести, религији, пореклу; оригиналу;

као и: *намењен*, *недоступан*, *усмерен*, *окренут*, *подељен*, *препуштен*;

г. Adj+ prep+N_{Acc}

УПУЋЕН у посао;

СПРЕМАН за полазак;

д. Adj+ Ø+N_{Instr}

ЗАДОВОЉАН

нечим: положајем, одлуком, оценом, вестима, послом, одговором, исходом, преговорима, победом, решењем, постигнутим ефектом, кувањем, малим (стварима); *неким*: собом, децом;

као и: *богат*, *сиромашан*, *измучен*, *занесен*, *поласкан*, *опијен*, *заслепљен*, *затрпан*;

ђ. Adj+ prep+N_{Instr}

ЛУД за

за нечим: за спортом, за фудбалом, за науком, за влашћу, *за неким*;

УПОЗНАТ са

са условима, са правима, са ризиком, са планом, са обичајима, са чињеницама, са роковима, са одредбама, са истином, са стањем, са ситуацијом;

е. Adj+ prep+N_{Loc}

УСПЕШАН у

у послу, у политици, у каријери, у спорту, у својој области, у дисциплини; у намери *да*, у свом настојању *да*;

ПОСТОЈАН у

у вери, у намери, у ставовима.

Широкозначност одређених придева у корелацији је са могућностима њихове формализације, тј. њиховом разноликошћу. Тако, на пример, придеви који се убрајају у семантичке примитиве (евалуаторе и дескрипторе) – *добар – лош* / *велик – мали*, или они којима се денотира каква димензија могу имати различите формализације допуна. У већини случајева један од семантичких критеријума може бити аниматност / неаниматност. Узмимо за пример придев *добар*, чија разноликост допуна произилази из дифузности и ширине његове семантике. Уз то, наводе се и форме комплемента, мањег обима због спецификованијег значења, придева *широк* када се ради о рестриктивној квалификацији одређеног појма:

неко, *нешто* ДОБАР у *нечему*: {вештина} /шаху, тенису, математици/;

неко ДОБАР према *некоме*: {особа} /мајци, студентима, колегама/;

неко ДОБАР са *неким*: {особа} /комшија добар са њим, неко добар са свима/;

неко ДОБАР на *нечему*, *негде*: {простор, догађај}/на терену, на трибини, на игранци/;

нешто ДОБРО за *некога*, *нешто*: {предмет, бенефицијент} /књига за читање, музика за одмор; чај за стомак, јабука за здравље/;
нешто ШИРОКО у *нечему*: круг широк у пречнику / широког пречника;
неко ШИРОК у *нечему*: човек широк у раменима / широких рамена;
нешто ШИРОКО за *нешто*: пут широк за мимоилажење, улица широка за камионе.

Придеви са имплицитном рекцијом подразумевају највећи број придева који у својој семантици носе информацију о могућим актантима. Навешћемо основне моделе према облику допуне.

Adj+за+N_{Acc}: спреман за полазак, расположен за причу, оран за игру, користан за здравље, штетан за околину, погубан за биљни свет, лош за срчане болеснике; одложен за следећу недељу;
Adj+на+N_{Acc}: спреман на свађу, осетљив на прашину;
Adj+у+N_{Acc}: сигуран у победу, уверен у успех, сигуран у себе.

Значајно је притом посматрати и разграничити значења и формализацију оних придева који имају могућност детерминације како човека, тако и неживих ентитета, као и ситуација. Остварење одређеног значења придева осветлиће његова веза са именичким појмом, тј. *конкретизација ситуације* и шири контекст у којем се намеравано значење остварује. Тако, на пример, придеви *згодан*, *пријатан*, *строг*, *скроман*, *једноставан*, *тежак*, *опасан* осим што могу одређивати семантички разнолике именице (згодан *младић*; згодна *прилика*, *ситуација*; згодна *прича*, *тема*), имају способност експликације оног значења у релацији с детерминисаном именицом која је у фокусу, при чему ће бити јасна постпозиција придева, јер се њиме специјализује, сужава значење именице једном комплексном (кондензованом) структуром Adj+prep+N (обично глаголска именица):

ЗГОДАН
торба згодна за ношење, апарат згодан за руковање, хаљина згодна за одржавање;

ПРИЈАТАН
неко пријатан у друштву, у опхођењу, у разговору; неко пријатан према некоме; предео пријатан за око, простор пријатан за боравак;

СКРОМАН
неко скроман у очекивањима, у процени; услови скромни за тешке болеснике;

СТРОГ

адолесценти строги у проценама, режим строг према штампи;

ЈЕДНОСТАВАН

софтвер једноставан за употребу, телефон једноставан за коришћење, неко једноставан у изражавању; меч једноставан за Шарапову;

ТЕЖАК

неко тежак за сарадњу, хлеб тежак за варење, терен тежак за игру; неко тежак у комуникацији;

ОПАСАН

неко опасан за противника, лек опасан за здравље; нешто опасно по животну средину, по живот, по здравље; опасан у контранападима.

Колокације с придевом као примарним колокатом у настави српског као J_2

Посебну пажњу у настави српског језика као страног треба посветити придевима са непотпуном семантиком (*жељан одмора*, *склон пићу*, *достојан поштовања*), онима који контекстуално, обично метафоризацијом, постају такви (*луд за филмовима*, *гладан знања*, *сит свега*), као и колокацијама с придевима у секундарном значењу (*пун очаја*, *љут на мајку*). Из перспективе српског као J_2, корисне су информације и о рекцији семантички потпунијих придева, са инкорпорираном семантиком допуне у њиховом семантичком садржају, будући да не морају (и често нису) подударни модели са језиком полазником.[173]

Међу појавама на које треба обратити пажњу у настави српског као J_2 издвајамо однос посесивних и релационих придева према именичкој синтагми и нека питања у вези с компарацијом придева и примере с експлицитном категоризацијом.

(1) Посесивни и релациони придеви према $N_1 + N_{2\ Gen}$

У српском језику идентификација посесора може се исказити помоћу именице у генитиву блокираним обавезним детерминатором и помоћу посесивног придева или заменице. У основи идентификације помоћу

[173] Нпр.: енгл. to be jealous *of*; фр. être jaloux *de*; енгл. to be proud *of*, фр. être fier *de* ‖ бити љубоморан *на*, бити поносан *на*; енгл. interested *in*; фр. s'intéresser à / être intéressé par ‖ бити заинтересован *за*; енгл. to be allergic *to*; фр. être allergique à ‖ бити алергичан *на* и сл.

генитива јесте базична реченична конструкција X *има / поседује* Y, што у интерпретацији З. Тополињске гласи: „Генитив представља пројекцију номинативног и акузативног односа са реченичног на нивоу именичке синтагме” (Тополињска 2002: 6), нпр. кућа МОГА БРАТА ‖ БРАТОВА (БРАТОВЉЕВА) кућа). Посесивни придев има предност у односу на колокацију када је именица детерминирана посесивном заменицом првог лица или актуализована у исказу (овога, овде/онде, сада/онда), нпр. глас СПИКЕРА се једва чуо ‖ СПИКЕРОВ глас се једва чуо. Када се има у виду да посесивни придев може стајати према генитивној форми у колокацији са другом именицом може имати и друга значења (субјекатски генитив: *романи Борислава Пекића* (= романи које је написао Борислав Пекић) || ПЕКИЋЕВИ романи), те да се према генитиву којим се изражава однос ʻдео – целинаʼ могу јавити и посесивни и релациони придеви (лист ХРАСТА ‖ ХРАСТОВ лист, двориште ШКОЛЕ ‖ ШКОЛСКО двориште), јасно је да се у настави српског као страног готово сваки пример мора засебно и на одговарајући начин тумачити. Стога треба указати на то да је обавезни детерминатор испустив уколико је именица којом се денотира посесор у форми плурала (адресе ЗАПОСЛЕНИХ, торбе ДЕЧАКА, имена СТАНАРА), да „Неживе именице по правилу немају присвојни придев и зато употребљавамо генитив: *ширина пута*, *обим круга*...” (Клајн 2006: 235–236), да се поседовање може исказати и успостављањем односа између именице у номинативу и именице у дативу (*Јелена је Марку сестра.* ‖ *Јелена је Маркова сестра*) и др. Ово су релевантне информације које се не тичу експлицитно карактера колокација (као устаљених веза), али су на нивоу формализације семантичке категорије посесивности и те како нужне.

(2) Компарација придева

Релевантна информација о придевским речима јесте она о *компарацији* као њиховом категоријалном обележју, и у вези с тим о могућности *апсолутног поређења*, тј. о исказивању обликом компаратива заступљености неке особине и то тако што она „насупрот очекиваном смеру одступа од семантичког тежишта, али при том лежи с ове стране средње вредности” (Mrazović, Vukadinović 2009: 324) (нпр. *Један* СТАРИЈИ *човек те чека*, где ʻстаријиʼ значи ʻне више младʼ, али не и ʻстарʼ). Ову способност имају придеви којима се денотира каква димензија, просторни или временски однос (виша ‖ висока школа, ужи ‖ узак круг пријатеља, мањи ‖ мали стан, шири ‖ широк поглед на нешто, тања ‖ танка у струку, даља ‖ далека прошлост, ближа ‖ блиска будућност и сл.), те интензификација заступљености неког својства (горча ‖ горка кафа, снажнији ‖ снажни потреси). У вези с тим неопходно је нагласити функцију конгруентног атрибута, изостанак експликације појма са којим се компарира, те шири контекст у којем ће се

разумети значење колокације у целини, што све треба имати у виду и при лексикографској обради оваквих придева.

У вези с двема формама поређења појмова треба указати на рестрикцију форме *од+генитив* када су у питању адвербијалне конструкције у којима је имплициран појам чија се вредност, особина пореди (нпр. Јагоде су јефтиније у продавници *него на пијаци*. ← .... него ОНЕ (ЈАГОДЕ) на пијаци) (Клајн 2006: 76).

На граници између лексичких и граматичких колокација јесте форма својеврсног апсолутног суперлатива веома малог броја придева, помоћу које се означава потпуна заступљеност одређеног својства. Ова колокација састоји се од основног облика позитива придева и форме истог тог придева грађене суфиксом *-цат*: *пун пунцат*, *сам самцат*, *го голцат*, *бео белцат*, *нов новцат*, *цео целцат* (Ivić 1995). Други, изведени придев има функцију интензификатора, а цео израз је могуће заменити прилошко-придевском колокацијом: *потпуно*, *посве*, *сасвим* + придев.

(3) Аналитичка компарација

Полазећи од чињенице да је компарација сложен психолошки процес који се састоји од поређења истих особина два ентитета, Ј. Арсовић (1994) анализира аналитичке конструкције типа *више+позитив*, који се формално не убрајају у компаратив иако значе придевску особину у већем степену, а значајни су из визуре наше теме будући да се једна синтетичка категорија разлаже, тј. прилог модификује дати придев у смеру компарације. Ауторка примере семантички разврстава на следећи начин: (а) умањује се значење поља позитива (*готово уништен*, *недовољно обрађен*, *недовољно разумљив*); (б) уноси се несигурност у својство изражено позитивом (*наизглед здрав*, *помало заборављен*); (в) потврђује се значење позитива (*потпуно малаксао*, *потпуно сув*, *савршено непознат*, *сасвим запуштен*, *довољно снажан*); (г) конструкција има значење компаратива или се креће на семантичкој скали од компаратива ка суперлативу (*веома дугачак*, *веома реалан*, *врло клизак*, *врло млад* и сл.); (г) конструкција има значење суперлатива (*страшно важан*, *страшно стар*); (д) потврђује значење суперлатива (*крајње варљиво*, *крајње несигурно*, *крајње непријатан*); (ђ) конструкција изражава особину заступљену у већој мери него што би била изражена суперлативом (*смртно озбиљан*, *неупоредиво тежи*, *надасве скромно* и сл.).

У вези с овим опажањима, у настави треба скренути пажњу на придеве који се комбинују с одређеним прилозима, тј. на рестрикције које намеће значење одређеног прилога: *готово*, *недовољно*; *наизглед*, *помало*; *потпуно*, *савршено*, *сасвим*, *довољно*; *веома*, *врло*; *страшно*; *крајње*; *смртно*; *неупоредиво*, *надасве*. Тако ће придеви са значењем какве мерљиве вредности искључивати квантификацију помоћу прилога *сасвим*, *потпуно*, *савр-ше-*

но, *крајње* уколико се ради о необележеном антонимском пару (*сасвим / *потпуно / *савршено *висок*, *дебео*, *дубок*, *сув*, *велики*, *леп*), док прилози нпр. *веома*, *врло* неће имати ограничење ове врсте (*веома висок – веома низак*; *врло паметан – врло глуп* итд.). Прилог *готово* везиваће се за придеве којима се означава да је нека особина максимално (али не и у потпуности) заступљена (готово *цео*, *сломљен*, *бео*, *црн*, *течан*, *невидљив*, *непомичан*, *непокретан*, *непрозиран*), док ће се прилогом *смртно* увек квантификовати људска особина, физиолошког и психо-емотивног карактера, крајњег степена заступљености, обично последичног стања: *смртно заљубљен*, *уморан*, *престрављен*, *озбиљан*, *блед*, *уплашен*, *озбиљан*, *рањен*, *болестан*, *погођен*.

(4) Експлицитна категоризација

Познато је да је значење појединих придева подложно рашчлањавању на компоненте екстракцијом махом апстрактних појмова из њиховог значења. Како се ова врста декомпозиције, препозната и описана као *експлицитна категоризација*, објашњава и ванјезичким и стилским разлозима, потребно ју је имати у виду у педагошкој пракси и лексикографској обради. Користећи се горенаведеним примерима придевских лексема, указаћемо на неке од тих могућности приликом детерминације човека, на пример:

ЗГОДАН *младић* > младић лепе / складне грађе; лепо / складно грађен младић;

ПРИЈАТНА *продавачица* > продавачица лепог (љубазног, предусретљивог) понашања;

СКРОМНА *девојка* > девојка с малим захтевима / потребама; ненаметљива, стрпљива;

СТРОГ *професор* > професор са високим критеријумима / захтевима / очекивањима;

Постоји један број примера модела Adj (/ Pron / Num) + N, махом адвербијалне функције, темпоралног или спацијалног значења, који су најчешће ограничени на једну форму (обично генитивну или акузативну) и као такви могу се донекле сматрати декомпозицијом прилошких лексема и блиским идиоматизованим структурама. Такви су примери:

било је то ДАВНИХ *дана* / *година* (≈ давно);

чекао сам то ЦЕЛОГ (ЧИТАВОГ) *живота* / ЦЕО (ЧИТАВ) *живот* / *целог века* (≈ стално, непрекидно);

доћи ће СВАКОГ *часа* / СВАКИ *час* (≈ (врло) брзо);

десиће се и то ЈЕДНОГ *дана* (≈ једном).

B. Модели глаголских колокација: V+N

Глагол, према теорији валентности, заузима централно место у реченици тако што својом семантиком отвара могућност остварења различитих актаната, чиме учествује у моделовању пропозитивне структуре. Као и друге лексеме, и глаголи своју семантику остварују у широј контекстуалној реализацији, али се

> по правилу може апстраховати неко њихово опште значење (тзв. апсолутна вредност), што важи чак и за синсемантичне речи с одређеним категоријалним обележјем и функцијом (Петровић 1990: 357).

На коначну (минималну) реченичну форму, која је у корелацији с категоријалним обележјима глагола, утиче опозиција референцијална / нереференцијална употреба глаголског облика, тј. његова могућност да упућује на један временски интервал или на низ таквих интервала. Разграничење ових видова употребе глаголских облика могуће је према томе да ли је потребна (или ретка) или обавезна (честа) временска детерминација, те се референцијалне радње „више по изузетку временски детерминишу [...], [док је] временска детерминација садашњих нереференцијалних радњи [...] веома честа појава" (Танасић 2005: 360). У настави српског као страног оваквој употреби глаголских облика треба посветити пажњу, будући да излази из оквира колокација с различитим лексичим и граматичким облицима одредаба. С друге стране, треба имати у виду два случаја нереференцијалне употребе глагола који учествују у структурирању компактнијих синтагматских спојева. Први би се тицао глаголско-именичке везе као перифразе денотиране активности: *ићи у школу*, *на факултет*, *ићи на занат*, *ићи у цркву*; *ићи у рат (војску)*, *ићи у пензију*; *отићи у манастир* где именице у облику акузатива имају поред циљног и намерно значење (дуже одсуствовање ради нечега), а цела конструкција може се уврстити у колокацију будући да, и формално и садржински вишечлана, реферише о активности за коју не постоји једнолексемски еквивалент, односно, ако и постоји, онда је његова употреба везана за другачији ситуациони и граматички контекст (*школовати се*, *пензионисати се*; *замонашити се* и сл).[174] Овакве колокације у ствари квалификују субјекат и у начелу су сводиве на именичке

[174] У овиру синтаксичких образаца акузатива и њихових семантичких категорија, И. Антонић помиње тзв. акузатив множине с предлогом *у* уз глагол *отићи* у вези с именицама из семантичке класе професије, занимања, статус (*отишао је у лекаре*, *у професоре*, *у адвокате*). Овакве конструкције назива „идиоматизованим" перифрастичним структурама и приписује им особеност декомпозиције непостојећих глаголских лексема (Антонић 2005: 199).

лексеме у функцији лексичког језгра именског предиката (*он је ученик*, *студент*, *верник*; *он ће бити војник*, *пензионер*, *монах*). Други случај тиче се такође домена употребе колокација, тј. дискурсне обележености глагола (глаголско-именичке везе), тј. регистра у којем је нереференцијално употребљен. Тако је нпр. колокација УЖИВАТИ АЛКОХОЛ забележена у КССЈ свега пет пута (у формама: ужива[a-z]* алкохол[a-z]*) и то у новинским чланцима (3), уџбеничком тексту (1) и тексту правне тематике (1), а КОНЗУМИРАТИ АЛКОХОЛ (конзумира[a-z]* алкохол[a-z]*) 283 пута у текстовима правне садржине или у новинским чланцима. С друге стране, облик *пили* остварен је у корпусу 458 пута, обично је с неексплицираним (али имплицираним) објектом (алкохол), а ређе с именицама *кафа* (21), *вода* (19), *чај* (17), *млеко* (5) *сок* (4), и прилошки је одређен (*много*, *стално*, *страшно*; *мало*, *мало више*; *редовно*).[175]

Самосталност глагола и типови удруживања

Семантичка самосталност глагола, али и сам семантички садржај сваког глагола, директно се одражавају на њихову способност и начин удруживања. Из перспективе српског језика као страног, али, дакако, и не само из ње, важно је утврдити, а затим у настави применити одговарајуће типове вежбања, степен облигаторности и форму допуне пунозначних глагола и, супротно томе, степен слабљења њиховог значења, те семантички садржај и морфосинтаксичке карактеристике њихових допуна. Први случај подразумева могућност остварења глагола у апсолутно слободној позицији у реченици (*читам*, *певам*, *учим*), и обратно, њихову немогућност да се на тој позицији јаве, што је последица нецеловитости лексичко-семантички

[175] Податке о фреквенцији треба узети с резервом с обзиром на нефиксиран ред речи (истраживани су само случајеви V+N у непосредној близини). С обзиром на то, информација о фреквенцији може бити један од показатеља релевантности података (у одговарајућем ситуационом контексту) које треба практично презентовати. Једна од карактеристика наведеног глагола јесте та да у одређеним околностима има доминантну семантичку компоненту ‘конзумирати (алкохол)’, при чему се објекат те конзумације не исказује на површинском плану, о чему сведоче, између осталог, реченице: *Да ли сте пили? Он не пије. У младости је (много) пио. Шта сте пили? Опет си пио!* У вези с тим треба истаћи: (а) хабитуално значење овога глагола: *Не пијем*. и тренутно стање: *Не пијем*, *не једем*, *не спавам*.; (б) диференцијацију генеричко / референцијално значење именице у функцији објекта: *Не пијем вино*, *пијем пиво* (никад / увек) ‖ *Нисам пио вина*, *пио сам пива*. Овамо би дошли (у хабитуалном значењу) и многи транзитивни глаголи релевантних људских активности, при чему је обично подразумевана опозиција према датој ванјезичкој ситуацији: типа *радити* (радим – запослен сам; не радим – немам посао, незапослен сам), *студирати* (студирам – тренутно / нисам запослен), *писати*, *сликати*; *спремати* (бавити се *писањем*, *сликањем*; *уређивањем простора*) и сл.

аутономних глагола (*дати* некоме нешто, *питати* некога нешто / за нешто и сл.). На пример, транзитивност као категоријално обележје отвора место објекатском аргументу, имплицитно и експлицитно. Интранзитивни глаголи комуникативну реченичну потпуност остварују удружено с обавезно исказаним или контекстуално подразумеваним адвербијалним допунама (*живети* у Нишу / с братом / тешко; *журити* [на станицу], *седети* [на клупи], *шетати се* [градом / с Марком]). То значи да исти адвербијални агрументи имају различит статус – одредба / допуна – у зависности од типа значења глагола, уз транзитивне глаголе они су одредбе, уз интранзитивне глаголе, динамичне и стативне, они су обавезни члан глаголског израза јер тек у спрези с њима глагол функционише као предикат.[176] Експлицирање адвербијалне допуне факултативно је код интранзитивних стативних глагола (*лежати*, *стајати*, *седети*, *висити* и др. – имплицирано значење ʽналазити се’, ʽјесам’) и код глагола кретања типа *кренути*, *поћи*, *стићи*, *доћи*, *ући*, *изаћи*, *попети се*, *сићи* и сл. (имплицирано значење ʽфаза’).

Ако се глаголске лексеме посматрају као конституенти колокација, учесталих и компактнијих синтагматских спојева, треба их разграничити према степену њихове семантичке оформљености и у вези с тим одредити њихов карактер као *самосталан* или *функционалан*, према терминологији П. Мразовић и З. Вукадиновић. Између ових крајности (*дати књигу студенту* ‖ *дати обећање*) постоји средишња категорија глагола непотпуне семантике, пре свега модалних, модалитетних и фазних. С обзиром на мање-више јединствену форму њихових комплемената, практично лексички неограничених, непотребно је ове конструкције убројити у колокације. Међутим, треба водити рачуна о могућим синонимима ових глаголских лексема, тј. о секундарним реализацијама самосталних глагола (нпр. фазни: *кренути*, *поћи*, *стати*, *узети* – ʽпочети’; модалитетни *гледати* – ʽтрудити се’, *мислити* – ʽнамеравати ʽ, *стићи* – ʽдоспети’). Даље, поједини самостални глаголи у спојуу с именицама одређене семантичке класе имају карактер лексема с непотпуним значењем и у комбинацији с појединим именицама граде компактније целине, о чему сведоче и различите интерпретације семантичке улоге допуне. В. Петровић наводи пример глагола *нудити* и три семантичке групе именица као његових допуна: (а) *јело*, *пиће*, *мито* (конкретан предмет), (б) *помоћ*, *заштита* (акција која треба да се изврши), (в) *пријатељство*, *партнерство*, *брак* (успостављање односа прималац – иницијатор) и закључује:

[176] Овакви су и глаголи типа *становати*, *налазити се*, *боравити*, *сместити се*, *наслонити се*, *трајати*, *вредети*, *стајати*, *понашати се* и сл. (Ружић 2005: 530).

Пошто је у поменутим случајевима именица семантички центар адвербалне конструкције, глагол *нудити* може се сматрати непотпуним попут неких модалних глагола (Петровић 1990: 357).

С обзиром на то да се самосталним глаголима саопштава о активностима, стањима и процесима, до чијег се садржаја, односно њиховог примарног значења, може доћи у начелу без контекста и из чије се дефиниције у дескриптивним речницима може прочитати и њихова семантичка (и синтаксичка) вредност, требало би, што се наше теме тиче, скренути пажњу на две особености: (а) лексичко-семантички потенцијал у домену остваривих комплемената (колокациони опсег), и (б) формализацију комплемената као препознатљив елеменат њихове семантике, али често непредвиђив из угла J_2.

Колокациони опсег самосталних глагола и њихови комплементи

Мали број глагола има релативно специјализовано значење, а самим тим и узак колокациони опсег, односно удружују се само с одређеним именицама које захтевају одређену радњу денотирану управо датим глаголима. На основу овога критеријума издваја се неколико подврста оваквих колокација:

(а) колокације с инкорпорацијом (инкапсулацијом) значења именица па денотирана акција обухвата један ентитет или малу групу њих, на пример, *запросити жену*, *обелоданити вест*, *засновати породицу / радни однос*, *изгласати закон*, *латити се посла*, *орочити штедњу / новац*; *осванути дан*, *пљуштати киша*, *вејати снег*; *тећи река*, *клијати семе*; *гланцати ципеле*, *оштрити нож*, *косити траву*, *гајити дете* (*младунче*); *слегнути раменима*, *напућити усне*, *нађулити уши*, *искезити зубе*, *исплазити језик*;

(б) колокације са семантичко и деривационо блиским глаголима, различите рекције и семантике допуна, што је из угла J_2 врло нетранспарентно, на пример:
проневерити новац : *изневерити некога*; *заробити кога* : *робовати коме / чему*; *мислити о чему* : *измислити шта*; *јавити се коме* : *објавити текст* : *изјавити саучешће*;

(в) ситуационо (прагматички) условљене колокације глагола и одређених именица, на пример:
платити коме рачун, *наплатити коме рачун*; *измирити / подмирити рачуне (дугове) према коме*, *чему*; *испоставити / издати коме рачун* итд. све до конструкција ʿчинити шта на чији (свој / туђи) ра-

чун' (конкретно – *јести*, *пити*, *живети*) до фиг. *шалити се*, *давати*, *правити примедбе*, *опаске*.

Формализација комплемента самосталних глагола

Издвајање типичних или и најчешћих облика глаголских допуна је вишеструко сложен проблем. Поставља се питање, поготово у настави српског као страног, да ли пажњу треба у првом реду усмерити на форму, што је важно због падежне синонимије, или на њено значење и функцију, што је у настави J_2 изузетно важно јер упућује на тражење семантичких и функционалних еквивалената у J_1, и обратно. С обзиром на то да карактер колокацијске везе увелико одређују учесталост и компактност датога споја, на лексичком и на граматичком плану, у вези с формалним планом треба истаћи постојање просте и сложене глаголске рекције. Као што је често тешко успоставити лексичко-семантичку везу, тј. компатибилност семантичких компоненти двеју лексема (*слепо веровати*, *дубоко се замислити* и сл.), исто тако је тешко, а притом и мање предвидљиво, одредити форму допуне. Стога би упутно било овом приликом показати један мали сегмент комплексног питања рекције глагола на примеру глагола једне тематске групе – НОВАЦ И ТРГОВИНА, која укључује глаголе сложене рекције будући да се ради о процесу који обухвата најмање два или три актанта, при чему је важно из чије се перспективе сагледава процес трговине и манипулације новцем.

► **Огледно истраживање (9):** *Пример глаголске рекције самосталних глагола тематске групе* ТРГОВИНА

(а) X (купац) – роба – новац – Y (продавац): КУПИТИ / куповати, платити
(б) X – новац: ЗАРАДИТИ / зарађивати, ТРОШИТИ / ПОТРОШИТИ, (уштедети / штедети)
(в) Y (продавац) – роба – X (купац): ПРОДАТИ / продавати, наплатити
(г) Y (продавац) – роба: откупити / откупљивати
(д) роба: појефтинити, поскупети / поскупљивати

Посматраће се однос антонимских парова реципрочних глагола *купити* – *продати* и реверзивних *зарадити* – (*по*)*трошити*, који се може свести на следећу (двоструку) формулу:

а) ако X узима Z_1 од Y, онда Y даје Z_1 X

и то тако што

X даје Z_2 Y за Z_1 и Y узима Z_2 за Z_1

или, другачије речено, однос између два догађаја посматра се из једног или другог угла на датој оси, и

б) X (купац) даје (и не поседује) Z_2 (новац) и добија Z_1 (робу) од Y (продавца) / Y даје (и не поседује) Z_1 у замену за Z_2.

где је фокус на кретању или промени стања у супротном смеру.

О постојању чврсте асоцијативне везе међу антонимима сведоче подаци забележени у *Асоцијативном речнику српског језика* и прва асоцијација на *продајем – купујем* (60) и *продавати* (цвеће 51, пијаца 37, маглу 35, *куповати* 34); а за *трошити*, најфреквентнија је синтагматска веза (новац 240, паре 57), потом куповати 33, куповина 31, расипати 27, а *зарадити* има свега 4 забележене асоцијације. Упоредиће се могућности формалног исказивања одређених семантичких компоненти значења с циљем утврђивања доминантног концепта (поседовање: новац, материја) и могућег укрштања формалних и садржинских карактеристика наведених глагола. У анализу су укључене и факултативне допуне и одредбе, дате у заградама, будући да се део реченичног садржаја често фокусира на начину, намени, намери и сл. дате радње. Опозиција глаголског вида посматраће се код глагола *трошити* / *потрошити*, да би уследиле кратке напомене о девербативним именицама из ове класе глагола.

ЗАРАДИТИ = добити новац + радити (некако, нечим, негде)

= (1) нешто + (2) (нечим [од нечега, на нечему]) / (некако) + (3) (за нешто)

1. НЕШТО: V + N_{Acc} – материјална добит: профит, (велики) новац, плату, 15% посто, апартман); *експрес.* довести до лошег исхода и бити у неповољном стању: ангину, грип, сиду; затвор, црвени картон; стећи карактеристику: надимак, стомачић; стећи награду: одликовање, петицу;

2. НАЧИН: V + од [+ $N_{1\ Gen}$ продаја] + $N_{2\ Gen}$ – предмет; (лични) производ / стварање: од продаје млека (улазница, књига), од књига, од писања; V + на [+$N_{1\ Loc}$ продаја] + $N_{2\ Loc}$ – предмет; (лични) производ: на памуку, на сијалицама, на сликама; V + на + $N_{1\ Loc}$ – добитак (на играма на срећу): на коцки, на картама, на рулету; V + на + N_{Acc} – на недостојан начин; V + [свој] N_{Instr} – стварање: својим радом, својим писањем; V_{Ger1} – стварање: певајући, пишући; V + као + N_{Nom} – као златар, као манекенка; V+ у / на +N_{Loc} – место делатности: у школи, у продавници, на пијаци;

3. НАМЕНА: V + за + N_{Acc} – потреба: за живот, за храну, за трошак, за хлеб и млеко.

ТРОШИТИ = (да(ва)ти новац =>[177] немати (део) новца) + (за нешто / некога)

= (1) (нешто (некада)) + (2) (на кога / шта; за кога / шта)

1. V + N_{Acc} – средства; добра, енергенти; (нечији) новац, (1000) динара, паре; струју, хартију; *експрес.* снагу, речи, живце, енергију, време;

[177] Вишезначан глагол: осим *чинити издатке* још и *употребљавати храну*, *пиће*, *потрошна добра*; 2. *мрвити*, *дробити*, *уништавати*; 3. *слабити*, *исцрпљивати* (*снагу*, *здравље*); 4. *губити* (*време*); обично прилошки одређен (*мање*, *више*, *немилице*, *брзо*).

1.1. V + $N_{1\ Acc}$ + за + $N_{2\ quant\ Acc}$ – средства; период: плату за недељу дана, две хиљаде годишње;

1. V + на / за + N_{Acc} – објекат намене: предмет / биће (склоност); (туђа) активност на коње, на класике, на коцку, на жене, на поклоне, на алкохол, на слаткише; (новац) на / за школовање, на / за лечење, на / за производњу;

1.1. V + за + N_{Acc} – објекат реципијент себе, за личне потребе

ПОТРОШИТИ = (дати новац => немати новац) + (за нешто / некога)

= трошити + (1.1) (све / велики део: V + ODet + N_{Acc} цело имање, целу плату, пола плате, сву имовину)

ПРОДАТИ = добити новац + дати нешто + (некоме)

= (1) нешто + (2) (некоме) + (3) (некако: вредност – средство) + (3) (некако: објекат – количина)

1. V + N_{Acc} – производ, имање, природна добра; кућу, дуван, памук, месо, робу, угаљ;
2. V + N_{Dat} – објекат – реципијент: комшији, држави, женама
3. V + за / у + (ODet) + N_{Acc} – вредност – цена: за разумну цену, за 30 динара, за добре новце; за злато, за ракију, *за багателу*; *у пола цене*; V + по + (ODet) + N_{Loc} – вредност – цена по најскупљој, тржишној, ниској цени;
4. V + на + N_{Acc} / Adv – објекат – количина: на велико, на мало; на комад;

КУПИТИ = дати новац + добити нешто +

(за некога / некоме) + (за нешто)$_1$ + (за нешто)$_2$ + (од нечега) + (од некога)

= (1) нешто + (2) (некоме / за некога) + (3) (нечим) + (4) (некад) + (5) (од некога – Y)

1. V + N_{Acc} – предмет: стан, бицикл, кромпир, скупе поклоне;
2. V + N_{Dat} / V + за + N_{Acc} – особа: теби, сину, себи / за тебе, за сина, за себе;
3. V + од + N_{Gen} – средства: од своје зараде, од прве плате, од сопствених примања;

   V + за + N_{Acc} – средства: за мале паре, за готовину;
4. V + за + N_{Acc} – догађај, празник: за рођендан, за Божић, за матуру, за свадбу
5. V + од + N_{Gen} – Y – продавац: од грофа, од сељака, препродаваца.

Поредећи наведене структурне форме датих глагола, може се закључити да најразличитије обрасце налазимо код глагола који упућују на X-ово поседовање (добијање) средстава и добара: *зарадити / зарађивати* и *купити / куповати*, будући да је, осим примарног ‘добити’, присутна компонента ‘начин’ и ‘намена’, док је код глагола *продати* и *по/трошити* доминантна сема ‘средство’. Код свих глагола примарно је значење добијања / давања новца и добара у функцији објекта и зато се у свим примерима јавља форма беспредлошког акузатива, док је форма датива у функцији реципијента семантички компатибилна са глаголима *купити* и *продати*. Обавезни детерминатор разграничава видски пар *трошити* / *потрошити* будући да је обавезан, експлициран или не, код перфективног глагола (*целу* плату, *пола* плате, *сву* имовину). Комп-

лемент у форми *за*+N_{Acc} јавља се код свих глагола; разлике се тичу значења: (а) намена, намера, циљ, сврха (зарадити за живот, за хлеб – да би живео, да би купио хлеб; купити за сина; трошити за своје потребе); (б) намена и имплициран реципијент (купити за рођендан), и (в) присуства / одсуства квантификације, изражене помоћу нумеричког квантификатора или заменичког и придевског у функцији обавезног детерминатора (продати и купити за велики новац). Друга рекцијска допуна у форми генитива присутна је код глагола *зарадити од писања*, *од књига* (кондензована начинска клауза: тако што пише, тако што продаје књиге; чему су функционално блиски инструментал девербативне именице: *својим радом*, *својим писањем* и герунд први: *пишући*, *радећи* (на црно)); купити од прве плате (аблативност/потицање); купити од сељака (потицање / агенс: сељаци су продали). Може се закључити да се реципрочни семантички однос давања и примања не рефлектује таквом узајамношћу на морфосинтаксичком плану, пре свега због тога што у односу трговине није укључен само моменат размене (*Марко је дао Пери књигу* : *Пера је узео од Марка књигу*) него и јасно дефинисан садржај интеракције (*купити* – дати новац, добити робу; *продати* – дати робу, добити новац).

Метафорична опредмећеност. Глаголи *зарадити* и *трошити* у својим секундарним значењима могу се везати за именице које излазе из тематске скупине трговине, те тако глагол *зарадити* својом семом ʻдобитиʼ, али и ʻлични ангажман, (труд)ʼ остварује колокације с именицама којима се денотира каква болест, а *трошити* с онима којима се означава човек, његова физичка и ментална својства. М. Ивић (Ivić 2000: 149–158) говори о овој појави као о ʻметафоричној ʼ опредмећености, која се постиже тако што се нпр. називи болести у функцији директног објекта доводе у везу с глаголима којима се иначе денотира радња везана за предмете (*навући*, *зарадити кијавицу*). Глагол *зарадити* носи и информацију о личном учешћу агенса, о његовој кривици, доприносу при добијању болести.[178] Исто тако, глагол *трошити* с додатним значењем ʻпревишеʼ и ʻузалудноʼ везује се за именице као што су *речи*, *снага*, *живци*, *енергија*, *себе* (*се*) обично са допуном која има значење *не заслуживати оно што агенс улаже* (своје потенцијале) за нешто, на нечему. Именица *време* такође улази у домен опредмећене метафоре с глаголом *трошити* (*узалудно проводити време*, *не радити ништа корисно*, за шта у српском језику постоји лексикализована форма глагола с посебном конотацијом – *трећити*). Вероватно према овој аналогији, али с другим значењем, *време* се може и *куповати*, што би значило *одуговлачити како би се добило на времену у постизању каквог циља*. Глагол *зарадити* као објекат може имати именице које упућују на оства-

[178] Осим глагола *зарадити* у вези с именицама из семантичке групе болести, М. Ивић наводи још глаголе *набавити* магарећи кашаљ, *закачити* сифилис (= добити болест тако што се не избегава заражена особа) и прави дистинкцију између њих и глагола *навући* и *зарадити* где је човек ʻкривацʼ утолико што није боље водио рачуна о своме здрављу (Ivić 2000: 152–153).

рен, постигнут циљ, који је или награда: *петицу*, *одликовање*, *награду*, или казна: *црвени картон*, *затвор*, *искључење*, чиме се приближава семантици глагола *заслужити*. Иако су ови глаголи метафорично употребљени, ове синтагматске спојеве треба уврстити у колокације, с обзиром на њихов јединствен лик и семантику, те на постојаност и фреквентност у неформалном језичком исказу.

Девербативне именице ТРОШАК *и* ПОТРОШЊА. Према дефиницији у РМС именица *трошак* великим делом своје семантике повезана је с формалним ситуацијама (*издатак*, *расход*) и обично се реализује у плуралској форми, будући да се ради о суми новца намењеној одређеној сврси: *материјални ~*, *административни ~*, *судски ~*, *путни ~*, *животни ~*; *~ школарине*, *~ лечења*, *~ производње*, *~ кредита*, *~ осигурања*; *ситни ~*, *крупни ~*, *велики ~*, *мали ~*; *делити трошкове.* С друге стране, веза с именицом *рачун* долази до изражаја у готово идиоматизованој и врло фреквентној форми:[179] V + *о* + ODet + N_{Loc} – *живети*, *школовати о нечијем* (*свом*, *туђем*) *трошку* (на нечији рачун), *о трошку државе*, док је конструкција *о истом* (*једном*) *трошку* потпуно идиоматизована јер има прилошку семантизацију: *истовремено*, *уједно*, *истом приликом*. Исто тако, именицом *потрошња* означава се *процес трошења добара*, *средстава и сл. за задовољавање потреба*, тј. *њихов укупан утрошак* (РМС), о чему сведоче примери из КССЈ: *~ воде*, *~ струје*, *~ енергије*, *~ супстанци*, *~ лекова*, *~ нафте*; *градска ~*, *месечна ~*, *годишња ~*, *укупна ~*, *рационална ~*.

Имајући у виду морфолошку структуру српског језика, речничка презентација глаголских лексема треба да укључује њима деривационо саодносне именице и придеве и у оним случајевима где се морфосинтаксичка реализација не подудара са семантичком. Тако, нпр. глагол *трошити*, како смо видели, обухвата улагање новца за / на нешто – V + на / за + N_{Acc} (*школовање*, *лечење*, *производњу*), што је донекле еквивалентно форми $N_{1plural}$+N_{2Gen}: *трошкови школовања*, *трошкови лечења*, *трошкови производње* (с напоменом о формалном домену употребе именичко-именичке везе) (уштедео би се новац који се *троши за лечење* болести : уштеда новца *за трошкове лечења*). Исто тако, нешто комплекснија структура с глаголом *потрошити* (укључује обавезни детерминатор именице у функцији објекта, као и прилошко одређење саме акције денотиране глаголом) може се довести у везу с именицом *потрошња* (Прошле године *потрошене су велике количине воде за наводњавање* : *велика потрошња воде* (*за наводњавање*)).

Ову врсту информација о вези глагола и од њега изведених именица и придева, те о њиховој рекцији и односу према рекцији мотивног глагола треба, дакле, да садржи речник колокација српског језика, будући да се семантички потенцијал мотивних речи преноси на њене деривате. Ово посебно стога што је из угла српског језика као J_2 то обично непредвидљиво и непознато, те долази до грешака типа: *У прилогу вам шаљем рачун да бисте могли да проверите*

[179] Фреквентна конструкција забележена у КССЈ: *о свом трошку* ф. 298; *о трошку* владе, државе, општине, компаније, града, власника итд. ф. 589.

моје ПОТРОШКЕ *у продавници.*[180] Тематски уређен речник, тезаурус, који би обухватао и минимална семантичко-деривациона гнезда, био би од велике помоћи у настави, како стога што би пружао релевантне информације и примере многих колокација, тако и стога што би се на тај начин показали механизми настајања колокација.

Формализација комплемента функционалних глагола

За разлику од *самосталних глагола*, чије се терминолошко опредељење пре свега везује за њихову семантику, а не и за аутономност на реченичном нивоу, функционални глаголи део су глаголске перифразе и представљају постојаније лексичко-семантичке и морфосинтаксичке спојеве са именском речју (уп. *дати књигу пријатељу* : *дати подршку пријатељу*, *дати оставку на функцију*). Ова је појава у српском језику описана како из семантичко-синтаксичког угла, тако и из прагматичке перспективе и терминолошки различито одређивана: декомпоновани предикат (Радовановић 1977; Ivić 1995),[181] перифрастични предикатски израз (Тополињска 1982), аналитички глаголски изрази (Пипер). За термин *функционални глаголи* определили смо се само из перспективе структуре – он се односи на глаголску јединицу у оквиру лексичког синтагматског споја. У том споју он нема само формалну морфосинтаксичку функцију, а именска реч није самостално носилац значења, како би се претпоставило на основу његовог назива (нпр. *довести до лудила* : *полудети*; *довести* – X (неко / нешто) чини да се Y осећа *потпуно* ван контроле, крајња тачка нечијег стрпљења – узрочна компонента + компонента адлативности). На тај начин самостални глаголи (обично кретања, преноса у простору или стања, чињења, бивања) губе нека од својих значења и, лишени у извесној мери примарне семантике, задржавају значења којима се денотира најчешће трајање, почетак и завршетак радње, или узроковање каквог процеса. Један од показатеља постојаности оваквих веза јесте немогућност замене другим, блискозначним глаголом као и стабилност у погледу предлошко-падежне конструкције именског дела датога споја (нпр. *наићи на разумевање* : *срести разумевање). С обзиром на високу постојаност и организованост у језичком систему, фреквентност

[180] Из писменог задатка једне полазнице курса српског језика на нивоу Б2 (немачко говорно подручје).

[181] М. Радовановић (2007: 155) писао је о овој проблематици у више наврата (1977, 1978, 1990, 2001, 2002, 2004), констатујући да су се овом проблематиком бавили Ивић (1988, 1955), Пипер (1999), Танасић (1995), Жибрег (1987). Говорећи о декомпоновању уопште, аутор наводи да ову појаву сматра „предметом не само синтаксичке и семантичке анализе, но и оне функционалностилске, когнитивнолингвистичке, па и социолингвистичке" (Исто: 145).

у употреби (нарочито у одређеним функционалним стиловима), а посебно на непредвидљивост његових конституената и формалне структуре, те на могућност успостављања парадигми фазе радње (*стећи поверење – уживати поверење – изгубити поверење*) (Тополињска 1982: 39), овакве спојеве нужно је уврстити у колокације.

Постоје два основна морфосинтаксичка лика глаголске перифразе:

1. ФГ + предлог + именска реч
2. ФГ + именска реч

који се могу реализовати у оквиру следећих модела (Mrazović, Vukadinović 2009: 205):

1.а. ФГ + prep + N_{Gen}: *бити од утицаја*, *бити од користи*, *доћи до закључка*, *изгубити из вида*;

1.б. ФГ + prep + N_{Dat}: *доћи к свести*, *примити к знању*;

1.в. ФГ + prep + N_{Acc}: *дати на знање*, *наићи на разумевање*, *ставити на располагање*, *ставити под заштиту*, *ступити у везу / штрајк*;

1.г. ФГ + prep + N_{Instr}: *бити под контролом*, *бити под заштитом*;

1.д. ФГ + prep + N_{Loc}: *бити у сукобу*, *бити у току* (*ствари*), *добити на значењу*, *имати у виду.*

2.а. ФГ + N_{Gen}: *бити мишљења*, *имати* / *немати обзира*, *имати* / *немати рачуна*, *имати* / *немати утицаја*;

2.б. ФГ + N_{Dat}: *подвргнути анализи / контроли / ревизији*, *привести крају*;

2.в. ФГ + N_{Acc}: *чинити напоре*, *дати доказе*, *доживети пораз*, *гајити наду*, *имати намеру*.

Препознавши глаголску перифразу као важан сегмент у процесу учења српског као J_2, ауторке *Граматике српског језика за странце* П. Мразовић и З. Вукадиновић, посвећују посебну пажњу овом сегменту лексикона и утврђују критеријуме за њено разграничавање од самосталних глагола са њиховим допунама. Ови се критеријуми заснивају на следећим особеностима глаголске перифразе (ГП):[182]

(1) Именица у ГП не може се анафоризирати: *Закон је ступио на снагу.* : **Закон је ступио на то*.

[182] Глаголи које ове ауторке убрајају у функционалне јесу следећи: *бити / јесам*, *чинити*, *дати / давати*, *добити / добијати*, *доћи / долазити*, *донети / доносити*, *доспети*, *довести / доводити*, *држати*, *имати*, *изазвати / изазивати*, *изложити / излагати*, *изразити / изражавати*, *извршити*, *начинити* (*направити*), *наићи / наилазити*, *одати / одавати*, *остварити / остваривати*, *пасти*, *поднети / подносити*, *ставити / стављати*, *ступити / ступати*, *узети / узимати*, *водити*, *вршити*.

(2) Немогуће је поставити питање за именицу у ГП: *Његова способност је дошла до пуног изражаја. Камо / куда / до чега је дошла његова способност?*

(3) У већини случајева немогуће је детерминисати именицу у ГП: **Закон је пре два дана ступио на праву снагу.* Али: *његова способност је дошла до пуног изражаја*.

(4) Граматичка категорија броја именице рестриктивна је у неким случајевима ГП: *Ко ће доћи у посету* (**посете*)? Али: *Врше се испитивања*, *покушаји.*

М. Радовановић појаву декомпоновања, као феномен општелингвистичког значаја и релативне универзалности, доводи у везу и с језичким и с нејезичким разлозима. Употреба декомпонованог предиката према њему везује се за одређене функционалне стилове (политички, административни, научни, новинарски, правни) због „њихове релативне уопштености, апстрактности, имперсонализованости, односно анонимизованости, статичности, неовремењености, економичности и сл.” (Радовановић 2007: 146–147).[183]

Детаљан преглед функција ГП дају ауторке *Граматике српског језика за странце*; овом приликом само ће се укратко приказати како је оне сагледају:

(1) ЗАМЕЊИВАЊЕ САМОСТАЛНОГ ГЛАГОЛА ГЛАГОЛСКОМ ПЕРИФРАЗОМ

Самостални глагол замењује се ГП, при чему се чува обележје глаголског вида (допринети /доприносити – *дати* / *давати* (*свој*) *допринос*; на тај начин и следећи глаголи: одговорити / одговарати – *дати / давати одговоре*; одлучити (се) / одлучивати (се) – *донети / доносити одлуку / одлуке*; погрешити / грешити – *направити / правити грешку /грешке*; помоћи / помагати – *пружити / пружати помоћ*). Оваква врста заменљивости искључује пот-

[183] Инвентар основних мотива Радовановић (2007: 146) своди на следеће: несинонимичност (*чинити параду / парадирати*), апстрактност (*вршити притисак / притискати*), стилска обележеност (*вршити јурише / јуришати*), институционализованост (*држати говор / говорити*), непостојање одговарајућег глагола (*имати интенцију / *интендирати*), незавршеност исказа код транзитивних предикација (*учинити прекршај / прекршити...*), отклањање двовидности (*дати савет – давати савете / саветовати*), „сликовитост“ (*бацити поглед / погледати*), лакше увођење фазе (*започети – вршити – наставити – завршити анализу / анализирати*), „плурализација” предикације (*доносити одлуке*, *предлоге / одлучивати*, *предлагати*), еуфемизација (*извршити крађу / украсти*), специфичности детерминације глагола (*изнети бесмислен предлог*, *давати чудна обавештења / *бесмислено предлагати*, *чудно обавештавати*), семантичка (лексичка) „пасивизација” (*дати подршку > давати подршку / подржати > бити подржан*), семантичко разрађивање (*дати – одржати – погазити – поштовати – не поштовати обећање*, *држати се обећања / обећати*) и др. додајући да ови мотиви понекад делују и удружени, (неколико њих) у једном случају.

пуну еквиваленцију у значењу и тиме ограничава употребу ГП на одређене функционалне стилове. Увидом у КССЈ, у којем су, иако обимом неизбалансирани, присутни текстови готово свих стилова, добили смо овакве податке (посматран је само облик инфинитива): помагати 490 : пружати помоћ 22; пружити помоћ 73 (новине, вести РТС-а, закон); погрешити 150 : направити грешку 5; одговорити 1215 : дати одговор 92. Издвајамо неколико примера ГП *дати одговор* на основу којих се може закључити да оваква форма одликује, најшире говорећи, језик политике, те су и вршиоци ове предикације или врло уопштени (људи, свет уопште; догађаји, историја) или су то политички представници метонимијским померањем денотирани именицама типа *влада*, *странке* и сл. Како се види из (доле) приложених као и горенаведених примера, именица је обично везана категоријом броја за категорију вида глагола (имперфективни – плурал, перфективни – сингулар), иако то не мора бити правило (вршити / извршити избор; вршити истраживања / извршити истраживање и сл.); променом броја у неким случајевима мења се и значење целе ГП (дати знак (руком, очима) / давати знаке (живота)). Корпус бележи *дати одговоре* у 38 примера.

односно постоји једно друго питање на које је лакше <дати одговор>: да ли су промене које су се догодиле у СРЈ биле уистину историјске

На то питање се, овако или онако, мора што пре <дати одговор> и сасвим је извесно да ће то бити један од првих послова новоизабране владе

јер су сви свесни колико је важно што пре <дати одговор> на Ахтисаријев план

Историја још дуго неће <дати одговор> на многа врло важна питања

Тешко је <дати одговор> на ово питање

Тада ми нису била јасна та моја осећања, али наредни догађаји ће <дати одговор> на то питање

Ја нисам адреса, која може <дати одговор>

Према речима нашег саговорника, требало је <дати одговор> на проблем интерполације

(2) ПОПУЊАВАЊЕ ЛЕКСИЧКИХ ПРАЗНИНА У ГЛАГОЛСКОМ СИСТЕМУ

Многе ГП немају свој једнолексемски глаголски еквивалент: *вршити трансакцију*, *имати / показивати интенцију*; *бити на реду / у праву / у току*, *ступити на снагу*, *(не) долазити у обзир*, *узети у обзир*, *дати прилику*, *посветити пажњу*, *придавати значај*, *имати прилику* и сл. Овде се могу споменути потпуно граматикализоване фроме типа *имајући у виду* (ф. 3.527), *узимајући у обзир* (ф. 849), слично везничком *будући да*, које су у овим конструкцијама преузеле функцију реченичног конектора.

(3) Попуњавање лексичких празнина при изражавању глаголског вида

ГП преузима на себе функцију обележавања глаголског вида у следећим случајевима: а) глаголи страног порекла (двовидски): анализирати: *извршити / вршити анализу*; неки глаголи без видског парњака: утицати: *извршити / вршити утицај*, важити: *имати важност / изгубити важност*; б) могућност исказивања начина вршења радње (акционалност), пре свега каузативности: *доћи до изражаја*, *довести у везу*, *извршити избор*, *ставити на увид*, *узети у обзир*, *чинити напоре* (шира реченична перифраза уколико се не користи ГП: нпр. довести у везу – ʻучинити да неко / нешто дође у везу с неким / нечимʼ).

Глаголска перифраза може изазвати и (4) промену валентности (вршити исплату *чега* : исплаћивати *шта*; дати подршку *коме* : подржати *кога*; постављати питања *коме* : питати *кога* и сл.) и (5) изразити пасив (*Књига је нашла на допадање. Шеф рачуноводства је добио отказ.*).

Перифрастични предикати и колокације

Како смо већ напоменули, перифрастични предикатски изрази (ППИ) „представљају посебну врсту реченичних јединица" (Тополињска 1982: 39) који захтевају посебно изучавање. В. Петровић (1990) посматра неколико група непунозначних глагола успостављајући параметре за њихову семантичку интерпретацију и идентификацију, упозоравајући на чињеницу да је њихова лексикографска обрада неуједначена и често неадекватна.[184] Ауторка истиче важност установљавања семантичких класа именица које се удружују са оваквим глаголима, будући да се именичким лексемама денотира сама појава, догађај, док глаголи носе по правилу само информацију о динамичности (*постати*, *звати се*, *правити се*, *сматрати*...), динамичност и неочекиваност (*збити се*, *догодити се*, *десити се*, *одиграти се*) и сл.

Теоријска истраживања ППИ[185] могу и треба да нађу своју примену у домену превођења, наставе страних језика и коначно у лексикографској пракси, превасходно на међусловенским релацијама. Ово пре свега стога што се ППИ садржински и формално често не подударају, махом због различитих синсемантичних глагола у датој конструкцији, али и стога што се, иако површински слични, стилски или значењски разликују. У контексту

[184] Као пример неадекватне лексикографске обраде ауторка наводи нпр. глаголе *вредети*, *значити* и *важити* у Речнику САНУ („имати вредност", „имати значење") или лексичке синониме (значити = „вредети"; *важити* = „вредети"), те „глагол *значити* може имати и функцију копуле (нпр. *Разумети некога значило би обранити се* = б и л о б и...)" (Петровић 1990: 361).

[185] Термин и ставови: Тополињска (1982: 35–49).

проучавања колокација као синтагматских спојева с одликом непредвидљивости њених конституената, значајни су закључци З. Тополињске (1982: 39):

> ППИ представља посебну врсту реченичних јединица – непредвидљиви су у оном истом смислу у којем су то праве лексеме, те их стога треба сваког појединачно изучавати. Другим речима: мада имају облик синтаксичких конструкција, ППИ нису „отворене" синтагме него уходани фраземи који представљају део лексичког блага одговарајућег језика. [...] ППИ представљају један високо организован, граматички изграђен део речника.

Један од фреквентнијих глагола оператора јесте глагол *водити*, а могуће очекивани облици, када је у питању веза с именичким конституентима ППИ, могу бити његови видски опозити – *довести*, *извести*, *привести*. Издвојени примери именица које колоцирају с овим глаголима сведоче како о семантичкој разноликости коју уводи глаголска лексема тако и о функционалностилској нијанси значења колокација у односу на могући једнолексемски конкурентни еквивалент (*водити разговоре – разговарати*). Могућа и очекивана подударност, када је у питању инвентар именичких лексема у вези с поменутим глаголима, показаће се као неостварива, будући да су ови видски парњаци удаљени од примарног значења – акција кретања с неким, пред неким (уп. водити / довести дете, коња : водити / *довести бригу, дневник, (свој) живот).

► **Огледно истраживање (10):** *Глаголи кретања као функционални глаголи*

С обзиром на карактеристику постојаности оваквих спојева, те непредвидљивост конституената који га чине, може се претпоставити да овај сегмент лексикона може представљати велики проблем за оне који уче српски језик, били они словенског или несловенског порекла. Нарочиту потешкоћу може представљати глаголски вид, који и на морфолошком плану самосталних глагола усложњава процес усвајања ове категорије, а који ће у ГП изазвати додатну недоумицу: постојање / непостојање везе видских парњака и њихових семантичких и структурних допуна (*доћи / долазити* : *водити – довести*, *ући – изаћи – наићи* и сл.). Стога је потребно указати на семантику датог функционалног глагола, врло удаљену од примарног значења (уп. *водити* / *довести* дете, коња : *водити* / **довести бригу*, *дневник*, *(свој) живот*), али с присутним, модификованим компонентама значења, као и на семантику именица које с њим чине јединствену везу, те на њихове формалне реализације и на значење које удружено остварују с глаголом.

Једна од семантичких скупина која учествује у оваквим везама јесу глаголи кретања, будући да се њима може означити једна од битних карактеристика ГП

– фаза акције, њен почетак, крај и трајање, као и проузроковање тога процеса од стране агенса каузатора. Посматраће се овом приликом неколико примера глагола из ове семантичке класе, који су примарним значењем диференцирани циљем или начином кретања[186]:

ДОЋИ: *идући стићи*, *доспети негде*, *до одређене границе*: ~ пред кућу, ~ из Америке, ~на састанак, ~ до средине пута;
ИЗАЋИ: *напустити неко затворено место*, *отићи*, *удаљити се*: ~ из собе, ~ напоље;
НАИЋИ: *идући приближавати се*, *примаћи се*; *~ на камен*, *на ограду*;
ВОДИТИ: *ићи испред неког или поред неког показујући му пут*: ~ дете, ~ старца, ~ слепца, ~ коња;
ДОВЕСТИ: *водећи некога учинити да дође*: ~ до врата, ~ пред кућу, ~ у салу.

ДОЋИ / ДОЛАЗИТИ: остварује се у споју с именицама у форми блокираној предлозима *до* (ген), *к* (дат), *на*, *под*, *у* (ак) и беспредлошком облику датива (с именицама *памет*, *свест*). Семантика ових именица је разнолика, али је умногоме одређена значењем ФГ, које би се могло свести на *промена стања које махом није проузроковано вољом вршиоца радње*, а притом је промена стања (а) резултат *кретања* у домену мисаоног процеса (*до сазнања*, *до решења*, *до спознаје*; *на идеју*, *на помисао* и сл. посредством некога / нечега или личним ангажманом); (б) резултат заједничког учешћа двеју страна (*до мира*, *до нагодбе*, *до погодбе*, *до споразума*; *у контакт*, *у везу*, *у додир*); (в) резултат процеса који има лош исход (*до квара*, *до судара*, *до окршаја*, *до несреће*, *до прекида*, *до застоја*, обично безлично без (свесног) посредовања субјекта); (г) резултат процеса с крајњим позитивним циљем за субјекта (*до успеха*, *до изражаја*, *до речи*; *на власт*, *у вођство*); (д) резултат процеса у промени субјектовог психофизичког стања (*себи*, *памети*, *свести*); (ђ) резултат процеса који одликује какав специфичан скуп спољашњих датости (*у ситуацију*, *у прилику*; *у искушење*). Семантичко-синтаксичка јединственост нарочито долази до изражаја у примеру: (не) долазити у обзир.

Формални обрасци с овим функционалним глаголом су следећи:
ДОЋИ / ДОЛАЗИТИ + ДО + N_{GEN}: циља, мира, нагодбе, остварења, погодбе, речи, решења, споразума, сазнања, спознаје, закључка, налаза; измене, квара, одлагања, попуштања, повећања, прекида; престанка, раскорака, развоја, замене, застоја, несреће; изражаја, успеха; несреће, окршаја, судара, сукоба;
ДОЋИ / ДОЛАЗИТИ + (К) + N_{Dat}: свести, себи, памети;
ДОЋИ / ДОЛАЗИТИ + НА + N_{Acc}: идеју, помисао, видело, власт;
ДОЋИ / ДОЛАЗИТИ + ПОД + N_{Acc}: заштиту, окриље;

186 Делови дефиниција преузети из РМС.

доћи / долазити + у + N_{Acc}: додир, контакт, сукоб, везу; искушење, прилику, ситуацију; вођство; обзир; питање.

Како видимо, глагол *доћи* / *долазити* као ФГ у вези је с примарним значењем кретања и досезања одређене тачке на том путу (адлативност), с тим што циљ није опредмећено место него апстрактан појам у домену интерактивних, психофизичких, позиционих резултата самосталног или заједничког ангажмана, тј. трансформације стања узроковане туђим посредовањем.

ИЗАЋИ / ИЗЛАЗИТИ

(а) изаћи / излазити + из + N_{Gen} / у + N_{Loc} / на + N_{Acc}: из штампе (књига), у новинама (текст), у јавности (вест, човек (идеја));
(б) изаћи / излазити + из + N_{Gen}: моде, обичаја; тешкоћа, депресије; владе, политике;
(в) изаћи / излазити + у + N_{Acc}: сусрет;[187]
(г) изаћи / излазити + на + Adv / на + N_{Acc}: добро, лоше; крај;
(д) изаћи / излазити + пред / на+ N_{Acc}: пред суд, пред лице правде; на светлост дана (истина, прекршај, злодело, тајна), на глас, на видело.

Овај глагол примарно означава удаљавање *од* / *из* + N_{Gen} затвореног простора, односно напуштање неког затвореног места, одлажење, и супротно томе, усмеравање ка другом и досезање другог простора – (*од* / *из* + N_{Gen}) *у* / *на* + N_{Acc}. У секундарном или експресивном значењу изражава се: а) постојање чега као резултат какве радње; б) нестајање или престанак какве активности као резултат завршеног процеса, стања; в) радња усмерена ка коме у доброј намери; г) завршна фаза и квалификовање каквог догађаја. Форма допуна овог глагола као функционалног подудара се с формом одредбе када је употребљен као самостални глагол.

Антонимски однос глагола *изаћи / излазити* и *ући / улазити* у примарном значењу остварује се и онда када су они употребљени као функционални глаголи у следећем случају:

ући / улазити + у + N_{Acc}: моду, обичај; дугове, тешкоће, депресију; владу, политику.

Друга група именица (*дугови*, *депресија* и сл.) колоцирају и са стилски обележеним глаголом, израженијег интензитета *упасти*.

наићи / наилазити + на + N_{Acc}: одјек, одзив; одобравање, пажњу, (добар / леп) пријем, признање, разумевање; неодобравање, осуду, отпор.

---

[187] Фреквентна ГП (излаз[a-z]* у сусрет: 907, *нечијим потребама*, *жељама*, *захтевима*), чему је блискозначан самосталан глагол *помоћи* с истом рекцијом (*коме у чему*), што се реализује и у форми ГП притећи у помоћ (с додатним циљним, намерним значењем; ф. 284).

Ови ФГ удаљени су опет од своје примарне семантике (*идући приближавати се*, *примаћи се*). Овога је пута значење усмерено на резултат каквог збивања које се површински реализује као активно, али је дубински резултат пасивног стања (*наићи на одобравање* (с нечије стране) – неко *је одобрио* нешто), чиме се омогућује удруживање с именицама апстрактне семантике у истој форми као код самосталног глагола. Облик агенса у овим конструкција компатибилан је с формом рекцијске допуне глаголских именица, нпр. разумевање *некога* (од некога, код некога) и одобравање *кога* (*код кога*):

наишла је на разумевање издавача;
где сам наишао на разумевање од секретара;
млади новски капетан наишао на разумевање код старешина;
што је наишло на одобравање његовог оца.

водити + N_{ACC}: а) преговоре, разговоре, расправу, дискусију; главну реч; б) белешке, дневник, евиденцију, (кућне) рачуне, записник; в) (дисциплински) поступак, парницу, истрагу, надзор; послове, компанију; *политику*; г) љубав; рат, борбу, спор; $д_1$) свој живот; $д_2$) порекло; $д_3$) бригу.

водити + N_{GEN}: рачуна

Из семантике овога самосталног глагола – *ићи испред неког или поред неког показујући му пути* – издваја се компонента значења *континуираност радње*, *наглашавање трајања и активности акције* исказане (обично) глаголском именицом у глаголској перифрази. Ово га обележје удаљава од перфективног парњака (*довести*) и условљава сасвим различите садржајне и формалне реализације допуна. Семантика именица које улазе у састав глаголске перифразе с овим функционалним глаголом врло је разнолика и може се начелно свести на следећу диференцијацију значења: а) процес комуникације двеју (супротстављених) страна или једног (доминантног) говорника у том процесу; б) процес писања, евидентирања; в) процес управљања каквим формално-правним поступком или неком организацијом, формацијом; г) процес интеракције – позитивне или негативне. Разлика између типа (а) и (г) и (д) тиче се уношења нове значењске компоненте у семантички садржај блискозначне једнолексемске јединице: *водити преговоре – преговарати*, *водити рат – ратовати* : *водити свој живот ≠ живети*.

Као специфична колокација, и зато постојанија и компактнија, издваја се: *водити рачуна*[188] (са јединственом формом допуне у генитиву и тиме готово неостваривим једнолексемским еквивалентом, осим блискозначних лексема *пазити*, *бринути*).

[188] Само инфинитив овог глагола забележен је у корпусу у 4.121 примеру, од чега четвртину (1.176) примера чини колокација *водити рачуна.*

довести / доводити + до + N_{GEN}: беса, лудила, очаја; образовања, памети, процвата, резултата, стварања; пада, пораза, пропасти, прекида, раскида, заоштравања, застоја; повећања, прекретнице, разлике, реализације, ревизије;

довести / доводити + у + N_{ACC}: додир, искушење, недоумицу, пропаст, питање, ред, сумњу, везу, вођство.

С обзиром на то да се семантика овог функционалног глагола своди на процес и резултат процеса проузрокованог вољом вршиоца радње (каузативно значење и значење усмерености) из примарног значења самосталног глагола (*водећи некога учинити да дође*) преузете су компоненте управљања (акцијом кретања) и циљ (досезање намераваног места), те су и форме комплемента компатибилне са самосталним глаголом.

Приказано огледно истраживање ових комплексних структура, јединственог стуктурног лика и често дифузне семантике функционалног глагола, наводе на закључак да им на пољу примене – у настави и лексикографској пракси треба посветити нарочиту пажњу. Елементи који су релевантни за глаголске перифразе јесу: а) (ослабљено) значење самосталног глагола и опсег значења у служби функционалног; б) семантика именица које с њим долазе у везу и њихови структурни обрасци (у којој мери и у којим случајевима долази до подударања са самосталним глаголом у овом сегменту); в) постојање / непостојање једнолексемске форме и разлике у значењу и домену употребе; г) специфичности у погледу јединствених и фреквентних спојева ове врсте, значењски ((*не*) *долази у обзир*) или формално (*водити рачуна*).

Партикуле у светлу колокацијске анализе. Узимајући у обзир све аспекте партикула као формално-језичког средства за исказивање модалности, хетерогене групе речи (група речи), нејасних граница према другим врстама речи, које повезују лексички план с планом говорних чинова, с великим неподударностима на међујезичком плану, што се рефлектује и на само терминолошко одређење, поставља се питање како им приступити у настави страних језика, тј. како учити значење, употребу и дистрибуцију ових (малих) речи, без којих исказ, у већини случајева, може остати садржајно и формално валидан, али непотпун у погледу информативности, фокализације и стила. Ако се упореде само примери:

(1) Марија је освојила сребрну медаљу.
(2) Марија је освојила *бар* сребрну медаљу.
(3) *Бар* је Марија освојила сребрну медаљу.

јасно је да се ради о трима различитим информацијама: један пропозитивни садржај (асерција) (1) модификован је увереношћу говорника о доњем лимиту (најмањем) резултату који је постигао субјекат (пресупозиција: верујем у њу; она постиже одличне резултате → ако не и златну) (2) и

издвајањем субјекта из већег скупа ентитета (нико други није → довољно је да је неко; али и очекивали смо да још неко, доза незадовољства). Како на плану комуникативне актуализације (тематизације), у овом случају, партикулу *бар* треба посматрати и са становишта формалног устројства: јасно је усмерена према објекту (2) или субјекту (3) дате реченице. Даље, одлучујућу улогу у формулисању исказа (2) и (3) има и лексичка семантика предиката будући да има сему градирања, достизања, тј. `место` на скали горе – доле (*освојити бар 53. место) и семантичку валенцу – субјекат [+живо] и, у том смислу, рестриктиван је за остале партикуле у парадигми ограничавања, лимитирања, усмеравања – *само*, *једино*, *искључиво*. Ако се овоме додају само још неки примери типа:

Али, *бар* знам да, када ме је волео, волео ме је онако како никад нико никога није волео.

Сад *бар* знам ради кога долази да слуша када се увече води разговор са Робертом.

може се закључити да се партикула усмерава и према предикату чији се семантички садржај фокусира и издваја од свих других, потенцијалних предикација, са становишта говорника екстрахује се важна, једина, али могуће не и довољна `активност` – спознаја (уп. Знали смо… : Бар смо знали → ако ништа друго, оно...; минамалан услов у датој ситуацији). Уз то, када се ови примери посматрају кроз модалну (кондиционалну) парадигму, где се фактивност трансформише у контрафактивност[189] (да смо бар знали), уочава се (чини се) да степен говорниковог позитивног односа према `довољном услову`, жеља за остварењем активности денотиране датим глаголом, расте, као и да постоји додатна компонента незадовољства, разочарења, будући да је пресупонирана негирана предикација (→ нисмо знали), што као последицу има нереализовану радњу у управној реченици.

На основу овога могу се поставити смернице за учење партикула у српском као страном језику, које би обухватале комуникативни, граматички и лексичко-семантички аспект употребе, значења и дистрибуције партикула. На примеру партикуле *бар* показаће се како се практично може разумети исказ модификован њоме и то, пре свега, на основу њеног најужег окружења, тј. лексичког и граматичког компатибилитета реченичних конституената. Иако се партикуле по својој функцији не уланчавају у постојане, фреквентне синтагматске спојове (колокације), полази се од хипотезе да је за потребе учења страног језика најпримереније посматрати их у најближем окружењу, те то окружење идентификовати са семантичког и синтаксичког аспекта, што је најближе интегралном опису који користи С. Ристић (према Апресјану). Приметно је, наиме, удруживање ове партикуле с по-

[189] Терминологија према Lyons (1978).

јединим лексемама, различитог значења и функције (бар+Adv: *бар само*, *бар тако*; бар+quant: *бар неколико*, *бар трећина*, *бар мало*; бар+Conj: *или бар*, *бар да*, *бар кад*; бар+не/није и сл.).[190] У ту сврху, издвојено је из електронског корпуса српског језика првих 300 примера[191] у којима се бележи партикула *бар* и сагледано је њено најнепосредније окружење.

На основу лексичког значења ова је партикула сврстана у групу оних које значе логичке (смисаоне) односе и диференцирају се према већој групи са значењем модалности, које у први план истичу говорника и указују на неки његов однос према осталим елементима комуникације. Уз партикуле *само*, *једино*, *искључиво*, *бар* се уврштава у оне које реализују однос ограничавања и функцију модификовања. Хипотеза је да се ограничавање на одређене појаве и ентитете укршта са другим значењима у парадигми логичких односа, тј. односима лимитирања (*скоро*, *готово*, *умало*; *закључно*, *отприлике*, *око*); усмеравања (*право*, *тачно*; *особно*, *лично*); изузимања (*изузев*, *сем*, *осим*, *до*, *изузетно*) и издвајања (*особито*, *нарочито*, *поготову*, *посебно*, *првенствено*). С друге стране, с обзиром на широку комуникативну функцију модификације, могуће је да ће се активирати поједине компоненте са значењем коментара, градирања, истицања (партикуле из 1. групе, са значењем модалности). Друга је претпоставка да ће се, упркос јасној усмерености ка експлицираном реченичном члану, ова партикула односити на читаву пропозицију, тј. обухватаће и неексплицирани, пресупонирани садржај. У том смислу, посматрају се пропозитивне, реализоване компоненте, пресупозитивне (елементи сазнања) и модалне као оцена и став говорника (уп. Ристић 1999: 138). Врло сличан приступ, мада не интергативан у потпуности, налазимо у анализи енглеских партикула *only* и *even* (Kim 2012), где аутор парцијално издваја, како их назива – синтаксу и семантику ових партикула, нпр.:

a. Adjective: He is *only* handsome.
b. Adverb: He finished the job *only* partially.
c. Verb: He *only* slept.
d. Numeral: *Only* two people joined the election.
e. Sentence: *Only*, he wasn't in his room last night.
f. Noun: *Only* God can do it.

---

[190] О повезаности и диференцијацији партикула и везника говори М. Ковачевић, посматрајући њихове спојеве у функцији интензификације (*тек кад*, *само како*, *тек када*, *бар док*, *још док*, *само ако* и сл.) (Ковачевић 1998: 215–228), док другом приликом говори о једном типу перифрастичке интензификаторске партикуле (1996: 70–85) (нпр. (*ни*)*ко други до/него/осим/сем*), при чему своје становиште о јединственој функцији партикуле темељи на Белићевој идеји да постоје целе синтагме у овој служби.

[191] Корпус бележи ову партикулу у приближно 22.000 примера.

РЕСТРИКТИВНА КВАНТИФИКАЦИЈА$_1$ `минимално, занемарљиво мало, али, за говорника, значајно градирање`

Интензификује се прилог мало (*бар мало*), којим се упућује на потребан минимум да би се реализовало одређено стање, радња или количина каквог бројивог или небројивог ентитета, квантитет какве појаве, доживљаја, осећања (*плата*, *куповна моћ; жеља*, *расположење*, *време*). Може се интерпретирати и као форма са инкапсулираним прилогом много – *више*, које би у неким случајевима потпуно било комутабилно с датом структуром (бар мало [више] жеље; бар мало [више] времена). Тамо где то није случај, очекивање формализовано објектом детерминисано је компаративом, којим се упућује на виши степен жељеног стања (већа плата, веселији тон, већа куповна моћ).

РЕСТРИКТИВНА КВАНТИФИКАЦИЈА$_2$ `најмање` `приближно одређивање`

(а) Градира се минимум лексикализован нумерички (бројеви један и/или два), при чему се износи претпоставка, процена да одређених ентитета, вредности има и више; док се (б) вишим вредностима (исказаним вишим цифрама) износи иста претпоставка, али је садржана и инфромација о позитивном или негативном односу говорника о датој количини (нпр. *попушио је бар четрдест цигарета данас; он му показује типа од бар сто педесет кила.*). У ирреалним кондиционалним реченицама наглашен је значај довољног услова за реализацију радње у управној реченици (да *је радио бар један семафор*, све би било другачије).

ДИСЈУНКТИВНОСТ `друга, (могуће) мање пожељна, али остварљивија могућност, квалитет, активност`

Упућује се на постојање бар двеју могућности, које се међусобно не искључују, него се допуњују, а партикуле исказују да је реализација садржаја исказа могућа ако се изабере било који елемент (*партикуле допусности* из 11. парадигме према С. Ристић: *ипак*, *свеједно*, *макар*, *додуше*, *оно*). Удружена с везником *или* партикула *бар* ограничава обим и степен актуализације предикације (*знала је* : *бар је је веровала да зна*), што се постиже и спојем *ако не ... оно бар* / *ако већ ... бар* (ако не *најлепша*, *оно бар најелегантнија*), где је перспектива говорника усмерена на задовољавајући квалитет, ентитет, стање. У питањима типа *је ли бар лепа?* пресупонирано је: ако ништа друго... оно...

Рестриктивна персонализација `само, једино, искључиво неко, а не други`

Издваја се одређено лице које, за разлику од других, вољно или невољно, чини одређену радњу која се, са становишта говорника, реализује у довољној мери, таман оноликој да би се диференцирала од неексплицираног мноштва (*Ја бар чиним нешто за њега* → други не чине ништа). Афирмација се у пропозицији трансформише у негацију у пресупозицији и обрнуто (*Ја бар не верујем у те приче...* → други верују). Уз значење ограђивања од мноштва издваја се став говорника који ограничава своју спознају, износи дозу несигурности (*Бар сам ја тако мислила*), што је експлицирано прилогом *тако* (на тај начин), и разликује од начина уверења осталих. Индикативни су глаголи когнитивних и перцептивних способности: *мислити*, *чинити се*, *изгледати*, *сматрати*. Иницијална позиција партикуле *бар* у овим примерима упућује на њену додатну функцију реченичног конектора, којим се ограничава читав пропозициони садржај у односу на претходни исказ (они су били сурови | мислим (тако) + други не мисле (тако) + нисам у потпуности сигурна (у то)).

Рестриктивна адвербизација `минимални, задовољавајући просторни / временски оквир`

Комбинаторна способност партикуле *бар* и одређених временских и просторних прилога и прилошких израза, те предлошко-падежних конструкција с овим значењем упућује на то да је на формалном плану могуће идентификовати минималан сегмент времена и простора који је, према ставу говорника, довољан за реализацију одређене радње или задовољење датог стања. Прилошки изрази који се везују за ову партикулу имају значење `мало`, `кратко` (*тада*, *сада*, *за сада*, *за неко време*), што искључује све остале који значе `много` (*бар дуго, бар стално и сл.). Изван овога су примери с именицама које значе дужи временски период (*годину дана*, *пет месеци*), који се уврштавају у рестриктивну квантификацију или су део иреалних кондиционалних реченица (*кад би остао бар годину дана*; *да је бар дуже трајало* и сл.)

Рестриктивна предикација `минимум акције као резултата, намере, жеље говорника`

Субјекат, адвербијална допуна или објекат само су граматичке, експлициране форме на које се усмерава партикула *бар*, али њено упућивање обухвата целу пропозицију, чији је конститутивни члан предикат. Свакако да су шири контекст и реченична интонација индикатори фокуса који се остварује партикулом (*ја* бар тако мислим : ја бар *тако* мислим : ја бар (тако) *мислим*), али је и неексплициран предикат, у ствари примарни семантички аргумент (Јесам ли ти недостајала? *Бар мало*? → недостајала). Када је *бар*

најуже везано за предикат, издвојиће се једна активност чијом се реализацијом говорник задовољава у минималној мери (Он учи. : Он бар учи.), при чему је, опет, могућа двострука интерпретација: *ако ништа друго... оно бар то* или рестриктивна персонализација: → *други не*, *ти не*. Будући да се готово свака активност може фокусирати као релевантна и довољна за говорника, издвојена од свих осталих као минимум, са значењем, дакле: ако ништа друго (не ради), драго ми је / било ми је драго / било би ми драго... да постоји нешто што ради и то у свим гл. облицима (бар једе; бар је јео; бар једи!...), издваја се фреквентна веза партикуле *бар* с везником *да* (да бар, бар да) с експлицираним, чешће неексплицираним модалним глаголима *смети*, *моћи*, *требати*, *желети*. С обзиром на полифункционалност везника *да*, кад је у питању зависна клауза коју уводи, издвојићемо најфреквентније кондиционалне, махом иреалне реченице.

Издваја се група примера у којима *бар да* уводи афирмативну (дубински негирану у перфекту) иреалну клаузу и то као коментар (*желео бих*, *волео бих* кад би се то десило), у којем би изостанак партикуле трансформисао исказ у информативно и комуникативно непотпун.

Слична је комуникативна намера, тј. значење коментара када је овај спој удружен с глаголом *моћи* (*хтети*), који је површински експонент минимума могућности, жеље, очекивања говорника (уп. нпр.: *Бар да* огледала измене! : *Бар би могли* огледала да измене!). Ови се примери јасно ограничавају на персоналне реченице (*Да се бар може* брже стићи : */). Глагол *смети*, ограниченије семантике, не подлеже оваквим трансформацијама (Па, *бар да сме* да га изљуби!).

У иреалне кондиционалне клаузе партикула *бар* уноси семантичко обележје жаљења, незадовољства због неоствареног (минималног, једног али довољног услова). Лексичко-семантичка обележја глагола, пре свега обавезна транзитивност, укључују свакако у довољан услов и објекат.

Овим се сегментом истраживања желело указати и на могућност анализе синсемантичких речи из перспективе колокација, тј. посматрања ових, превасходно дискурсних средстава, која модификују целокупан реченични садржај, те не ступају у синтагматске везе. Ипак, учестало појављивање партикула с одређеном врстом речи, као и њихова усмереност на функцијски различите реченичне конституенте оправдава анализу њиховог значења и улоге у контексту мањем од реченице или ширег текста.

V. ЛЕКСИЧКЕ И ГРАМАТИЧКЕ КОЛОКАЦИЈЕ – ЛЕКСИКОГРАФСКИ АСПЕКТ

ЛЕКСИКОЛОШКА ПРОУЧАВАЊА И ЛЕКСИКОГРАФСКА ПРИМЕНА

Природом и предметом својих истраживања лексикологија је у најдиректнијој вези са сродним дисциплинама – фразеологијом, терминологијом, творбом речи и лексикографијом (Драгићевић 2007: 34). Када је у питању однос лексиколошких истраживања и лексикографске теорије и праксе, познато је и признато да лексиколошка, и, шире, лингвистичка испитивања великим делом почивају на лексикографским достигнућима, док обрнут смер утицаја теоријских лексиколошких испитивања на лексикографију као примењену дисциплину није задовољавајући, тј. „теоријске синтезе, лексиколошке и друге, понекад [се] тешко и закаснело враћају у лексикографску праксу из које су највећим делом настале" (Гортан-Премк 1994: 203). Парадоксална је чињеница да постоји извесна незаинтересованост лексикографије за властиту методологију будући да се теоријска лексикографија не своди никако само на уопштене уводне напомене приређивача и техничке смернице о употреби речника, него је повезаност са свим дисциплинама које проучавају језички систем чини врло комплексном дисциплином (Zgusta 1991: 23). Значај, међутим, лексикографије, временски старије примењене дисциплине, која се бави састављањем речника (Prćić 2008: 20), препознаје се у каснијим лексиколошким анализама, заснивале се оне на компоненцијалној анализи – разлагању семантичког садржаја на компоненте, на теорији прототипа – забележеним менталним репрезентацијама, концептуалној категоризацији стварности са средишњим, прототипичним чланом и оним мање-више удаљеним. Речнички чланци лексема са полисемантичком структуром неретко су потврда теоријских испитивања иако им углавном претходе. Смернице за усавршавање рада на изради дескриптивних речника произилазе пак како из лексикографске теорије тако и из лексиколошких истраживања. Укратко, оне се, следећи Д. Гортан-Премк (1994: 204), могу свести на следеће предлоге:

(1) структурирање речника према деривационим гнездима;
(2) организовање речничке грађе према семантичким пољима;
(3) ономасиолошка класификација речи на идеографске групе и утврђивање семасиолошких односа у тим скупинама;
(4) обрада полисемантичке структуре лексеме у ужем, синтагматском и парадигматском, и ширем, прагматичком контексту;
(5) електронско устројство лексике, чему претходи анализа према маркерима – граматичким, семантичким, стилским, творбеним;
(6) уређење од семантеме ка речима којима се номинују.

Савремена српска лексикографија у свом фундаменталном делу, према речима С. Ристић, задржала је традиционални карактер,

> а по темпу израде речника и њиховом броју, а нарочито по типовима речника, заостаје за другим језичким срединама [...] што је нарочито евидентно у дескриптивној и двојезичној лексикографији, које су основ за друге типове речника (Ристић 2001: 87).

Данас, с друге стране, са свим могућностима које доноси компјутерско доба, ствара се нова врста корисника, који захтева савремене изворе, па и речнике, те нови профил лексикографа. Тако се, у свом раду *Снови лексикографа у добу електронских речника* Де Шривер (De Schryver 2003) позива на став Аткинсове:

> Ако нови методи приступања (који прекидају гвоздену везу с алфабетом) и хипертекстовни приступ подацима похрањеним у речнику не уроде приручником који је светлосним годинама удаљен од штампаног речника, тада ми избегавамо одговорности своје струке (Atkins 1992: 521).

Према речима Л. Згусте, један од најважнијих задатака лексикографске теорије и праксе јесте откривање природе лексичких јединица од више речи[192] и њихова правилна презентација, при чему се отварају бројне тешкоће, сажете у следећем:

---

[192] Б. Тафра констатује да се у хрватском језику у вези с терминолошким одређењем постојаних / постојанијих лексичких спојева увиђа разноврсност, дисперзивност која је вероватно у вези с аспектом посматрања датог споја: „У језикословљу се дуго воде расправе о лексичким јединицама већим од ријечи, али се још нису усуставили ни називи за њих, а поготово се није одредио њихов статус у рјечнику. У хрватском језику постоји за њих више различитих назива: *колокације, везане лексичке скупине, синтагме, изрази, изричаји, свезе, свезе ријечи, вишелексичке јединице, вишелексичке свезе, вишерјечне натукнице, вишерјечне јединице, вишечлани називи, вишерјечне свезе, скупине ријечи, скупови ријечи, синтагмеми, лексичке јединице веће од ријечи*" (Tafra 2012: 117).

(1) Различит степен везаности и ограничења, као нпр.: (а) *лак терет*, *лака торба*; (б) *лака вечера*, *лака храна*; (в) *лака пешадија*; (г) *лака рука*;

(2) Међујезички односи у погледу постојања дистинкције лексикализације једног денотата једним десигнатом или квалификације општег ентитета вишелексемским спојем (нпр. фр. *salle a manger* ТРПЕЗАРИЈА : *salle de travail* РАДНА СОБА). За разлику од наведеног примера, где је прозирност конституената висока и јасна је детерминација именице *соба*, многобројни су примери који као дословни еквивалент могу резултирати потпуним замагљењем семантике (нпр. енгл. *guinea pig* није врста свиње него ЗАМОРЧЕ; хинди *kankhī* ПОГЛЕД ИСКОСА, kaṭākṣ ЛЕТИМИЧАН ПОГЛЕД) (Zgusta 1991: 149).

Уколико се ограничимо на српски језик и једнојезички карактер речника, без контрастивног приступа, будући да је немогуће сагледати и пописати разноликост ове проблематике у односу на различите језике, те се руководимо успостављеним лексиколошким принципима за разграничавање синтагматских спојева, остају питања устројства речника колокација на макроплану и микроплану. Другим речима, треба одговорити на основна питања обима, места лексичке јединице / јединица, те организације: од концепта или теме, тј. значења ка појединачним лексичким спојевима или од лексеме ка значењу. Сматрамо да је перспектива корисника у том смислу један од одлучујућих фактора јер се као крајњи исход поставља употреба речника, која треба да буде што једноставнија, при чему се не очекује дуготрајно испитивање теоријских поставки за стицање корисничке компетенције.

Најпре ће се приказати основни токови истраживања синтагматских лексичких спојева у европској лексикографији с циљем да се установи савремено разумевање датог проблема и његово решење у речницима, те основни правци фокусирања проблема устројства речника вишелексемских јединица. Исто тако, регистроваће се стање у неколико речника српског језика у вези с предметом проучавања. Поређења ради, као и презентовања добре праксе и узора, представиће се достигнућа на пољу израде речника колокација, с фокусом на енглеским речницима, узимајући у обзир свеприсутнију потребу за учењем и знањем овога језика и сходно томе, најплодније лексикографске активности на енглеским говорним просторима. Због актуелности и широке примене, представиће се три новија речника колокација енглеског језика – *The BBI Dictionary of English Word Combinations* (BBI) (1986, 1997, 2009[3]); *Oxford Collocations Dictionary for Students of English* (OCD) (2002); *Macmillan Collocations Dictionary* (MCD) (2010).

Ка концепту речника колокација. Речници колокација су специјализовани, обично једнојезични, намењени, како се наводи у њиховим предговорима, ученицима / студентима страног језика и преводиоцима. У конципирању методологије за израду ове врсте речника, према релевантној

литератури, треба се руководити принципима диференцирања синтагматских спојава, тј. дефинисања колокације у односу на друге вишелексемске синтагматске спојеве, као и принципима одабира лексичких јединица и начина њиховог представљања. Другим речима, треба одговорити на питања: *шта*? – обим речника, тј. број колокација које се уврштавају у речник и извор, корпус из којег се екстрахују, *где*? – место конституената вишелексемског споја, односно присуство једног или оба колоката у речнику, и *како*? – информације које су релевантне за речнички чланак, дакле на она питања која су поставили Т. Хербст и Б. Митман (Herbst, Mittmann 2008):

(1) *Шта*? Речници се разликују према броју колокација које обухватају, што зависи од типа речника, потреба циљне групе и, сходно томе, и њихове намене.
(2) *Где*? Тешко је рећи где ће корисник речника потражити одређену колокацију. На основу Хаусманове дистинкције *base – collocate*, колокација нпр. *weak tea* требало би да се потражи под кључном речју [*base*] – *tea*. Према другим теоријским приступима (Bergenhotz 2008; Tarp 2008), попис колокација треба да се заснива на присуству оба члана као носећих речи, због потребе корисника да се упозна и са другим колокацијама које се тичу секундарног колоката. Електронски речници пружају нову перспективу, нову презентацију, где би ова оштра дистинкција била од мање важности.
(3) *Како*? Увидом у речнике препознаје се важност колокација које су презентоване као комбинације са специјалним статусом у језику. Ако су колокације дате само као пример или у саставу дела реченице, тада је оваква презентација врло ограничена кад је у питању корисник. Стога би било потребно графички издвојити овакве спојеве у односу на друге. У погледу различитих типова комбинација речи, степенованих од полусложеница и фразних лексема (*washing machine*) до информација о валенцији (*accessible to*), колокације треба експлицитно означити и тиме диференцирати у односу на остале вишелексемске спојеве и дати релевантне лексичко-граматичке информације о њима.

Рад на речницима колокација последњих деценија све је више усавршаван, што је резултирало тиме да су „постепено прерасли у једне од најинформативнијих, најпрактичнијих и најпрегледнијих лексичких приручника" (Kostić-Tomović 2010: 32), те се као њихове основне одлике према Хербсту и Клоцу (Herbst, Klotz 2003: 242–247) издвајају:

(1) јасне и лако разумљиве дефиниције;

(2) бројни примери (обично одабрани на основу корпуса, али прилагођени намени речника);
(3) јасне, лако разумљиве граматичке информације;
(4) избегавање симбола и скраћеница;
(5) уврштавање прагматичких информација;
(6) уврштавање релевантних регионалних варијетета;
(7) исцрпније и систематичније информације;
(8) већа графичка прегледност.

С друге стране, постојећи речници колокација енглеског језика разликују се управо према наведеним принципима: извори, фокус, обухватност, принципи класификације и изглед речничког чланка (McGee 2012).

Колокације у европској лексикографији. Увид у досадашња и савремена истраживања колокација у европској лексикографији пружају нам радови аутора са различитих језичких подручја,[193] објављени у часопису *Lexicographica* (ed. Heid, Schierholz et al. 2008), на основу којих се може извести неколико општих закључака релевантних за проучавање процеса удруживања лексема и резултате тога процеса.

Заступљеност колокација у општим и специјализованим речницима

Интересовање за синтагматске лексичке спојеве присутно је од самих почетака систематичнијих лексикографских активности, о чему сведоче подаци из великог броја речника општег карактера, при чему технички термин колокација у већини помињаних речника остаје непознат или неупотребљаван све до новијег доба. Тако, занимање за ово поље **у пољским општим речницима** датира од самих почетака израде речника – *Slovnik Wileński* (Zdanowicz 1861) преко Скорупкиног речника *Slownik frazeologiczny języka polskiego* (Skorupka 1967/1968), до најновије збирке колокација у речнику *Slownik stylistyczny języka polskiego* (Gellner, Dąbrówka 2007). Колокације су бележене на основу интуиције аутора, свакако без јасног теоријског полазишта, с намером илустрације значења дате лексеме у минималном контексту[194] (Piotrowski 2008: 149–159). Из лексикографске

[193] Радови су посвећени истраживању колокација у француском, италијанском, шпанском, португалском, чешком, пољском, словеначком, немачком, холандском, шведском и мађарском језику.

[194] Нпр. *bieg*: *bieg rzeki*, *bieg czasu*, *bieg życia* [ток: ток реке, ток времена, животни ток] (Zdanowicz 1861); *chód: prędki*, *lekki*, *chwiejny*, *drobny chód*, *chód konia. Poznać kogo po chodzie.* [брзи, лак (лагани), нестабилан ход, ситни ход, коњски ход. Препознати некога по ходу.] (Skorupka 1957).

перспективе, кад су колокације у питању, овакав приступ је мањкав из више разлога, првенствено што недостају одговарајуће дефиниције, теоријска разграничења синтагматских лексичких спојева, што је типично за већину постојећих општих речника, који су одраз периода у којем су настајали.

У вези са **словеначком лексикографском праксом** на овом пољу В. Јесеншек закључује да савремени електронски корпуси (нпр. словеначки FidaPLUS) могу умногоме помоћи да се овакви недостаци отклоне у релативно кратком времену (Jesenšek 2008: 135–149).

Недовољна теоријска утемељеност у вези с карактером синтагматског споја констатује се и кад су у питању **шведски речници**, те се с једне стране налази *Svensk handordbok* (1966),[195] који не уврштава само колокације него и идиоме и податке о валенцији, а, с друге стране, *Svenskt språkbruk* (2003), обухвата велики број синтагматских спојева, па и оне слободне везе (Malmgren 2008: 149–159). Аутор на крају упоређује присуство колокација у трима наменски различитим речницима – специјализовани, општи и двојезични – и анализира презентацију колокација према њиховим конституентима, те у вези с тим закључује: често су колокације у последња два бележене несистематично (*base – collocate*), док је у *Svensk handordbok* готово доследно то чињено према примарном колокату.

Критички приказ стања у **шпанској** (мета)лексикографији[196] у вези с колокацијама даје Б. Пол (Pöll 2008: 159–167), истичући да колокације треба да имају посебно место у речницима намењеним педагошким потребама, који се стога и разликују од општих дескриптивних речника.[197] Међутим, код многих то није случај, што се очитује и у теоријском приступу: једино

[195] Оба речника имају исти број носећих лексема (20.000), али је други обимнији јер је заснован на подацима из електронског корпуса. Према наводима аутора, други је боље структуриран јер разграничава идиоме и информације о валенцији, док је структура речничког чланка из перспективе семантичке организације колоката уређенија у првом, следи OCD у вези с груписањем колокација према семантичком принципу. У овом речнику успостављен је ‘хронолошки ред’ – од најосновнијих колокација (*имати наду*, *гајити наду*, преко *живети у нади* до *губити наду* и комплекснијег исказа: *нема више никакве наде*: ‘allt hopp är ute’).

[196] Технички термин ‘collocation’ (шп. colocatión) био је релативно непознат у шпанској металексикографији пре осамдесетих година прошлог века. Први пут га користи Мануел Секо (Manuel Seco) 1987. године, преузевши Фертову теорију синтагматских или одабраних информација које се укључују у лексикографску дефиницију, да би се касније овај термин стабилизовао у радовима низа аутора (Haensch, Irsula, Calderón, Alonso). Ово никако не значи да се информације о синтагматским односима нису уврштавале у речнике и раније.

[197] Речници намењени педагошким потребама за шпански језик: *Diccionario para la enseñanza del español* (DELE 1995); *Diccionario Salamanca* (SALA 1996); *Diccionario Clave* (CLAVE 1997); најрепрезентативнији општи дескриптивни речници шпанског језика: *Diccionario general de la lengua española* (DGLE 1999); *Diccionario de la lengua española Lema* (LEMA 2001); *Diccionario del español actual* (DEA 1999).

се у речнику SALA експлицитно говори о колокацијама.[198] Доскора у хиспанофоном свету није било речника који би се уврстили у специјализоване речнике синтагматског типа. Делимично ову празнину попуњава речник *Diccionario euléxico* (Boneu 2001), при чему се, помало енигматичним насловом, не наговештава његов садржај. Овај речник заправо обухвата око 1.800 именица и њихово непосредно окружење, придеве и глаголе. Нажалост, у речнику нису дати никакви подаци о корпусу нити о теоријско-методолошком приступу.

Релевантни аспекти истраживања колокација. Говорећи о истраживању **колокација у чешком језику**, Ф. Чермак (Čermák 2008: 59–69) најпре истиче важност испитивања колокација конституисаних од апстрактних именица, будући да су оне, према његовом мишљењу, на периферији идиома и колокација. За предочено истраживање издвојио је апстрактне именице из две семантичке класе: (1) АКЦИЈА (*рат*, *процес*, *промена*, *револуција*) и (2) ОСЕЋАЊА (*бол*, *страх*, *љубав*, *мржња*), реализоване у објекатској и субјекатској служби. Посматране су с обзиром на моменат или процес трајања радње означене глаголом у датој колокацији: почетак (*inchoative*), трајање (*durative*) или завршетак (*terminative*). Табеларни приказ ових осам именица према поменутим параметрима и с пописом глагола који се с њима јављају упућује на закључак да су све оне обележене почетком акције (*ући*, *ступити у рат*; *почети процес*; *довести до промене*; *почети револуцију*; *проузроковати бол*; *изазвати страх*; *љубав планути*; *мржња пробудити*), мање њих трајањем, а најмање завршетком процеса радње, као и на то да је функционална и семантичка сличност именица у корелацији с избором истих или синонимних глагола који са њима чине колокацију.

Истраживања колокација **у холандској лексикологији** (Everaert 2008: 91–103) фокусирана су на: (а) глаголе операторе [*light verbs* / *support verbs*] чије је *скривено* значење у споју с именицама често узрок неразумевања, те се стога именички конституенти деле на оне којима се денотирају телесне акције и процеси и оне којима се означавају осећања и мишљење, при чему је избор глагола условљен семантиком дате именице; (б) модалне партикуле које показују изузетну склоност ка удруживању у оквиру целина тј. група (нпр. *niet eens* – ‘not only’ / ‘not even’ удружује се с глаголом *weten* ‘знати’). Овом се целином означава највећи степен супротности (градуативна партикула), нпр.: *они (чак) (н)и не знају тачно о чему говоре*; (в) квантификативне модификаторе, посебно именичке партикуларизаторе [N1 (of) N2] (Augsto 2006), с вођењем рачуна о семантичким односима:

[198] Аутор табеларно предочава упоредан преглед трију педагошких и општих речника о присуству информације о колокацијама (тј. о синтагматском лексичком слагању) и констатује да су ови речници сиромашни када су у питању овакви подаци.

део – целина (*оштрица ножа*); ‘прикупљеним’ ентитетима (*гомила књига*); груписаним елементима (*букет цвећа*); малој количини супстанце (*гутљај воде*). Истраживања су махом вршена из контрастивне перспективе (холандски, португалски, француски и италијански језик), нпр: *гомила књига* – хол: *ee stapel boeken*; фр. *pile de livres*; порт. *pilha de livros*.

Важну улогу глагола непотпуне семантике као конституената колокација **у италијанском језику** региструје С. Кантарини, издвајајући глаголе и конструкције којима се исказује какво дешавање – *Eventive nominal predicates in contemporary Italian* (Cantarini 2008: 39–59).[199] Ауторка констатује да би при лексикографској обради ових глагола умногоме помогла семантичка класификација именица као елемената који представљају семантичко тежиште дате везе, као нпр. на следеће групе: /случајни догађаји/, /организовани догађаји/, /догађаји који се понављају/.[200] О евентивним глаголима типа *догађати се* / *догодити се*, *дешавати се*, *збивати се* и сл. у српском језику писала је В. Петровић посматрајући их из угла темпоралних модификатора реченичног садржаја. Она долази до сличних закључака о семантици комплемента, овога пута на реченичном нивоу.[201]

Речници колокација из временске и ауторске перспективе. Речник Карела Чапека (*Slovník Karla Čapka*, 2007), чији је уредник Франтишек Чермак,

---

[199] Ауторка излаже актуелно стање у италијанској и француској лексикографији у вези с местом колокација. Од француских синтагматских речника издваја: *Dictionnaire de combinaisons de mots* (2007), који садржи 160.000 комбинација речи, указујући на честе грешке типа: не: On n'est pas *bourré de remords* него *bourrelé de remords* (испуњен кајањем) и *Lexique actif du français* (Mel’čuk, Polguère 2007).

Како се може сазнати на сајту издавача J. Benjamins штампан је речник *Dizionario Combinatorio Compatto Italiano*, који својим насловом, изгледом, а делимично и садржајем, увелико подсећа на BBI, што и потврђују следећи подаци, преузети с поменутог сајта http://www.benjamins.com:

Речник сачињава 3.000 италијанских лексема и, насупрот општим и другим једнојезичним речницима, садржи попис комбинација речи (око 90.000), објашњених и/или егземплификованих. Намењен је неизворним говорницима у процесу стицања комуникативне компетенције италијанског језика, али и изворним говорницима који желе да поправе свој писани или усмени израз.

У једнојезичним општим речницима италијанског, према наводима ауторке, колокације нису разграничене од других *фразеолошких јединица*.

[200] *La catastrofe si verifico alla presenza degli astanti inermi*. [Катастрофа се догодила у присуству ненаоружаних пролазника.]; *La demostrazione ha avuto luogo nella piazza dell municipio*. [Демонстрације су одржане на тргу градске скупштине.]

[201] „Несумњиво је да се назначеним сложеним реченицама структурираним од предикатског израза типа ‘догађа се’ и комплементизатора са везником *да* преноси целовита информација у којој је тежиште на самом догађају. [...] овим реченицама реферише се о оним појавама чија је ‘догађајност’, у смислу поновљеног, честог или пак ретког, појединачног или неочекиваног догађаја, релевантна са аспекта говорног лица” (Петровић 1997: 206).

један је од **речника из нове чешке серије** *Korpusová lexikografie* [Corpus Lexicography]. Иако представља један идиолект и не може бити поуздан извор информација за идентификацију колокација на нивоу целокупног језика, овај речник омогућује један нови увид у ову проблематику. Основни проблем притом јесте идентификовање типичних и интересантних колокација аутора који је писао током двадесет и две године (1917–1938). Уврштене су колокације које се појављују више од три пута. Да би се добио увид у временску димензију колокација, све су упоређене с идентичним у савременом 100-милионском репрезентативном корпусу чешког језика (Syn 2005). Према речима Чермака, и један мањи број примера доказује очекивану поставку: многи се резултати поклапају са савременим стањем, док се други делимично подударају, а неки се пак потпуно разилазе (нпр. *лондонска конвенција*, *женевска конвенција* и сл.). Пример именице *hlava* [глава] показује потпуно подударање са савременим стањем, док именица *hodnota* [вредност] има делимично поклапање: бележи и савремени корпус: *апсолутна*, *поетска*, *естетска*, *идеална вредност*; док су колокације *надлична*, *религиозна вредност* особеност пишчевог стила и времена.

Међу ретким речницима писаца у домаћој лексикографији издваја се *Речник приповедака Лазе Лазаревића*, који је сачинила Бранислава Јелић (Јелић 2008). Према подацима у фреквенцијском речнику именица *глава* појављује се 162 пута; према примерима квалификованим као изрази у дескриптивном речнику као колокације актуелне у савременом језику могу се издвојити, нпр. следеће глаголско-именичке: *вртети главом*, *дићи главу*, *климати главом*, *махнути главом*.

Електронски корпуси и идентификација колокација. Велики електронски корпуси препознати су као вредна емпиријска база података (Steyer 2008: 167–185).[202] Један од пројеката који има за циљ израду **двојезичног немачко-словачког** речника, усмерен је не само на идентификовање и опис вишелексемских јединица, него посебно на тзв. типичне колокације [*typical collocations*], које се диференцирају од осталих првенствено својом учесталошћу и ограниченошћу у том смислу. Истраживање ове врсте заснива се на немачком и словачком националном корпусу (Ďurčo 2008: 69–91). Исто тако, идеја о изради речника колокација у ширем смислу појавила се у Мађарској. **Мађарско-немачки речник** заснива се на националним корпусима и намењен је превасходно педагошким потребама, за развој продуктивних језичких вештина (Hollos 2008: 103–121).

[202] Иако у немачком не постоји речник колокација (Deutsches Kollokationswörterbuch), *колокацијска перспектива* све више добија на значају и у лингвистичким и у примењеним истраживањима.

Анализирајући *A Valency Dictionary of English* (Herbst et al. 2004), **Ч. Филмор** (Fillmore 2008: 1–31) износи значајне закључке и критичка опажања у вези с макроструктуром и микроструктуром овога речника, с посебним нагласком на организацији речничког чланка, тј. презентацији семантичких реализација и њихових морфосинтаксичких формализација. На овом месту желимо да истакнемо став аутора у вези с презентацијом заједничких валенцијских образаца[203] различитих врста речи. Наиме, Филмор сматра да би било корисно (пре свега за кориснике који уче енглески) упутити на заједничке обрасце деривационо повезаних глагола, именица и придева. Као пример узима енглески глагол *to agree* [сложити се, договорити се, пристати] и њему деривационо саодносну именицу *agreement*, те заједничке комплементе уведене предлозима *with* (у оба случаја укључује се ʻдруги учесникʼ – сложити се *са неким*, слагање *са неким*), затим примере еквиваленције у комплементу којим се денотира ʻпредмет, темаʼ формализовану предлошким конструкцијама са *у / око* (*agree on / about – agreement on / about*). С друге стране, требало би, како сматра аутор, у речнику приказати и разилажења, неподударања у рекцијским обрасцима (*proud **of** my children : pride **in** my children*). Нарочито је важно указати на значења глагола која су у вези с именицом, и на она која то никако нису.

Један од репрезентативних речника глаголске валенције **словеначког језика** јесте *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov* Андреје Желе (Žele 2008), који почива на семантичком критеријуму и ослања се на теоријско-методолошке поставке чешких аутора, примењене у речницима *Slovesa pro praxy* (Praha 1997) и *Valenčny slovenskych slovies* (Prešov 1998). За речнички приказ валентности словеначких глагола са семантичког аспекта нужно је, према овој ауторки, уврстити глаголе примитиве – потпуно темељне и специјализоване, који узрочно попуњавају тзв. глаголску пирамиду. Семантичка и структурносинтаксичка валентност представљена је тако да је при обради валентности свакога глагола као речничне јединице које су разложиве узета у обзир лексема с њеним семантичким компонентама и представљена је (барем делимично) иста валентност њеног глагола који јој је у семантичком саставу. Такве уланчане представе могу се надаље разлагати све до *biti*, *imeti*, *delati* [бити, имати, радити / чинити]. Сви глаголи у речнику разврстани су (и симболички означени) према семантичким групама: $S_{T/D}$ – глаголи који означавају стање (душевно и телесно); $NT_{Dg/Pr}$ – који не

[203] Терминолошки разграничено: *семантичка валентност* [semantic valent], *синтаксичка валентност* [syntactic valent], *валентност* [valent] и *валенција* [valency] (Fillmore 2008: 10).

означавају стварање (догађаји, процеси); $Te_{Dg/Pr}$ – глаголи стварања (активни, догађаји, процеси); ON – глаголи којима се означава омогућавање стварања; G/R/M – глаголи говорења, разумевања, мишљења; R – глаголи којима се означава понашање; R (P) – глаголи понашања с кретањем; U/Ut – глаголи управљања / стварања; Sl – глаголи којима се означава промена у имовини; Ss – глаголи којима се означава промена уопште; $E_{Int/N/P}$ – елементарни (глаголи стварања / нестварања / природних појава); $P_{Pr/C/Dg}$ – глаголи кретања (процес, циљ, догађај); Fz/t/k – фазни глаголи; N – склоност (Žele 2008: 7 – 47). Речници попут овога важни су и за израду речника колокација, будући да се на основу семантичког садржаја глагола и индексације њихове валентности може, више или мање тачно, предвидети њихов колокациони опсег, те модели колокација с девербативним именицама.

Колокације у домаћој лексикографији. Једнојезични речници српског језика, различитог карактера, устројства и намене користан су извор информација и о синтагматским лексичким спојевима, при чему су њихова заступљеност и презентација, те теоријско полазиште у складу, најчешће, с наменом речника. Овом приликом направиће се кратак осврт на пет, својим обимом и профилом, различитих речника српског језика.

Једнотомни *Речник српскога језика* Матице српске (2007), сходно својој дескриптивној намени, углавном нуди богат инвентар лексичких и граматичких допуна и одредаба, оприморавајући значења дате лексеме. Разграничавање *слободна веза* – ОГРАНИЧЕНА ВЕЗА – *идиом* типографски је решено: обичан слог – квалификатор фиг.,[204] – масна слова, при чему су, у одговарајућим случајевима, наведене и фразне лексеме и термини (нпр. код придева с одредбом типа *као стални атрибут у неким терминима*: мале богиње, мала заграда, мала матура, мали мозак, мали фудбал). Сличне примере, али прегледнији попис синтагматских спојева бележи речник превасходно педагошке намене, мада је у погледу циљне групе, рекло би се, необележен (Jocić, Vasić 1989), где су након дефиниције и примера стубачно издвојени примери ових комбинација, раздвојени према степену везаности њихових конституената (*мала кућа* [...] *мала сказаљка* [...] *мали прст*). Оба речника представљају заправо богат извор грађе чија би се постојаност и фреквенција могле проверити у обимном КССЈ, у складу

[204] Д. Гортан-Премк, приказујући постојеће стање у речницима у вези с овим квалификатором констатује да је оно добро, али би се могло поправити у следећем смислу: „Квалификатор фиг. јавља се у три случаја: први случај када се *фиг.* ставља испред примера којима се илуструје фигуративна употреба лексеме у оквиру реалног значења, други је када се ставља испред кратке дефиниције исте такве употребе и трећи је када се ставља испред неких значења индукованих метонимијом, синегдохом и метафором” (Гортан-Премк 2011: 31).

с наменом речника колокација. Сличну врсту поузданости могу пружити подаци из *Асоцијативног речника српског језика* (Пипер, Драгићевић, Стефановић 2005), при чему фреквенцијски подаци о добијеним асоцијацијама на реч-драж садрже и информацију о могућој повезаности лексема[205] у менталном лексикону. Иако грађа у овом речнику показује да преовлађују парадигматске асоцијације,[206] могуће је искористити добијене податке за одређене врсте речи код којих су очекиване оне синтагматске (нпр. придеви или глаголи). Ако се посматрају само синтагматске асоцијације за придеве нпр. *мали* и *ситан* с фреквенцијом од 3 па надаље, уочиће се доминација слободних спојева и мањи број везаних, тј. оних ближих фразној лексеми, као и поједине које су културолошки условљене (Мали Радојица, Мали Перица; ситан вез):

МАЛИ: (најфрекв. *велики* (138), *ситан* (51)); човек (46); прст (44); мрав (36); миш (22); дечак (19); дете, пас (13); принц (11); брат, мозак (8); беба, дечко (6); пенис, свет (5); људи (4); оглас, огласи, Радојица (3);

СИТАН: (најфрекв. *мали* (209), *крупан* (110)); новац (102); мрав (37); човек (22); зрно (13); миш (12); вез (6); мрва (4); дечак, грашак, мак, шећер (3).

Како је придев *мали* (као и *велик*) убројан у семантичке примитиве – дескрипторе према теорији природног семантичког метајезика А. Вјежбицке, он је један од базичних придева за генерисање лексема са значењем деминуције, али и за детерминацију готово свих, превасходно, предметних димензионо обележених ентитета. Стога су значајни подаци асоцијација које се не односе на квалификовање реалија (нпр. *човек*, *мрав*, *миш*, *дете*, *пас*, иако се прва именица не мора тицати ове врсте квалификације, а остале четири су могуће еквативне асоцијације *као мрав*, *као миш* и сл.) него на везану (и у свести) колокацију *мали прст*, *мали оглас(и)*, те *мали људи*, у којој је активирана сема ʻбезвредан' (ништаван, небитан). Поредећи ова два придева, јасно се уочавају, осим готово симетричних најфреквентнијих парадигматских асоцијација (први је према фреквенцији антонимски, па блискозначни однос: мали – велик; ситан, други обрнуто: ситан – мали;

[205] Координацијске везе: *врабац*, *ласта*, *сеница*, *голуб*; колокацијске везе: *пити – кокаколу*; хипонимске везе: *птица – врабац*; антонимске везе: *црн – бео*; синонимске везе: *срећа – радост*; узрочно-последичне везе: *новац – богатство*; ситуационе везе: *конац – игла* (уп. Драгићевић 2005: 60).

[206] Мању заступљеност синтагматских асоцијација П. Пипер објашњава чињеницом да је у задатом изразу место атрибута било заузето, „а предикатска синтагматика је у асоцијативним реакцијама и иначе ређа од атрибутске" (Пипер 2006: 18).

крупан), заједничке асоцијације: *човек*, *миш*, *дечак*. Оно што маркира други придев јесте веза придева *ситан* са градивним именицама (*грашак*, *мак*, *шећер*), те, у вези с тим, и партикуларизаторима (*зрно*, *мрва*), као и најфреквентније *новац*, што јесте потврда чврсте лексичке везе на чију снагу упућује и вербална асоцијација као слика менталне позиције овога придева и именице новац, што није случај са стимулусом НОВАЦ – асоцијација (*ситан* остварен само једанпут). Диференцијација у значењу блискозначних лексема (нпр. придева) увођењем дистинктивних семантичких обележја које носе именички конституенти била би драгоцена у *Речнику синонима* (Ћосић и др. 2008), који бележи потпуно исте синониме за придеве *мали* и *ситан*, с тим што се за први придев наводе и примери придева са значењем људских особина (*млад*, *недорастао*; *незрео*, *зелен*). Овакав попис синонима може користити само изворном говорнику јер странац неће разграничити значења нпр. *мали – ситан – неприметан – незнатан – неупадљив* итд. без њихових колоката (нпр. *мале*, *ситне*, *незнатне* своте, износи; разлике, промене; *неупадљив*, *неприметан* ход, поглед; шминка, накит; мрља, сенка и сл.).

Речник, који, према наводима аутора у предговору, има пре свега педагошку намену, јесте *Речник глагола са граматичким и лексичким допунама* (Петровић, Дудић 1989), чија се вредност огледа како у добро представљеним рекцијским типовима, тако и у брижљиво бираним примерима којима су илустровани, чиме се жели попунити празнина у постојећим речницима. Тако су, на пример, у случају глагола *мислити* у РМС обједињена значења „2. (о некоме, о нечему, на некога, на нешто) *имати у мислима у памети* (*некога*, *нешто*), *размишљати* (*о некоме*, *о нечему*)" за шта нису дати примери. У рекцијском речнику за ова су значења дати различити примери: 1) мислити о некоме, о нечему: ~ о тим људима / тј. о свим догађајима у вези с њима / о протеклој утакмици, о свом позиву; 2) мислити на некога, на нешто: ~ на ту девојку, на посао, на јело, на своју улогу, на будућност сина. Ова два предлога чине минималан синтаксички пар, при чему се у случају предлога *на* „у лексикализованој метафори замишља како мисли дотичу предмет мишљења (као *пасти на земљу*), а у другом их обухватају (као у *висити о врату*). У случају предлога *на* мисао је површнија или бар неиздиференциране снаге. [...] Кад се употреби *о*, мисао је јача. [...] Могућно је само *размишљати о некоме/нечему*, не и на *некога/нешто*", констатује Б. Хлебец, додајући да би енглески еквивалент у првом случају био глагол *mean*, а у другом *think* (Хлебец 2008: 74).

Енглески речници колокација. На основу увида у релевантан попис фразеолошких речника,[207] С. Нукорини (Nuccorini 2003) издваја следеће

[207] Euralex: www.ims.uni-stuttgart.de/euralex

речнике који у свом наслову експлицитно упућују на комбинације речи и колокације: (1) *The BBI Dictionary of English Word Combinations* (BBI, 1986, 1997)[208]; *Selected English Collocations* (SEC 1988, 1989); *English Adverbial Collocations* (EAC 1991, 1998); *Oxford Collocations Dictionary for Students of English* (OCD 2002); *The CDROM Cobuild English Collocations* (COBCOLL 1995); *A Deskbook of most Frequent English Collocations* (DFE 1986); *A Dictionary of English Collocations* (DEC 1994); *Macmillan Collocations Dictionary* (MCD 2010).

Разуђеност у терминологији уочљива је у традицијама одређених учења (школа) на различитим теренима: веома често коришћен термин *фразеологија* у насловима нпр. руских речника као и других словенских језика; *locutions* у француском језику; *frases* у шпанском, *Redewendungen* у немачкој лексикографији; *espressioni idiomatiche* у неколико италијанских речника; карактер речника ове врсте у енглеском језику детерминисан је уобичајено употребом следећих одређења: *phrasal verbs*, *proverbs*, *idioms*. Термин колокација [*collocation*] експлицитно је наведен у шест наслова речника (Nuccorini 2003: 366). Према наводима ове ауторке у раду *Towards an 'ideal' Dictionary of English Collocations*, на сајту Euralex може се наћи 125 наслова *фразеолошких речника* (25 двојезичних и 100 једнојезичних).

Несразмерно већи број речника идиома енглеског језика у диспропорцији је са релативно малим бројем речника колокација, што је највероватније последица тога да су колокације далеко деликатнији феномен од идиома и што је њихова природа врло неодређена у смислу *постојаности* синтагматског споја, тј. разграничења, пре свега, у односу на слободне везе ове врсте (Herbst, Klotz 2009: 234).

Макроструктура енглеских речника колокација. Сва три новија речника колокација (BBI, OCD, MCD) имају алфабетски поредак. Умногоме се разликују кад је у питању *обим*: први бележи 18.000 носећих речи [*head-words*], други упола мање (9.000), а трећи је, према овом критеријуму, последњи (4.500 речи). Ови подаци се релативизују кад се узме у обзир целокупан садржај, тј. све пописане колокације, што се може претпоставити према приближно истом броју страна (OCD: 963 и MCD: 911). Грађа за последња два речника ексцерпирана је из електронских корпуса, што сведочи о емпиријски добијеним резултатима на основу фреквенције удружених речи. BBI није заснован на корпусу него на интуицији која почива на компетенцији за матерњи језик. Даље, *дефиниције* колокација у овим речницима варирају: у BBI термин колокација остаје недовољно јасно дефинисан, тј. његово одређење креће се у оквирима дескрипције намене и

[208] Новија, допуњена издања овога речника: 2009. и 2010.

сврхе,[209] у OCD наводи се да су колокације начин комбиновања речи како би се постигала што природнија употреба језичког, говорног и писаног, израза, док су у MCD колокације одређене, према речима М. Хоија (Michael Hoey), главног саветника у изради овога речника, као „обележје језика које подразумева феномене фреквентног удруживања двеју или више речи".

У сва три речника недовољно је јасно постављена *граница између идиома и колокација*, те тако налазимо следећа одређења:

> Овакве групе речи називају се поновљене комбинације, чврсте комбинације или колокације (BBI)[210]

што се јасно види у структури речничког чланка (нпр. *to watch the clock* ("to wait impatiently for the end of the working day").

У додатним коментарима аутори наводе да нису укључивали непрозирне, фиксне везе (праве идиоме типа: *to kill two birds with one stone*), него оне који су на прелазу колокација и идиома, на шта указује прозирно значење њихових компонената: нпр. *as free as a bird*, *as sweet as sugar*. Слично овом полазишту, и у OCD искључене су непрозирне, идиоматичне везе, осим у случају када се ради о граничном карактеру споја колокација – идиом, као нпр. *drive a hard bargain* [постићи добру нагодбу, добро се нагодити], будући да је у вези с лексемом *bargain*, али је у целини ова веза блиска идиому (наведено под именицом *bargain* PHRASES ● drive a hard bargain (= force sb to agree to arrangement that is best for you). MCD нема истакнутих делова као у OCD (PHRASES), слично овоме су и примери типа 'добијати замах' са именицом *кретање*.

Статус *носећих речи* према упутству за претрагу у BBI идентификује се на следећи начин:

> ако је именица у колокацији, потражити именицу; ако су две именице, погледати другу; ако нема именице, потражити придев; ако нема ни именице ни придева, погледати глагол;

док су у OCD доминантне колокације с именицом као носећом речју. Доминација колокација с именичким конституентом (7 структурних типова с именицама, 4 с глаголима и 2 с придевима) има полазиште у претпоставци да мишљење почива на денотатима именичких појмова, што аутори објашњавају на следећи начин:

---

[209] „Студенти би требало да знају како се речи комбинују или 'колоцирају' међусобно. У сваком језику речи се уобичајено комбинују с одређеним другим речима у датим граматичким конструкцијама. Овакве полуустаљене комбинације или *колокације*, могу се поделити у две групе: *граматичке колокације* и *лексичке колокације*" (BBI).

[210] [Such groups of words are called *recurrent combinations*, *fixed combinations*, or *collocations*] (BBI).

Када формирају своје идеје, људи начелно полазе од именица. Може се мислити о *киши* и при томе желети нпр. знати који придеви ће најбоље квалификовати ову именицу у случају да се ради о великој количини у кратком времену.

На тај начин глаголи и придеви остају без именичког колоката. Наведена два речника уређена су према Хаусмановој дистинкцији *base – collocate* и полазишта да се претраживање врши према кључним речима [*base*] (нпр. колокацију *слаб чај* треба тражити под одредницом *чај*). Прекид са овом традицијом чини се у MCD, где статус носеће речи истовремено имају оба члана колокације.

Микроструктура речника колокација енглеског језика. У BBI полисемантичке речи разложене су на значења дата у угластим заградама с двоструким наводницима; у оквиру једног значења колокати су класификовани према њиховој семантици (према *amount*: *negligible*, *paltry*, *small* груписани заједно). Колокације нису илустроване примерима, али су дате напомене о употреби (фреквентније и мање учестале). Двојну природу овога речника, осим тога што поред колокација, бележи и понеке идиоме, податке о формалној и неформалној употреби, чини и информација о америчкој и британској варијанти, као и то што се подацима о рекцији и валенцији управних речи шири концепт колокација (Nuccorini 2003: 373; Herbst 2009: 237). Последња одлика, поклањање пажње граматичким структурама, типичним синтаксичким обрасцима, издваја овај речник од осталих и чини га предметом разних критика (Herbst 2003; Cowie 1998).

У OCD речнички чланак уређен је према врсти речи које конституишу колокације, груписане према семантичком критеријуму од којих су многе илустроване ширим контекстом, целим реченицама. Граматичке информације у овом речнику сведене су на минимум, а оно по чему се овај речник разликује од осталих јесте то што су у њему издвојени предлози и конструкције с њима у посебан део речничког чланка.

У MCD структура и формализација речничког чланка унеколико је другачија; на пример: у случају именице *mountain* налази се информација о врсти речи, кратка дефиниција (*a very high hill*), након чега следе формални обрасци с овом именицом као конституентом (графички истакнута великим словом [N]), при чему је сваки од њих рашчлањен према семантичким скупинама:

adj+N: висина, величина и изглед, структура, карактеристика (снег), каракт. (магла), каракт. (шума), смештеност у простор (близина / даљина);
v+N: кретање – адлативност; кретање – аблативност; кретање – перлативност;
N+v: окружење и место
N+n: група, област, врх, део, насеља

Важност овога речника истиче се у домену процеса учења енглеског језика и подучавања њему, а изузетну вредност, како напомиње С. Макартнер (S. McCartner), овај речник може имати у припреми студената за тест у оквиру IELTS (International English Language Testing System), којим се, за разлику од других испита, проверава комуникативна компетенција у оквиру свих језичких вештина (читање, писање, слушање и говорење). У складу с тим, студентима овај речник може бити значајан извор информација, на шта Макартнер скреће пажњу, осврћући се на сваку вештину појединачно. Као илустрација може послужити испитивање вештине слушања у форми задатака вишеструког избора:

кључна реч *basic*, у MCD: 2. of products or services, needed by everyone

● Adj+n amenities, essentials, foodstuffs, necessities, needs, sanitation *Their parents have to work from morning till night to provide the basic necessities.*

Питање у оквиру задатка слушања може бити формулисано на следећи начин:

Their parents have to work from morning till night to provide the _____

a. *basic necessities*; b. *school fees*; c. *expensive clothes.*

Тематски речници колокација. С обзиром на то да је у педагошкој пракси тематско устројство један од релевантних фактора при изради наставних програма и планова, те наставног материјала, у складу са захтевима *Заједничког европског оквира за живе језике* примерено је ускладити, како вокабулар, тако и њему саодносну граматику датим тематским целинама. У вези с тим, сегмент колокација важан је део овако постављеног циља учења страног језика, што као последицу има класификацију синтагматских спојева према *лексичким пољима* која су у корелацији са *семантичким пољима*, значењским димензијама у домену ванјезичке стварности, које чине, како то истиче Прћић:

> сегменте унутар целокупног и свеобухватног семантичког простора, који, у појединачном описивању стварности, језици раздељују на различите начине (Prćić 2008: 138).

Предности тематске класификације и презентације лексике свакако су у вези с потребама корисника датог приручника / речника, док би се могући недостаци тицали вишезначних речи, будући да би исте лексеме реализовале своја значења у оквиру различитих тема, што представља реалну слику укрштености нејезичке стварности и њој саобразног језичког система:

> једна лексема, као форма, зависно од одговарајуће семеме, као припадајуће садржине, јавља [се] у више различитих лексичких поља, што сведочи о испреплетености и испресецаности елемената лексикона (Prćić 2008: 139).

Неалфабетски речници, међутим, далеко су мање заступљени од алфабетских управо због сложене макроструктуре, која полази, како је речено, од семантичких поља, чија је организација варијабилна и обично је креација самог аутора. Корисницима је стога отежана употреба оваквих речника и потребно је доста времена и труда да би се стекла корисничка компетенција. Они су обично једнојезични и намењени су изворним говорницима (нпр. речници синонима, антонима и сл.).

Један од најпознатијих (и најстаријих) речника енглеског језика, уређених према семантичком критеријуму, јесте *Roget's Thesaurus of English Words and Phrases*, први пут објављен 1852. године. Грађа је подељена на шест класа, које се даље гранају на секције, а ове на главе. Издвајамо једну одредницу – категорија: ЧИСТОТА [ʻpurity' category], која садржи информације о врсти речи, архаичним лексемама [obs], појединим колокацијама [coll.], изразима и њиховим изворима.

9 6 0 . Purity . — N. purity; decency, decorum, delicacy; continence, chastity, honesty, virtue, modesty, shame; pudicity [obs 3], pucelage [obs 3], virginity. vestal, virgin, Joseph, Hippolytus; Lucretia, Diana; prude.
Adj . pure, undefiled, modest, delicate, decent, decorous; virginibus puerisque [Lat];
simon - pure; chaste, continent, virtuous, honest, Platonic.
virgin, unsullied; cherry [coll.].
Phr. "as chaste as unsunn'd snow" [Cymbeline] ; "a soul as white as heaven " [Beaumonth SF]; " ʻtis Chastity, my brother. Chastity" [Milton]; "to the pure all things are pure" [Shelley].

Како се може видети, на примеру поменуте категорије излистане су лексеме које у свом семантичком садржају имају обележје ʻчистотаʼ, према врсти речи: *чистота*, *пристојност*, *честитост*, *поштење*, *врлина*, *скромност*, *стид*, *невиност*; *чист*, *неокаљан*, *скроман*, *пристојан*, *уљудан*... до фразних (пословичних) конструкција типа *чистима је све чисто* и сл. Грађа овога типа користи се у разним пројектима,[211] у циљу добијања што поузданијих података о контекстуално условљеним реализацијама лексема. Уредник књиге *Networks and Knowledge in Roget's Thesaurus* В. Хилен, у предговору указује на значај и актуелност овога речника, констатујући следеће:

[211] Дифур (N. Dufuor 1998), у оквиру пројекта DÉFI, (CEPL – University of Liège), описује три методе за утврђивање семантичке везе међу колокатима, користећи лексичко-семантичку базу WordNet, категоризацију у *Roget's Thesaurus of English Words and Phrases* и интуитивни метод – поређење текстуелне грађе и речника колокација.

Анализа и процена старих речника помоћу модерних приступа пут је за проналажење онога што је структура лексикона природног језика, како се разумевао ментални лексикон и шта он у ствари јесте. Стари речници су средства којима се савремена виђења тестирају. Ако лингвисти настоје аналитички да објасне шта изворни говорник чини интуитивно – ово је савршено полазиште за њихов посао. Ови су речници вековима били оно што је данас корпус. Они нас приближавају лингвистичкој стварности (Hüllen 2009: 6).

Један од пројеката постављених с циљем да се утврди класификација колокација у енглеском језику на семантички заснованом приступу [*thesaurus-based*] спроводи се на тајванском универзитету (ISA, National Tsing Hua University). Аутори (Chung-Chi Huang, Chiung-Hui Tseng, Kate H. Kao, Jason S. Chang) уводе нови метод за организацију великог броја колокација у семантички организоване категорије, служећи се значењским релацијама у бази *WordNet*, тако што постављају сталне семантичке ознаке путем учесталих алгоритама. Све речи се на тај начин етикетирају и разврставају према заједничким семантичким ознакама: нпр. са кључном речју *плажа*, њени детерминатори *пешчана*, *шљунковита*, *камените*, *стеновита* имају ознаку МЕТЕРИЈАЛ, док, нпр. *предивна*, *лепа*, *одлична* иду под ознаком ДОБРО. Даље се испитује свака од појединих лексема у оквиру једне семантичке групе. На основу њихових колоката диференцирају се значења.[212]

Речник који има елементе тематски устројеног лексикона, није (само) речник колокација, али својом садржином и структуром може дати добре смернице и за овакав речник, јесте *Longman Essential Activator* (1997). Полазећи од 750 основних речи, овај речник је водич од једне лексеме ка лексемама и значењима који су у корелацији с њом, на парадигматском и синтагматском плану, при чему је често презентовано концептуално устројство полазне лексеме. Бројне су и корисне информација о формалној и неформалној употреби језика, о могућим правописним, граматичким и стилским грешкама, нијансама у значењу блискозначних лексема и разграничењу творбено сродних, облички и значењски различитих лексема

---

[212] Нпр. придев *fine*: (1) нумерисано значење; (2) дефиниција; (3) примери; (4) синоним fine #1 задовољавајуће, у задовољавајућем стању: *"an all-right movie"*; *"everything's fine"*; *"the passengers were shaken up but are all right"*; *"things are okay"*; fine #3 кога карактерише елеганција и префињеност или достигнуће: *"fine wine"*; *"a fine gentleman"*;*"fine china and crystal"*; *"a fine violinist"*; fine #4 танак (у пречнику): *"a fine film of oil"*; *"fine hairs"*; *"read the fine print"*.

Полазни подаци коришћени су из речника *Longman Lexicon of Contemporary English* (LLOCE), који садржи 15.000 одредница, а све речи су организоване у 2.500 семантичких целина, подељених у 129 семантичких категорија које су организоване у 14 семантичких поља.

(*homework* : *housework*) и сл. Тако нпр. концепт ʻрадитиʼ подељен је на десет семантичких поља, али упућује (ʻsee alsoʼ) и на друге лексеме које му могу припадати, у речнику позициониране према алфабетском месту: задужење, слободно време, искуство, организација, фирма, зарадити, плата, запослење (запослен, незапослен). Сам коцепт ʻрадитиʼ раслојава се на следеће домене:

(1) *радити* (посао): радити за некога, код некога, радити као; → бити (+професија); → бити запослен (+у+N); (2) бити на месту где се (обично) ради: бити на послу, бити у послу (укључен у посао); (3) обављати активност која није део (формалног) посла: радити (у башти); радити на нечему; радити (кућне послове: чишћење, кување); (4) радити самостално, независно од некога: самостална делатност, самостални предузетник; (5) радити тешко: улагати (велики) напор, енергију у нешто; предан радник; прековремени рад; (6) посао који се ради код куће: испуњавати задатке, имати задатак да се уради нешто; задужење; домаћи задатак; кућни послови; (7) особа која ради за неку организацију: радник, запослени; особље (болничко, административно, безбедносно; ресторана, фирме); радна снага; (8) особа са којом се ради: колега, сарадник; (9) особа или фирма за коју се ради: послодавац; (10) обуставити посао да би се добио новац: штрајковати (бити у штрајку).

Добар пример речника заснованог на семантичком принципу јесте речник Б. Хлебеца *Connect your words. A Dictionary of Collocations* (CYW) (Hlebec 1998). Како аутор наводи у Уводу, *речи* у речнику груписане су у 60 *поља*, при чему се под *речју* заправо подразумева одређена семантичка реализација једне од 2000 лексема, колико броји овај речник,[213] док се под термином ʻпољеʼ сматра једно лексичко (семантичко) микропоље, за чију класификацију нису наведени јасни критеријуми. Полазиште за утврђивање семантичке скупине јесте могућност *предвиђања* лексема, коју је често тешко или готово немогуће претпоставити из перспективе J_2, а која почива на компатибилности елемената значења датих лексема. Циљ речника је овладавање високопостојаним колокацијама, по правилу уског колокационог опсега, великих *колокацијских ограничености*, чиме се заправо уводе рестрикције на парадигматском плану и омогућује кориснику да путем семантичких обележја датих лексема елиминише потенцијалне немогуће спојеве и претпостави могуће.

Мада није експлицитно наведено којим се стуктурним обрасцима колокација аутор бави у речнику, навод на самом почетку упућује на то да се ради о именичким колокацијама:

[213] Попис свих лексема налази се на крају речника (*Index of Words*).

Глаголи (у речнику обележени са (v), придеви (a), и предлошке синтагме (prep p) чине колокације с именицама (n) (Hlebec 2008: 5).

Осим тога, будући да аутор своје методолошко полазиште налази како у семантичком тако и у лексичком приступу проучавању колокација, где се овај феномен посматра донекле независно од граматичког система, у речнику изостају информације овога типа, осим следеће:

ограничења у положају придева –*attrib*, када је на располагању само атрибутска служба, и *predic*, када се придев јавља искључиво у функцији предиката.

Лексеме су, како је речено, груписане у 60 скупина, од чега је десет независно од наредних педесет, распоређених у пет целина (1.0–1.9; 2.0–2.9 ... 5.0–5.9). У свакој од семантичких целина (поља) лексеме су распоређене стубачно према врсти речи, а испод тога, хоризонтално – њихове комбинације, тј. остварене колокације. Како је основни параметар за лексичку спојивост постојање *истих значењских обележја*, аутор их је навео у угластим и облим заградама (у виду кратке дефиниције), као и ван њих, и она се не смеју међусобно косити. Наслови поглавља садрже колокацију која је део датог поља, врло су инспиративни, садржајно (и фонетски), за неизворне говорнике често неочекивани, непредвидљиви, чиме се одсликава основни приступ изради оваквог речника и упућује на значај познавања ове врсте спојева (нпр. 1. They settled on stony soil; 2. The advance of the army was arrested; 3. The trousers had a tint of turquoise; 4. A brilliant beacon blinked...).

С обзиром на јединствену презентацију колокација у речнику, као последицу веома комплексног приступа семантици ових спојева, укрштањем парадигматског и синтагматског плана, те издвајањем релевантних дистинктивних семантичких обележја за сваку скупину, овај је речник од великог значаја, како за његове кориснике, тако и за теоријска истраживања колокација и њихову лексикографску обраду. Како сам аутор наводи, веома је тешко сачинити речник овога типа јер

није увек лако доћи до оне анализе појединачних речи која ће омогућити непогрешиво предвиђање прихватљивих веза с другим речима; [...] потребно је у мору речи направити одабир оних које ће бити занимљиве са становишта ученика странца. [...] прихватљивост је често питање степена, па ће се изворни говорници каткад колебати и разликовати у оцени... (Hlebec 2008: 6).

Иако критеријуми за диференцијацију лексичких поља нису експлицирани, основна је нит овог семантичког концепта следећа: нпр. од материје у чврстом, гасовитом и течном стању, те њених делова и промене стања,

преко опажаја визуелног и аудитивног, пре свега, до човековог окружења – вода, ваздух, земља и кретања, као једне од базичних човекових активности.

Организација овога речника чини се врло корисном из угла корисника, неизворног говорника на вишим нивоима учења језика, што због пажљиво бираних, лексема уског колокационог опсега и њихових значења (и подзначења), што због класификације и презентације ових јединствених и веома непредвидивих спојева. Овакав, у основи семантички, приступ при изради тематског речника српског језика умногоме би значио студентима на вишим нивоима учења језика, с могућим увођењем критеријума деривације, синонимије и хиперонимско-хипонимског односа, те утврђивања потенцијалних заједничких колоката, што се може илустровати примером инспирисаним обрадом лексема *земља*, тј. њеног значења ʻтло, материјаʼ у речнику CYW:

ЗЕМЉА И ЗЕМЉИШТЕ: обрадиво, пољопривредно, плодно, племенито; неплодно, мочварно, влажно; изровано, пусто, суво, трусно; пространо, шљунковито, песковито; заравњено; ЗЕМЉИШТЕ: грађевинско; ЗЕМЉА: родна; запуштена, запарложена, оскудна; смрзнута, завејана, угажена, испуцала; црна (црница), жута, влажна (иловача), песковита (пескуша); равна (равница);

ОБРАДИВО: њива, башта, баштица; засад, леја; виноград, воћњак, малињак;

ОБРАЂИВАТИ: ашовити, копати, окопавати, прекопавати, орати; сејати, садити, (чупати, вадити, плевити; брати, убирати, жњети, косити – *шта* са / из земље); ситнити, мрвити, сабијати, табати, бушити, ровити;

ПУСТО: крш, голет; пустиња; МОЧВАРНО, ВЛАЖНО: рит, мочвара; блато, муљ; ПРОСТРАНО: ливада, ледина, поље; двориште, терен.

Нацрт српског речника колокација

МАКРОСТРУКТУРА РЕЧНИКА КОЛОКАЦИЈА СРПСКОГ ЈЕЗИКА. Одговоре на питања – *шта*, *одакле*, *колико* – треба потражити најпре у намени речника, тј. потреби корисника, захтевима и исходима за поједине нивое знања у *Заједничком европском оквиру за живе језике* и задатих тема, те њима саодносних текстова свих функционалних стилова. Текстови треба да буду неспецијализовани, савремени, блиски кориснику, његовим (најширим) потребама и интересовањима, по потреби адаптирани и прилагођени нивоу Б2, и у корелацији са специфичностима које условљавају све језичке вештине. Према наведеним параметрима у овом раду, из обиља синтагматских

спојева, треба издвојити оне компактне, везане и ограничене колокације. Поузданост података може се проверити у КССЈ,[214] мада не треба искључити субјективну оцену аутора, која ће, иако интуитивна, задовољити принцип корисности и проценити степен употребљивости дате колокације. Тако, нпр. у тематској скупини *храна и пиће*, уместо често спомињаног примера *ужегао маслац* или (*у*)*гњило воће*, који због уског колокационог опсега придева имају статус везане колокације, место треба да имају колокације нпр. *истопити маслац*, *првокласни маслац*, *свеж маслац*; *зрело воће*, *сочно воће*, *рађати воће* а никако идиоми типа *забрањено воће*, *не би ни пас с маслом појео*, *имати масла* (*путера*) *на глави* и сл. Слободне и потпуно предвидиве везе, као што су *писати књигу* или *писати писмо* не треба да буду уврштене у ову врсту речника. Овакве примере, забележене у ВВІ, с правом критикује Клоц (Klotz 1999: 248). У ову групу уврштавају се већином примери лексема у примарном значењу које контекст не мора да подржава, тзв. *јака позиција лексема* (нпр. *читати књигу*, *писати књигу*, *држати књигу*). Везе типа *читати Андрића*, *читати наглас*, *читати у себи*, *писати министарству*, *писати читко*; *држати говор*; *држати равнотежу*, *држати отворен прозор* и сл. имају карактер колокација. Гранични случајеви на континууму *слободни спој* – КОЛОКАЦИЈА – *идиом* захтевају посебну пажњу, како у селекцији тако и у презентацији у оквиру речничког чланка. Како је речено у теоријској разради овога проблема, семантичке трансформације једног од чланова лексичког споја не треба да буду ограничење за њихов колокациони карактер (*скок цена*, *праг старости*, *круг пријатеља*, *плод маште*; *шака ораха*, *шачица људи*, *одлука факултета* и сл.). Даље, иако ће семантика неких лексема једним делом бити инкорпорирана у значење других, сматрамо да их је неопходно навести заједно, с информацијом о домену употребе и додатим конотативним компонентама значења, нпр.

> придевом *мали* могу се, јасно, окарактерисати сви појмови наведени уз придев *ситан*. Специфичност чине именице које означавају одређени део тела или конституцију у целини. [...] Исто тако, али с другачијом семантиком, још чвршће су везани спојеви са збирним и градивним именицама: *ситно цвеће*, *ситна деца*, *ситни шећер*, *ситна стока* (Дражић 2009: 134).

---

[214] Рестрикције у погледу секундарног колоката треба посматрати из угла парадигматске заменљивости, тј. могућности / немогућности везивања за одређену тематску групу, синониме и сл. Једна од најфреквентнијих лексеме у КССЈ јесте именица *година* (471.447), која не остварује у потпуности симетрију у квалификацији концепта ‘која је прошла’ и ‘која наступа’: прошла – следећа, претходна – наредна, *бивша – будућа. Ове придеве треба уврстити као секундарне колокате, али не и придев *бивши* који се углавном везује за именице с обележјем [+ живо].

Управо из овог разлога потребно је да *статус леме* (*носеће речи*) имају оба конституента колокације јер ће, нпр. антонимски пар (очекиван у већини колокација из угла J_2) *ситан – крупан* бити у релацији с именицама *новац*, *грађа*, *малине*, ређе с именицама другачијег значења – *деца*, *стока*, а најређе, или веома ретко *лопов*, *криминалац*, *политикант*. Попис носећих (аутосемантичних) речи треба устројити алфабетски, а одређене тематске скупине могуће је презентовати и ономасиолошки.[215]

Када су у питању именице у колокацијама, Г. Благус Бартолец (2014: 142–150) указује на критеријуме при навођењу колокација под једним или оба од дефинисаних значења. Констатује да је начело на којем се темељи ова диференцијација значењско: чувају ли делови споја своје примарно значење или се појављују као реализација једног од својих секундарних значења, при чему оба конституента могу бити померена од примарног значења (*плава крв*, *топли брат*) или један од њих (*слепи путник*, *горући проблем*). С обзиром на комплекснију и деликатнију проблематику конституената који остварују једно од својих непримарних значења, наводимо примере за које ауторка сматра да је потребно наводити их под дефинисаним значењем оба члана колокације: (а) један елемент одступа од примарног значења: *црна кутија*, *црна листа*, *смртни страх*, *стара цура*, *висока школа*; (б) елементи се могу заменити синонимима: *благ/нежан поглед/додир*, *блистав/сјајан резултат*, *црне/тешке мисли*; (в) елементи се не могу заменити синонимима: *блага* (не нежна) *зима*, *јака* (не моћна) *кава*, *окорели нежења/пушач*; (г) елементи имају ограничену могућност комбиновања: *артешки извор*/*зденац*, *орловски нос*, *стеона крава*, *трудна жена*; (д) везе с комплементарном именицом: *анђео чувар*, *човек жаба*, *држава чланица*, *камен темељац*.

Анализирајући обраду колокација у три хрватска речника[216] (наводимо пример *тесна победа*), Г. Благус Бартолец закључује да се

> обради колокацијских свеза [...] не приступа суставно с обзиром на то да се оне унутар једног рјечника наводе на различитим мјестима иако се често ради о истом типу везе (Blagus Bartolec 2014: 130).

тијесна побједа

РХЈ: Биљежи под натукницом *тијесан* као • (терминолошка синтагма с одредницом *šp* ʻкоји има најмању могућност предности над противникомʼ).

---

[215] „Alphabetical dictionaries and topical thesauri were (and are) not just two ways of […] doing the same thing. The one process goes from the sign to the meaning and is, in lexicography, usually called ʻsemasiological'; the other goes from a preconceived meaning to the sign and is usually called ʻonomasiological' or ʻtopical'" (Hüllen 2009: 29).

[216] *Rječnik hrvatskoga jezika* (ur. Šonje 2000), *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* (Anić 2003) и *Školski rječnik hrvatskoga jezika* (Birtić i dr. 2012).

Анић: Биљежи под натукницом *тијесан* као Δ (терминолошка синтагма с одредницом *спорт* ʻоно што је постигнуто с малом разликом или предношћу пред противникомʼ).

Шкрј: Нема потврде (Blagus Bartolec 2014: 128).

Микроструктура речника колокација српског језика. Како се може видети у посматраним, а делом и овде приказаним речницима, у структурирању речничког чланка важну улогу имају семантичке реализације лексеме, семантичке скупине секундарних колоката и њихове формалне реализације. Нарочиту важност у српском језику имаће његова флективна структура те формализација лексичког споја и у том смислу треба организовати одредницу с довољним, али не опширним граматичким информацијама. Разликоваћемо притом обраду именских од обраде глаголских речи. Иако ће обе почивати превасходно на семантичком критеријуму, код глагола ће се предочити шира формализација с обзиром на обим семантичке валенције.

На основу свега изложеног, начиниће се синтеза најкориснијих предлога за организацију речничког чланка и предочиће се његово устројство према једној (условно) полазној речи према критеријуму врсте речи, с диференцијацијом кад су у питању именице: конкретна (*књига*) – апстрактна семантика (*љубав*), те придев непотпуног значења (*одан*) и семикопулативни глагол (*држати*).

а. именице. Примарна идентификација тиче се морфолошког одређења, врсте речи и традиционалног навођења деклинационе врсте (генитивни наставак), те формализације лексичког споја (знак ♦), при чему је носећа именица типографски издвојена великим словима. Семантичка диференцијација унутар једног структурног обрасца најпре је истакнута хипонимом (нпр. форма укоричена *књига*), а потом су идентификована и разграничена семантичка микропоља (знак |). Колокације типа 3 у нашој класификацији (фразне именице, специфични готово терминологизирани спојеви) посебно се издвајају и означавају (∞ *матична књига*; *књига рођених*). Уколико корпус бележи доминацију у погледу категорије граматичког броја, даје се информација о фреквентнијем облику (нпр. *свете*, *црквене књиге*). Сви морфолошки облици дати су у захтеваној форми (*књига за школу*), при чему је могућност лексичке дисперзије означена курзивом (књиге *за историју* – за биологију, географију...).

Апстрактне именице, будући сложеније семантике, склоније удруживању с лексемама метафоричног значења (*љубав цвета*), захтевају донекле другачији приступ при уређењу речничког чланка. Уочене специфичности тичу се следећих карактеристика: деривациона веза с полазним глаголом (*љубав – љубити*) означава се на нивоу контекстуалног поклапања (нпр. *ис-*

тинска љубав : *истински* љубити – стилски је удаљено, што је посебно истакнуто и означено (ЉУБИТИ + N_{Acc} +Adv [•]), а сроднију семантику у овом случају има глагол *волети*, који се наводи као лексема из концептуално истог домена (*волети брата* : *љубав према брату*). Даље, показано је постојање / непостојање семантичке еквиваленције стуктурно различитих лексичких спојева (глас водитеља = водитељев глас : љубав према мајци ≠ мајчина / мајчинска љубав), као и обрнут смер – синонимне структурно различите формализације, превасходно као феномен семантичког аналитизма (нпр. *осећај жалости* = *жалост*). Субјекатска позиција апстрактних агентивних именица предочена је и из угла нефиксног реда речи, тј. могућности да се нађе у постпозицији у односу на глагол (N ЉУБАВ $_{Nom}$ + V || V + N ЉУБАВ $_{Nom}$ ~ рађати се / рађати се ~). С обзиром на то да ове именице имају развијенију синонимију, дати су (контекстуални) синоними, тј. блискозначнице и упућено је на антоним.

КЊИГА, -Е *n. f.*

♦ V + N_{Acc} КЊИГА КОРИСТИТИ затворити, листати, отворити, прелиставати, расклопити, склопити | изнајмити, узети, вратити; ФОРМИРАТИ издати, објавити, штампати; ПРОЦЕНИТИ наградити, представити, промовисати

♦ ADJ + N КЊИГА КВАЛИТЕТ ретка, стара | вредна, награђена, скупоцена | корисна, занимљива, значајна, омиљена; ФОРМА укоричена, џепна; САДРЖАЈ стручна, школска; $_{(pl)}$ свете, црквене; ∞ матична

♦ N_1 КЊИГА + Odet + N_{2Gen} *КЊИГА* меких корица, тврдих корица / меког повеза, тврдог повеза

♦ N_1 КЊИГА + N_{2Gen} САДРЖАЈ есеја, поезије, приповедака, сонета | рецепата | ∞ венчаних, жалости, крштених, рођених, умрлих; ∞ посетилаца, утисака

♦ N_1 + N_{2Gen} КЊИГА КОЛИЧИНА брдо, гомила, комплет, хрпа | примерак | едиција, издање, том; ДЕО глава, наслов, одељак, параграф, поглавље, поговор, предговор, садржај, сиже | корице, лист, страница

♦ N_1 КЊИГА + ЗА + N_{2Acc} за децу | за слепе | за одмор, за разоноду | за школу, за *историју* | за библиотеку.

ЉУБАВ, -И *n. f.*

♦ ADJ + N ЉУБАВ ИНТЕНЗИТЕТ$_{КВАЛ\ /\ КВАНТ}$ велика, неизмерна, снажна, страствена; дубока, истинита, платонска, права, стварна, чиста | ИНТЕНЗИТЕТ$_{ВРЕМЕ}$ вечна, дуга, животна, прва, судбоносна | ИН-

ТЕНЗИТЕТ$_{\text{РЕЗУЛТАТ}}$ безусловна, слепа, искрена | ОДНОС забрањена, неузвраћена, узвраћена | мајчинска, родитељска, сестринска

♦ $N_1 + N_2$ ЉУБАВ $_{Gen}$ речи, доказ, знак

♦ N ЉУБАВ + према + N_2 $_{Dat}$ мајци, брату, детету ≠ мајчинска, братска, дечја | домовини | књизи, науци, уметности, филму

♦ V + N_{Acc} ЉУБАВ изјавити, исказати, показати, скривати; водити

♦ N ЉУБАВ $_{Nom}$ + V || V + N ЉУБАВ $_{Nom}$ рађати се, умирати; цветати, бујати, развијати се

СИН $_{\text{контекстуално}}$ приврженост, присност; симпатија

СИН $V_{\text{концептуално}}$ **ВОЛЕТИ** + N_{Acc} +Adv || **ЉУБИТИ** + N_{Acc} +Adv [•]

→ ИНТЕНЗИТЕТ неизмерно, снажно | чисто, истински

→ РЕЗУЛТАТ слепо, искрено, безусловно

АНТ. **МРЖЊА**

Б. ПРИДЕВИ. Исти модел устројства примењује се и код придева, с посебним истицањем оних специфичности које се уочавају код појединих примера ових лексема. Превасходно је то деривациона веза с глаголом и могућом деадјективном именицом, с циљем да се укаже на рекцијска подударања / неподударања, те семантичке рестрикције (*одан партији*, *показивати оданост партији*; *одати се *партији* / *одати се алкохолу* → КОНЗУМИРАТИ).

ОДАН,-А, -О *adj*

♦ V + Adj бити, постати

♦ Adj ОДАН + N_{Dat} ЗАЈЕДНИЦА/ИДЕЈА вера, држава, идеја, партија, породица | дужност, посао | ОСОБА председник, вођа, директор, шеф

|| ИМАТИ, ПОКАЗИВАТИ **N ОДАНОСТ** + ка + N_{Dat} АКТИВНОСТ посао, позив

|| ОДАТИ СЕ + N_{Dat} КОНЗУМИРАЊЕ алкохол, пиће, порок, проституција | ИДЕЈА вера, мистицизам, религија

→ алкохоличар, проститутка; мистик, верник.

У појединим случајевима, где се уочава могућност постојања различитих садржинских или формалних (приближних) еквиваленција, сврсисходно би било формирати посебан одељак и указати на следеће врсте повезаности (а) једнолексемска јединица (*школска књига* || књига за школу ≈ *уџбеник*), (б) проширити инвентар лексема с кључном речју (*књига с граматичким правилима* = *граматика*), (в) издвојити идентификована семантичка микропоља и дати попис фреквентнијих лексема које се синтагматски слажу с полазном лексемом, чије значење проистиче из датог лексичког

споја (КВАЛИТЕТ → РЕДАК, ретка, ретко *изузетан*, *необичан*, *особит*; *пажње вредан*: дар, особина, памет, стручњак, таленат; биљка, животиња, птица, човек; болест, поремећај, тумор; врста, појава, прилика, пример, примерак, случај; вино; документ, *књига*).

школска књига	УЏБЕНИК
књига с граматичким правилима	ГРАМАТИКА
књига с алфабетски пописаним речима и њиховим значењима	РЕЧНИК
књига рецепата	КУВАР
књига с телефонским бројевима и именима	ТЕЛЕФОНСКИ ИМЕНИК
књига с молитвама	МОЛИТВЕНИК
књига с илустрацијама (за децу)	СЛИКОВНИЦА
већа збирка књига	БИБЛИОТЕКА
продавница књига	КЊИЖАРА
онај који пише књигу	АУТОР; ПИСАЦ

КВАЛИТЕТ

РЕДАК, ретка, ретко *изузетан*, *необичан*, *особит*; *пажње вредан*
дар, особина, памет, стручњак, таленат; биљка, животиња, птица, човек; болест, поремећај, тумор; врста, појава, прилика, пример, примерак, случај; вино; документ, *књига*

....

САДРЖАЈ

СТРУЧАН, стручна, стручно *који се заснива на поузданом знању и познавању чега*
знања, мишљења, суд, став, приступ; *књига*, литература; ∞ стручни испит; стручна спрема

.....

КОЛИЧИНА

БРДО *велика гомила*, *хрпа чега* (*набацаног или сложеног*)
злата, *књига*, меса, метала, новца, обуће, одеће, смећа, снега, хране; проблема, случајева

в. ГЛАГОЛИ. Глаголску лексему треба разложити на кључне граматичке информације о виду и роду и на семантичке реализације те структурне обрасце у оквиру сваке од њих, приказујући их минималном формулом која укључује падежену форму одговарајућег облика именичке упитно-односне заменице. Разлика између речничког чланка глагола као носеће речи у речнику колокација и у речницима који за предмет имају глаголе и њихо-

ве допуне, превасходно концентрисане на питање глаголске валенције и рекције,[217] јесте у томе што се први фокусирају на семантичку компоненту носеће речи и његових допуна и одредаба, као компактнијих спојева, те на њихов облик, који се остварује сходно категоријалном значењу полазног глагола (*водити дете* : *водити белешке*; *држати дете у наручју* : *држати нешто у мислима* и сл.). Према томе, и садржински и формално микроструктура ових речника биће диференцирана превасходно критеријумом намене, која ће речнике колокација ограничавати на фреквентне спојеве и њихове структурне обрасце и тиме искључити онај део значења глагола и њихових комплемената за чије разумевање није потребно разлагање на компоненте, пошто они својом семантиком обухватају информацију о елементарним актантима, чиме предочавају основну аргументску стуктуру (*јести* – нешто; *говорити* – нешто, некоме; *сећи* – нешто, нечим и сл.). Зато речником колокација треба да буду обухваћена значења глагола чијом се допуном експлицира специфичност објекта акције, и, нарочито, одредбена значења (*јести* халапљиво, неумерено; прстима; *говорити* мало, поштено; у себи; с одушевљењем; *сећи* на коцкице, уздуж и сл.). Превагу на тај начин добијају одредбена значења, која В. Петровић (1986) терминолошки одређује као *детерминаторе* – они конституенти глаголске конструкције којима се актуализује одређени моменат у реализацији радње (квалитет, квантитет, пропратна околност, место, време и сл.).[218] Информације које сматрамо релевантним за глаголски речнички чланак односе се на следеће:

---

[217] Поредећи два речника глагола и њихових допуна у руском и у српском језику *Речник глагола са граматичким и лексичким допунама* (Петровић, Дудић 1989) и *Словарь – справочник синтаксической сочетаемости глаголов* (Лебедева 2006), уочавамо сличност у погледу формалне структуре одреднице, садржинског аспекта комплемента, те њене вербализације у виду заменичких форми падежа (у руском упитна форма, у српском неодређена форма именичке заменице). Разлика се, међутим, очитује у богатијој симболизацији српске одреднице, формулацији значења и бележењу релевантних семантичких и морфолошких информација, као и оних које се тичу употребе (нпр. негиране форме). Оба решења имају своје предности кад је у питању корисник: у руском приручнику можда ће се брже и једноставније доћи до жељене форме на основу датих примера, док ће у српском речнику комплексније информације о значењу и њему саодносној форми омогућити кориснику лакше фиксирање структуре истакнутим типографским решењима одговарајуће семантичке реализације глагола.

[218] У свом раду *Принципи за израду речника глаголских допуна у српскохрватском језику* В. Петровић издваја следеће принципе, полазишта и појмовно-терминолошка одређења као основна за израду овога речника: (1) утврдити рекцијске односе у глаголској фрази, истаћи све обавезне конституенте; (2) статус допуне (комплемента), без дистинкције примарна – секундарна, али редослед навођења: примарне па остале (3) *глаголска допуна* – семантичко-синтаксичка категорија која учествује у конституисању глаголске фразе као њен зависни, десни члан, при чему је понекад допустиво њено неексплицирање на површинском плану (*контекстуална интранзитивност*); (4) *детерминатор* – они конституенти глаголске конструкције којим се актуализује одређени моменат у реализацији радње (квалитет,

(а) видски парњак;

(б) податак о домену употребе, стилској обележености и евентуалној тематској припадности према фреквенцијским подацима (формално: неформално; новац, спорт, образовање и сл.);

(в) деривациона веза с именицом и придевом и њиховим могућим подударањима у форми допуне (*договорити се с неким* : *договор с неким*; *поносити се неким* : *поносан на некога*);

(г) упутити на могући једнолексемски еквивалнет (*држати предавање* : *предавати*; *држати пажњу* ≠ *пазити*);

(д) дати илустративан пример у оквиру сваког подзначења.

У оваквим речницима симболизацију треба свести на минимум: истаћи значења (римске цифре), подзначења (арапске цифре), формализације комплемента.

Као пример за већину наведених поставки издвајамо глагол *држати*, који ступа и у потпуно затворене везе типа: *држати банку*, *држати језик за зубима*, *држати корак с неким*, *држати неког као мало воде на длану*, *држати кога у шаци*, *држати коме страну*, *држати све конце у својим рукама*, *не држати кога место*, *држати се по страни* (примери из РМС) и које свакако неће бити уврштене у колокације.

држати, импф.

I *положај* физички

1. СМЕСТИТИ; НОСИТИ

ШТА N_{Acc} [У/НА] ЧЕМУ N_{Loc}

[У] држати новац у џепу, држати ципеле у ормару, држати књиге у торби;

квантитет, пропратна околност, место, време и сл.); (5) обавезни конституент – сваки члан неопходан за потпуну информативност и граматичност; два таква елемента код глагола *комплексне рекције*, при чему је друга допуна факултативна; (6) уз глаголе непотпуног значења дата предикативна (Leks.) и субјекатска (S) допуна; P – предикат; (7) Речником обухваћени у највећем броју транзитивни глаголи; интранзитивни (S+P+Det); разграничена прелазност истог глагола римским бројевима (I, II) нпр. *газити*, *гурати*, *лупати*; (8) навођење према актуелности, фреквентности употребе; (9) означена дијатеза; узајамноповратни: обе реализације (S+P (*plur.*) // S+i = S+P (*plur.*) // S+P+I – sa: они се свађају // Она и он се свађају. // Она се свађа с њим.); (9) рекцијски обрасци дати од примарне значењске компоненте глагола ка осталима; (10) о осталим синтаксичким условима / ограничењима за остварење глаголске фразе дати следећи подаци: безлична употреба глагола, повезаност негиране форме с одређеним типом допуне; императивни облик и специфичност допуне; (11) морфолошка и семантичка обележја именских допуна: множинско значење, пренесена употреба допуне, дистинкција живо – неживо – колектив; (12) дати и примери глаголске фразе с именицом као њеним центром (дат већи пример именских лексема); (13) истакнуте напомене о употреби везаној за одређену област (право, спорт, религија, музичка, ликовна уметност и сл.).

[НА] држати слику на столу, држати сат на руци, држати телевизор на зиду, држати капут на чивилуку.

А данас је технологија толико напредовала да се телевизори држе на зиду *попут слике.*

2. ПОСТАВИТИ, (УС)ПОСТАВЉАТИ

ШТА [+ADV | ADJ+] N_{Acc}

[Ø] држати равнотежу, држати правац, држати линију;

[+ADV] држати усправно главу, држати високо чело;

[ADJ+] држати прекрштене руке, држати подигнуте ноге, држати отворене очи; држати отворен прозор, држати подигнуте ролетне, држати упаљено светло; држати заврнуте рукаве.

Проблем буке актуелан је од маја до октобра кад грађани држе отворене прозоре.

II *положај* интерперсонални

1. ГОВОРИТИ (ПРЕД НЕКИМ)

ШТА N_{Acc}

[Ø] држати говор, држати монолог, држати предавање, држати вежбе, држати обуку, држати час; држати парастос, држати помен.

2. УПРАВЉАТИ ДОГАЂАЈЕМ, СКУПОМ

ШТА N_{Acc}

[Ø] држати састанак, држати седницу; држати испит.

Он у јуну одлази у Швајцарску где ће држати предавање *о овом питању.*

3. ПОСЕДОВАТИ, УЗГАЈАТИ

ШТА N_{Acc}

[Ø] држати продавницу, држати агенцију, држати школу; држати пчеле, држати стоку.

Рекао је да је пре одласка у пензију држао агенцију *за друге услуге у осигурању.*

4. СТАВ ПРЕМА ДРУГОМ

ШТА N_{Acc}

[Ø] држати дистанцу, држати одстојање; држати вођство, држати примат; држати лопту (у игри);

[Ø] држати пажњу; држати придику.

Музичари морају да држе пажњу *публике.*

III *мишљење, став*

1. ИСПУЊАВАТИ

ШТА N_{Acc}

[Ø] држати реч, држати обећање, држати завет; држати обичаје.

ADV: чврсто.

Колико сам је познавао она је држала реч, *ма какве да су глупости биле у питању.*

2. СМАТРАТИ

КОГА N_{Acc} [ЗА] КОГА / ШТА N_{Acc}

држати *кога* за будалу, држати *кога* за кукавицу, држати *кога* за хероја.

3. УВАЖАВАТИ, ЦЕНИТИ

[ДО /ADJ//PRON$_{Gen}$/] КОГА, ЧЕГА N_{Gen}

држати до себе, држати до *чијег* мишљења, држати до *чијих* осећања; држати до формалности, држати до прецизности, држати до моде; држати до обичаја, држати до традиције; држати до свог порекла.

Људи који држе до себе *поседују изграђени став за цео живот.*

4. ЧУВАТИ, НЕ ЗАБОРАВИТИ

N_{Acc} [У / НА] ЧЕМУ N_{Loc}

држати у памети, држати у сећању, држати у себи; држати на уму.

Ја држим у сећању *све пределе које сам тада видео.*

IV *УЗРОК*

1. ЧИНИТИ ДА СЕ КО У КОНТИНУИТЕТУ ОСЕЋА НА ОДРЕЂЕН НАЧИН

КОГА N_{Acc} [У] ЧЕМУ N_{Loc}

држати *кога* у страху, држати *кога* у неизвесности, држати *кога* у заблуди, држати *кога* у незнању, држати *кога* у подређеном положају

КОГА, ШТА N_{Acc} [ПОД] ЧИМ N_{Instr}

држати *кога* под притиском; држати *кога* под сумњом.

Молим вас, не држите ме у неизвесности.

2. ЧИНИТИ ДА КО, ШТА БУДЕ НЕГДЕ

КОГА N_{Acc} [У / НА] ЧЕМУ N_{Loc} // КОГА, ШТА N_{Acc} [ПОД] НЕЧИМ N_{Instr}

држати *кога* у затвору, држати *кога* у ропству; држати *кога*, *шта* на сигурном (месту); држати *кога*$_{pl}$ на окупу; држати *кога* на положају; држати *кога*, *шта* под кључем; држати *кога* под контролом, држати *кога* под надзором, држати *кога* под присмотром, држати *кога* под влашћу.

Новац држим на сигурном, *не ризикујем.*

V *СТАЊЕ*

1. ТРАЈАЊЕ; ВРЕМЕНСКЕ ПРИЛИКЕ

КОГА N_{Acc} [] ШТА N_{Nom}

[Ø] држати *кога* страх, држати *кога* бес, држати *кога* љутња, држати *кога* осећај кривице, држати *кога* трема; држати *кога* пијанство,

држати *кога* мамурлук, држати *кога* температура, држати *кога* главобоља.

Већ дуго га држи бес *због такве ситуације.*

ШТА N_{Nom}

[Ø] држати мраз, држати зима

ШТА N_{Nom} [] ШТА N_{Acc}

(производ) држати цену, држати вредност

Сезонско воће још држи цену *тако да трешње у Максију коштају 259 динара.*

Активна или пасивна реченична актуализација у вези с наведеним глаголом и једним од његових видских парњака – *одржати*, у саодносу је с релевантношћу информације о самом процесу и његовом актеру или о појму денотираном именицом у саставу глаголске фразе. Истицање важности агенса, како је показало истраживање (Ајџановић, Дражић 2010), доминантно је у реченицама с глаголом *држати*, док је фокусирање предмета догађања високо фреквентно код перфективног вида, нпр.:

дочекавши Горана Бреговића који је *овде* држао концерт […]

[…] *у порти манастира Манасија* биће одржан концерт *Земунског гудачког квартета*.

Ова врста напомене, која се тиче ширег контекста, реченичног нивоа, треба да буде назначена у виду додатног коментара код оба глагола у виду формулације, квалификатора *обично*, *чешће* актив, пасив и сл.

Следи пример глагола *држати* као глагола оператора представљеног у виду гранасте схеме која показује комплексност семантичког потенцијала само три полазне колокације: *држати говор*, *држати седницу*, *држати реч*. Оваквом врстом мапе могуће је приказати синонимске односе (*држати седницу* : *водити седницу*), дистинкцију између глагола с истим колокатом, формални (перифрастични облик, стилски обележен) и његов једнолексемски необележен еквивалент (*држати говор* : *говорити*; *држати предавање* : *предавати*), друге синонимске и блискозначне односе као нпр. *држати* (*дату*) *реч* : *испуњавати* / *испунити обећање*, као и даље гранање резултата полазне лексеме (колокације). У електронским верзијама речника[219] постоје тзв. *визуелни тезауруси* као интерактивни материјал који открива међулексичке односе и помаже при њиховом меморисању.

[219] Нпр. http://dictionary.cambridge.org/

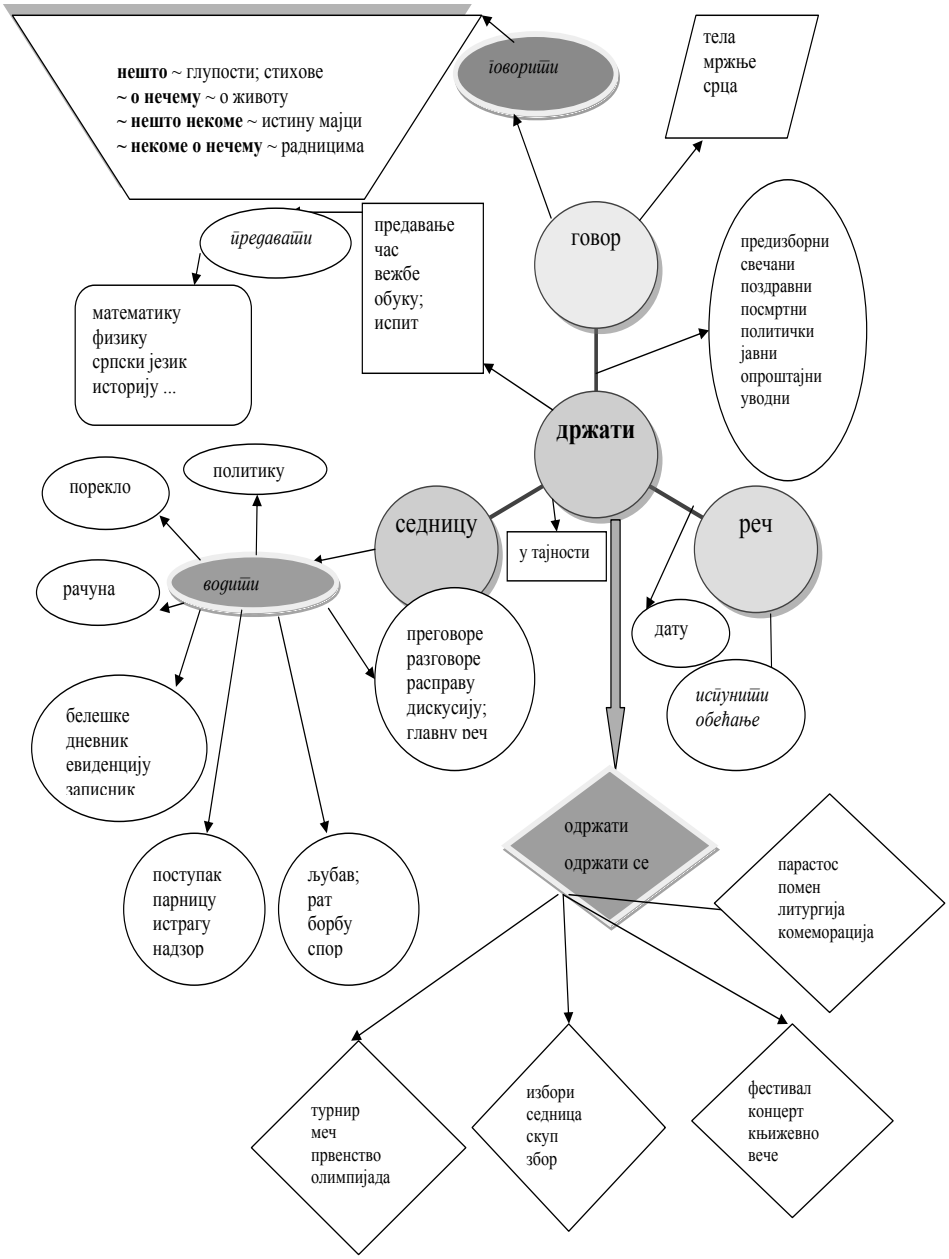

Дијаграм гранасте схеме глагола *држати* и његових колоката *говор*, *седница*, *реч*

VI. КОЛОКАЦИЈЕ У ПЕДАГОШКОЈ ПРАКСИ

Истраживања колокација у процесу учења страног језика. У домену примењене лингвистике, кад је у питању настава страног језика, те значај учења речи у контексту, издваја се рад **Мајкла Луиса** (Lewis 2000). Теоријске поставке свога истраживања Луис даје 1993. у књизи *The Lexical Approach*, а практична упутства за примену тих идеја нуди, најпре четири године касније у публикацији *Implementing the Lexical Approach: Putting Theory Into Practice*, и у каснијим радовима од којих се издваја *Language in the lexical approach* у оквиру значајне монографије *Teaching Collocation: Further Developments in the Lexical Approach*, чији је уредник.

Идеје М. Луиса укратко се могу свести на следеће:

(1) Условно речено, стављање граматике у други план и напуштање принципа ʻпрезентовати – увежбавати – производитиʼ (тзв. *PPP*: *presentation – practice – production*), уместо чега предлаже принцип ʻпосматрати – претпостављати – експериментисати / покушавати' (тзв. *OHE*: *observation – hypothesis – experiment*). У уводу књиге *Teaching collocation* Луис се на самом почетку позива на Дејвида Вилкинса (David Wilkins) и констатује: „Без граматике се мало шта може пренети, без вокабулара ништа" (Lewis 2000: 8).

(2) Разумевање језика путем лексичких целина [lexical chunk] објашњава следећом констатацијом: „Основна је идеја да је флуентност заснована на усвајању обиља компактних или мање компактних устаљених целина, које су расположиве као основа за лингвистичку новину и креативност" (Lewis 2000: 15). Оваква идеја препознаје се у теорији усвајања матерњег језика (дечји механизам за усвајање језика).

(3) Лексички приступ није просто померање значаја с граматике на вокабулар, него је то померање перспективе и с граматике и с вокабулара, што аутор објашњава идејом да се „језик не састоји од традиционалне граматике и виђења вокабулара, него од спојева речи као устаљених целина" (Lewis 2000: 3).

(4) Према Луису, устаљене целине, спремне за употребу [*prefabricate chunks*] похрањене су у менталном лексикону, који је према овом аутору, већи него што се досад мислило.[220]

Основна идеја врло је једноставна – поједине речи праћене су другима на одређен начин (Hill 2000: 47–67), али ова констатација отвара низ питања: како одредити спојеве који су релевантни за ученике, јесу ли сви спојеви једнако важни, тј. да ли је нека лексичка веза постојанија или мање компактна и сл. Важност познавања одређених лексичких веза потврђује и чињеница да оне свакако нису исте за говорнике J_1 и J_2, те постоји могућност да ће говорник J_2, често користити гломазне реченице да би исказао садржај који се може рећи краће, једноставније, природније. Морган Луис (M. Lewis 2000: 16) наводи, између осталих, следећи пример како би се ово илустровало:

set yourself a realistic objective : *You must know what you want to do*, *but it must not be too much for it to be possible for you to do*.
[поставити реалан циљ : мораш знати шта желиш да радиш, али то не сме бити превише да би било могуће да урадиш]

Други пример у вези с овим, овога пута из угла контрастивне анализе и превођења, даје **В. Серетан** (Seretan 2008: 2) наводећи да неизворни говорник неког језика често не може доћи до природног склопа, те тако могу настати неприродне везе као резултат дословног превода. Као пример може послужити неколико колокација у француском језику (датих у првој колони) и њихових еквивалената у енглеском језику (датих у трећој колони), те дословних превода који се могу назвати погрешним колокацијама ('anti-collocations'):

француски	*дословни превод* (*погрешне колокације*)	*енглески* (*правилан превод*)	*српски*
établir distinction	establish distinction	draw distinction	УСТАНОВИТИ РАЗЛИКУ
gagner argent	win money	make money	ЗАРАДИТИ НОВАЦ
relever défi	raise challenge	take up challenge	ПРИХВАТИТИ ИЗАЗОВ
poser question	put down question	ask question	ПОСТАВИТИ ПИТАЊЕ

[220] Једну од класификација колокација нуди Хил (Hill 2000: 63) и то с обзиром на везаност конституената ових лексичких спојева и њихову постојаност:

а) ЈЕДИНСТВЕНЕ КОЛОКАЦИЈЕ [unique collocations], нпр. *слегнути раменима*, глагол се не користи у споју с другим именицама;

б) ЧВРСТЕ КОЛОКАЦИЈЕ [strong collocations], нпр. *ужегао маслац*; придев се најчешће јавља с именицом *маслац*;

в) СЛАБЕ КОЛОКАЦИЈЕ [weak collocations], нпр. *дуга коса*; сасвим слободне и предвидиве везе;

г) КОЛОКАЦИЈЕ СРЕДЊЕ ЈАЧИНЕ [medium-strenght]; нпр. *направити грешку* и сл.

Из свега наведеног поставља се питање, наизглед једноставно, а у пракси врло комплексно и захтевно: *како учити колокације*, *тј. како подучавати студенте колокацијама.* Савети **М. Луиса** и његових сарадника у књизи *Teaching collocation* били би следећи:

(1) Наставник треба да препозна колокације, да упућује на њих и да тражи од студената да их записују у што бројнијим примерима, у различитим контекстима.
(2) Не треба одмах исправљати грешку, него је треба констатовати и тражити примере других лексема које се појављују с датом лексемом (нпр. *какав сок*: *од вишње*, *брескве... густи*; *шта је још густо... супа*, *чорба* (сема ʻтечно'), али и *коса* и *шума*...).
(3) Значење речи не треба давати готово из речника, нити објашњавати, него треба истраживати (нпр. разлика између речи сличног значења: *рана* и *повреда*: давати примере: *прострелна рана* : *озбиљна повреда*, *повреда ноге*, али не и **рана ноге* и сл.).
(4) Сачинити више од већ постојећег знања и то увек у контексту (нпр. постоји претпоставка да студенти знају везу *чувати тајну*, али не и *одати/одавати тајну/тајне*. Ово се може увести постављањем питања: *Да ли увек чувате тајне или их некад и одајете*?).
(5) Освестити ученике да учење вокабулара није само учење нових речи, него је то често учење познатих речи у новим комбинацијама.

Мајкл Хои (Michael Hoey) у истој књизи (2000: 224–243)[221] на основу свог искуства[222] даје неколико корисних теоријских закључака.

(1) Учење изолованих речи је релативно неделотворно, те како наше разумевање текста расте, повећава се и важност познавања граматичких структура у којима се остварују колокације (колигација);
(2) Учење листа речи,[223] биле оне и тематски повезане, неће много значити ученику у продукцији текста. Као добар пример издваја

[221] *A world beyond collocation: new perspectives on vocabulary teaching* (Hoey 2000: 224-243)

[222] Мајкл Хои је професор енглеског језика на Универзитету у Ливерпулу и бави се језиком више из дескриптивне перспективе него из педагошког угла. Аутор је *Patterns of Lexis in Text* (1991). У овом теоријском чланку говори о свом искуству учења језика у светлу својих теоријских поставки у *Patterns of Lexis in Text*. Учествовао је у изради програма BBC на шпанском и француском, као и у пројекту *Шведски за три месеца*, те *Колоквијални чешки.*

[223] Листе речи обично се уче према припадности одређеној тематској групи, али се оне брзо и заборављају (нпр. (1) уметност, музика, књижевност; листа коју треба распоредити

задатке који су засновани на претпостављању значења нових речи на основу контекста и познатих речи.[224]

(3) Поред селектованих група речи, за учење неког језика додатно су понуђене и реченице с датим речима, у виду питања и чешћих исказа. Опасност овога вида упућивања крије се у конструисаним, често неупотребљивим исказима.[225]

(4) Као добар пример учења речи у контексту аутор наводи књигу *English Vocabulary in Use* (McCarthy, O'Dell 2001), која садржи сто тематских области. Недостаци примера у наведеној књизи састоје се у томе што аутори наводе колокације које не одговарају стању у корпусу који је релевантан за утврђивање реалних, фреквентних, корисних колокација.[226]

(5) Лоше стране учења лексике своде се или на недовољне листе појединих речи или на учење речи које не морају бити колокације. Фокусирањем на колокације превиђа се чињеница да се понекад ради о комбиновању речи, те се *од колокације не виде речи*.

(6) Као важну претпоставку аутор издваја да се речи не комбинују само с другим речима, него с другим, одређеним значењима (*happen – accident*), што назива горепоменутом *семантичком прозодијом*. Као пример наводи придев (и прилог) *chilly* [прохладан / свеж; прохладно / свеже] и даје преглед семантичких целина (лексичких поља) са којима се овај придев повезује. У вези с тим, сврсисходније је учити колокације у одређеном контексту, него у различитим контекстима, како би се избегло уопштавање[227] (нпр. ВРЕМЕ: *јутро*, *вече*, али не и **минута*, **декада*; МЕСТО: *планина*, али не и *шатор и сл.).

према припадању: поглавље, композитор, сликање... (2) спорт: *ићи*, *радити*, *играти*: аеробик, тенис, вежбе, трчање, атлетика...).

[224] Упутство у вези са задатком требало би да гласи: Прочитајте одломак и одговорите на питања о себи. Покушајте да претпоставите значење подвучених речи из контекста. Након тога проверите у речнику значење тих речи (*New Headway English Course: Intermediate Student's Book* 30).

[225] У вези с овим, аутор издваја занимљив пример: већини ће бити корисно да знају да поставе питање у вези с картама за превоз (цена карте, повратна карта и сл.), али ће ретки горети од жеље да сазнају одговор на питање нпр.: Колико има годишњих доба?

[226] У књизи (McCarthy, O'Dell 2001) KING – *popular*; INDEPENDENT – *country* и сл., док је у корпусу који користи Хои другачије: KING *Charles II*, *former* ~, *last* ~, *future* ~; INDEPENDENT – *state*, не *country*; GET MARRIED to someone: корпус показује другачије: или се експлицира *време* када се то дешава или његови *учесници*.

[227] „Уместо тога, оно што ученик треба да уради јесте то да учи реч у комбинацији с апсолутно типичним представником прозодије све док зна да је то типично" (Hoey 2000: 233).

(7) Важност граматичког устројства (колигација) аутор показује на различитим структурама у којима су реализоване именице из исте тематске области (архитекта, глумац / глумица, рачуновођа, столар).[228]

Семантичка прозодија	*Фреквенција* (од 353)	*Проценат*	*Пример*
јединица времена	78	22	хладно облачно поподне
место	59	16	хладан Корнвол
време	30	9	прилично је хладно
ваздух	26	7	хладан ветар
температура	14	4	изразито хладно (-10)
болестан човек	9	3	хладан болесник
влажност	8	2	хладан облог
метафорично	96	27	хладан пријем
људи	6	2	хладан чувар
храна	1	2	хладна салата

Табела 9: Семантичка прозодија придева *хладан*

Бројна су **истраживања** која за предмет имају усвајање колокација у страном (најчешће енглеском) језику. Она иду у правцу расветљавања проблема учења колокација, најчешће анализом грешака и статистичким утврђивањем њихове фреквенције. Поље истраживања тиче се писмене или усмене продукције, рецептивних вештина (слушање и читање). Овом приликом навешће се неколико истраживања и њихови основни резултати.

Магдалена Цингриф[229] (Zingräf 2008) презентује погрешне колокације [*miscollocation*] у писаној продукцији шпанских студената који уче енглески језик, као и стратегије које могу објаснити неодговарајуће лексичке

[228] Неодређен члан (a church architect), детерминатор (church architect), посесивност (the Academy's architect), посесор (the whims of an architect; the architect's bombastic ego); апозиција (British architect Will Alsop)

[229] *V+N miscollocations in the written production of university level students*. Анализиране структуре: а) V+(det+)N (33%); б) N+V (15%); в) V+(det+)+ премодификатор +N (27%); г) V+(det+) N+постмодификатор (9%); д) пасивна форма (13%); ђ) V+(det+)+премодификатор+N+ постмодификатор (2%).

везе. Највећи број грешака тиче се погрешне употребе глагола непотпуне семантике (*do*, *make*) и транзитивних (*improve*, *hold*, *use*, *practice*), као и интерференције матерњег језика, при чему се поштује принцип слободног избора [*Open Choice Principle*] уместо сагледавања целовите конструкције [*whole phrase*; *Idiom Principle*].

Испитивање са студентима шпанског говорног подручја[230] спровео је **Хајен Морено Марија** (Maria 2007), који на почетку, позивајући се на Картера, Луиса и Макартија (Carter 1987, Lewis 1993, McCarthy 1990), констатује да колокације имају есенцијалну улогу у учењу вокабулара страног језика. У истраживањима се може препознати дихотомија у мерењу знања вокабулара – његова ширина или дубина. Мерење колокацијске компетенције треба да буде систематично и поуздано постављено, а познавање колокација J_2 важно је за неизворне говорнике да би се постигла флуентност у изражавању. У вези с тим, лоша је претпоставка да се од изолованих речи према принципу слободног избора гради вокабулар који се учи. Тестови којима се мери колокацијска компетенција могу бити тестови продуктивног и тестови рецептивног знања. Претходна истраживања у овом пољу могу се довести у питање јер су обављена на малом броју колокација, при чему се најчешће користио принцип вишеструког избора (COLLMATCH).[231] За поуздано истраживање потребно је најпре селектовати централни део колокације, његов нуклеус [*base*] и детерминатор, модификатор [*collocate*]. Из електронског корпуса селектовано је најпре 80 именица са фреквентним придевима уз њих, а важни критеријуми при одабиру јесу да се ови спојеви користе у широком обиму (покривају велики број текстова и контекста), да је семантика колоката прозирна (не идиоми), али да произвољност комбиновања буде ограничена (не слободне комбинација као нпр. *young people*). За потребе испитивања рецептивних вештина коришћено је 40 колокација које је требало идентификовати у задатку у форми вишеструког избора (нпр. дата је дефиниција из *Collins Cobuild* речника (2003) и понуђена су 4 одговора: *safe place*, *sure place*, *security place*, *non of these*). Један од важних критеријума у формулисању задатка јесте и то да се понуде и псеудоколокације, познате из педагошког искуства. Продуктивне вештине (говорење и писање) испитивале су се у форми задатка попуњавање празнина (обично завршавање реченице, довршавање дефиниције). Резултати истраживања показују да је укупан

[230] Истраживање спроведено са 63 студента шпанског говорног подручја, с циљем да се установи: (а) да ли шпански студенти знају да препознају и производе колокације сачињене од високофреквентних именица и придева; (б) да ли постоји разлика између продуктивних и рецептивних способности студената када су у питању колокације.

[231] Нпр. глаголи *drop*, *lose*, *shed* и именице *charges*, *patience*, *weight*, *anchor*, *blood* [пасти, губити, проливати : оптужбе, стпљење, тежина, сидро, крв].

резултат колокацијске компетенције низак (38,3%), те да је знање колокација мање када је у питању продукција (30,52%), а нешто више када се ради о рецептивним вештинама (40,08%).

Важну улогу у учењу колокација има педагошки материјал у којима су оне презентоване. **Константинос Габријелатос** (Gabrielatos 1994), након кратког прегледа о истраживању колокација и утврђивању критеријума за разликовање колокација од идиома, анализира постојеће публикације за учење енглеског као страног језика из угла презентовања колокација у њима. Најпре анализира речнике с обзиром на то да ли уврштавају колокације као посебне одреднице, да ли искључују слободне комбинације речи и како третирају идиоме. Даље констатује да уџбеници имају важну улогу у учењу колокација, а њихова се предност огледа у томе што могу као корпус имати аутентичне текстове (на вишим нивоима), чиме се постиже један од важних циљева у процесу учења вокабулара – учење речи у контексту.

Учење колокација енглеског језика код студената Пољака истраживала је **Малгожата Мартињска** (Martińska 2004), истичући на почетку значај лексичког приступа у односу на граматичку доминацију пре њега. Истраживање о колокацијској компетенцији спровела је са 53 средњошколца који су на средњем нивоу знања енглеског језика. Тест се састојао од четири различита типа задатака:

(а) повезивање енглеских колокација с пољским еквивалентима,
(б) допуњавање колокација траженом врстом речи, именицом, придевом или прилогом (TO MAKE, FOOD, A PAIR OF, TOTALLY, TO WORK, A CAR),
(в) заокруживање тачног одговора,
(г) идентификовање и исправљање грешке (ако је има).

Испитивано је седам структурних типова колокација (V+N, Adj+N, N+N, N+V, Adv+Adj, Quant+N, V+Adv) с циљем да се установи степен њихове сложености. Закључци до којих је дошла ова ауторка могу се свести на следеће:

(а) упркос знању појединих елемената колокације, студенти су правилно идентификовали половину (52%);
(б) најуспешније урађен тип задатка јесте под в) – заокружити тачан одговор;
(в) најтежи задатак под б) – да се допишу три речи које колоцирају с понуђеном (приметна је интерференција с матерњим језиком, нпр. **ride a car* (*jezdzić* + *samochod*));
(г) најуспешније су савладане конструкције V+N, Adj+N, мање успешна је структура Adv+Adj, а најмање успеха ученици су показали у познавању структуре N+V.

Мартињска у закључку свог истраживања наводи да резултати тестова сведоче о важности лексичког приступа у настави страног језика, те да знање појединих речи и њихових значења није довољно да би се постигла флуентност у страном језику. Напротив, неопходно је знање начина комбиновања речи у карактеристичне целине, у чијем стицању је од пресудне важности улога наставника и уџбеника који се користи. Од самог почетка ученикова пажња морала би бити усмерена на колокације, чији број временом прогресивно расте.

Ментални лексикон и педагошка примена. С обзиром на све доминантнију улогу лексике у настави J_2, истраживања у овом пољу крећу се, између осталог, у правцу утврђивања похрањивања лексике у меморију корисника J_2. Полази се од претпоставке да се процес меморисања и чувања информација не одвија хаотично, несистематично, а разлог томе је, како на самом почетку своје књиге *Words in the Mind. An Introduction to the Mental Lexicon* истиче Џин Ејчисон (Aitchison 1987: 5), позивајући се на тада актуелна психолошка учења:

> Речи се не могу насумично похрањивати у уму из два разлога. Прво, много их је. Друго, могу се брзо пронаћи. Психолози су показали да је људска меморија флексибилна и да се може ширити, под условом да су информације добро ускладиштене. Огромна количина података може се запамтити и искористити само ако су добро структуриране.

На крају, потврду за своја истраживања налази у тврдњи једног неуролога:

> Морам признати да сам увек био више импресониран капацитетом људског мозга и тиме да може да разликује, дефинише и меморише више од тридесет хиљада произвољних речи у активној употреби, него тврдњом да се учење заснива на неколико алгоритамских синтаксичких правила (Aitchison 1987: 202 према Marin 1982: 64).

Како се ради о одређеним менталним процесима, јасно је да је ово поље у чврстој вези с психологијом,[232] а када су истраживања доминантно језичког карактера, она ће припадати интердисциплинарној области психолин-

[232] Испитујући творбене односе у менталном лексикону, Р. Драгићевић (2010: 67) наводи да се овај појам користи од краја шездесетих година у психолингвистици, а да га А. Костић дефинише као „специјализован когнитивни домен за који се претпоставља да сачињава модул дуготрајне меморије у којем су ускладиштене репрезентације свих лексема које користи говорник датога језика".

гвистике и с тим у вези, интересовање ће бити превасходно усмерено и на *усвајање* матерњег језика код деце, а резултати оваквих истраживања нужне импликације могу имати и на *учење* страног језика. Када су у питању особе које добро владају двама језицима, према Џ. Ејчисон (1987: 205–206) један од показатеља да су оба језика активна јесте спонтана употреба сливеница типа *springling* (енгл. *spring* и нем. *Frühling*), као и уметање лексема језика који није у тренутној употреби у синтаксичка правила активног језика. Ово се може довести у вези с овладавањем J_2 на вишим нивоима учења, и на примеру српског језика, када су колокације у питању, као илустративни примери могу послужити грешке забележене у студентским писменим задацима, при чему, свакако, не треба занемарити утицај матерњег језика, који је у процесу учења страног језика врло честа појава. Издвајамо само неколико примера грешака, највећим делом начињених у домену творбе речи, с информацијом о матерњем језику студента:

Не може *постоити* било *какву сумњу* да су мушкарци и жене барем испред закона истоправни. (руски)
Уколико не одговорите, *дођичемо* код вас и *нађићемо* пријатан договор. (немачки)
Немам потпуно времена до тада, а свакако бих хтео да играм тенис. (мађарски)
Осмехнути се туђим људима као добрим пријатељима. (пољски)

У оквиру свог лексичког приступа, М. Луис наглашава значај грађења менталног лексикона, нарочито на прелазу са средњег на виши ниво учења језика. Поставља се питање како повезати принципе усвајања матерњег језика, који је похрањен у блоковима с учењем страног језика, тј. које технике наставник треба да користи како би радио на ширењу колокацијске компетенције на напредном[233] нивоу, посебно ако је свестан чињенице да постоје спремни устојени блокови.

Посебно место у проучавању менталног лексикона, које може да има директне импликације на учење страног језика, има теорија о *семантичким примитивима*, чије је темеље поставила **Ана Вјежбицка**, радећи с тимом сарадника последњих тридесетак година. У своме раду *The theory of the mental lexicon* (2009) ауторка синтагму ‘ментални лексикон’ дефинише као својеврсну представу велике скупине речи која се на одређени начин чува у уму неке особе, а чији темељ чине семантички примитиви. У оквиру теорије природни семантички метајезик (NSM: ‘Natural Semantic

[233] На почетном нивоу, свакако је приоритет усвајање што више изолованих, појединачних речи, углавном примарног значења. Ипак је неопходно уводити и основне везе датих речи како би се полазник оспособио да гради реченице, нпр. лексему *одмор* треба повезати са *ићи на*, као и с именицама *паковање*, *доживљај*, *плажа* и сл. (Hill 2000: 66).

Metalanguage') емпиријски је идентификовано шездесетак универзалних концепата, значењски неразложивих, те у том смислу примењљивих на сваки језик и они су названи **семантички примитиви**. Као такви, темељни су конституент језичког лексикона на основу којег се могу разумети сва друга комплекснија значења.

Резултати истраживања спроведени су на различитим језицима (енглески, кинески, шпански, лао, мбула (Нова Гвинеја) (према обрасцу Goddard, Wierzbicka 2002). У овом раду ауторка жели да покаже њихову примену и у словенским језицима, што чини на примеру пољског језика, иако, према њеним речима, већ постоји потпуна листа експонената за пољски и руски, те упућује на своје радове.[234]

У српском би списак експонената примитива био следећи: *супстантиви*: ја, ти, неко, нешто, људи, тело; *менталне предикације*: мислити, знати, желети, осећати, видети, чути; *акције, догађаји, кретања*: радити / чинити, десити се / дешавати се, кретати се; *постојање*, *егзистенција*: постоји, има; живот и смрт: живети, умрети; *детерминатори*: овај, исти, други; *квантификатори*: један, два, много, нешто / неколико, све; *евалуатори и дескриптори*: добар лош, велики, мали; *време*: када, сада, пре, после, дуго, кратко, за неко време, моменат; *простор*: где / место, овде, изнад / над, испод / под, унутар / у, с (које) стране, близу, далеко; *логички концепти*: зато што, ако, не, можда, моћи; *интензификатори*, *аугметатори*: врло, више; *таксонимије и партонимије*: врста, део; *сличност*: као.

На основу листа лексичких експонената менталне подлоге за пољски језик, (Goddard, Wierzbicka 2002) сачињена је следећа табела.

[234] Wierzbicka 2002 (Semantic Primes and Universal Grammar in Polish. In C. Goddard and A. Wierzbicka, eds. *Meaning and Universal Grammar: Theory and empirical findings*); Wierzbicka 2004 (Evrejskie kul'turnye skripty i ponimanie Evangelija [Jewish Cultural Scripts and the Understanding of the Bible]).

Substantives		Determiners		Space	
you someone something people body	ja ty ktoś coś ludzie ciało	this the same other	ten ten sam inny	where/ place here above below inside on (what) side near far	gdzie/ miejsce tutaj nad pod wewnątrz/w z (której) strony blisko daleko
Mental Predicates		**Quantifiers**		**Logical Concepts**	
think know want feel see hear	myśleć wiedzieć/ znać chcieć czuć widzieć słyszeć	one two much/many some all	jeden dwa dużo niektórzy/ niektóre wszyscy/ wszystko	because if not maybe can	bo /z powo- du jeżeli nie być może móc
Speech		**Evaluators and Descriptors**		**Intensifier, Augmentor**	
say words true	powiedzieć/ mówić słowo prawda	good bad big small	dobry zły duży mały	very more	bardzo więcej
Actions, Events, Movement		**Time**		**Taxonomy and Partonomy**	
do happen move	robić dziać się/stać się ruszać się	when/time now before after a long time a short time for some time moment	kiedy/czas teraz przed po długo krótko przez pe- wien czas moment/ chwila	kind of part	rodzaj część
Existence, Possession				**Similarity**	
there is have	jest mieć			like	tak (jak)
Life and Death					
live die	żyć umrzeć				

Табела 10: Попис семантичких примитива у енглеском и пољском језику

Како чине најдубљи слој менталног лексикона, наведени примитиви представљају генераторе за творбу нових речи, од којих се неке граде директно од примитива, док су неке комплексније структуре сачињене од јединица названих ‘семантички молекули’, који могу бити различите компактности и устројства.

Већина лексике конкретног значења[235] сачињена је од семантичких молекула (нпр. концепт (концептуални блок) ‘руке’[236] [ręce] може бити објашњен директно путем семантичких примитива, али комплекснији концепти, као што су њени деривати у пољском ‘пешкир’ [ręcznik], ‘рукавице’ [rękawiczki] садрже у свом значењу поменути концептуални блок рука / руке. Осим морфолошке деривације, пример истог концептуалног повезивања ‘руке’ уочава се и у другим случајевма, тако што семантички молекули дате лексеме улазе у семантичку структуру великог броја других лексичких поља (нпр. именица: шачица, прегршт [garść], песница [pięść], прст [palec], те глагола: хватати [łapać], аплаудирати, [klaskać], миловати [głaskać]; као и именице шољица [filiżanka], или кашика [łyżka]).

Семантички молекули, за разлику од семантичких примитива универзалних за све језике, имају своје специфичности и устројени су према одређеним нивоима међу којима постоји хијерархијски однос. Ауторка издваја три нивоа, али напомиње да је могуће постојање и четвртог и петог. Ово разграничавање почива на близини, тј. на удаљености од семантичког примитива (М1 – грађени су директно од СП, М2 – подразумевају учешће претходног нивоа итд.). Тако се нпр. комплексни концепт ‘кишобран’ [parasol] објашњава путем молекула ‘киша’ (М2), а овај преко молекула ‘вода’, који је непосредно грађен од примитива (М1). Или, ако се пође од именице ‘небо’, која је (М1), добијају се молекули ‘Сунце’, ‘звезде’, ‘Месец’, ‘облаци’, ‘плаветан’ (М2), док ‘Сунце’ даље генерише ‘дан’ (М3), који је конституент речи ‘понедељак’, ‘уторак’ итд., што би се графички могло приказати на следећи начин:

---

235 Ауторка издваја тридесетак семантичких молекула који имају јаку способност генерисања нових речи (с тим што се та листа може проширити) и у њих убраја именице које денотирају делове тела (рука, нога), природно окружење (вода, земља), жива бића (жена, мушкарац, дете; животиње, птице, рибе; биљке, дрво, цвет), те глаголе: јести, пити, радити, читати и писати.

236 Слично је с речју нога / ноге, чији семантички молекули улазе у састав многих лексема: стопало *stopa*, лист *łydka*, колено *kolano*, бутина *udo*; ципеле *buty*, сокне *skarpetki*, чарапе *pończochy*; глаголи: ходати *chodzić*, трчати *bieć*, скакати *skakać*, стати *stać*, клечати *klęczeć* и сл.

СП ⇔ M_1 ↔ M_2 вода ↔ киша

↕ ↕

M_3 кишобран

небо ↔ Сунце, звезде, Месец, облаци, плаветан

↕

дан

↕

понедељак, уторак

Примена ове теорије у настави страног језика значајна је пре свега зато што је постојање једног темељног или основног вокабулара повезано с идејом да су нека значења базичнија и једноставнија од других, те да су она обавезна како би се објаснила она комплекснија (Goddard, Wierzbicka 2007: 105–127). У својој књизи *Vocabulary*, Мајкл Макарти (McCarthy 1990) наводи следеће:

> Идеја да може постојати темељни или базични вокабулар у језгру сваког језика јесте позив онима који се баве наставом страног језика. Ако можемо изоловати такав вокабулар, можемо опремити ученика алатом за преживљавање – базичним речима које могу бити употребљене у било којој замишљеној ситуацији (McCarthy према Goddard, Wierzbicka 2007: 105).

Како наводе поменути аутори, било је много покушаја да се објасне ови концепти и да се установи темељни вокабулар који би служио практичним педагошким потребама, али се већина њих заснивала на параметру фреквентности, а занемаривала се полисемантичка структура лексема. Према речима Годарда и Вјежбицке, потребан је тзв. *мини-језик* сачињен од *мини-вокабулара* и *мини-граматике*[237] који би послужио као *lingua franca* за истраживање лексичког значења у многим језицима и културама, обједињено, али и појединачно. Важна је при томе претпоставка да значење семантичких примитива већ постоји у менталном лексикону ученика (J_1). Анализирајући, међутим, уџбенике за учење немачког, кинеског и корејског језика (почетни ниво), за кориснике енглеског говорног подручја,[238] аутори констатују да се у њима налази тек половина оних речи које они

[237] Аутори наводе синтаксички оквир за три семантичка примитива: DO, HAPPEN, SAY у виду следеће валенцијске матрице: DO: X does something; X does something to someone; X does something to someone with something; HAPPEN: something happens; something happens to someone; something happens somewhere; SAY: X says something; X says something to someone; X says something about something; X says: “ — — — ” [direct speech].

[238] Овај ниво знања (*Breakthrough* према *Заједничком европском оквиру* или почетни ниво / ниво откривања), према наводима аутора, треба да садржи око 500 речи.

сматрају семантичким примитивима. Постојање лексике која се уврштава у *основни вокабулар* [*core vocabulary*] један је од показатеља валидног текста у корпусној анализи. Овај би се попис свео на оне лексеме које сви изворни говорници једног језика знају и без којих се не би реализовала комуникација, те је основни критеријум за утврђивање оваквог лексичког минимума био: максимална корисност и употребљивост[239] (Stubbs 2002: 41–42). Према статистичком критеријуму, ово су најфреквентније речи једног језика, а према истраживањима и наводима Стабса, то су најпре тзв. функцијске речи (*the*, *of*, *and*, *to*) или аутосемантичне ('content words': *think*, *know*, *time*, *people*, *see*, *way*, *new*, *say*, *man*, *little*, *good* МИСЛИТИ, ЗНАТИ, ВРЕМЕ, ЉУДИ, ВИДЕТИ, ПУТ, НОВИ, РЕЋИ, ЧОВЕК, МАЛО / МАЛИ, ДОБАР / ДОБРО).[240] Аутор даље установљује критеријуме на основу којих се утврђује основни вокабулар, полазећи од претпоставке да се могу екстраховати речи које имају широк обим употребе и тиме покривају текстове тематски и жанровски разнолике, те чињенице да се њима може дефинисати већина преосталог вокабулара. Стога су особине кључног вокабулара следеће: не подразумева специјализоване и терминолошке јединице (нпр. пре *доктор* него *педијатар*; пре *дете* него *потомак*), стилски је неутралан (*дете* – *клинац*), не укључује хипониме уске денотације (нпр. *laugh* и *softly* могу дефинисати *chuckle* СМЕЈУЉИТИ СЕ, КИКОТАТИ СЕ).

Када је настава страног језика у питању, постоји неколико језичких и нејезичких принципа који се узимају у обзир при формирању кључног (базичног) вокабулара. Један од њих јесте свакако фреквенцијски,[241] који се допуњује принципом семантичке обухватности (почива управо на хиперонимско-хипонимским лексичким односима), као и принцип савладљивос-

---

[239] Поједностављено, то би биле оне речи које чине дечји лексички фонд или које су неопходне неизворном говорнику да се снађе у основним животним ситуацијама.

[240] Основни вокабулар садржи и затворене скупове речи, као што су називи за дане у недељи, месеце и годишња доба, бројеве, и скупове који чине именовања за основне боје, чланове уже породице, делове тела и најфреквентнија занимања (Stubbs 2002: 42). Овакве скупове речи Клајн (2002: 68–81) означава као *серијске одреднице*. Позивајући се на Синдија Ландау (Sindy Landau) и његову књигу *Dictionaries* (1989), издваја 14 таквих група: имена слова, музичке ноте, бројеви, јединице мере, дани у недељи, стране света и сл., те додаје: „несумњив *серијски* карактер имају само оне групе појмова које чине *затворен систем*, у том смислу што је број чланова скупа познат и непромењив (4 стране света, 7 дана у недељи, 12 месеци, 24 слова грчке азбуке итд.)" (Клајн 2002: 71).

[241] „Један од првих речника заснованих превасходно на фреквенцијском принципу јесте *Le Français fondamental* (1959), начињен у намери да служи као инструмент за брзо савладавање француског језика на свим нивоима учења. Из 163 снимљена разговора издвојено је 7.995 речи, од којих је сачињена листа према опадајућој фреквенцији (уп. Точанац 1997: 26–27). У избору за основни речник задржане су речи које имају фреквенцију изнад 29" (Dražić 2008: 15). Првих 10 речи према фреквенцији јесу: à (163), être (163), avoir (163), de (163), ce (163), la (163), je (162), et (161), il(s) (160), pas (158).

ти, који усмерава процес учења у правцу усвајања најпре творбено једноставнијих облика речи, те речи сроднијих матерњем језику, као и правила која омогућују генерализације и лакше класификације (Dražić 2008: 16).

Ментални лексикон и вербалне асоцијације. Испитујући вербалне асоцијације, како у српском, тако и у другим словенским језицима, аутори имају на уму претпоставку да су блиски асоцијативни међулексички спојеви заправо показатељ њихове блискости у нашим умовима. Један од репрезентативних водича кроз истраживања ове врсте, укључујући и ванјезичке, културолошке факторе, јесте монографија Р. Драгићевић *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу* (2010), која пружа увид у савремена истраживања ове врсте, њиховим методама и постојећим асоцијативним речницима. У књизи се истиче значај истраживања у домену лингвокултурологије и њихова везу са лексикографијом. Многи занимљиви закључци остаће овом приликом у другом плану, будући да је основни циљ издвојити она релевантна опажања и резултате истраживања која се тичу међулексичких веза као могућег показатеља функционисања менталног лексикона. Зато ће се издвојити само нека од њих.

(1) Међу најснажније вербалне асоцијације убрајају се синонимске и антонимске везе, што се објашњава правилом минималног контраста. Асоцијације на задату реч најчешће су оне које су јој семантички блиске, што даје оправдање претпоставци да су овакве везе најближе лоциране у менталном лексикону. Антонимски парови не усвајају се истовремено, временску предност има немаркирани члан (према Драгићевић 2007: 277) али „изгледа [...] да кад се оба антонима коначно усвоје, они у нашој меморији функционишу као дводелна целина и због тога један антоним обавезно асоцијативно изазива други" (Драгићевић 2010: 60).

(2) Вербалне асоцијације могу показати семантичку хијерархију полисемантичких речи (наравно виђену из перспективе просечног говорника српског језика) и на тај начин имати могуће реперкусије на лексикографско утврђивање овога устројства. Примери са стимулусом *љут* показују готово апсолутну доминацију значења људске особине у односу на укус (174 : 36), што је супротно забележеном стању у речницима.

(3) Веза између деривата и простих речи, како показују резултати асоцијативних тестова врло је мала, готово занемарљива (нпр. за именицу *глава*, за коју се бележи око 400 деривата у *Семантичко-деривационом речнику*, забележене су само 4 асоцијације овога карактера), што сведочи о томе да семантичка повезаност не условљава увек и асоцијативну везу, а то опет имплицира да деривационо повезане лексеме немају заједничко нити блиско место у менталном лексикону.

(4) Фреквенција добијених резултата асоцијативних тестова које је радило 800 испитаника један је од важних показатеља међулексичких веза – асоцијативних и семантичких. Резултати су показали да је најјача асоцијативна веза међу члановима синтагматских спојева, која је, међутим, како сведоче добијени резултати, великим делом културолошки условљена (*ружно – паче*, *плишани – меда*, *грло – јагоде*). С друге стране, значајно је запажање да одређене врсте речи условљавају појаву друге, те се на тај начин остварују синтагматске (најчешће: придеви и глаголи) или парадигматске везе (нпр. именице).

(5) Хипонимијски односи једни су од базичних лексичких односа, о чему говоре подаци добијени асоцијативним везама – првих двадесет именица с најјачом асоцијативном везом у номинативу једнине: *железница* (485), *коверат* (451), *влас* (414), *исток* (409), *хумор* (370), *банка* (358), *темељ* (326), *север* (316), *дрога* (309), *праг* (302), *радост* (301), *чедо* (301), *говедина* (297), *срце* (292), *истина* (291), *запад* (289), *новчаник* (283), *мед* (277), *кров* (274). Међу њима су три именице чији је хипероним лексема *кућа*: *темељ*, *праг*, *кров*, која се и остварује као најчешћа асоцијација.

Претпостављамо да се оваква врста асоцијација лексема и њихове могуће позиције у менталном лексикону донекле може сматрати универзалном с обзиром на уједначен статус лексичких односа. Наиме, очекивано је да ће именице својим значењем привлачити атрибут, тј. детерминацију или своју блискозначну лексему, придев могуће антоним, док ће глаголи првенствено отварати место објекатском аргументу. У основи, оваква хипотеза имплицира базичну сличност на међујезичком плану, али, свакако, и диференцијацију у конкретној лексичкој реализацији.

Програмски захтеви према *Заједничком европском референтном оквиру за живе језике* на нивоу Б2[242]

Будући да је једна од основних функција језика комуникација, потребно је имати у виду виши сегмент, како од анализираних језичких јединица, тако и од реченице – текст, изговорени или написани. Један од кључних елемената овако устројне језичке јединице с јасно одређеном комуникативном и информативном функцијом јесте *кохезија* или *кохеренција* уз коју је неизоставна илокутивна компонента – намера говорног лица да нешто саопшти, пита, заповеди, моли, унесе личну ноту чођења, страха, радости и сл. Као важно средство за постизање кохерентности текста издвајају се *конектори*,

[242] Б2: Напредни ниво (Vantage) виши степен од нивоа Праг знања (Threshold) Вилкинс (Vilkins) представља као „компетенцију ограничене оперативности", а Трим као „очекивани одговор у ситуацијама свакодневног живота" (ЗЕО 2003: 31).

средства која доприносе целовитости текста (адверзативни нпр.: *за разлику од тога*, *без обзира на то*; експликативни нпр.: *другим речима*, *тачније речено*; конклузивни нпр: *према томе*, *с обзиром на то*; каузални нпр.: *имајући у виду*, *захваљујући томе што* и сл.) (уп. Мразовић, Вукадиновић 2009: 734).

Овакве интерактивне социјалне језичке делатности, у литератури одређене као говорни чинови, имају универзални карактер с обзиром на универзалност комуникативне акције, али се њихове реализације свакако разликују од језика до језика. Сходно томе, савремене методе у настави страних језика почивају управо на теорији говорних чинова у процесу усвајања (учења) језика, применом имплицитних методичких принципа. Стандардизовани документ којим се прописују захтеви за одређене нивое знања језика – *Заједнички европски референтни оквир за живе језике*, осим лексичког, тематског и граматичког опсега, предвиђа и оптерећења за све видове комуникативне компетенције – од фонетске / фонолошке до социолингвистичке и прагматичке. Наводимо захтеве за Б2 ниво будући да је познавање колокација (стицање и колокацијске компетенције) предвиђено за напредне нивое, на којима се стиче и флуентност и тачност. Суштина поменутих компетенција за ниво Б2 према овом документу сажета је у следећем опису:

> Ниво Б2 одговара једном средњем (прелазном) нивоу и описује способности карактеристичне за напредни ниво (Vantage). Ученику се, након што је полако али сигурно напредовао до средњег нивоа, отварају нови видици и ствари се посматрају другим очима. Према дескрипторима за овај ниво, закључује се да он представља значајан рез у односу на прошлост (нпр. елементарне активности на овом нивоу усмерене су према *ефикасности аргументације*: у стању је да образлаже своје идеје, брани их током дискусије уз примерена објашњења, аргументацију и коментаре; може да излаже свој став о одређеном питању, подржавајући наизменично предности и недостатке различитих опција; може да гради логичну аргументацију; може да излаже неки проблем јасно указујући партнеру у преговорима да треба да учини уступак; може да се преиспитује о узроцима, последицама, хипотетичким ситуацијама; може активно да учествује у неформалној дискусији у познатом амбијенту, коментарише, јасно расуђује, процењује могућности избора...

Тематска организација наставног материјала. Добар водич за тематску организацију материјала, у складу са задатим захтевима ЗЕО, а с фокусом на развијању свих вештина и стицању колокацијске компетенције могу бити приручници: *Collocations in Use* и *Collocations in Use – Advanced* (O'Dell, McCarthy 2005, 2007; 2008). Они најпре у предговору дају корисне информације о важности колокација у процесу учења енглеског језика, те о методологији коју су користили при изради ових приручника (и за наставнике и за ученике). Након тога следи богат преглед колокација, темат-

ски класификованих,[243] као и велики број разноврсних задатака за њихово увежбавање и усвајање (фиксирање).[244]

Важне напомене дате у предговору књигама тичу се следећих информација:

> *Шта су колокације*: природна комбинација речи и начин на који се оне удржују (*do homework*, *make mistake*, *tall man* / *woman*, *high mountain*);
> *Зашто учити колокације*? Омогућују да се говори и пише на природнији и прецизнији начин. Изворни говорници ће свакако разумети садржај исказа *making your homework*, *my uncle is a very high man*, али ће он деловати неприродно и може изазвати забуну (*висок*: димензија или позиција у друштву?).
> *Како је организован садржај књиге*? Организована је у 60 лекција са одговарајућим контекстом, с једне стране, и вежбама, с друге стране. На крају је дата препорука о томе да је важно користити речник *Cambrige Advanced Learner's Dictionary* и врло сугестивно, илустративна препорука о корисности учења колокација, која гласи (преносимо је у оригиналу због намере састављача да и у овом тексту графички издвоје колокације, како би показали њихову спонтану и природну употребу и у свом тексту, чиме се наглашава значај ове врсте лексичког споја):

So, a study of collocation is **highly recommended** (*Unit 8*) if you want to impress people with your natural and accurate use of language and to **gain more marks** (*Unit 1*) in English exams. Above all, we **sincerely hope** (*Unit 57*) both that this book will help you **acquire the knowledge** (*Unit 17*) you need about English collocations and also that you will **thoroughly enjoy** (*Unit 8*) working through the units in English Collocation in Use Advanced (2008: 5).

---

[243] Према приручнику за учење енглеског језика. *English Collocations in Use*. *Advanced* ови су захтеви распоређени на шире и уже тематске области, концепте и функције.

Теме:1. Посао и учење: Радна биографија; Нови посао; Мисли и идеје; Пословни извештај; Услужни сервиси; Студентски живот; Писање радова и извештаја; 2. Слободно време и начин живота: Друштвени живот; Разговор; Вести; Актуелни догађаји (у штампи); Фестивали и прославе; Огласи и мода; Саобраћај и вожња; Путовања и авантуре; Спорт; Планови и одлуке; Филм; 3. Модерни свет; Управљање и ауторитет; Окружење; Живот у граду и у селу; Личне финансије; Економија; Друштвено понашање; Наука и технологија; Криминал и правда; Рат и мир; 4. Људи: Међуљудски односи; Младост и старост; Прославе; Критике; Спољашњост и карактер; Концепти: 1. Време и простор; 2. Звук; 3. Олакшавање ствари; 4. Тешкоће; 5. Количина и величина; 6. Промена; Функције: 1. Заустављање и започињање; 2. Узрок и последица; 3. Описивање група и величина; 4. Поређење и контрастирање; 5. Старање, труд; 6. Обрасци понашања; 7. Дискутовање; 8. Лоше ситуације и осећања; 9. Добре ситуације и осећања

[244] Будући да су продукт дугогодишњег истраживања на пољу примењене лингвистике, засновани на репрезентативним корпусима, те усклађени са захтевима за напредније нивое учења (и знања) страног језика, ови приручници могу нам послужити као оквирни водич за идентификацију тематских области и њима саодносног вокабулара, у овом случају оног његовог дела који се тиче устаљених синтагматских спојева речи – колокација. Овде свакако не треба занемарити особености српског језика и специфичности културолошке позадине која се кроз језик и у језику одсликава.

VI. ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Како су у литератури идентификовани различити аспекти колокација, те су у складу с тим вршена истраживања и утврђиване њихове дефиниције, било је потребно начинити синтезу полазних теорија и, сходно особеностима структуре српског језика, понудити јасније одређење овога појма. Сумирајући релевантна и прихватљива полазишта разнородних аспеката, те испитујући поједине сегменте уочених важних *сегмената* лексичког компатибилитета оставреног у постојанијим / постојаним спојевима, те узимајући у обзир типолошку одређеност српског језика, дошло се до следеће дефиниције: колокација је синтагматски лексички спој двеју или више аутосемантичних лексема, устројен према морфосинтаксичким правилима српског језика, с већим или мањим степеном постојаности и међусобне везаности елемената, условљених језичким и ванјезичким, културно-историјским и друштвеним датостима.

Закључци до којих се дошло у овом, више теоријском него корпусном истраживању, биће предочени као завршни коментар, сажимање описаних истраживања и теорија, с могућим упућивањем на даља истраживања на пољу удруживања лексема и карактера датог лексичког споја, који су подложни различитим врстама анализе. Посматрани приступи проучавању колокација диференцирани су према критеријуму формалног и садржинског односа међу конституентима колокације.

У основи лексичког приступа јесу истраживања квантитативних података *статистичким мерењима* на великом електронском корпусу, добро структурираном, те лематизованом и лингвистички опремљеном, што је нарочито важно за језике с флективном структуром. На овај би се начин дошло до релевантних статистичких података о фреквенцији и дистрибуцији лексема, њиховој жанровској и тематској припадности, чиме се утврђује и податак о месту дате лексеме и колокације у лексикону. Осим тога, добијени подаци могу вишеструко бити корисни и за лексикографску и педагошку праксу, пре свега зато што се на основу фреквентности могу издиференцирати и донекле хијерархизирати значења и употребе лексема и лексичких спојева, који често нису, како се могло видети из појединих

огледних истраживања у овом раду, у складу с регистрованим стањем у дескриптивним речницима. Стога је управо минимални контекст који чини колокација у ширем смислу веома важан показатељ овог устројства и сведочанство о употребном аспекту полазне лексеме или (условно) примарног колоката, што једним делом припада одређењу семантичке прозодије. Што се тиче фактора близине, сматрамо га секундарном одликом колокације с обзиром, како на кохезивни карактер колокација просторно удаљених лексема у линеарном поретку једнога текста, тако и на, у великој мери, необележен ред речи у српском језику, те је у вези с тим морфолошко етикетиран корпус нужан за истраживање синтаксичких и семантичких колокација.

Семантички приступ у оквиру структуралистичких и генеративистичких учења заснива се на поставци да се компатибилитет међу лексемама остварује на основу заједничких семантичких обележја, сема, које, у зависности од активираног ранга, остварују мање или више постојане синтагматске везе, те у складу с тим, реализују јаку или слабу позицију, при чему се контекст одређује као релевантан или редундантан за разумевање њихових елемената. Разлагање семантичког садржаја лексема *компоненцијалном анализом* у том смислу потребно је уколико се ради о слабој позицији, тј. о случајевима када се активирају семе нижега ранга и добијена реализација нужно захтева контекстуалну подршку, тј. укључивање семантичког детерминатора. Ово обједињује налазе резултата различитих аутора овога приступа, с терминолошком разуђеношћу у одређењу процеса и резултата колоцирања. Тако нпр. Д. Круз говори о неутралном контексту и оном који то није, Е. Кузњецова о јакој и слабој позицији лексема, Ј. Апресјан о семантичком слагању, Д. Гортан-Премк о лексичком слагању са семантичким детерминатором, док се потпуне импликације на семантичком плану уврштавају у Козеријуово одређење лексичке солидарности и инкапсулацију у Лајонсовој терминологији. На основу ових полазишта, а посредством механизама колокацијске методе даље је могуће испитивати заједничке семе у оквиру лексичких поља, које су хијерархијски структуриране, и на тај начин предвидети могуће колокације. Претпостављамо да у сваком лексичком пољу или микропољу постоје семантичке компоненте различитог ранга те да су оне примарне (нпр. ʻбиљкаʼ: КОРЕН → *чупати*, *садити*, *плевити*), као својеврсни хипероними, одлучујуће у теорији прототипа, док се секундарне (нпр. *корен проблема*) могу објаснити механизмима мишљења и применом теорија когнитивне лингвистике. Значајан уплив у наставну праксу има дешифровање мање прозирних колокација (и идиома), апстрактне лексике, како показују истраживања, применом концептуалне анализе, нарочито у испитивању појмовне метафоре и метонимије, чијим се анализама трага и за универзалним концептима мишљења, што се нарочито очитује у поставкама универзалне семантике и семантичких примитива

А. Вјежбицке у природном семантичком метајезику. Новија истраживања, усмерена ка културолошким разликама у оквиру лингвокултурологије, како примећује Р. Драгићевић, обележиће ново доба у лингвистици, идентификовањем језичких специфичности која одсликавају друштво и културу једнога народа, најочигледнија, када су лексички синтагматски спојеви у питању, у идиомима, као својеврсним сликама и представама језичке личности. У процесу учења страног језика формалне компоненте језичких јединица бивају све мање узрочником интерфернције што се у том процесу више одмакло.

Увидом у релевантну лексиколошку литературу идентификовани су параметри на основу којих се дати лексички спој може одредити на континууму лексичких спојева као колокација. Као кључне тачке у процесу лексичког слагања, које резултира једном постојанијом везом издвајају се семантичка реализација лексеме и њена могућност смене на плану селекције. Тако ће, јасно, значења одређених лексема удаљена од примарног остваривати стабилније везе с другим лексемама и та ће се тенденција појачавати и стабилизовати до потпуно идиоматизованих, непрозирних спојева (лак / тежак <терет...>, лака / тешка храна; имати лак сан / *тежак сан), што је у вези са сужавањем значења, тј. задржавањем мањег обима, односно модификованог семантичког садржаја у односу на скуп постојећих сема у примарном (основном) значењу (лака /храна/ за варење – храна која се брзо вари). Даље, у семантици придева *лак* садржана су значења која као лексички еквивалент могу имати придеве: *танак* (лака одећа), *ненапоран* (лак корак), *једноставан*, *прост* (посао, задатак), *разумљив*, *јасан* (градиво), *мали* (лака озледа, лак квар), *слаб*, *благ*; *редак* (лака језа, лака измаглица), *неморалан* (лака жена). И управо због ових семантичких нијанси потребно је у лематизацији навести блискозначнице и антониме, који често опонирају управо њима (*лака одећа – *тешка одећа* / *танка – дебела одећа*). У разграничавању значења вишезначних лексема могу помоћи тзв. *дефиниције* које се утврђују колокацијском методом (посуда: *отворити*, *испразнити*, *бацити* конзерву; *празна*, *метална*, *пробушена* конзерва; храна: *појести*, *подгрејати конзерву*; *отровна*, *здрава*, *бљутава* конзерва).

Друга важна лексичко-семантичка обележја лексема која граде постојаније спојеве јесте опсег њиховог значења, тј. њихова семантичка целовитост, те је с тим у вези обавезна комплементизација лексема с непотпуним значењем и подспецификација широкозначних лексема, које се код неких врста речи могу контекстуално одредити сужавањем перспективе. Посебно место у проучавању колокација имају управо апстрактне именице и глаголи с ослабљеним значењем или оствареном секундарном семантиком, чији ће се део значења расветлити управо значењем с њима удруживих лексема. Утврђивање пресека значења лексема комплемената и детерминатива и

формирање лексичких поља имало би централно место у наставном процесу и лексикографској презентацији.

Успостављање одређених законитости у семантичким релацијама великим делом могуће је применом колокацијске методе, којом се утврђује селекција релевантних семантичких обележја лексема на парадигматском плану од стране оне која предвиђа, бира, има афинитет према изабраној лексеми.

→ Рез$_{\text{актер/понашање}}$ слепо, искрено, безусловно ВОЛЕТИ, али не и МРЗЕТИ, него ВЕРОВАТИ, СЛЕДИТИ, СЛУШАТИ → предикације позитивног унутрашњег субјективног когнитивно-емотивног одлучног, безрезервног става према коме.

Трећа карактеристика појединих синтагматских спојева у корелацији је са семантичким аналитизмом и експликацијом семантичких компоненти у виду апстрактних именица, што се на морфосинтаксичком плану реализује у различитим формама, у зависности од семантике категоризоване именице, обично генитива, инструментала или локатива (он је *лоше* – он је *у лошем стању* / *лошег* (*здравственог*) *стања*; живи *тешко* – живи у *тешким условима*). Овај се поступак експлицитне категоризације махом доводи у везу са стилским и нејезичким факторима. Супротан смер од овога огледа се у својству појединих лексема да својим семантичким потенцијалом обухватају значење друге инкапсулиране и имплициране лексеме, што се очитава у самосталној употреби дате лексеме (шутно је /ногом/; донео је букет / цвећа/; лепи су ти праменови /косе/), а експликација садржаваног појма очекивана је уколико је а) детерминисана именица: шутнуо је *левом* ногом; угризао га је *оштрим* зубима; б) партикуларизатор с мањом снагом прототипа: погодио га је *грудвом земље*; в) партитивност ограничена на хипонимски појам: донео је букет (цвећа) : донео је *букет љубичица*.

Уколико се занемаре унутарјезички фактори поменути горе, као и домен употребе, те нејезички услови, издвајају се два модела типичних колокација, у оквиру идентификованих шест група:

(а) ЛК$_1$ V_{cop} / $V_{semicop}$ + Adj (*остати доследан*, *правити се важан*)

(б) ЛК$_2$ $N_{1\ \text{спец. догађ.}}$+$N_2$ (*грижа савести*; *рок трајања*).

Остали именичко-именички модели лексичких колокација, када је у питању њихова лексичка семантика, најначелније, у вези су с типом и ширином значења, махом апстрактних именица (*стање*, *услови*, *осећај*, *страх*, *бол* и сл.), њеном непотпуном семантиком (*парче*, *поглавље*, *јато*, *група*, *лист* и сл.) и релационом семантизацијом ка другом ентитету (*власник*, *брат*, *аутор*, *управник* и сл.). Придевска детерминација, као најчешћи вид одређивања особености дате именице, уврстиће се у колокације уколико се ради о придевима непотпуне семантике, независно или зависно од контекста, кад се перспектива сужава (*предан раду*, *жељан мира*; *луд за филмови-*

ма; *млад за женидбу*, *зрео за школу*; *згодан за ношење*, *оштар на речима*). Глаголи као конституенти колокације учествују у случајевима када се ради о лексемама ослабљене семантике, односно о оствареном секундарном значењу, при чему с именицом граде веома постојан спој.

Анализом *лексикографских теорија и њихове примене* у домену синтагматских спојева речи, на европским просторима и у домаћој пракси, констатовано је да је у изради дескриптивних речника од најранијих времена, распрострањено и подразумевано уврштавање ове врсте лексичких вишечланих јединица. Репрезентативни речници колокација за енглески језик, засновани на вишедеценијским истраживањима и израђени у складу с потребом за њима, добра су смерница, како за уређење макроструктуре, тако и за презентацију саме лексеме у једном оваквом специјализованом речнику. На основу увида у теоријска полазишта и структурирање ових речника, узимајући у обзир специфичности српског језика, могу се успоставити основни принципи за конципирање речника колокација у српском језику, превасходно за потребе наставе у процесу учења српског као J_2. Прво, полазиште за лексички одабир мора се ослањати на потребе корисника, постављене захтеве за ниво Б2 и с тим у вези на аутентичан текст, у којем ће се идентификовати колокације, не појединачне лексеме (нпр. у тематској области ВРЕМЕНСКА ПРОГНОЗА, поред колокација *обилне падавине*, *удари ветра*, *снажна олуја*, могу се јавити и: /падавине/ погодују (дуготрајној) суши, свежа (позна септембарска) јутра, упозоравати возаче; опрез на путевима и сл.). Друго, с обзиром на условни ранг колоката, понекад нетранспарентан и донекле ирелевантан за корисника, потребно је лексикографски представити обе лексеме пошто се увидом у попис колокација откривају могуће семантичке групе на основу којих корисник може градити правилне аналогије. Да би се избегло уопштавање, неопходно је понудити што прецизнију формулацију семантичког поља или микропоља, тематске области, поштујући приказан поступак при идентификовању семантичке прозодије. У циљу олакшавања претраге и стицања једноставније и брже корисничке компетенције сматрамо да је подеснији алфабетски поредак лексичке грађе, с повременим лексичо-семантичким и граматичким проширеним инвентаром у виду посебних напомена и упућивања (нпр. ДАНИ У НЕДЕЉИ: *радни дан*: продавница не ради у дане викенда; отвара се у 7 ујутро; *временска оријентација*: стиже за пет дана; концерт ће се одржати следеће недеље; посао ће се обавити за два дана; *проводити време*: цео дан је у куповини; потрошио је цео викенд на глупости и сл.).

Када је у питању овај сегмент вокабулара у настави српског језика као J_2, сматрамо да је потребно од самих почетака учења језика указивати на колокације, увежбавати их и проверавити у оквиру свих језичких вештина. Откривање значења речи у контексту кључни је принцип у процесу ус-

вајања колокација, што према саветима М. Луиса подразумева напуштање правила презентовати, објашњавати, увежбавати и усвајање новога приступа: покушавати, експериментисати, претпостављати. Тематски уређен приручник за стицање колокацијске компетенције и тиме флуентности у изражавању нужано је наставно средство на вишим нивоима учења језика.

SUMMARY

The aim of this book *Lexical and Grammatical Collocations in Serbian Language* is to present relevant conclusions for setting the parameters used for delineating syntagmatic lexical compounds based on the existing literature on collocations, as well as to determine a general classification of collocations in the Serbian language, which could find its application in the composition of dictionaries, textbooks and handbooks for Serbian as well as a foreign language.

The structure of the book, determined by its aim, is organized in three sections: (I) theoretical approaches to studying collocations in foreign and domestic literature, in which (II) a theoretical framework is determined for lexicological and lexicographical definition, description and classification of collocations in the Serbian language, and (III) the applied aspect of collocations in lexicographical and pedagogical practice.

Based on the obtained guidelines, the parameters for the distinction of collocations from other syntagmatic and lexical compounds, the relation between syntagmatic and paradigmatic plan, and above all the interrelation of collocation and synonymic and antonymic lexical sets are presented in the second chapter.

The second part of the paper is focused on the principles for determining lexical and grammatical collocation and their classification, by pointing out the most frequent formal patterns in which the given compounds are realized. In accordance with the postulate that the collocation is comprised of autosemantic and autonomous lexemes, these patterns are classified according to the main term of the given compound, the primary verbal, nounal and adjectival collocate.

The last two chapters are dedicated to the lexicographical processing of collocations in collocation dictionaries, the studies of collocations in the European field in the lexicography of a certain number of European languages as well as in dictionaries of the Serbian language that differ in profile and purpose, followed by a proposed framework for organizing the structure of collocation dictionaries for the Serbian language.

For determining collocations in the Serbian language, the *Corpus of Contemporary Serbian Language* at the Mathematical Faculty in Belgrade was used. Apart from the quantitative method, certain examples were analyzed based

on the postulates of componential analysis, in accordance with the character of the lexicon analyzed. As an indispensable practice for identifying the meanings of certain collocation constituents, the procedures required by the collocational method have been included.

The importance emphasized in almost all research regarding collocations, as well as in specialized dictionaries, pertains to the teaching of a foreign language at advanced levels of learning, when the student, as specified in the *Common European Framework of Reference for Languages*, is reaching new perspectives, which is especially manifested in the area of productive linguistic skills. This means that the acquired knowledge is upgraded to a higher level, extended and deepened by a reduction of the existing adopted lexical and grammatical structures, when that is necessary and possible, to a more natural expression, one that is closer to the native speaker (e.g. in Engl. *set yourself a realistic objective* : *you must know what you want to do*, *but it must not be too much for it to be possible for you to do*). Another area of application of collocation research is in translation, which transcends the scope of our topic but needs to be mentioned nonetheless due to the importance of the nature of collocations. A relatively high consistency and partial opacity of the lexical link, which can be anticipated in this field, is one of the main reasons for the formation of non-existent or erroneous collocations in the target language, or a literal word-for-word translations (e.g. ПОСТАВИТИ ПИТАЊЕ: after the Fr. *poser question* in Engl. becomes *put down question*, which is an erroneous collocation; the correct translation from French to English is *ask a question).* In that respect, this issue requires special attention in the field of bilingual lexicography, especially in case of polysemantic lexemes and the realization of secondary meanings, when it is necessary to provide the collocation in the target language, i.e. the source lexeme with a semantic determiner, as illustrated by the example of the Russian collocation *голова колонны* and the Serbian equivalent *чело колоне.* Thus the issues of lexeme polysemy and synonymy, to which the lexicographical practice, from this perspective, dedicates insufficient attention, come into focus as basic theoretical problems of collocation. In case of synonymy, a representative example can be found in the near-synonymous ʻverbalizer-verbsʼ: *чинити*, *правити*, *вршити*, *обављати*, *изводити*, all of which due to their diffuseness and limited meaning present a serious problem to foreigners (compare, for example, *правити покрете* : *делать движения*; *правити гримасе* : *строить гримасы*; *правити сметње* : *создавать препятствия*; *правити скандал* : *устраивать скандал* etc.), which once again leads to a conclusion that confirms the Firth's remark that a word can be judged based on the other words it affiliates with: "You shall know a word by the company it keeps!" (Firth 1957).

ЛИТЕРАТУРА

Ајџановић, Јелена, Јасмина Дражић (2010). Колокације с глаголима (о)држа(ва)ти као операторима. *Годишњак Филозофског факултета* XXXV/2. Нови Сад: Филозофски факултет. 325–335.

Алановић, Миливој (2011). *Каузативност – манипулативност: од концепта ка форми*. Нови Сад: Филозофски факултет.

Антонић, Ивана (2005). Синтакса и семантика падежа. У: Пипер, Предраг и др. *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска. 119–344.

Антонић, Ивана (2008). О једном синтаксичко-семантичком моделу с локативом. *Јужнословенски филолог*. LXIV. 7–14.

Апресян, Дереникович Юрий (1995). *Лексическая семантика. Синонимические средства языка. Избранные труды том I*. Москва: Школа ‘’Языки русской культуры’’ – Издательная фирма ‘’Восточная литература’’ РАН.

Арсовић, Југослава (1994). Неки видови аналитичке компарације у стандардном српском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXXVII: 57–69.

Белић, Александар (1998). *О језичкој природи и језичком развитку*. Књ. I и II. [Општа лингвистика; приређивач Милка Ивић]. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Бродельщикова, Ольга (1984). Сочетаемость как средство установления семантической структуры многозначных слов. *Сочетаемость слов и вопросы обучения русскому языку иностранцев*. Москва: „Русский язык”. 42–48.

Бугарски, Ранко (1995). *Увод у општу лингвистику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Васић, Вера (2011). Речима о ‘речи’. *Зборник у част Гордани Вуковић: Лексикологија*, *ономастика*, *синтакса*. Нови Сад: Филозофски факултет. 71–83.

Виноградов, Владимирович Виктор (1972). *Русский язык* (*грамматическое учение о слове*). Москва: Высшая школа.

Вежбицкая, Анна (2011). *Семантические универсалии и базисные концепты*. Москва: Языки славянских культур.

Војновић, Јелена (2007). Семантички разлози смене појединих декомпонованих конструкција у новинским и административним текстовима 19. и 20. века. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 36/1. 325–339.

Гортан-Премк, Даринка (1977). О неким питањима двојаке глаголске рекције. *Јужнословенски филолог* XXXIII. Београд: Институт за српскохрватски језик. 237–244.

Гортан-Премк, Даринка (1992). О семантичкој позицији као месту реализације једне лексеме. *Јужнословенски филолог*. XLVIII. 13–23.

Гортан-Премк, Даринка (1994). О лексичкој синонимији. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 22/2. 5–11.

Гортан-Премк, Даринка (1994). О новоме типу дескриптивног речника. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXXVII. 203–208.

Гортан-Премк, Даринка (2004). *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Гортан-Премк, Даринка (2011). О квалификатору *фигуративно* у српским (српскохрватским) дескриптивним речницима. *Зборник у част Гордани Вуковић: Лексикологија*, *ономастика*, *синтакса*. Нови Сад: Филозофски факултет. 21–27.

Драгићевић, Рајна (1996). О правим именичким и придевским антонимима. *Јужнословенски филолог*. LII. 25–39.

Драгићевић, Рајна (1996). О неким парадигматским лексичким скуповима. *Наш језик* 32/1–5. 96–105

Драгићевић, Рајна (2001). *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику*. *Творбена и семантичка анализа*. Београд: Институт за српски језик САНУ.

Драгићевић, Рајна (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.

Драгићевић, Рајна (2008). О значењској подспецификованости на примеру лексеме *основа*. *Јужнословенски филолог* LXIV. 123–134.

Драгићевић, Рајна (2010). *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и културу.

Дражић, Јасмина (2009). Комуникативни приступ истраживању блискозначних придева. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. XXXIV-1: 125–134.

Дражић, Јасмина (2013). Семантичка комплементизација апстрактних именица са значењем ситуационе околности. *Валентност речи и израза. Морфосинтаксички*, *семантички и прагматички аспекти*. Нови Сад: Филозофски факултет. 307–319.

Дражић, Јасмина (2013). Колокације у светлу семантичких мрежа. *Лексика – граматика – дискурс*. *Зборник у част Вери Васић*. Нови Сад: Филозофски факултет.

Ефремова, Татьяна Федоровна, Предраг Пипер (1993). Дискурс у речнику и речник у дискурсу (Руско-српскохрватски граматички речник као конфронтативни опис новог и познатог). *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 21/2. 20–29.

Ивић, Милка (1959). Српскохрватски падежни облици обавезно праћени одредбом као помоћним морфолошким знаком. *Годишњак Филозофског факултета*. IV. Нови Сад: Филозофски факултет. 152–163.

Јоцић, Мирјана (1994). О синтагмама типа *човек од речи* и *злато од жене*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXXVII. 257–265.

Клајн, Иван (2002). Серијске одреднице и њихова обрада у једнојезичном речнику. *Међународни скуп о лексикографији и лексикологији: дескриптивна лексикографија стандардног српског језика и њене теоријске основе.* Нови Сад – Београд: САНУ – Матица српска – Институт за српски језик САНУ. 69–83.

Клајн, Иван (2006). *Граматика српског језика за странце*. Београд: Завод за уџбенике.

Ковачевић, Милош (1993). О једном типу перифрастичке интензификаторске партикуле. *Ријеч*. II/1-2. Никшић: Институт за језик и књижевност Филозофског факултета. 70–85.

Ковачевић, Милош (1998). Диференцијација партикула и хомоформних (дијелова) везника. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 27/2. 216–228.

Ковачевић, Милош (2009). *Огледи из српске синтаксе*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Којен, Леон (1980). Семантички параметри у синтакси. *Јужнословенски филолог*. XXXVI. 13–24.

Кузнецова, Эра Васильевна (1982). *Лексикология русского языка*. Москва: Высшая школа.

Лазић-Коњик, Ивана (2006). Структура, функција и лексикографска обрада перифрастичних предиката на примерима из дневне штампе. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLIX/1. 219–304.

Миленковић, Тања (2006). *Идиоми у српском језику*. Алексинац: Атеље 63.

Морковкин, Владимир Владимирович (ур.) (1984). *Сочетаемость слов и вопросы обучения русскому языку иностранцев*. (1984). Москва: „Русский яазык”.

Морковкин, Владимир Владимирович (1984). Семантика и сочетаемости слов. *Сочетаемость слов и вопросы обучения русскому языку иностранцев*. Москва: „Русский яазык”. 5–26.

Недељков, Љиљана (2002). Проблем вишечланих лексема у лексикографској пракси. *Међународни скуп о лексикографији и лексикологији: дескриптивна лексикографија стандардног српског језика и њене теоријске основе.* Нови Сад: Матица српска – Београд : Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ. 243–249.

Перваз, Драгиња. (1994). Колокабилност синонима. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 22/2. 23–31.

Петровић, Владислава (1988). О перифрастичном предикату са глаголом чинити у Његошевом језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 18/2. 507–512.

Петровић, Владислава (1989). Конструкција с глаголом чинити у процесу лексикализације од Доситеја до данас. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 19/2. 93–101.

Петровић, Владислава (1990). Глаголска фраза као лексикографски и граматички проблем. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXXIII. 357–362.

Петровић, Владислава (1997). Евентивни глаголи као темпорални модификатори реченичног садржаја. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XL/2. 201–207.

Пипер, Предраг (1999). Аналитички глаголски изрази и декомпоновани предикати типа „изразити захвалност”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLII. 37–43.

Просвирина, Ольга (1983). Глагол *чинити* и његови синоними у функцији вербализатора. *Јужнословенски филолог*. XXXIX. 85–97.

Прћић, Тврто (2008). Лексичко значење између семантичке непотпуности и прагматичког употпуњења. *Семантичка проучавања српског језика*. Београд: САНУ. 291–301.

Прћић, Тврто (2011). И синтагме и речи: фразне именице у српском језику. *Зборник у част Гордани Вуковић: Лексикологија*, *ономастика*, *синтакса*. Нови Сад: Филозофски факултет. 59–70.

Радовановић, Милорад (1977). Декомпоновање предиката (на примерима из српскохрватског језика). *Јужнословенски филолог* 33. 53–80.

Радовановић, Милорад (2007). *Стари и нови списи. Огледи о језику и уму*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Ристић, Стана, Милана Радић-Дугоњић (1999). *Реч. Смисао. Сазнање*. Београд: Филолошки факултет у Београду.

Ристић, Стана. (2001). Могућности употребе речника у настави. *Књижевност и језик* XLVIII/1-2. 85–97.

Ружић, Владислава (2005). Проста реченица као синтаксичка целина. У: Пипер, Предраг и др. *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска. 477–571.

Самарџић, Тања (2011). Електронски корпуси као извор нове грађе за лексикографски опис српског језика. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 40/1. 413–422.

Слесарева, Ирма Петровна (1984). „Ближние” и „дальние” синтагматические связи слова. *Сочетаемость слов и вопросы обучения русскому языку иностранцев*. „Русский язык”. 42–47.

Станковић, Богољуб (1997). Међуоднос граматике и речника у области синтагматских веза. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 26/2. Београд: Филолошки факултет. 83–90.

Станојчић, Живојин, Љубомир Поповић (2005). *Граматика српског језика. Уџбеник за I*, *II*, *III и IV разред средње школе*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Завод за издавање уџбеника.

Танасић, Срето (2005). Синтакса глагола. У: Пипер, Предраг и др. *Синтакса савременога српског језика*. Проста реченица. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска. 345–476.

Тасовац, Тома (2009). Више или мање од речника? Wordnet као модел за лексикографију српског као страног језика. *Инфотека*. [http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf].

Тополињска, Зузана (1982). Перифрастични предикатски изрази на међусловенским релацијама. *Јужнословенски филолог*. XXXVIII. 35–49.

Тополињска, Зузана. (2002). Антропоцентричка теорија језика и српски падежни систем. *Јужнословенски филолог*. LVIII. 5–13.

Точанац-Миливојев, Душанка (1997). *Методе у настави и учењу страног језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Хлебец, Борис (1994). Проблеми полисемије. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 22/2. 5–11.

Хлебец, Борис (2002). Лексичко-семантичка анализа српских придева са значењем једне димензије. *Српски језик* 7/1-2. Београд: Филолошки факултет. 213–236.

Хлебец, Борис (2008а). Колокацијска метода семантичке анализе на примеру именице пажња. *Семантичка проучавања српског језика*. Београд: САНУ. 65–79.

Хлебец, Борис (2008б). „Предикативни инструментал" у светлу колокацијске анализе. *Јужнословенски филолог*. LXIV. 535–550.

Aitchison, Jean (1987). *Words in the Mind. An Introduction to the Mental Lexicon*. London: Basil Blackwell.

Batistić, Tatjana (1972). *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, Biblioteka Južnoslovenskog filologa.

Blagus Bartolec, Goranka (2014). *Riječi i njihovi susjedi*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Bratanić, Marija (1992). Prema novoj leksikografiji (teorija modela „Značenje-Tekst" i objasnidbeno-kombinatorni rječnik). *Suvremena lingvistika*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. 56–66.

Budai, László (1997). *A Morphosyntactic Valency Dictionary of English Verbs*. Budapest: University of Veszprém.

Bugarski, Ranko (1986). *Lingvistika u primeni*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Cowie, Anthony Paul (1978). The place of illustrative material and collocations in the design of learner's dictionary. In: Strevens, *In honour of A.S. Hornby*. Oxford: Oxford University Press.127–139.

Cowie, Anthony Paul (ed.) (2009). *The Oxford History of English Lexicology*. Oxford: Clarendon Press.

Cruse, David Alan (1986). *Lexical semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dragićević, Rajna (2008). *Leksička semantika*. Lingvistika Milke Ivić (ur. Predrag Piper i Milorad Radovanović). Beograd: Biblioteka XX vek. 233–255.

Dražić, Jasmina (2008). *Minimalne leksičke i gramatičke strukture u srpskom kao stranom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.

Dufour, Nicolas (1988). Recognizing collocational constraints for translation selection: DEFI's combined approach. In: *Computational Lexicology and Lexicography*. (eds. Fontenelle, Thierry, Philippe Hiligsmann, Archibal Michiels). Liège: University of Liège. 109–117.

Evert, Stefan (2005). *The Statistics of Word Cooccurrences. Word Pairs and Collocations*. Stuttgart: Institut für maschinelle. Sprachverarbeitung.

Fillmore, Charles, Christopher R. Johnsons, Miriam R.L. Petruck (2003). Background to FrameNet. *International Journal of Lexicography*. Vol. 16. Oxford: Oxford University Press. 235–260.

Fillmore, Charles (2008). A Valency Dictionary of English. *International Journal of Lexicography*. Vol. 22. Oxford: Oxford University Press. 55–87.

Firth, John Rupert (1957). *Papers in Linguistics 1934–1951*. Oxford: Oxford University Press.

Fontenelle, Thierry (2013). Wordnet, Framenet and Other Semantic Networks in the International Journal of Lexicography – the Net Result?. *International Journal of Lexicography*. 25/4. 437–449. doi:10.1093/ijl/ecs027.

Frath, Pierre, Christopher Gledhill (2005). Free-Range Clusters or Frozen Chunks? Reference as a Defining Criterion for Linguistic Units. In *Recherches Anglaises et Nord-américaines*. Vol. 38. Strasbourg: Université de Strasbourg. 25–43.

Gabrielatos, Constantinos (1994). Collocations: pedagogical implications and their treatment in pedagogical materials. [http://www.gabrielatos.com/Collocation.pdf].

Gitsaki, Christina (1999). Teaching English Collocation to ESL Students. *NUCB Journal of Language*, *Culture and Communication*. 1(3). 27–34.

Goddard, Cliff, Anna Wierzbicka (2007). Semantic primes and cultural scripts in language teaching and intercultural communication. In: *Applied Cultural Linguistics: Implications for second language learning and intercultural communication* (eds. Farzad Sharifian and Gary Palmer). Amsterdam: John Benjamins. 105–124.

Gotštajn, Ljiljana (1986). *Sinonimija u kolokacijama* (*sa primerima engleskog jezika naučne argumentacije*). Novi Sad: Institut za strane jezike i književnosti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.

Halliday, Michael Alexander Kirkwood (1966). Lexis as a linguistic level. *In memory of J. R. Firth*. London: Longman. 148–162.

Halliday, Michael Alexander Kirkwood, Ruqaiya Hasan (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.

Heid, Ulrich et al. (eds.) (2008). *Collocation in European lexicography and dictionary research*. *Lexicographica*. Vol. 24.

Herbst, Thomas (2007). Valency complements or valency patterns?. *Valency: theoretical*, *descriptive*, *and cognitive issues* (eds. Thomas Herbst, Katrin Götz-Votteler). Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co. 15–37.

Herbst, Thomas, Brigitta Mittmann (2008). Collocation in English dictionaries at the beginning of the twenty-first century. *Lexicographica* (eds. Heid, Schierholz et al.). *Collocation in European lexicography and dictionary research*. 24. 103–118.

Herbst, Thomas, Michael Klotz (2009). Syntagmatic and Phraseological Dictionaries. *The Oxford History of English Lexicology*. (ed. Anthony Paul Cowie) Oxford: Clarendon Press. 219–245.

Hirst, Graeme (1998). EuroWordNet: A Multilingual Database with Lexical Semantic Networks. In: *Computational Linguistics* (ed. Vossen, S.). 25/4. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. 628–630.

Hlebec, Boris (1998). *Connect your words*. Beograd: Trebnik.

Hoey, Michael (2000). A world beyond collocation. *Teaching Collocation. Further Developments in the Lexical Approach.* Hove, England: Language Teaching Publications. 224–242.

Hüllen, Werner (1999). Dictionaries of Synonyms and Thesauri. *The Oxford History of English Lexicology*. (ed. Anthony Paul Cowie). Oxford: Clarendon Press. 25–47.
Hüllen, Werner (ed.) (2009). *Networks and Knowledge in „Roget's Thesaurus*". Oxford: Oford University Press.
Ivić, Milka (1995). Još o dekomponovanju predikata. *O zelenom konju. Novi lingvistički ogledi*. Beograd: Biblioteka XX vek. 180–188.
Ivić, Milka (2000). O nazivima bolesti. *Lingvistički ogledi*, *tri*. Beograd: Biblioteka XX vek. 149–163.
Ivić, Milka (2002). *Red reči*. Beograd: Biblioteka XX vek.
Ivić, Milka (2005). *O rečima*. Beograd: Biblioteka XX vek.
Ivić, Milka (2006). *Jezik o nama*. Beograd: Biblioteka XX vek.
Ivić, Milka (2008). O slovenskim obaveznim determinatorima. *Lingvistički ogledi*. Beograd: Biblioteka XX vek. 245–254.
Katnić-Bakaršić, Marina (2007). *Stilistika*. Sarajevo: Izdavačka kuća *Tugrai.*
Katz, Jerold, Jerry Fodor (1963). The Structure of a Semantic Theory. *Language* Vol. 39, No. 2. Washington: Linguistic Society of America. 170–210.
Kim, Soyoung (2012). Focus particles at syntactic, semantic and pragmatic interfaces: the acquisition of *only* and *even* in English. *Language Acquisition: A Journal of Developmental Linguistics*. Vol. 19/4. London: Routledge. 324–326.
Klikovac, Duška (2004). *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek.
Klikovac, Duška (2008). *Jezik i moć*. Beograd: Biblioteka XX vek.
Kövecses, Zoltán (2011). Idioms, metaphors and motivation in foreign language teaching. *Jezik u upotrebi / Language in Use*. Novi Sad: Filozofski fakultet. 253–271.
Kostić-Tomović, Jelena (2010). Klasifikacija rečnika i tipologija leksikografskih informacija. *Prevodilac: časopis Udruženja naučnih i stručnih prevodilaca SR Srbije*. Beograd. 24–51.
Kristal, Dejvid (1999). *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Beograd: Nolit.
Krstev, Cvetana i dr. (2008). Kooperativni rad na izgradnji Srpskog VordNeta. *Infoteka*. Vol. 9. br. 1–2. 57–75. [http://www.getty.edu].
Lakoff, George, Mark Johnson (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
Lewis, Michael (1997). *Implementing the Lexical Approach: Putting Theory into Practice*. Hove UK: Language Teaching Publications.
Lewis, Michael (2000). *Language in the lexical approach. Teaching Collocation. Further Developments in the Lexical Approach* (ed. Michael Lewis) Hove, England: Language Teaching Publications. 126–153.
Lewis, Michael (ed.) (2000). *Teaching Collocation. Further Developments in the Lexical Approach***.** Hove, England: Language Teaching Publications.
Lewis, Morgan (2000). There is nothing as practical as a good theory. *Teaching Collocation. Further Developments in the Lexical Approach* (ed. Michael Lewis) Hove, England: Language Teaching Publications. 10–27.
Lipka, Leonhard (1992). *An Outline of English Lexicology*. Tübingen: Max Niemeyer.
Lyons, John (1990). *Semantics*. Vol. 2. Cambridge: Cambridge university press.

Manning Christopher, Hinrich Schütze (1999). *Foundations of statistical natural language processing*. Cambridge, MA: The MIT Press.

Maria, Moreno Jaén. (2007). A Corpus-driven Design of a Test Assessing the ESL Collocation Competence of University Students. *International Journal of English Studies*. Vol. 7. 127–147.

Martińska, Małgorzata (2004). Do English language learners know collocations? *Investigationes Linguisticae*. Vol. XI. Poznań: Institute of Linguistics. 1–7.

Maurer-Stoh, Philippa (2004). Towards a Bilingual Adjective-Noun Collocation Dictionary of English and German (doktorska disertacija odbranjena na Univerzitetu u Klagenfurtu). [http://ubdocs.uni-klu.ac.at/open/hssvoll/AC04445625.pdf].

Mel'čuk, Igor Aleksandrovič (1984). Русский язык в модель Смысл-Текст. *Russian Language Journal*. 38: 129/130. 189–198.

Mel'čuk, Igor Aleksandrovič, Zholkovsky, Aleksandr Konstantinovic (1984). *Explanatory Combinatorial Dictionary of Modern Russian. Semantico-Syntactic Studies of Russian Vocabulary*. Wienna: Wiener Slawisticher Almanach.

Mel'čuk, Igor Aleksandrovič (1998). Collocations and Lexical Functions. *Phraseology. Theory*, *Analysis*, *and Applications* (ed. Cowie, Anthony Paul). Oxford: Clarendon Press. 23–53.

Mićić, Sofija (2004). *Nazivi bolesti i poremećaja u engleskom i srpskom jeziku*. Beograd: Beogradska knjiga

McCarthy, Michael, Felicity O'Dell (2007). *English Collocations in Use*. Cambridge: Cambridge University Press.

McCarthy, Michael, Felicity O'Dell (2008). *English Collocations in Use*: *Advanced.* Cambridge: Cambridge University Press.

McGee, Iain (2012). Collocation dictionaries as inductive learning resources in data-driven learning – an analysis and evaluation. *International Journal of Lexicography*. 25/2 [http://ijl.oxfordjournals.org/].

McKeown, Kathleen, Dragomir Radev (2000). Collocations. *Handbook of Natural Language Processing*. [http://publication.wilsonwong.me/load.php?id=233281838]

Mrazović, Pavica, Zora Vukadinović (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Nejgebauer, Aleksandar (1982). Odlike kolokacija u engleskom jeziku. *Zbornik radova Instituta za strane jezike i književnosti*. Sveska 4. 339–347.

Nuccorini, Stefania (2003). Towards an 'ideal' Dictionary of English Collocations. *A Practical Guide to Lexicography.* Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins. 389–419.

Pervaz, Draginja (1981). Kolokacija: od reči do termina. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*. 18/1. 59–67.

Pervaz, Draginja (1984) O nekim kolokacijama sa pridevom težak. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*. 27–28 /1. 603–608.

Petrović, Vladislava (1986). Principi za izradu rečnika glagolskih dopuna u srpskohrvatskom jeziku. *Književnost i jezik*. 3–4. 10–16.

Petrović, Vladislava (1986). Neki problemi usvajanja rekcije srpskohrvatskih glagola. *Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog*. Beograd: Institut za strane jezike. 88–94.

Piper, Predrag (1997). *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Piper, Predrag (2008). Lingvistički ogledi: teorijski uvidi i njihova primena. *Lingvistika Milke Ivić* (ur. Predrag Piper i Milorad Radovanović). Beograd: Biblioteka XX vek. 61–81.

Pranjković, Ivo (1993). *Hrvatska skladnja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Prćić, Tvrtko (2005). *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Zmaj.

Prćić, Tvrtko (2008). *Semantika i pragmatika reči*. Novi Sad: Zmaj.

Radovanović, Milorad (1990). *Spisi iz sintakse i semantike.* Sremski Karlovci – Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića; Novi Sad – Dobra vest.

Riđanović, Midhat (1985). *Jezik i njegova struktura*. Sarajevo: Svjetlost.

Seretan, Violeta (2008). *Collocation Extraction Based on Syntactic Parsing.* These. Universite de Geneve.

Siepmann, Dirk (2005). Collocation, Colligation and Encoding Dictionaries. Part I: Lexicological Aspects. *International Journal of Lexicography* 18/4. 409–443.

Siepmann, Dirk (2006). Collocation, Colligation and Encoding Dictionaries. Part II: Lexicographical Aspects. *International Journal of Lexicography* 19/1. 1–39.

Silić, Josip, Ivo Pranjković (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

Sinclair, John (1966). Beginning the study of lexis. *In Memory of J. R. Firth*. London: Longman. 410–430.

Sinclair, John (1991). *Corpus*, *concordance*, *collocation*: Describing English language. Oxford: Oxford University Press.

Schmitt, Norbert. *Measuring collocational knowledge: key issues and an experimental assessment procedure*. Nottingham: University of Nottingham.

Schmidt, Richard, Jack Richards (1980). Speech acts and second language learning. *Applied Linguistics*. 1. 129–157.

Schryver, Gilles Maurice (2003). Lexicographers' Dreams in the Electronic-Dictionary Age. *International Journal of Lexicography*. 16/2. 143–199.

Sosir, Ferdinand (1989). *Opšta lingvistika*. Beograd: Nolit.

Stojičić, Violeta (2009). *Kolokacije u književnom prevođenju sa srpskog na engleski jezik*. (Odbranjena doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Novom Sadu).

Stojičić, Violeta (2010). *Teorija kolokacija*. Beograd: Zadužbina Andrejević.

Stubbs, Michael (2002). *Words and Phrases*. *Corpus Studies of Lexical Semantics*. Oxford: Blackwell.

Šević, Radmila (1985). Izučavanje kolokacija u engleskom i srpskohrvatskom jeziku i moguća primena u nastavi engleskog jezika. *Zbornik radova III simpozijuma Kontrastivna jezička istraživanja*. Novi Sad: Filozofski fakultet. 179–199.

Tafra, Branka (2012). Što je hrvatskoj leksikografiji *natuknica*? *Zbornik radova posvećen Antici Menac o njezinu 90. rođendanu*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Taylor, John (1995). *Linguistic categorization*. *Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Clarendon Press.

Thornbury, Scott (1998). The lexical approach: a journey without maps. *Modern English Teacher*. Vol 7/4. 7–13.

Vasić, Vera (2007). Pragmatička i gramatička komponenta u konstituisanju i interpretaciji rečenice. *Zbornik Matice srpske za slavistiku*. 71/72. 273–282.

Zajednički evropski referentni okvir za žive jezike. [Učenje. Nastava. Ocjenjivanje.] Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke.

Zingkräf, Magdalena (2008). V+N Misscollocations in the written production of university level students. *ELIA* 8. 91–116.

Zgusta, Ladislav (1991). *Priručnik leksikografije*. Sarajevo: Svjetlost – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Wen-Shuenn Wu (1996). Lexical collocations: One way to make passive vocabulary active. *Proceedings of The Eleventh Conference on English Teaching and Learning in the Republic of China*. 461–480.
[http://people.chu.edu.tw/~wswu/publications/papers/conferences/01.pdf]

Wierzbicka, Anna (1996). *Semantics*. *Primes and Universals*. Oxford: Oxford University Press.

Wierzbicka, Anna (2009). The theory of the mental lexicon. *The Slavic Languages: An international handbook of their history*, *their structure and their investigation*. (eds. Tilman Berger, Karl Gutschmidt, Sebastian Kempgen and Peter Kosta). Berlin: Mouton de Gruyter. 848–863
[http://www.griffith.edu.au/__data/assets/pdf_file/0011/347528/wierzbicka-mental-lexicon.pdf]

Речници

Лебедева, Марина Николаевна (2006). *Словарь – справочник синтаксической сочетаемости глаголов*. Москва: „Русский язык“. Курсы.

Николић, Мирослав (ур.) (2007) *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.

Пипер, Предраг, Рајна Драгићевић и Марија Стефановић (2005). *Асоцијативни речник српског језика*. Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет у Београду.

Петровић, Владислава, Коста Дудић (1989). *Речник глагола са граматичким и лексичким допунама*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Завод за издавање уџбеника.

Прокопович, Николай Николаевич, Лия Александровна Дерибас, Елена Николаевна Прокопович (1981). *Именное и глагольное управление в современном русском языке*. Москва: Русский язык.

Ћосић, Павле и др. (2008). *Речник синонима*. Београд: Отворена књига.

Jocić, Mirjana, Vera Vasić (1988, 1989). *Školski rečnik standardnog srpskohrvatskog / hrvatskosrpskog jezika*. Knj. I i II. Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika u Novom Sadu – Institut za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu.

Benson, Morton, et al. (2010). *The BBI Combinatory Dictionary of English*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
Deuter, Margaret (ed.) (2002). *Oxford Collocations Dictionary for Students of English*. Oxford: Oxford University Press.
Lea, Diana (ed.) (2008). *Oxford Learner's Thesaurus. A Dictionary of Synonyms*. Oxford: Oxford University Press.
Rundell, Michael (ed.) (2010). *Macmillan Collocations Dictionary for Learners of English*. Oxford: Macmillan Publishers.
Summers, Della (ed.). (1997). *Longman Essential Activator*. Harlow: Pearson Education.
Žele, Andereja (2008). *Vezljivosti slovar slovenskih glagolov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Извор

KCCJ: *Корпус савременог српског језика на Математичком факултету Универзитета у Београду* [http://korpus.matf.bg.ac.rs.html]